

УНИВЕРЗИТЕТ У НОВОМ САДУ
ПРИРОДНО-МАТЕМАТИЧКИ ФАКУЛТЕТ
ИНСТИТУТ ЗА ГЕОГРАФИЈУ, ТУРИЗАМ И ХОТЕЛИЈЕРСТВО

мр Александра Вујко

**ФРУШКА ГОРА И ВРШАЧКЕ ПЛАНИНЕ -
САДАШЊЕ И БУДУЋЕ ДЕСТИНАЦИЈЕ
СПОРТСКО-РЕКРЕАТИВНОГ ТУРИЗМА**

Докторска дисертација

Нови Сад, 2011.

САДРЖАЈ

ПРЕДГОВОР	7
УВОД	8
ТУРИЗАМ НА ПЛАНИНАМА	14
ВОЈВОЂАНСКЕ ПЛАНИНЕ КАО ТУРИСТИЧКА ВРЕДНОСТ	15
СПОРТСКО-РЕКРЕАТИВНИ ТУРИЗАМ	15
ТУРИСТИЧКО-ГЕОГРАФСКИ ПОЛОЖАЈ И ПРИРОДНЕ ТУРИСТИЧКЕ ВРЕДНОСТИ ФРУШКЕ ГОРЕ И ВРШАЧКИХ ПЛАНИНА КАО ОСНОВА РАЗВОЈА СПОРТСКО-РЕКРЕАТИВНОГ ТУРИЗМА	29
ТУРИСТИЧКО-ГЕОГРАФСКИ ПОЛОЖАЈ КАО ТУРИСТИЧКА ВРЕДНОСТ	29
РЕЉЕФНИ УСЛОВИ ЗА РАЗВОЈ СПОРТСКО-РЕКРЕАТИВНОГ ТУРИЗМА	32
КЛИМАТСКИ УСЛОВИ ЗА РАЗВОЈ СПОРТСКО-РЕКРЕАТИВНОГ ТУРИЗМА	36
ВОДЕ И ЊИХОВ ЗНАЧАЈ ЗА РАЗВОЈ СПОРТСКО-РЕКРЕАТИВНОГ ТУРИЗМА	41
БИОГЕОГРАФСКИ УСЛОВИ ЗА РАЗВОЈ СПОРТСКО-РЕКРЕАТИВНОГ ТУРИЗМА	50
АНТРОПОГЕНЕ ВРЕДНОСТИ КАО ВАЖАН ДОПУНСКИ ФАКТОР РАЗВОЈА СПОРТСКО-РЕКРЕАТИВНОГ ТУРИЗМА	57
АРХЕОЛОШКА НАЛАЗИШТА КАО ТУРИСТИЧКЕ ВРЕДНОСТИ	60
ОСТАЦИ СРЕДЊОВЕКОВНЕ ТВРЂАВЕ И КУЛЕ КАО ТУРИСТИЧКЕ ВРЕДНОСТИ	63
МАНАСТИРИ КАО ТУРИСТИЧКА ВРЕДНОСТ	68
ИСТОРИЈСКА СПОМЕН ОБЕЛЕЖЈА КАО ТУРИСТИЧКЕ ВРЕДНОСТИ.....	79
ПРОСТОРНЕ КУЛТУРНО-ИСТОРИЈСКЕ ЦЕЛИНЕ КАО ТУРИСТИЧКЕ ВРЕДНОСТИ.....	82
ФОЛКЛОРНО НАСЛЕЂЕ И ПРОСТОРИ НАРОДНОГ НЕИМАРСТВА КАО ТУРИСТИЧКЕ ВРЕДНОСТИ.....	87
МАНИФЕСТАЦИЈЕ КАО ТУРИСТИЧКЕ ВРЕДНОСТИ	88
РЕЗУЛТАТИ АНКЕТНОГ ИСТРАЖИВАЊА О МОТИВИМА И СТАВОВИМА ПРЕМА СПОРТСКО-РЕКРЕАТИВНОМ ТУРИЗМУ НА ВОЈВОЂАНСКИМ ПЛАНИНАМА	95
РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА МОТИВАЦИЈЕ И СТАВОВА ИСПИТАНИКА СА ПРОСТОРА НОВОГ САДА И ВРШЦА ПРЕМА СПОРТСКО-РЕКРЕАТИВНОМ ТУРИЗМУ НА ФРУШКОЈ ГОРИ И ВРШАЧКИМ ПЛАНИНАМА	95

АНАЛИЗА НЕЗАВИСНИХ ВАРИЈАБЛИ	96
АНАЛИЗА ЗАВИСНИХ ВАРИЈАБЛИ	107
РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА МОТИВАЦИЈЕ И СТАВОВА ПУТНИЧКИХ АГЕНЦИЈА СА ТЕРИТОРИЈА НОВОГ САДА И ВРШЦА ПРЕМА СПОРТСКО-РЕКРЕАТИВНОМ ТУРИЗМУ НА ВОЈВОЂАНСКИМ ПЛАНИНАМА.....	159
ВАЛОРИЗАЦИЈА ПРИРОДНИХ И КУЛТУРНИХ ЛОКАЛИТЕТА РЕЛЕВАНТНИХ ЗА РАЗВОЈ СПОРТСКО-РЕКРЕАТИВНОГ ТУРИЗМА НА ВОЈВОЂАНСКИМ ПЛАНИНАМА.....	162
ЗОНИРАЊЕ ПРОСТОРА ФРУШКЕ ГОРЕ И ВРШАЧКИХ ПЛАНИНА ЗА СПОРТСКО-РЕКРЕАТИВНИ ТУРИЗАМ	172
ЗОНИРАЊЕ ПРОСТОРА ФРУШКЕ ГОРЕ И СТАЗЕ УНУТАР ПОЈЕДИНИХ ЗОНА	173
ПРВА ФРУШКОГОРСКА ЗОНА	173
ФРУШКОГОРСКА СТАЗА А1	173
ФРУШКОГОРСКА СТАЗА А2	177
ФРУШКОГОРСКА СТАЗА А3	181
ДРУГА ФРУШКОГОРСКА ЗОНА	187
ФРУШКОГОРСКА СТАЗА А4	187
ФРУШКОГОРСКА СТАЗА А5	191
ТРЕЋА ФРУШКОГОРСКА ЗОНА	194
ФРУШКОГОРСКА СТАЗА А6	194
ФРУШКОГОРСКА СТАЗА А7	196
ЧЕТВРТА ФРУШКОГОРСКА ЗОНА.....	201
ФРУШКОГОРСКА СТАЗА А8	201
ЗОНИРАЊЕ ПРОСТОРА ВРШАЧКИХ ПЛАНИНА И СТАЗЕ.....	204
УНУТАР ПОЈЕДИНИХ ЗОНА	204
ПРВА ЗОНА ВРШАЧКИХ ПЛАНИНА	204
ВРШАЧКО-ПЛАНИНСКА СТАЗА А1	204
ВРШАЧКО-ПЛАНИНСКА СТАЗА А2	207
ДРУГА ЗОНА ВРШАЧКИХ ПЛАНИНА	208
ВРШАЧКО-ПЛАНИНСКА СТАЗА А3	208
МАТЕРИЈАЛНА БАЗА СПОРТСКО-РЕКРЕАТИВНОГ ТУРИЗМА НА ВОЈВОЂАНСКИМ ПЛАНИНАМА	211
САОБРАЋАЈНИЦЕ И САОБРАЋАЈ ФРУШКЕ ГОРЕ И ВРШАЧКИХ ПЛАНИНА	212
СМЕШТАЈНИ КАПАЦИТЕТИ ПРВЕ ФРУШКОГОРСKE ЗОНЕ	215

СМЕШТАЈНИ КАПАЦИТЕТИ ДРУГЕ ФРУШКОГОРСKE ЗОНЕ	223
СМЕШТАЈНИ КАПАЦИТЕТИ ТРЕЋЕ ФРУШКОГОРСKE ЗОНЕ	229
СМЕШТАЈНИ КАПАЦИТЕТИ ЧЕТВРТЕ ФРУШКОГОРСKE ЗОНЕ	233
СМЕШТАЈНИ КАПАЦИТЕТИ ПРВЕ ЗОНЕ ВРШАЧКИХ ПЛАНИНА	237
СМЕШТАЈНИ КАПАЦИТЕТИ ДРУГЕ ЗОНЕ ВРШАЧКИХ ПЛАНИНА	241
ТУРИСТИЧКИ ПРОМЕТ СПОРТСКО-РЕКРЕАТИВНИХ ТУРИСТА НА ФРУШКОЈ ГОРИ И ВРШАЧКИМ ПЛАНИНАМА	244
ОДРЖИВИ ТУРИЗАМ И ЗАШТИТА ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ СА ОСВРТОМ НА СПОРТСКО-РЕКРЕАТИВНИ ТУРИЗАМ НА ФРУШКОЈ ГОРИ И ВРШАЧКИМ ПЛАНИНАМА	251
ОПШТЕ МЕРЕ ЗАШТИТЕ У НАЦИОНАЛНОМ ПАРКУ “ФРУШКА ГОРА”	253
ОПШТЕ МЕРЕ ЗАШТИТЕ ЗАШТИЋЕНОГ ПРИРОДНОГ ДОБРА	261
“ВРШАЧКЕ ПЛАНИНЕ”	261
ПРОЦЕНА ПРЕДНОСТИ И НЕДОСТАКА, ПОВОЉНОСТИ И НЕПОВОЉНОСТИ СПОРТСКО-РЕКРЕАТИВНОГ ТУРИЗМА НА ВОЈВОЂАНСКИМ ПЛАНИНАМА (SWOT АНАЛИЗА)	266
ПРЕДНОСТИ ИЛИ СНАГЕ У РАЗВОЈУ СПОРТСКО-РЕКРЕАТИВНОГ ТУРИЗМА НА ВОЈВОЂАНСКИМ ПЛАНИНАМА	268
НЕДОСТАЦИ У РАЗВОЈУ СПОРТСКО-РЕКРЕАТИВНОГ ТУРИЗМА НА ВОЈВОЂАНСКИМ ПЛАНИНАМА	270
ПОВОЉНОСТИ ЗА РАЗВОЈ СПОРТСКО-РЕКРЕАТИВНОГ ТУРИЗМА НА ВОЈВОЂАНСКИМ ПЛАНИНАМА	273
НЕПОВОЉНОСТИ У РАЗВОЈУ СПОРТСКО-РЕКРЕАТИВНОГ ТУРИЗМА НА ВОЈВОЂАНСКИМ ПЛАНИНАМА	276
СПОРТСКО-РЕКРЕАТИВНИ ТУРИЗАМ НА ПЛАНИНАМА У СЛОВЕНИЈИ- АНАЛИЗА УПОРЕЂИВАЊА СТАЊА СПОРТСКО-РЕКРЕАТИВНОГ ТУРИЗМА СЛОВЕНИЈЕ СА СТАЊЕ СПОРТСКО-РЕКРЕАТИВНОГ ТУРИЗМА НА ФРУШКОЈ ГОРИ И ВРШАЧКИМ ПЛАНИНАМА (БЕНЧМАРК)	282
ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА	311
CONCLUSION	322
ЛИТЕРАТУРА И ИЗВОРИ ПОДАТАКА	333
ПРИЛОЗИ	343

ПРИЛОГ 1. ВАЛОРИЗАЦИЈА ФРУШКЕ ГОРЕ ЗА ПЛАНИНАРЕ	343
ПРИЛОГ 2. ВАЛОРИЗАЦИЈА ФРУШКЕ ГОРЕ ЗА ПЛАНИНАРЕ	345
ПРИЛОГ 3. ВАЛОРИЗАЦИЈА ВРШАЧКИХ ПЛАНИНА ЗА ПЛАНИНАРЕ И БИЦИКЛИСТЕ	347
ПРИЛОГ 4. ВАЛОРИЗАЦИЈА ФРУШКЕ ГОРЕ ЗА БИЦИКЛИСТЕ	347

„На овај свет долазимо не доносећи ништа и сви ћемо га напустити на исти начин. Најбољи начин да оставимо трага у том свету је да покушамо да га учинимо бољим оним што чинимо негде између почетка и краја“.

Доротеји и Василију

ПРЕДГОВОР

Сећам се да сам још као мала девојчица често маштала о томе како ће свет изгледати када порастем...мој свет... Сањала сам нове димензије, често им ткала небо и удахњивала снове, иако то често није било лако. Понекада сам чак могла осетити како се снага попут неког крхког стакла пролама под мојим стопама, али животна енергија је заправо све оно што нас окружује и улива нам наду да ће се једнога дана све ипак добро завршити и да ће снови пронаћи своје испуњење... Сада са поносом могу рећи да су моји снови почели да се остварују али да за њихово оваплоћење нисам заслужна само ја. Никада не бих успела без подршке свих оних који су били ту. Када ми је било потребно пуњење животном енергијом и радосћу коју само деца могу пружити (хвала мојим анђелима Доротеји и Василију), када ми је био потребан топао осмех и загрљај, блага реч и чврст стисак руке (хвала мом супругу Зорану Котур), када ми је била потребна свакодневна помоћ око деце, подршка, безусловна љубав и нечија вера да ћу, без обзира на све, ипак успети (хвала мојим родитељима, Дренки и Ђорђу и сестрици Нини), када ми је требала смерница, путоказ и само мало светла у том бескрајном мору знања (хвала мом поштованом ментору и пријатељу, професору Јовану Плавши). Знати на кога се можете ослонити у животу богатство је које се стиче само када је човеку тешко и зато хвала свима који су ми финансијски помогли да овај рад угледа светлост дана (неизмерно хвала мојим теткама Бојани Гајчић и Гордани Маљковић, стрицу Саши Вујко и свекрви Милени Котур), али хвала и свима онима који су директно или индиректно били спремни да попричају, дају ми сугестију, литературу и све оне корисне информације без којих рад никада не бих могла привести крају.

Први корак је учињен, нешто што је написано оставиће свој траг за будућа покољења и радост коју осећам због тога је неизрецива али не могу се отети осећању узбуђења када размишљам о томе какви би се само резултати могли постићи и какви снови остварити када би писана реч прерасла у дела.

Нови Сад, 2011.

Александра Вујко

УВОД

Спортско-рекреативан туризам је путовање на коме се упражњавају неке спортско-рекреативне активности. Сам термин рекреација (*re creo are*) упућује на обнављање, поновно стварање. Када је реч о рекреацији у туризму сасвим је јасно да је у питању функција која је несумњиво најшира и спада у највиши ранг слободно временских активности. Доказано је да физичка активност значајно смањује степен анксиозности и депресије, као и утицаја које морбогени тријас¹ има на живот савременог човека. Активност заокупља ум и представља форму медитације која шири спектар приступа и решења проблема и при томе позитивно делује на здравље и физичку кондицију. Али постоји и још читав низ позитивних утицаја које спортско-рекреативни туризам може имати на здравље савременог човека: утиче на самопоштовање, самопоуздање, и многе друге позитивне представе о себи и свету који нас окружује. Но, ни то није све. Поред многобројних психичких, спортско-рекреативни туризам има и многобројне утицаје на биохемијске механизме у нашим телима. Стручњаци одговорно тврде да је физичка активност најбољи лек. Дакле, спортско-рекреативни туризам је једини начин да се тело заиста рехабилитује и одмори и то кроз читав низ веома атрактивних спортско-рекреативних активности, а природно окружење само доприноси ефикасности учинка. Стога је од изузетног значаја када нека земља поседује ресурсе на којима је могуће осетити како читаво тело трепери од задовољства прожетог чистом природом и маркираним стазама које кроз њу воде у недоглед.

Карактеристике ресурса класификованих као локације за спортско-рекреативни туризам се пре свега односе на погодности које одређени ресурси поседују за развој одређеног облика активности. С тим у вези било би представљање спортско-рекреативних потенцијала војвођанских планина, Фрушке горе и Вршачких планина, посебно знајући да тренутно представљају једне од најатрактивнијих рекреативних предела за највеће емитивне центре у Србији, Нови Сад и Београд али и да у будућности могу понети епитете брэнда за спортско рекреативни туризам у Србији, што би се свакако одразило и на популарност дестинација у светским размерама.

Положај Фрушке горе и Вршачких планина и природни услови за развој спортско-рекреативног туризма су такви да је на ове две планине могуће развити готове све

¹ Морбогени тријас представља скуп стања веома погубних за живот човека. Та стања су: гојазност, стрес и хипокинезија.

најатрактивније облике спортско-рекреативног туризма: бициклизам, планинарење, јахање, гађање лоптицама које бојају (paintball), једрење падобраном (paragliding), змајарење, лет балоном (baloning), и друго.

Имајући у виду да једино физичка активност утиче на комплетан био-психо-социјални статус човека, и да је спортско-рекреативни туризам један од најбољих средстава отклањања негативних ефеката модерног начина живота **предмет докторске тезе** био би евиденција и приказивање тренутног стања спортско-рекреативних капацитета на планинама као и валоризација, зонирање, пројекција и коришћење потенцијала у туристичке сврхе у будућности.

Примарни **циљ докторске тезе** је утврдити на који начин треба да се развија спортско-рекреативни туризам на војвођанским планинама и који су то кораци развоја, као и да ли развој може бити одржив и под којим условима. За успостављање туристичке, спортско-рекреативне активности на одређеним локалитетима потребно је створити одређене предуслове на основу којих је потом могуће у фазама реализовати и целокупан процес развоја спортско-рекреативног туризма како на појединој планини тако и у оквиру потенцијалног планинског јединства (кластера) за спортско-рекреативни туризам у Војводини. Такође један од циљева је и да се утврде предуслови за развој одређених облика спортско-рекреативног туризма и да се дефинишу неопходне фазе развоја као и кораци у оквиру тих фаза. Циљ рада био би и то да се кроз истраживање испита и провери у којој мери се планине тренутно користе за спортско-рекреативни туризам како од стране туриста тако и од стране организатора таквих дешавања (агенције, клубови, организације, друштва) али и да се види у којој мери су потенцијални туристи упознати са потенцијалима којима планине располажу када је спортско-рекреативни туризам у питању. Такође, један од циљева био би и утврђивање тренутног стања материјалне базе спортско-рекреативног туризма на планинама и долажење до података у којој мери материјална база утиче на развој спортско-рекреативног туризма и као би могла допринети његовом што бржем развоју.

Задатак докторске тезе представљен је као низ корака које је потребно остварити да би се унапредило тренутно стање спортско-рекреативног туризма на планинама али и увели потпуно нови облици спортско-рекреативног туризма. Неколико је основних задатака који су реализовани кроз овај рад.

- Дефинисање тренутног стања спортско-рекреативног туризма на планинама.

- Утврђивање карактеристика ресурса класификованих као локације за спортско-рекреативни туризам.
- Валоризација простора за развој спортско-рекреативног туризма, односно утврђивање како и на који начин је могуће постићи да се туризам у таквим околностима прогресивно одвија, без бојазни да ће се нарушити биодиверзитет. У складу са задатком који би се односио на валоризацију природног и друштвеног добра, налази се и тај задатак да се планина на одговарајући начин зонира и да се унутар појединих зона трасирају одређени пунктови за поједине спортско-рекреативне активности. Веза између појединих зона биле би трасиране пешачке, бицикличке, мотоцикличке или коњичке стазе.
- Приказ стања спортско-рекреативног туризма на сличним планинама земаља у региону са посебним освртом на Словенију и промет спортско-рекреативних туриста на сличним планинама у Словенији и туристичку понуду спортско-рекреативног туризма на тим планинама. Бенчмарк² анализом извршити поређење са сличним планинама у Словенији.
- Утврдити које су то савремене тенденције како би било могуће пројектовати даљи развој овог облика туризма и код нас.
- Дефинисање предности (јаке стране) и недостатака (слабе стране) унутар националног парка Фрушка гора и Вршаћких планина.
- Пројекција окружења за развој спортско-рекреативног туризма на планинама преко повољности (шансе) и неповољности (претње).

Основна хипотеза од које се пошло у раду је да се докаже да Фрушка гора и Вршачке планине располажу вредностима, атрактивностима и другим погодностима за квалитетну спортско-рекреативну туристичку понуду. Када су природне карактеристике за спортско-рекреативни туризам у питању онда је важно истаћи све позитивне предуслове неопходне за развој таквог облика туризма и то: погодност рељефа, климатске карактеристике најпогоднијих периода за упражњавање активности, хидролошке предиспозиције за развој активности на води, биљни и животињски свет у контексту заштите и прожимања спортско-рекреативног туризма и екологије. Када су антропогене карактеристике у питању неопходно је показати да њихово богатство доприноси

² На енглеском језику benchmark (бенчмарк) значи стандард, уредност или репер према коме се мере или упоређују друге вредности.

разноликости понуде и условљава дужи боравак на планинама. Ипак, да би цео рад имао смисла и да би као такав дао одређени научни допринос, неопходно је истражити и доказати још неколико сегмената.

- Важно је доказати да потенцијални корисници спортско-рекреативних садржаја на Фрушкој гори и Вршачким планинама (становници Новог Сада, Вршца и Београда) упражњавају спортско-рекреативне активности.
- Треба истражити да је становништво најважнијих емитивних центара у подножјима планина Фрушке горе и Вршачких планина (Нови Сад, Вршац и Београд) у довољној мери упознато са свим потенцијалима за развој спортско-рекреативног туризма на планинама.
- Треба истражити и да узроци недовољне присутности спортско-рекреативне понуде Фрушке горе и Вршачких планина леже у недовољној заинтересованости локалне самоуправе за развој неопходне инфраструктурне мреже, непостојању интересовања субјеката туристичке привреде за креирање адекватне туристичке понуде, непостојању маркетинг приступа (карте, карте, сајтови, адресе, телефони, контакт особе и друго), али непостојању програма *обуке, образовања и унапређења свести* код локалног становништва али и свих заинтересованих за развој туризма на планини.
- Неопходно је истражити да спортско-рекреативни туризам Фрушке горе и Вршачких планина јесте фактор одрживог развоја простора који им гравитира.
- Треба истражити и да је на простору Фрушке горе могуће извршити зонирање и издвојити четири карактеристичне зоне, а на простору Вршачких планина две карактеристичне зоне, унутар којих ће се трасирати најбоље бициклистичке, пешачке и коњичке стазе.
- Важно је истражити да систем трасираних стаза треба да буде окосница развоја и свих осталих облика спортско-рекреативног туризма као мрежа која прожима и спаја и све друге облике спортско-рекреативног туризма на планинама.
- Такође, неопходно је истражити и да је стање материјалне базе спортско-рекреативног туризма у односу на истраживања постојеће понуде (смештајни капацитети) и тражње (промет туриста), на поприлично лошем нивоу.
- Важно је истражити да је анализом повољности и неповољности одрживог развоја спортско-рекреативног туризма на Фрушкој гори и Вршачким планинама, могуће утврдити потенцијал за развој најразличитијих облика

спортско-рекреативног туризма на планинама а да је анализом предности и недостатака одрживог развоја спортско-рекреативног туризма на Фрушкој гори и Вршачким планинама, могуће утврдити позицију војвођанских планина у ширем региону.

Ради постизања бољих резултата при истраживању узете су у обзир следеће *методе*: истраживање на терену са техникама прикупљања података на терену: разговор, анкета и лично искуство, картографски метод, графички метод, затим деск истраживање, статистички метод, бенчмарк анализа, дијалектички метод, аналитичко–синтетичка метода, и упоредни метод.

До појединих података се дошло на основу *теренског истраживања* које је обухватало истраживање на терену, анкетирање појединаца, случајних пролазника на просторима Новог Сада и Вршца. Циљ истраживања мишљења појединаца, случајних пролазника био је утврђивање њихових афинитета и реалних потреба за одређеним видом спортско-рекреативног туризма. Анкета се спровела и по одређеним путничким агенцијама на просторима ова два града, у циљу провере њихове понуде када је спортско-рекреативни туризам у питању, односно провере како и у ком обиму одређене туристичке агенције програмирају услуге за спортско-рекреативни туризам. Подаци су добијени и интервјуом са званичницима из управе Националног парка, Туристичке организације Војводине, новооформљеног фрушкогорског информативног центра и Покрајинског секретаријата за заштиту животне средине.

Картографски метод се користио за картирање предложених стаза а карте су цртане преко интернет софтвера Google-map.

Графички метод се користио за презентацију података, информација и резултата истраживања путем табела и графиканона.

Деск истраживање као метод, користио се током саме израде рада приликом кога се користио интернет и обимна литература која обрађује различите аспекте војвођанских планина у циљу добијања што квалитетнијих података о тренутном стању спортско-рекреативног туризма на планинама.

Техника *статистичке методе* истраживања се користила у туристичкој валоризацији војвођанских планина за спортско-рекреативни туризам као и при анализи туристичког промета на просторима Фрушке горе, Вршачких планина као и обрађених спортско-рекреативних дестинација у Словенији.

Дијалектички метод је имао своју улогу у директном комуницирању са људима и различитим уверењима и мишљењима о могућности развоја спортско-рекреативног туризма.

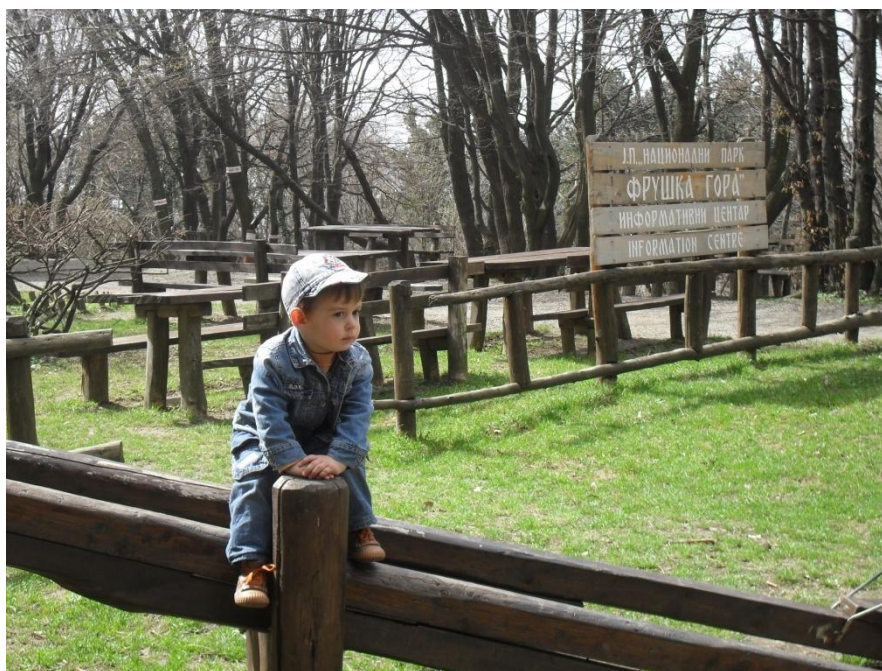
Аналитичко-синтетичком методом се извршила анализа постојећих природних и антропогених услова за развој спортско-рекреативног туризма на Фрушкој гори и Вршачким планинама који су као допуна садржаја своју примену нашли у појединим спортско-рекреативним зонама на планинама.

Упоредни метод (бенчмарк анализа) се користио приликом поређења стања спортско-рекреативног туризма у Србији са позитивним примером квалитетне услуге у суседној Словенији када је спортско-рекреативни туризам у питању. *Бенчмарк анализа* представља основну методу у поређењу две институције или предузећа и у овом случају кориштена је у сагледавању стања спортско-рекреативног туризма на спортско-рекреативним дестинацијама у Словенији са могућношћу примене појединих позитивних решења на војвођанске планине.

Основно место анкетног истраживања биле су простори градова Нови Сад и Вршац, а истраживања су вршена и у путничким агенцијама и разним клубовима, организацијама и друштвима.

ТУРИЗАМ НА ПЛАНИНАМА

Планине су од давнина уливале одређено страхопоштовање. Људи су их се плашили (густе шуме, непроходни предели, звери и друго), али и у исто време желели да се на њих попну и да тамо бораве. Но, испрва је пењање по планинама било повезано искључиво са привилегованим класама британског друштва који су себи могли омогућити тада веома скупу опрему и водиче. Прве научно-истраживачке експедиције углавном су организоване у XIX веку и биле су покретачка снага каснијем утемељењу туризма на планинама XX века (Станковић, 1994). Имајући у виду погодности које планински климат има на здравље човека увиђа се и неопходност унапређења и развоја туризма на свакој планини на којој за то има услова.

Слика 1. Иршки венац на Фрушкој гори (Фото: А. Вујко, 2010)

ВОЈВОЂАНСКЕ ПЛАНИНЕ КАО ТУРИСТИЧКА ВРЕДНОСТ

Туристичке вредности су све оно у животној средини (објекти, појаве, процеси и догађаји) што привлачи пажњу туриста, могу имати једно или више својстава привлачности. Више својстава привлачности омогућава и развој више врста туризма а самим тим и привлаче пажњу већег броја туриста³ (Станковић, 1994).

Туристичке вредности војвођанских планина као дестинација спортско-рекреативног туризма, могли бисмо дефинисати као природне самосталне туристичке вредности⁴ јер се под тим контекстом заправо подразумевају вредности које омогућавају спортско-рекреативна кретања. Тренутно стање величине контрактивне зоне и препознатљивости спортско-рекреативних својстава привлачности Фрушке горе и Вршачкох планина, налази се на нивоу националне туристичке вредности са тенденцијом ширења утицаја и на светске размере. С тим у вези био би и размештај туристичких вредности за спортско-рекреативни туризам на планинама као и покушаји да се путем валоризације и зонирања, а системом стаза за пешачење, бициклизам и планинско јахање, повежу различите спортско-рекреативне активности у једну целину⁵.

СПОРТСКО-РЕКРЕАТИВНИ ТУРИЗАМ

Делатност спортског туризма најчешће се посматра као нешто што је млађе и од спорта али и од туризма⁶. Дакле, могло би се рећи да спортски туризам обухвата све врсте активног и пасивног учешћа у спортским активностима до којих долази повремено или редовно из некомерцијалних или пословно комерцијалних разлога, за које је неопходан одлазак из места сталног боравка или радне средине (Плавша, 2005). Спортски туристи могу бити активни (спорт је главни разлог путовања) и пасивни (спорт је споредан разлог путовања). Постоје и две врсте одмора са спортским активностима и то: одмор са једном

³ Према својствима привлачности, односно њиховом препознавању на туристичком тржишту и величини контрактивне зоне, туристичке вредности се могу поделити на локалне, регионалне, националне, државне, континенталне и светске (Станковић, 1994).

⁴Туристичке вредности у простору дефинишу се као комплексне, самосталне и комплементарне (Станковић, 1994).

⁵Пример таквог повезивања било би повезивање бициклизма и купалишне активности или летења, где би туриста системом обележених бициклических стаза могао доћи до места са ког се узлеће ако је летење у питању или уређених купалишних зона.

⁶Најранији рад у коме се повезују спорт и туризам датира из 1887. године и у њему Виктор Балк, отац модерног шведског спорта говори и о „туризму у спорту“ (Плавша, 2005).

спортском активношћу, где је тај спорт битнији и од саме сврхе одмора (бициклички, планинарски туризам и слично) и одмор са више врста спортских активности, где учесник у неколико спортова обједињује искуство.

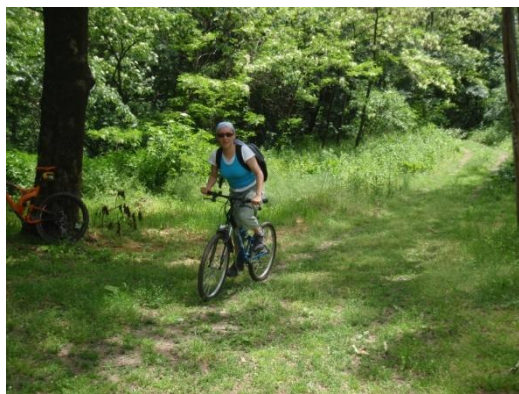
Значајан мотив који лежи у основи рекреативног туризма јесте свакако добробит за здравље и кондицију али поред тога рекреација у туризму може бити и један вид игре што се постиже било оживљавањем животних активности наших предака (лов, риболов, сакупљање плодова и друго), било учешћем у новим играма (вожња бицикла кроз неурбанизована простор и слично) (Плавша, 2007). Дакле, за *спортско-рекреативни туризам* можемо рећи да је специфичан облик туризма у коме су спортско-рекреативни мотиви основни мотиви путовања и боравка на дестинацији.

Спортско-рекреативни туризам подразумева бављење туриста спортско-рекреативним активностима изабраним по властитом нахођењу са циљем задовољења потребе за кретањем, игром, активним одмором, рекреацијом, разонодом и друго (Нешић, 2006). Но, постоје и они спортско-рекреативни туристи чији се мотив упражњавања спортско-рекреативног туризма огледа у сталним трагањима за новим узбуђењима које наизменично пружају ендорфин и адреналин. Научно је доказано да физичка активност утиче на повећање ендорфина, супстанце која стимулише добро расположење. Ендорфини су врста ензима и неуропреносника који настају у хипоталамусу. Истраживања су показала да ендорфини, продукти нервних ћелија слични морфину, могу смањити осећај бола и стимулирати осећај еуфорије. Маратонци чији је ниво бета-ендорфина повишен после завршетка трке, уверени су да су баш те супстанце заслужне да феномен познат под називом „тркачка грозница“ (стање које се пореди са стањем после конзумирања опојних дрога, вођења љубави, уживања у чоколади и слично, а заправо је стање еуфорије и задовољства). Дакле, повећан ниво ендорфина у циркулацији последица је особине хормона да делује као наркотик (пример за то је да после приближно 20 минута трчања настаје осећај олакшања, а то је период када се ниво бета-ендорфина повећава, и то значи да ако се настави са трчањем, убрзо следи олакшање, а за то су заслужни природни лекови против болова: бета-ендорфини). За разлику од ендорфина, адреналин је један од хормона стреса. Услед стресне реакције долази до лучења адреналина из надбубрежне жлезде, а затим, путем крви долази до готово свих органа где изазива следеће промене: убрзање рада срца, повећање снаге срца, сужење крвних судова периферног ткива, али и проширење крвних судова срца, мозга, неких мишића и још неких битних органа. Затим, утиче на ширење бронхија, стварање прекомерне топлоте или знојење, разградњу

гликогена и повећање концентрације глукозе у крви, разградњу масног ткива и повећање концентрације слободних масних киселина у крви те проширење зеница. У преводу, адреналин припрема организам за борбу или бег. Рецимо онда да је један од основних мотива за упражњавање већине такозваних „екстремних“ спортова или „адреналинских“ спортова, заправо осећање еуфорије које наступа када „опасна ситуација“ прође, иако се не може тачно одредити шта је заправо екстремни спорт јер за некога нешто представља „опасну ситуацију“, док за некога другог та ситуација није опасна. (Hayward, 2001; Hudson, 2003; Buckley и други, 2007).

Када су војвођанске планине у питању, онда је битно истаћи да су све наведене спортско-рекреативне активности којима је дат епитет „екстремне“ спортско-рекреативне активности (гађање лоптицама које бојају и лебдење падобраном), заправо „ендорфинске“ спортско-рекреативне активности али да на просторима ових планина има места и за присталице адреналина (то би пре свега могли да буду бициклизам и теренско јахање на одређеним деоницама). Имајући све то у виду, онда бисмо унутар спортско-рекреативних активности на Фрушкој гори и Вршачким планинама могли издвојити: бициклички туризам, планинарење, теренско јахање, гађање лоптицама које бојају, једрење падобраном, лет балоном, змајарење (моторни и ваздушни змејеви) и купалишни туризам.

Бициклички туризам би се могао посматрати као одмор са једном спортском активношћу, где је бициклизам битнији и од саме сврхе одмора. Но, треба ли

Слика 2. Детаљ са Вршачких планина (Фото: З. Котур, 2009)

рећи које су то предности бицикла над осталим превозним средствима? Прво, бицикл је потпуно еколошко превозно средство. Бешуман је, не загађује околинду, унапређује снагу и здравље корисника. Затим, трошкови експлоатације у односу на аутомобил мањи су четрнаест пута, а у односу на коришћење градског превоза четири до осам пута. Аутомобил захтева око 86% од укупног простора саобраћајница, а обавља само око 21% свих путовања. Бицикл заузима 2,9% укупног просторног саобраћаја за 7,4 путовања. То значи да аутомобил захтева око 30% више простора за само 2,8 пута више путовања. Поред тога, бицикл побољшава укупно здравља бициклиста. Животни век људи који возе бицикл је дужи, а улагање у бицикличку инфраструктуру смањује трошкове медицинске неге за одређене популације у односу 1 : 20 (Simonsen and other, 1998).

Дакле, трасирање бицикличких стаза у некој земљи требало би да буде приоритет, поготово када се зна да се бициклички туризам данас сматра тржиштем у интензивном порасту у оквиру туризма као привредне гране. Данас у туристичкој понуди постоји на стотине бицикличких одмора свих дужина, нивоа и степена удобности. Неке организују познати бициклисти мада је у пракси веома чест случај да бициклисти сами организују своје бицикличке одморе. Хотели настоје да привуку туристе - бициклизисте и то нудећи пола пансиона, изнајмљивање бицикала, сервисе и карте стаза. Ово се назива центриран или фиксиран одмор, обзиром да је туриста - бициклизиста смештен у једном хотелу или једној камп локацији одакле свакодневно креће у обиласке простора - возњу. Неки ланци хотела нуде и обиласке од хотела до хотела, са смештајем сваке вечери у другом хотелу, што је интересантније када је у питању шира зона унутар које се налазе бицикличке стазе или чак постоји више таквих зона што би био случај са Фрушком гором и Вршачким планинама у Србији. У таквом случају пртљаг преносе хотелски радници да би туриста - бициклизиста могао максимално да ужива. Наравно, постоје и такве бицикличке туре које подразумевају и водича, бицикличке сервисере, лекаре па чак и обезбеђење возила. У свету је таква ситуација да се бицикличке туре организују и могу организовати буквално на сваком месту.

Бициклизам по свим теренима постао је један од сегмената рекреативне активности који се најбрже развија. Дакле, бициклички туризам је део спортско-рекреативних активности у туризму, а бицикл је возило с најчешће два точка које се преко механичког преноса покреће снагом људских мишића и може да служи у разне сврхе иако је најважнија од њих управо она због које је туризам на ту тему и могуће развити, а то је рекреативна сврха (Харновски, 2008). Све до седамдесетих година двадесетог века научним аспектима бициклизма није се посвећивала нека нарочита пажња али од тог периода почињу се ангажовати амерички научници ради пројеката ефикаснијих возила на људски погон. Може се рећи да је настало чак неколико веома интересантних возила која су названа лежећим бициклима јер је бициклизиста у њима био у лежећем положају.

Бициклички спорт спада у најстарије спортске дисциплине на овим просторима, јер је "Прво Српско велосипедско (бицикличко) друштво", основано још 1884. године у Београду. Организовано бављење спортом, пре велосипедиста, бележе још само гимнастика и борење, јер је 1857. године у Београду основано "Прво Српско друштво за гимнастику и борење Стеве Тодоровића" и стрелаштво, пошто је "Савез стрелачких дружина Краљевине Србије" основан 1877. године у Београду (www.bss.rs). Но,

интересантно је истаћи да је још тада бицикл бивао поистовећиван са здравим начином живота. Наиме, у Вршцу је живео и радио Лудвиг (Људевит) Габор, трговац подрумским прибором који је 1884. године у Бечу купио велосипед. Габор се у младости бавио разним спортовима и међу првима у Вршцу је имао бицикл са гумама. Он се овим бициклом служио све до пред Први светски рат. У Вршцу је тада било само четири таква бицикла и њима се ишло у шетњу кроз главне улице града. Габор је био члан „Друштва за чување здравља и природно лечење“ („Риклијанери“), које је Основано у Вршцу 1893. године. На брегу испод Куле и данас постоји кућа Риклијанера, у којој су се они састајали ради вежбања у природи на чистом ваздуху. Габор је априла месеца 1953. године велосипед поклонио Народном музеју у Вршцу. Касније се иселио у Мађарску (Будимпешта), где је и умро 1965. године и то у деведесеттрећој години живота (www.muzejvrsac.org.rs).

Уз сву могућу разноликост, могуће је говорити о неколико карактеристичних врста бицикала, а у погледу специфичне намена бицикла, искористиве за развој бицикличког туризма на Фрушкој гори и Вршачким планинама, то су: турни (treking) бицикл, такмичарски бицикл и брдски (mtb) бицикл.

Турни бицикл је бицикл чија је основна карактеристика робусност, једноставност и врло добра заштићеност бициклисте од ланца, жбица, блата и мокрог пута. Пртљажник, блатобрани и светла су обавезни, седиште је мало шире и са опругама а целокупна маса овог бицикла варира у распону од 17 до 19 килограма. “Обичан“ турни бицикл могао би се препоручити свима онима којима је бицикл неопходан као превозно средство или транспортер умерених терета. “Спортски“ турни бицикл је такав бицикл код кога је нешто удобности и заштићености бициклиста жртвовано за смањење тежине и трења окретања а то је остварено тако што такав бицикл има нешто тање цеви рама, лакше и уже точкове, делимичну заштиту ланца и друго Бицикли из ове групе теже од 15 до 17 килограма и одговарају првенствено млађим бициклистима вољним да се упуте на нешто дуже туре али и за све оне који цене већу ефикасност и већи број брзинских преноса, а притом не желе да се одрекну удобности, заштите од блата и воде те могућности превоза мањих терета, као што је шатор и друго.

Тркачки бицикл (такозвана специјалка) је бицикл који представља прави екстрем у којем је све подређено вожњи по асфалтираном путу, без изузетка. Они су под таквим околностима идеални бицикли за такмичења или манифестације сличног типа. Олакшани су одбацивањем свих делова који нису релевантни када је такмичење у питању, газна

површина гума је смањена на минимум и волан је савијен због захтева за аеродинамичним положајем тела.

Брдски бицикл је такав бицикл који се од обичног пре свега разликује по широком волану, за што бољу контролу бицикла, мењачима на волану који омогућавају мењање

*Слика 3. Брдски бицикл
(Фото: А. Вујко, 2009)*

брзина без дизања руку, врло ефикасним и прецизним кочницама посебних конструкција, великим распонем брзинских преноса остварених помоћу три погонска и шест до осам зупчаника на точку, при чему би било веома важно истаћи постојање брдских преноса који иду испод омера 1 : 1. С таквим преносима бициклисти у кондицији у стању су савладати веома екстремне узбрдице, а ту су и нешто мањи (26") точкови са широким (1,75 до 2,5") гумама разних профила. Масе брдских бицикала крећу се од 10 до 15 килограма (Вујко, 2008; www.bss.rs). За разлику од специјалки, брдски бицикли су тако конструисани да се најчешће и возе по неравним, планинско-брдским теренима мада се могу возити и по асвалту у чему и јесте њихова предност.

Када је бициклички туризам у питању свака понуда се базира на креираној понуди бицикличких рута и бицикличких стаза. Бицикличке руте представљају јединствене територијалне целине дуж или кроз које се простире систем бицикличких стаза било да се ради о интернационалним бицикличким рутама (Дунавска бицикличка рута) или националним бицикличким рутама (Фрушкогорска бицикличка рута, Фрушкогорска манастирска бицикличка рута, Фрушкогорска језерска бицикличка рута и слично). Бицикличке стазе су најчешће уређен систем стаза унутар појединих рута, тако да уколико имамо више стаза које се налазе у одређеној зони карактеристичне руте на некој дестинацији, онда се сви појединачни краци те руте називају стазама и може их бити готово неограничено много, у зависности од крајње тачке стазе која може бити неко село, језеро, споменик и слично (Simonsen and other, 1998).

Планинарење је спортско-рекреативна активност у којој је један од главних циљева освајање врха неке планине. У Србији први посетиоци планина су били научници, а

Слика 4. Детаљ са планинарења по Поповици – Фрушка гора (Фото: З. Котур, 2005)

најистакнутији међу њима је био Јосиф Панчић који се попео на већи број планина у Србији, Црној Гори и Босни, пручавајући флору тих планина. Са собом је водио своје ђаке, од којих су многи касније били организатори планинарења у Србији. Уз Панчића је био и познати географ Јован Цвијић. Организовано планинарење у Србији почиње од 1901. године када је основано „Српско планинарско друштво“ са првим председником Јованом Жујовић (www.explore-serbia.rs). У Србији планинарске акције организују планинарска друштва која се налазе у оквиру Министарства за спорт и омладину. Планинарски савез Србије окупља планинарска друштва и објављује

годишњи план акција. Чланови плаћају годишњу чланарину и могу ићи на излете са било којим планинарским друштвом из земље, а не само са оним у које су директно учлањени. Планинарска друштва данас развијају своје деловање у различитим секцијама (алпинистичке, спелеолошке, оријентиринг, планински бициклизам и др).

Битно је истаћи да и у оквиру планинарења постоје одређени појмови које је неопходно разјаснити. Наиме, често се чује да неко иде на краћа пешачења по неким туристичким дестинацијама (hiking)

Слика 5. Обележена стаза на Стражилову – Фрушка гора (Фото: А. Вујко, 2010)

или вишедневне пешачке туре (trekking). Краће пешачење је форма планинарења или пешачења са специфичном сврхом истраживања неког простора и уживања у њему док је вишедневна пешачка тура заправо вишедневно краће пешачење, а може се комбиновати и са многим другим активностима у природи (www.wikipedia.org). Сасвим је сигурно да велики број планинара има различите мотиве (изазов, уживање у нетакнутој природи, дружење), тако да је планинарење често само комплементарна активност некој другој

спортско-рекреативној активности као што је сакупљање лековитог биља, оријентиринг, пешачење до неког језера на коме ће се уживати у воденим спортовима и слично. Једно је

Слика 6. Пешачење по Иришком венцу – Фрушка гора (Фото: А. Вујко, 2009)

међутим сигурно, планинарење омогућује низ различитих делатности туриста и помаже комплетном организму. Као део спортско-рекреативне активности на државном нивоу планинарење на војвођанским планинама тренутно заузима доминантну функцију која би у будућности могла попримити и светске размере. Оно што овим планинама иде у прилог јесте управо надморска висина⁷ и апсолутна проходност терена. Имајући у виду

брзину данашњег живота и количину стреса којом смо свакодневно окружени, јасно је да управо овакви терени могу имати примат у успостављању телесне и душевне равнотеже. То пре свега значи да планинарење делује успешно у превенцији типичних болести цивилизације, видљивих као неурозе настале због различитих напетости, градске буке, загађења ваздуха и друго Сакупљање лековитог биља и печуркарење представља веома интересантан начин кретања по планини с тим пре што се лековито биље и гљиве налазе, тако рећи свуда. У зависности од тога шта се бере, бербе је могуће организовати у готово сваком добу године. При сакупљању је неопходно знати када је одређену биљку најбоље брати и добро познавати врсте гљива јер постоје многобројне отровне врсте. Оно што би се као посебно могло издвојити на Фрушкој гори, то је сакупљање тартуфа или тартуфарење јер Фрушка гора представља терен богат овим скупоценим гљивама. Као спортско- рекреативна активност настала из планинарења, издваја се и планинарска оријентација или оријентиринг а представља активност у природи у којој учесник користи топографску карту размера 1 : 25000 или 1 : 50000 а траже се много већи објекти попут раскрсница путева, језера, врхова и друго На Фрушкој гори постоји оријентиринг клуб Стражилово али оно што овим планинама недостаје јесте туристичка могућност сналажења у простору. Пример који би се могао применити на ширем простору унутар будуће мреже стаза јесте пример постављених „орјентира“ код визиторског центра на

⁷ Планине до 600 m надморске висине погодују оболелима од дијабетеса, стенокардије, нервне напетости, дисајних путева и опоравка после инфаркта. такве планине називају се још и „ваздушним бањама“ (Станковић, 1994).

Фрушкој гори. Циљ постављања система знакова био је едукативно-забавног карактера који на непосредан начин подстиче спортско-рекреативни дух.

После велосипедиста, организовали су се и љубитељи коњичког спорта, “Прво

Слика 7. С кобилем Мелом у походе – детаљ из коњичког клуба Петрас (Фото: А. Вујко, 2010)

коло јахача кнез Михаило”, основано је у Шапцу 1888. године (www.bss.rs), тако да и коњички спорт има дугу традицију на овим просторима а теренско јахање постаје све узбудљивији начин истраживања неког простора.

специфичности терена на ком се јаше, групу предводи неко од искусних јахача. Овакав вид јахања представља прави изазов и може трајати од једног сата па до целодневног излета. У вези са бициклизмом и планинарењем, јесте та добра ствар што се и у овом случају могу користити исте стазе у систему трасираних стаза на планинама.

На Фрушкој гори, у склопу коњичког клуба „Петрас“ који се налази на Петроварадинској тврђави али и на Вршачким планинама у склопу приватног газдинства Обрадовић, већ постоје могућности теренског јахања, а популарност оваквог вида туристичког кретања по планинама подстиче на даље унапређење и развој свих релевантних чинилаца неопходних за постављење адекватне туристичке понуде како на Фрушкој гори тако и на Вршачким планинама.

Теренско јахање представља незаборавни доживљај обиласка терена на коњу. Најчешће се реализује у групи и то тако да, из безбедносних разлога и

Слика 8. Детаљ из коњичког клуба Петрас (Фото: А. Вујко, 2010)

Слика 8. Детаљ из коњичког клуба Петрас (Фото: А. Вујко, 2010)

Гађање лоптицама које бојају је настало у Америци 1976. године када су два

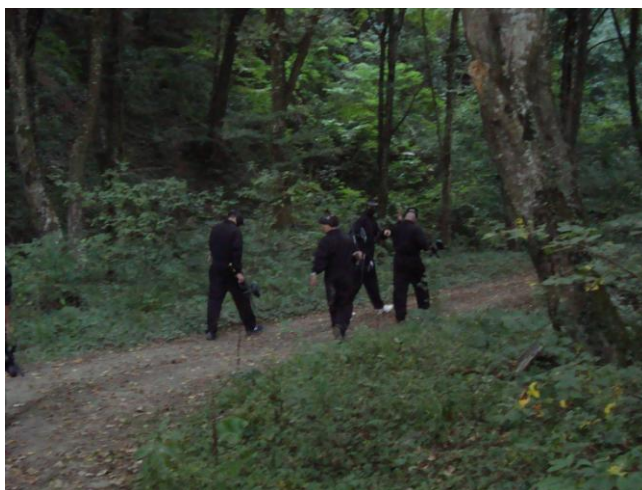

Слика 9. Гађање лоптицама које бојају у Врднику – Фрушка гора (Фото: Н. Цевеудиновић, 2010)

Американца, враћајући се из лова, дошла на идеју да би могли да “лове“ један другог а да буде безопасно. Сама идеја, додуше, вуче корене из педесетих година прошлог века када су кориштене пушке које испаљују за обележевање дрвећа и стоке. Постоји више различитих врста игара у гађању лоптицама које бојају, као и велики број различитих терена (природно окружење, изграђени терени и терени на надувавање који представљају мобилне терене

прилагодљиве свакој прилици), док у самој игри не постоји ограничење када је број учесника у питању (од два до стотину два учесника), битан је само тимски рад и комуникација међу играчима. Што се саме игре тиче, гађање лоптицама које бојају је игра тактике и тимског рада а тек онда спретности, брзине и маште. У опрему спадају комбинезон, маска и пушка, а од врста игара најчешће се играју игре “елиминације“ или “зароби заставицу“.

У првој игри циљ је искључиво такав да један играч остане сам на терену а у другој да се освоји победничка заставица. Најважније правило игре је то да се маска не сме скидати јер се играчи у противном могу повредити. Овај необичан спорт је у Србију стигао 2001.

Слика 10. Гађање лоптицама које бојају – детаљ из клуба Монкс (Фото: Н. Цевеудиновић, 2010)

године, а данас у земљи постоји око тридесет што такмичарских, што рекреативних клубова (www.paintball.in.rs). На војвођанским планинама има много потенцијалних терена за гађање лоптицама које бојају. Оно што би могло имати посебан значај у овом контексту су управо терени на надувавање који би могли бити сконцентрисани унутар потенцијалних кампова на планинама али и у купалишним зонама, што значи на фрушкогорским језерима где би допринели атрактивности и комплексности понуде.

Једрење падобраном је један од најузбудљивијих облика рекреације у природи. У

Слика 11. Једрење падобраном изнад Черевиха (Фото: А. Вујко, 2010)

Србији једрење падобраном почиње да се развија почетком деведесетих година. Падобран крило којим се једри, је ваздухом напуњен падобран крило којим се полеће затрчавањем и слеће дочекавајући се на ноге, и који својом конструкцијом и површином спречава брзо пропадање захваљујући отпору. Да би летење падобран крилом било сигурно, неопходно је да буду испуњена три услова: да брзина ветра не прелази 8m/s, да нема падавина и да је крило технички исправно, док основну и додатну опрему сачињавају: падобран, систем веза, кацига, резервни падобран, радио станица, вариометар, спид, и комбинезон (www.paraglajding.com). Добре услове за вожњу падобран крила пружају терени на Вршачким планинама на којима и постоје званичне полазне тачке љубитеља оваквог вида спортско-рекреативних активности, док Фрушка гора још увек није проглашена као званичан летачки локалитет за једрење падобран крилом иако и на њој постоје места погодна за узлетање.

У Србију је модерно топловаздушно летење балоном дошло крајем осамдесетих година XX века и последњих година је у развоју, тако да постоји неколико балонарских

Слика 12. Лет балоном
(Извор: www.serbiatravelers.org)

спортских друштава који самостално делују или су у виду секција код постојећих аероклубова, као и пар балонарских компанија које пружају услуге комерцијалног летења путника и рекламирање из ваздуха. Примери неких програма су: шампањски летови (панорамски лет балоном - могу се организовати у Београду и осталим градовима или местима. Трају 50-70 минута и изводе се на висинама 5-10 метара), поклон летови (панорамски лет балоном као поклон-изненађење за специјалне прилике као што су рођендани, просидбе у ваздуху, венчања, годишњице, празничне прославе). Летови балоном се организују у раним јутарњим или касним послеподневним часовима, а тачно

време полетања зависи од времена изласка и заласка сунца па варира зависно од периода у години. Једино ограничење за извођење лета могу бити лоши метеоролошки услови - јак ветар, падавине или лоша видљивост. Данас балонарство представља веома интересантан вид релаксације, а еминентне фирме које се баве балонарством омогућавају да балон полети са готов сваког терена. Балон се може направити у било ком облику, висине су до 50 m, могу понети 4-5 путника и користе се у најразличитије сврхе. Власник балона може бити компанија или појединац али се неретко може наћи балон чији су власници неколико породица које су удружиле средства и купиле себи нови облик викенд забаве (www.beobalon.net). С тим у вези било би и балонарство на Фрушкој гори и Вршачким планинама, јер би одређени пунктови за узлетање ових горостаса омогућили квалитетнији боравак на планинама и употпунили садржај. Оно што оваквом начину летења иде у прилог, за разлику од осталих облика јесте то што балонарство може бити и права породична атракција јер пилот балона може бити свако чија је психомоторика довољна да вози бицикл.

Змајарење (моторни и ваздушни змајеви), представља веома специфичан вид спортско-рекреативне активности. Сматра се да је развој моторних ваздушних змајева у

Слика 13. Моторни змај
(Извор: www.airban.net)

Србији отпочео осамдесетих година XX века. Они који су га пробали, кажу да је вожња моторним змајем нешто што највише приближава птицама. Наиме, мотор је потребан само приликом полетања и пењања на безбедну висину, док за крстарење небом и слетање он може, да буде искључен. За разлику од лебдења

падобраном, за летење змајем нису потрбни одговарајући услови (за вожњу змајем најбољи је летњи период без ветра) јер захваљујући мотору, змај може полетети са готово сваког терена. Довољно је само пар стотина метара неке равне површине на којој није јако велика трава. Брзина при полетању је шездесетак километара на сат, док је у ваздуху могуће постићи и две стотине, али то зависи од конструкције змаја. Најчешће се лети на неколико стотина метара висине. Моторни змај се састоји од троколице, дела на коме су смештени инструменти, седишта, ослонци за ноге и носач крила. затим, ту је, иза леђа пилота и путника, мотор, елиса и – наравно троугаоно крило које се налази изнад глава

летача. Змај се иначе расклапа те је довољно имати само аутомобил са куком којим се вуку троколица и мотор, док све остало стаје на кров аутомобила (www.airban.net).

За разлику од моторног змаја, за ваздушне змајеве није потребно ништа осим жеље, мало воље и стотинак динара за мало флис папира, конач и неколико летвица, а задовољство које је притом могуће осетити, је немерљиво. Јасно је да би одговарајући пунктови на војвођанским планинама такође допринели популарности змајарења. Одређене обележене станице за узлетање, одмор или пак сервисирање популаризовали би летење моторних змајева, а места за пуштање, размену искустава, прављење сопственог змаја или куповину добрих змајева по разумним ценама, популаризовали би помало запостављене ваздушне змајеве (А. Д. Стојановић, 2007).

*Слика 14. Змајарење на Стражилову
(Фото: А. Вујко, 2010)*

Купалишни туризам је веома популаран у сфери спортско-рекреативног туризма. Пливање је активност кретања живих бића кроз воду која укључује одржавање на

*Слика 15. Купање на језеру Међеш
(Извор: www.serbiatravelers.org)*

површини воде и кретање у жељеном смеру. Као туристичка активност купање је популаризовано тек крајем деветнаестог века. Пливање је данас једна од најомиљенијих рекреативних активности, али и такмичарски спорт. Иако је пливање врло здрава активност, уколико пливач не процени добро своју вештину и припремљеност и не уважи услове на води (мору, језеру, реци и сл) постоји стална опасност од давлeња те су стога неопходне мере опреза. Из историје је познато да је човек од давнина користио различите технике пливања као начин преласка водених препрека. Занимљиво је да већина сисара не мора посебно да учи пливати те да је човек једно од ретких бића које мора пливање "учити". Разлог је у томе што већина животиња у води једноставно понавља покрет кретања са копна (ход), те на тај начин плива, као што то ради, на пример пас. Човек са

друге стране не може поновити свој усправни ход у води, већ мора научити користити се и рукама и правилно дисати. Ипак, познато је да веома мала деца готово инстинктивно знају пливати. Пливање је познато од давнина али тек на мозаицима раних источних цивилизација наилазимо на његове прве представе. Вештину пливања познавали су стари Асирци и Египћани. Грци су придавали пажњу пливању као делу општег образовања (позната је изрека „срамота, не знаш ни писати ни пливати“), док су Римљани пливање сматрали војничком вештином. Прво писано дело о пливању потиче из 1538. године (на латинском језику). Од тада па до краја XVIII века следе многа дела о пливању и његовом значају у телесном васпитању (Плавша,2005). Што се војвођанских планина тиче, услова за развој купалишног туризма имају нека језера на Фрушкој гори која би могла попримити примарни значај у развоју купалишног туризма Србије.

ТУРИСТИЧКО-ГЕОГРАФСКИ ПОЛОЖАЈ И ПРИРОДНЕ ТУРИСТИЧКЕ ВРЕДНОСТИ ФРУШКЕ ГОРЕ И ВРШАЧКИХ ПЛАНИНА КАО ОСНОВА РАЗВОЈА СПОРТСКО- РЕКРЕАТИВНОГ ТУРИЗМА

Природне туристичке вредности су објекти и појаве у простору настали радом унутрашњих и спољашњих сила Земље. Имају једну или више врста туристичких привлачности и условљавају одговарајуће облике туризма. Природне туристичке вредности су основа развоја спортско-рекреативних облика туризма, а одликују се вишеструком међусобном условљеношћу, спајањем и прожимањем (Станковић, 1994).

ТУРИСТИЧКО-ГЕОГРАФСКИ ПОЛОЖАЈ КАО ТУРИСТИЧКА ВРЕДНОСТ

Фрушка гора се простире између $45^{\circ}00'$ и $45^{\circ}15'$ северне географске ширине и између $16^{\circ}37'$ и $18^{\circ}01'$ источне географске дужине и тако представља планину у северном делу Срема, Војводине, односно југоисточној периферији простране Панонске низије. С обзиром на то да се овај део Војводине простире између река Дунава и Саве то значи да се Фрушка гора налази у Срему, највећи део у Србији, а мали део, крајњи запад, у Хрватској (Букуров, 1978). Јужно од планине правцем исток - запад, налазе се две веома прометне комуникације међународног значаја и то: аутопут Београд - Загреб (Е-70), и пруга истог правца, док се правцем север - југ налази аутопут Будимпешта – Београд (Е-75), пруга истог правца и регионални пут Нови Сад - Рума.

Све ово условљава веома повољан положај Фрушке горе, а томе у прилог могло би се навести чак неколико прометних праваца који воде до Националног парка Фрушка гора. Из правца Новог Сада, пут за Руму води кроз Петроварадин и Сремску Каменицу те ка Иришком венцу удаљеном 16 km од Новог Сада и иначе веома познатом излетишту одакле се веома лако може стићи до Змајевца, Хопова, Крушедола, Поповице и других веома популарних фрушкогорских излетишта. Пут који пролази кроз Сремску Каменицу иде узводно поред Дунава и води ка Беочину, пролази кроз Черевих удаљен од Новог Сада 18 km, и након пар километара стиже на Тестеру и Андревље – познати туристички локалитет на Фрушкој гори. На путу Нови Сад – Београд постоји одвајање ка Сремским

Карловцима, чувеном историјском месту, често званом и „Српска Атина“, одакле пут води кроз живописне предле украшене виноградима, воћњацима и шумом и тако све до Стражилова, једног од посећенијих излетишта Фрушке горе (Букуров, 1951; Ђурчић и др. 2002).

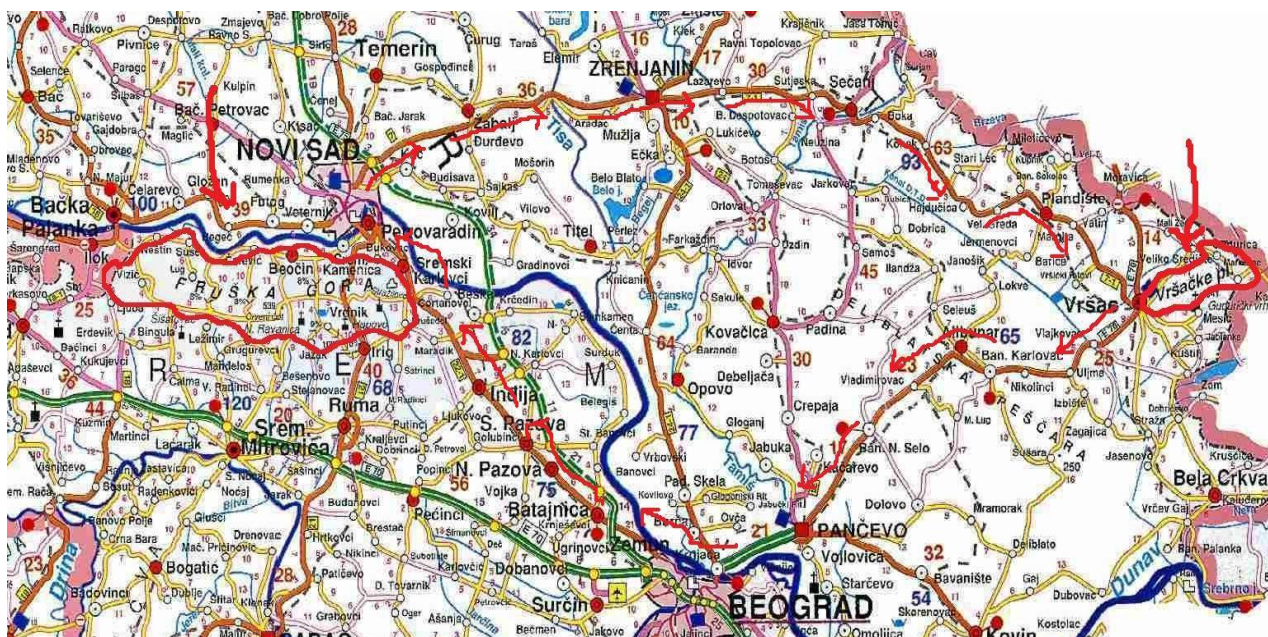

Карта 1. Положај Фрушке горе и Вршачких планина у оквиру Војводине
(Размера: 1 cm на карти одговара 15 km у природи; Извор: Геокарта - дорада А. Вујко)

Из правца Београда до Националног парка се може стићи путем Београд – Нови Сад до Банстола, места удаљеног 62 km од Београда. На раскрсници је неопходно скренути ка западу одакле такозвани Партизански пут води до Иришког венца (13 km од раскрснице на Банстољу). До Фрушке горе се може доћи и из правца Сремске Митровице, идући ка западу аутопутем Београд – Загреб па све до раскрснице удаљене 52 km од

Београда где је неопходно скретање десно, затим се пролази Рума и Ириг и након 6 km од Ирига, долази се до Иришког венца.

Што се тиче Вршачких планина, ситуација је нешто сложенија. Ако посматрамо тренутну ситуацију, за разлику од Фрушке горе, положај Вршца у односу на Нови Сад је неповољан, а пре свега због лоших и нефункционалних саобраћајница. Но, удаљеност од свега 1,5 сати чини да овај рад буде подстицај за промену таквог стања, посебно ако би се у будућности ове две планине спојиле у један спортско-рекреативни центар лоциран на две локације.

Карта 2. Фрушка гора и Вршачке планине у мрежи саобраћајница јужног дела Војводине (Размера: 1 cm на карти одговара 6 km у природи; Извор: Геокарта - дорада А. Вујко)

Вршачке планине се простиру између $21^{\circ}30'$ и $21^{\circ}58'$ источне географске дужине и између $45^{\circ}10'$ и $45^{\circ}22'$ северне географске ширине и представљају изоловано побрђе у југоисточном банату, пружајући се у правцу запад – исток у дужини од око 20 km. Планине су, могло би се рећи, најшире у свом средишњем делу а тај износ је 12 km, док су најуже у западном подножју, са само 3,5 km. (Букуров, 1950). До планина је могуће доћи и из правца Београда, што представља олакшавајућу околност јер Београд представља један од највећих емитивних простор у Србији. Могло би се рећи да управо овај положај може иницирати и знатно сложенију повезаност са околним простором, а посебно са Румунијом, Пољском, Русијом.

Да би се ове две планине саобраћајно повезале у један комплекс, да би се проширила туристичка понуда те заинтересовао све већи број туриста за ове просторе, потребно је учинити све да се гост што боље сналази. Први корак за то била би сигнализација. Под сигнализацијом се подразумева информисање учесника у саобраћају. Она обавештава о културним, историјским, природним знаменитостима, а у овом конкретном случају обавештавала би и о могућностима уживања у некој спортско-рекреативној активности, дужинама бициклических и других стаза, местима за одмор и релаксацију, мокрим чворовима, евентуалним сервисним станицама, агенцијама за изнајмљивање и друго. Туристичку сигнализацију називамо још и браон сигнализацијом јер је прописано да је основна боја туристичког знака управо браон. Овакву сигнализацију требало би поставити плански и по могућности од квалитетних материјала, али је и уредно одржавати: косити траву око знака, редовно бојити зарђале делове и мењати их уколико неки дотраје (www.podaci.net).

РЕЉЕФНИ УСЛОВИ ЗА РАЗВОЈ СПОРТСКО-РЕКРЕАТИВНОГ ТУРИЗМА

Фрушка гора и Вршачке планине имају сличности само у погледу њиховог острвског положаја у низијском рељефу Војводине, док се све остале карактеристике: просторне, геолошке и геоморфолошке, у потпуности разликују (Зеремски, 1985). Фрушка гора је по дужини готово четири пута дужа од Вршачких планина (80 : 19 km), иако су Вршачке планине од Фрушке горе више за око 100 m.

Фрушка гора се простире у северном делу Срема, односно између Дунава и Саве у упоредничком правцу тако да планински венац на југу Панонске низије има дужину од око 80 km, док му је највећа ширина негде око 15 km. У основи планине је сочиваст облик, међутим уочава се асиметрија њеног облика како у упоредничком тако и у меридијанском правцу пружања (Јовичић, 1962; Милић, 1973). Ова војвођанска планина представља релативно низак планински масив чије се главно било може поделити у три целине: а) западну са висином 200 – 300 m; б) источну сличних висина и ц) централну, висинског распона 300 – 539 m (Црвени чот). Основе морфолошког обележја планине по Букурову (1978) чине терасе висине 450 – 539 m, 380 – 400 m, 310 - 360 m и 150 – 250 m које су настале степеничастим спуштањем северне подгорине дуж неколико попречних раседа. При томе он није био искључив у својим поставкама да су оне тектонског порекла, већ дозвољава могућност да чине и абразивне површи.

Од одсека Телек на западу, који се једва уочава, до Сланкамена на истоку, на дужини од око 80 km, венац Фрушке горе је јако расчлањен и разбијен и у основи се састоји из три дела. Само централни део планине који се простире од Ђипше на западу до Банстола на истоку, има изглед правог планинског била чија дужина износи око 40 km, а средња висина 440 – 460 m. То је део који је асиметричан и дисециран, односно разбијен бројним долинама, са развијеним изворишним челенкама. Централни део планине има облик дуге антиклинале, правца исток-запад, са разломљеним крилима и појавом местимичног навлачења. Антиклинала је симетрично очувана, изузев на крајњем источном делу где је северно крило потонуло испод дунавског раседа. Планинска основа је опкољена двама лесним заравнима, висине 130 – 150 m и 110 – 120 m. Планинско било, местимично је покривено дебљим или тањим слојем леса а лесне наслаге ублажавају оштрину и нагле прелазе који су карактеристични за старије и компактније стене, што свакако иде у прилог спортско-рекреативног туризма јер је планина проходна и приступачна у готово свим својим деловима. На јужном билу постоје развијени подземни крашки облици (Петковић и други, 1976; Драгутиновић, 2000; Обрадовић, 2006). Са аспекта спортско-рекреативног туризма пећине и јаме су посебно интересантни локалитети. Спелеолошки туризам представља облик туризма који би се посебно могао развијати у неколико интересантних пећина на простору Фрушке горе, а пре свега се мисли на следеће пећине: Перину пећину на Поповици коју је могуће обићи у склопу фрушкогорске стазе $\Phi A4^8$ и Гргуревачку пећину коју је могуће обићи у склопу фрушкогорске стазе $\Phi A7$.

Изнад планинског била, које се пружа правцем исток – запад, налази се неколико истакнутијих врхова. У простору где је планински масив највиши истичу се: Змајевац (453 m), Лишајев врх (490 m), Велики Градац (471 m), Црвена кречана (511 m), Исин чот (524 m), највиши врх на Фрушкој гори: Црвени чот (539 m), Липов чот (472 m), Летенка (454 m), Вармачки чот (444 m) и Венац (451 m). Идући према западу планински венац постаје ужи и нижи и овде се издвајају врхови: Чотови (365 m), Кленовац (364 m), Шугина ледина (357 m), Храстник (313 m), Мостар (241 m), и други (Обрадовић, 2005).

⁸ $\Phi A8$ - означава фрушкогорску стазу чији је назив стазе изведен од првог слова речи Фрушка гора и имена ауторке ове дисертације, мр Александре Вујко, одакле и називи стаза: $\Phi A1$, $\Phi A2$ и друго.

Слика 16. Део рељефа Фрушке горе добијен из карата размере 1:5000 пресвучен орто-фото планом (Извор: www.geotap.co.rs)

Венац Фрушке горе веома је рашчлањен и разбијен густом мрежом потока чије су долине у највишим деловима дубоке и уске. Када су поточне долине у питању могло би се рећи да су најинтересантније долине Черевихког потока, Поторањ, Раковачког и Читлучког потока, на северној страни и Црног и Белог потока на јужној страни (Букуров, 1952; Петровић и др., 1988).

У геолошком погледу Фрушка гора има много тога заједничког са низом хорстовских планина Славоније и Хрватске. Ове планине се налазе на истом појасу пружања, а Фрушка гора представља њихов крајњи источни огранак а цела група планина, по свом положају и неким другим карактеристикама, уклопљена је у динарску геотектонску грану Алпида (алпијска орогенеза, пре око 35 милиона година у геолошкој периоди терцијер), односно у унутрашњи динарски појас (Милић, 1973; Миленковић, 1998). Што се геолошке грађе тиче, Фрушка гора је веома разнолика и састоји се од стена веома разноврсног састава, начина постанка и различите старости. Дуго времена је Фрушка гора била острво у Панонском мору о чему сведоче бројни фосили шкољки, пужева, корала итд (Миљковић, 1975; Кнежевић, 1997).

Према томе, Фрушка гора је релативно ниска планина са падинама степеничастог карактера које имају карактеристичне благе прелазе, што јој даје обележје планине спортско-рекреативног типа на којој је могуће трасирати стазе за бициклизам, планинарење, теренско јахање и одредити пунктове за друге наведене облике туризма (пуцање лоптицама које бојају, једрење падобран крилом, летење моторним змајем,

балоном или пуштање ваздушних змајева, а с обзиром на хидрографске карактеристике на планини постоје и места за купалишни туризам).

Када су Вршачке планине у питању, могло би се рећи да је ситуација другачија. Наиме, Вршачке планине су изоловане хорстовске планине, а чине их четири јасно издеференцирана облика: Вршачка кула (399 m), Вршачки врх (590 m), Гудурички врх (641 m) и Доњи Вершишор (463 m), (Букуров, 1950; Зеремски, 1985). Индивидуалност планине условљена је са три простране и релативно дубоке преселине: Превале, Кулмеа и Коркана што значи да се на релативно кратком и асиметричном уздужном профилу јављају изразите денивелације, због којих су Вршачке планине управо и прозване „планинама“. Попречни профил Вршачких планина, у правцу север – југ, изразито је асиметричан. Северна страна је знатно стрмија, при чему се спушта изразито нагло према северозападу, Мали Вршачки рит (Вршачки ров). Међутим, јужна страна се доста стрмо спушта приближно до изохипсе од 300 m надморске висине, а даље према подножју наставља се брежуљкаст терен, који се у виду пошире зоне постепено снижава. Управо ова ширира и нижа зона јужног подножја, у односу на уже и стрмије северно подножје, доприноси асиметричном изгледу Вршачких планина (Букуров, 1950).

Вршачки ров (Мали рит) представља облик који припада потолинама, односно

Слика 17. Бициклом по Вршачким планинама (Фото: А. Вујко, 2009)

рову, чија је генеза била током плеистоцена и холоцена. раније је овај облик називан Вршачком депресијом, а заузима простор од Вршца на југозападу до Великог Средишта на североистоку. Силазећи са преселине Коркана, постоји серија од пет фосилних абразивних површи. Највиша међу њима Миса-Карбонари (250 - 270 m) урезана је на планинским странама и претежно је ерозивног порекла, а четири ниже површи налазе се у склопу јужне подгорине и акумулативног су порекла (Зеремски, 1985). Имајући све то у виду, може се закључити да спортско-рекреативним туристима на Вршачким планинама на располагању стоје две микрорељефне целине: централни масив и подгорина. Обе ове целине су релативно приступачне тако да је на њима могуће трасирати стазе за бициклизам, планинарење, теренско јахање али и пунктове за друге облике спортско-рекреативног туризма.

Спортско-рекреативни туризам се на Фрушкој гори и Вршачким планинама, у складу са основним карактеристикама рељефа, може развијати у разним видовима. Рецимо да би окосница развоја могле постати стазе намењене за бициклизам, планинарење и теренско јахање које би и све остале локалитете и активности на њима могле повезати међу собом, било као туристички рекреативан бициклизам, планинарење или теренско јахање, манифестациони бициклизам, планинарење или теренско јахање, па чак и као вид екстремног бициклизма, планинарења или теренског јахања, јер унутар фрушкогорских и вршачких стаза постоје делови терена који су поприлично захтевни када су ове активности у питању али дуж појединих стаза постоје и пунктови за упражњавање појединих облика спортско-рекреативних активности као што су: летење, гађање лоптицама које бојају, купање (готова свака стаза има неку интересантну базу у којој се може упражњавати још неки облик спортско-рекреативне активности и има и својих захтевнијих делова, у зависности од тога да ли се иде у једном или другом смеру. Тако на пример део стазе *ΦΑΙ* од Стражилова до Бранковог гроба представља изузетно напорну деоницу иако стаза *ΦΑΙ* у целости то није).

КЛИМАТСКИ УСЛОВИ ЗА РАЗВОЈ СПОРТСКО-РЕКРЕАТИВНОГ ТУРИЗМА

За преглед климатских прилика Фрушке горе, коришћени су подаци са метеоролошких станица Иришки венац (444 m), Гладнош (186 m), Петроварадин (134 m) и Шид (105 m) а како на Вршачким планинама не постоји метеоролошка станица, за преглед климатских прилика Вршачких планина узета је метеоролошка станица Вршац која се налази на надморској висини 84 m.

Интересантно је поменути да, иако су Фрушка гора и Вршачке планине ниске планине, с порастом висине клима постаје све влажнија и хладнија, тако да на гребенима имају чак одлике праве планинске климе са хладнијом зимом и свежијим летом, што свакако ствара позитивне прилике када је спортско-рекреативни туризам у питању. Код просечних вредности може се видети да је најнижа средња вредност температуре ваздуха, у јануару, и износи од $-0,8^{\circ}\text{C}$ (Иришки венац) до 1°C (Петроварадин) за простор Фрушке горе а за простор Вршачких планина она износи, условно речено, $-0,2^{\circ}\text{C}$ (Вршац), а највиша у јулу, за Фрушку гору са $21,7^{\circ}\text{C}$ (Петроварадин) а за Вршачке планине $21,2^{\circ}\text{C}$ (Вршац). Вредност средње годишње температуре је за обе планине приближно сличан и налази се у распону од $10,2^{\circ}\text{C}$ (Иришки венац), до $11,7^{\circ}\text{C}$

(Петроварадин), за простор Фрушке горе а за простор Вршачких планина она износи, условно речено, 11,4° С (Вршац) али јасно је да се те вредности разликују у зависности од локалитета до локалитета али и надморске висине. Имајући у виду да је најпријатнији осећај човека при боравку у природи умерених географских ширина од 17° С па до 21° С (Лазих, Павић, 2003), а у складу са тим да на просторима ових простор има акумулација погодних за купалишни туризам, из следеће табеле се може видети да купалишна сезона у овим просторима може трајати од средине маја па максимално до прве половине септембра (Бугарски и други, 1998).

Табела 1. Средње месечне и годишње температуре ваздуха (°С) по месецима на простору Фрушке горе (Иришки венац, Гладнош, Петроварадин и Шид) и простору Вршачких планина (Вршац), за период од 1951. године до 1990. године

Месец	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Ср. год.
Иришки венац	-0,8	0,3	4,1	10,1	14,7	18,0	20,3	20,4	17,0	11,6	5,4	1,1	10,2
Гладнош	0,0	1,7	6,0	10,9	16,1	19,3	21,0	20,9	16,9	11,5	5,5	1,4	10,9
Петроварадин	0,1	2,4	6,7	12,0	16,9	20,0	21,7	21,5	17,8	12,7	6,7	2,4	11,7
Шид	-0,5	1,6	6,3	11,3	16,3	19,5	21,1	20,7	17,0	11,7	5,9	1,7	11,0
Вршац	-0,2	1,7	6,5	11,6	16,6	19,8	21,2	20,9	17,4	12,2	7,0	2,5	11,4

(Извор: Бугарски и други, 1998; Лазих, Павић, 2003)

Расположиви подаци о честини ветрова на Фрушкој гори, са метеоролошких станица Гладнош, Петроварадин и Шид, показују да у Гладношу доминира ветар са северозапада, у Петроварадину доминира југозападни ветар, а у Шиду југоисточни. У Петроварадину и Шиду забележено је и веома мало тишина: Петроварадин (26⁰/₀₀), и Шид (72⁰/₀₀), док је у Гладношу забележен већи број тишина (239⁰/₀₀). Веома чести су и ветрови из правца југоистока а они се јављају у јесен, пролеће и зиму док су током лета поприлично ретка појава.

Што се брзине ветрова тиче, на Фрушкој гори највеће просечне брзине имају југоисточни и северозападни ветрови. Југоисточни ветар у Петроварадину дува просечном брзином од 4,6 m/s (ово је и највећа просечна брзина ветра која важи за читав Срем). Југозападни ветар своју највећу брзину достиже у Гладношу, 3,6 m/s. Ветрови најмањих брзина дувају из јужног правца, а потом из југозападног. На Фрушкој гори се јавља и локални ветар који се зове „Дан и ноћ“ који се јавља нарочито пред вече уочи сунчевог заласка када почиње струјање хладних ваздушних маса са фрушкогорског била према северу и југу. Речне долине су изложене утицају ових кретања, те имају врло живу циркулацију ваздуха. Овај поветарац становници фрушкогорских насеља називају „фрушкогорац“.

С друге стране, околина Вршца спада у најветровитије просторе Војводине. Вршац има годишње чак 171 дан с јаким ветром када ветрови достижу брзину већу од 12,3 m/s (44,3 km/h). Март, април и новембар су месеци са највећом учесталошћу јаких ветрова. Тада кошава веома често дува. Уопштено, највеће брзине постижу јужни и југоисточни ветрови. Знајући податак да Вршац има и доста времена без ветра, важно је истаћи да су за једрење падобраном, једну од доминантних спортско-рекреативних активности на планини, најпогоднији пролећни, а мање погодни летњи периоди (Богдановић, Ћурчић, 1998; Лазић, Павић, 2003).

Табела 2. Средња месечна и годишња релативна влажност ваздуха (%) по месецима на простору Фрушке горе (Петроварадин, Гладнош и Шид) и простору Вршачких планина (Вршац), за период од 1951. године до 1990. године

Месец	Петроварадин	Гладнош	Шид	Вршац
Јануар	81	85	83	82
Фебруар	77	82	83	80
Март	69	74	75	70
Април	65	70	71	69
Мај	66	71	72	71
Јун	67	72	74	72
Јул	65	68	73	70
Август	66	68	73	69
Септембар	66	72	76	69
Октобар	71	76	79	72
Новембар	79	84	84	78
Децембар	82	87	87	84
Годишња	71	76	78	74

(Извор: Давидовић, 1998; Лазић, Павић, 2003)

Влажност ваздуха комплексно делује са температуром ваздуха и доводи до повољног или неповољног утицаја на живи свет (већа влажност ваздуха неповољно утиче на човека тако што отежава дисање и кретање а самим тим негативно утиче и на спортско-рекреативни туризам). Релативна влажност ваздуха највећа је у зимској половини године, тачније у децембру док је најмања релативна влажност у летњим месецима. Током децембра је у Шиду и Гладношу забележена највећа релативна влажност од 87% док је у Петроварадину она 82%. Што се Вршачких планина тиче, у мерној станици у Вршцу у току децембра забележена је релативна влажност ваздуха од 84%. Најмања релативна влажност ваздуха је у по правилу у летњем делу године и то у Петроварадину 65%, у Гладношу 68%, док је најмања релативна влажност у Шиду измерена у априлу и износи 71%. У вршцу је најмања релативна влажност ваздуха измерена у априлу, августу и

септембру и износи 69%. Што се тиче средњих годишњих вредности релативне влажности ваздуха она је углавном слична за све метеоролошке станице (Давидовић, 1998; Лазић, Павић, 2003).

Годишњи ток средње облачности по појединим месецима показује сличан тренд са годишњим кретањем средње месечне вредности релативне влажности ваздуха, јер су ова два климатска елемента међусобно условљена. Што се тиче односа просечне облачности према средњим вредностима температуре ваздуха, он је потпуно обрнут. Наиме, у најтоплијим месецима облачност је најмања, док је покривеност неба облацима у најхладнијим месецима највећа. Најмања облачност је карактеристична за најтоплије месеце. Највећа облачност и за простор Фрушке горе и за простор Вршачких планина је у децембру. Метеоролошка станица Гладнош на Фрушкој гори има највећу облачност у децембру и то са 75% покривености небеског свода. С друге стране најмања облачност је у августу. Метеоролошка станица у Шиду, у овом месецу бележи најмању облачност и то 37%. (Миљковић, 1998; Лазић, Павић, 2003). Када је Вршац у питању, облачност у децембру износи 77% покривености небеског свода док је месец са најмање облачности такође август и тада је покривеност небеског свода у Вршцу 42%. Што се тиче средње годишње облачности, приближно су исте вредности за све метеоролошке станице с тим што на простору Фрушке горе оне износе: за Гладнош 57%, за Петроварадин 55% и за Шид 54%, док је средња годишња облачност у метеоролошкој станици Вршац, 60% покривености небеског свода.

Осунчаност је климатски елемент од кога зависе многи процеси и појаве у атмосфери али и спортско-рекреативна кретања. Дужина сунчевог сјаја у великој мери зависи од дужине обданице, степена облачности, топографске површине, експозиције терена, надморске висине и друго. Годишњи ток средње месечне инсолације стоји у обрнутом односу према годишњем току просечне облачности. Најдужа инсолација је током летњих месеци а најмања током зимских. И за простор Фрушке горе и за простор Вршачких планина, најмање сунчаних сати је у децембру а највише у јулу. Што се тиче просечних вредности и оне су уједначене и износе око 2000 h годишње (Миљковић, 1998; Лазић, Павић, 2003).

Табела 3. Средња месечна и годишња осунчаност (h) по месецима на простору Фрушке горе (Гладнош и Шид) и простору Вршачких планина (Вршац), за период од 1951. године до 1990. године

Месец	Гладнош	Шид	Вршац
Јануар	79	77	70
Фебруар	101	97	86
Март	140	147	197
Април	206	206	172
Мај	235	235	221
Јун	276	274	244
Јул	297	297	285
Август	265	261	268
Септембар	226	216	210
Октобар	150	147	169
Новембар	71	70	84
Децембар	52	54	57
Годишња	2098	2081	2016

(Извор: Миљковић, 1998; Лазић, Павић, 2003)

На просторима Фрушке горе и Вршачких планина забележено је да се висина падавина повећава с повећањем надморске висине. Када је спортско-рекреативни туризам у питању, онда је битно истаћи да једино падавине у зимском делу године имају позитиван утицај на ову врсту туризма. Метеоролошка станица Иришки венац са годишњом сумом падавина која износи 786,3 mm има највећу количину падавина на

Слика 18. Фрушка гора зими
(Фото: З. Котур, 2007)

простору Фрушке горе али и читавог Срема. Шид има 670,2 mm, Гладнош има 638 mm и Петроварадин 608,7 mm. С обзиром на то да је годишња сума падавина у Вршцу 682,3 mm може се закључити да постоји и извесна разлика у висини падавина с обзиром на надморску висину Вршачких планина. Према вредностима за средњу месечну висину падавина, могуће је уочити да су у овим просторима највлажнији месеци мај и јуни, а најсувљи септембар и октобар, док се други максимум падавина јавља у децембру. Што се тиче просторног распореда годишњих сума падавина, утврђено је да висина падавина правилно расте с порастом надморске висине.

Следећа ставка, када су падавине у питању, је висина падавина по годишњим добима и она је за слична и за простор Фрушке горе и за простор Вршачких планина: зима – 158 mm; пролеће – 167 mm; лето – 189 mm; јесен – 134 mm; средња висина падавина у вегетационом периоду износи око 351 mm. Иначе, од изузетног значаја би била и та напомена да је по количини падавина фрушкогорски простор најбогатији простор у Војводини (Милосављевић, 1973; Томић и други, 1998; Лазић, Павић, 2003).

Дакле, могло би се закључити да су климатске прилике на Фрушкој гори и Вршачким планинама веома погодне за развој спортско-рекреативног туризма и да би с обзиром на наведене климатске параметре туристичка сезона могла трајати током читаве године у зависности од афинитета самих учесника спортско-рекреативних активности. С тим у вези требало би рећи да је упражњавање готово свих наведених облика спортско-рекреативног туризма, сем купалишног, по већини стаза могућа током целе године али да би период од априла до октобра, када је време топло и пријатно, био нешто заступљенији јер то допушта обиласке, застоје и уживање у сваком смислу. Па ипак, обе планине су веома атрактивне и у зимском периоду када је посебно атрактивно планинарење у зимским условима (Слика 18), као и зимске спортско-рекреативне активности као што су санкање, клизање, скијање, грудвање, спуштање даском и слично. Дакле, оптималан период за већину спортско-рекреативних активности обрађиваних у дисертацији био би период од априла до октобра.

ВОДЕ И ЊИХОВ ЗНАЧАЈ ЗА РАЗВОЈ СПОРТСКО-РЕКРЕАТИВНОГ ТУРИЗМА

Хидрографска мрежа Фрушке горе је веома густа и релативно правилно распоређена. Подземну хидрографију чине разбијене и збијене издани, крашке издани и термо-минерални извори док су површинске воде представљене изворима, врелима, речном мрежом, барама и вештачким језерима. Површинску хидрографију чини 28 водотока у сливу Дунава (Патак бара, Поторањ, Нештински поток, Шакотиначки поток, Думбово, Добри поток и други), 23 водотока у сливу Саве (Велики поток, Међеш, Мохарач, Шеловренац, Рупчева и други) и 9 потока који имају извор ван фрушкогорске области (Давидовић и други, 1999). Са Фрушке горе, међутим, ни ка Сави ни ка Дунаву не тече ни један јачи водоток, а на њој нема ниједног природног језера, што значи да су свих 16 језера колико их има, вештачка. Најдужи поток је поток Патак бара 15,5 km и припада сливу Дунава, а најкраћи поток је поток Рупчева 1,6 km и припада сливу реке Саве. На

неколико места где се спајају пропустљиве и непропустљиве стене, има бара. Ту се вода, уз обиље барског биља, задржава током целе године, а могуће их је наћи у долини Нештинског потока и у стрмом приобаљу Дунава, нарочито у околини Сремских Карловаца (Петровић и други, 1973; Петровић, Миљковић, 1988).

Стални водотоци, реке и потоци на Фрушкој гори, јављају се само у 44 долине. Сви се они напајају водом из сталних извора који избијају у два највишим изданским зонама. Извори се ретко јављају појединачно, чешће су груписани скупинама од 2 до 5 па и више. Због тога и највећи број долина почиње изворишним челенкама. По правилу, изворишне челенке су лепезастог изгледа, а смештене су непосредно испод самог планинског била док им је прочеље веома стрмих страна. Долине зачете на нижим падинама, првенствено на северној страни главног венца, најчешће почињу од једног извора па, што је и одговарајуће, немају изворишне челенке. Њихови зачеци су најчешће дубоке долинице, често типа јаруга (Петровић, Миљковић, 1988).

Северна подгорина Фрушке горе много је шира од јужне тако да су и потоци, који се спуштају према северу, дужи у својим планинским деловима него потоци на јужној

*Слика 19. Доброи водопад
(Фото: А. Вујко, 2010)*

страни. Северна фрушкогорска подгорина, у погледу флувијалног рељефа, углавном се дели на два дела. Део ближе Дунаву има слабу дисекцију и грубу текстуру, а део ближе билу јаку дисекцију и фину текстуру. У првој половини се јављају само уздужне долине, правца југ-север, без притока, док се на другој половини, поред главних токова правца југ-север, јављају и притоке упоредничког правца. Северне фрушкогорске долине се деле у три групе. Првој групи припадају потоци који извиру непосредно испод фрушкогорског била, другој потоци који извиру испод отсека треће терасе, а трећој вододерине и краћи потоци, који настају у лесним наслагама на периферији

Фрушке горе. Први потоци су најдужи и имају највећи значај за данашњи фрушкогорски рељеф, други су краћи и мање значајни за фрушкогорски рељеф, а трећи имају сасвим локални значај (Букуров, 1952).

Велики просечни падови фрушкогорских потока условили су и појаву брзака и водопада. На потоку Думбово се налази Думбовачки водопад висине, 8 m и као веома

атрактиван природни локалитет налази се у склопу спортско-рекреативне стазе *Ф44*. Још неки од водопада са простора Фрушке горе се налазе у склопу спортско-рекреативних стаза, а то су Шакотиначки водопад на потоку Шакотинац и Добри водопад који је у ствари само један стрмији део Доброг потока у склопу стазе *Ф45*. До водопада је у склопу стаза могуће доћи бициклима, пешачећи или јашући, а посебну атракцију, када су водопади у питању, чине шумски амбијент и делови стаза уз потоке јер доприносе потпунији доживљај планине.

Што се водног режима тиче, фрушкогорски потоци носе највећу количину воде у рано пролеће и касну јесен. Може се рећи и то да највећи број потока пресуши средином лета и у том стању остаје све до средине јесени. Други период је (када је количина воде мала али потоци не пресушују), крајем зиме. Важно је истаћи да се оваква колебања водостаја у потоцима не подударују са годишњом расподелом падавина и да више имају везе са температуром ваздуха (Петровић и други, 1973).

Са аспекта спортско-рекреативног туризма, фрушкогорски водотоци могли би да

*Слика 20. Мост код извора Ст. Хопово
(Фото: А. Вујко, 2009)*

имају много већи значај него што га имају данас. Као прво, око изворишних челенки водотока и на њиховим долинским странама, извиру фрушкогорски извори који би могли постати успутна места за одмор и освежење (пример извора код манастира Старо Хопово који се налази у склопу стазе *Ф43* на

Фрушкој гори). Затим, на некима од водотока су изграђена хидроакумулативна језера која би се могла искористити као купалишне зоне и зоне за многе друге спортско-рекреативне активности везане за воду (риболов, вожња кајака, роњење и друго).

Пошумљеност главног венца Фрушке горе од великог је значаја за прихватање атмосферских падавина, отицање површинских вода, као и образовање и стабилност површинске хидрографске мреже. Главна зона издашнијих и стабилнијих извора као и изворишне челенке свих већих потока, налазе се управо у шумској зони главног венца Фрушке горе а из овога проистиче закључак да густа шумска вегетација одржава највишу планинску издан. Ниже падине централног била Фрушке горе су махом под ратарским културама међу којима преовлађује винова лоза. Међутим, и поред затрављености на

извесним падинама и заступљености винове лозе, ови делови планинских падина представљају области у којима се зачињу бујични токови. Таквих токова у горњем, шумском региону уопште нема. (Петровић и други, 1973; Петровић, Миљковић, 1988).

Још једна карактеристика фрушкогорских водотока јесте њихово пресушивање. Потоци на падинама Фрушке горе пресушују уназадним скраћивањем, почевши од ушћа према изворишту. Највећи број сталних извора јавља се непосредно испод главног била планине. Сви се они хране из разбијене издани која се одликује великом стабилношћу. То се одражава и на издашност извора, а преко њих и на сталност водотока. Међутим, чим ови стални потоци напусте зону палеозојских шкриљаца, они полако нестају. Вода се губи процеђивањем у седиментима самог корита. Због тога долази до сасвим неуобичајене појаве када се ради о теренима изграђеним од водонепропусних стена. Скраћивање површинских токова познато је само у крашким пределима. Према томе, долази се до закључка да су седименти који се наслањају на падине Фрушке горе водопрпусни (Петровић и други, 1973).

Оно што је карактеристично за фрушкогорске водотоке јесте и то да се дуж фрушкогорских благих долинских коса простиру и позната фрушкогорска виногорја и бројни воћњаци дуж којих се протежу готово све трасиране стазе, а у будућности ови простори би се могли искористити за обележавање и неких тематских рута као што су путеви вина (стазе које би водиле путем од винограда до произвођача вина где би се могло учествовати и у берби као и у производњи), или ракије од шљиве која је на овим просторима препознатљива и аутентична. Још једна од карактеристика поточних долина већине водотока јесте и то да су у њима грађени чувени фрушкогорски манастири и то најчешће у њиховим извориштима, са бројним изворима. Ови манастирски комплекси утонули су у зеленило и тако обогаћени живописном природном спортско-рекреативном туризму додају и друге вредности јер посетом манастирима може се и много тога научити о култури, духовности, навикама и обичајима овога краја. Међутим, ни то није све јер су дуж фрушкогорских водотока настала и фрушкогорска насеља, а њихов значај за спортско-рекреативни туризам огледа се, пре свега, у могућностима стационираног боравка за спортско-рекреативне туристе али и у могућностима изнајмљивања свих неопходних реквизита и опреме за упражњавање спортско-рекреативних активности дуж трасираних стаза, као и сервисирање и замена свих неопходних делова, уколико је то неопходно за наставак упражњавања одређене спортско-рекреативне активности.

Иако вештачка, језера Фрушке горе као хидролошки објекти могла би да имају велику туристичку вредност, а посебно нека од њих. Направљена су пре 20-30 година и сва су дужине од једног километар до три километра. Бране су им земљане и широке неколико стотина метара, сва су порибљена и тако представљају буквално прави рај за риболовце (Петровић и други, 1973). Приликом изградње језера замисао је била да се смањи оскудица у води, да се њихова вода користи за наводњавање, водоснабдевање становништва и за рекреацију. Сва ова језера су у поточним долинама и сва су на неки начин слична.

У источном фрушкогорју налази се пет језера: Шеловренац, Међеш, Стејановци, Ровача и Кудош (Богдановић, 1980). Најисточније језеро је **Шеловренац**, на истоименом потоку, испод села Марадик. Оно је порибљено, а користи се и за купање, а са аспекта спортско-рекреативног туризма значајну улогу би имала и близина манастира Крушедола и Крушедол, села на његовој североисточној страни јер би се умрежавањем језера и манастира добила интересантна спортско-рекреативна стаза. Језеро Шеловренац се налази у склопу стазе *ФА3*. Недалеко од њега, ка западу, у близини села Шатринци, налази се језеро **Међеш**. Источно од језера пролази стаза *ФА3* која повезује ово језеро са језером Шеловренац и манастирима Крушедол и Гргетег. Језеро се користи за купање и друге спортско-рекреативне активности али није у потпуности искористило своје потенцијале. Језеро **Стејановци** се налази југоисточно од села Бешеново, а северно и у непосредној близини села Стејановци. Северно од језера налази се манастир Мала Ремета до кога води стаза *ФА5* тако да би и до њега водио део стазе *ФА5*, а језеро је повезано и са језером Ровача и манастиром Јазак. Језеро **Ровача** се налази источно, и недалеко од језера Стејановци. Источно од језера води пут ка селу Јазак и истоименом манастиру, тако да је повезаност овог језера са другим деловима Фрушке горе могућа преко стазе *ФА5*. Језеро **Кудош или Павловачко језеро**, налази се јужно од Врдника, а југозападно од Ирига тако да би језеро могло бити повезано стазама *ФА4* и *ФА5*. У близини овог језера се налазе манастири Јазак и Мала Ремета тако да би то могло убрзати процес спортско-рекреативне активације језера.

Најзападнија језера су три језера: Мохарач, Бруја и Сот и представљају језера у најлепшем фрушкогорском амбијенту (Богдановић, 1980).

Језеро **Мохарач** се налази између села Визића и Ердевика, а са својих 67 ha је и

Слика 21. Језеро Мохарач
(Фото: А. Вујко, 2007)

највеће Фрушкогорско језеро. Језеро је проточно, има и десетак подводних врела, па је и вода изузетно чиста и богата кисеоником. До језера води атрактивна фрушкогорка стаза *ФА8* која повезује и сва остала језера. Нажалост, језера нису довољно искориштена иако су њихови потенцијали заиста велики. Са аспекта спортско-рекреативног туризма ова језера је могуће искористити не само за купалишни туризам него и за све друге спортско-

рекреативне активности: бициклизам, теренско јахање, гађање лоптицама које бојају чији би камп могао бити управо на језерима али и летење моторним змајем, балоном и пуштање папирних змајева. Језеро **Бруја** се налази у непосредној близини Ердевика и око целог језера постоји асфалтни пут тако да га је могуће обићи у склопу стазе *ФА8*. Најзападније језеро је **Сотско**, код истоименог села. Једним својим делом ово језеро се налази у окружењу шуме ловишта Ворово па представља једно од најлепших фрушкогорских језера. Овде је упецан и европски рекордер, шаран тежак тачно 42 kg. Језеро је такође могуће обићи у склопу поменуте стазе.

Са северне стране, окренуте Дунаву, постоје четири језера. То су: језеро у

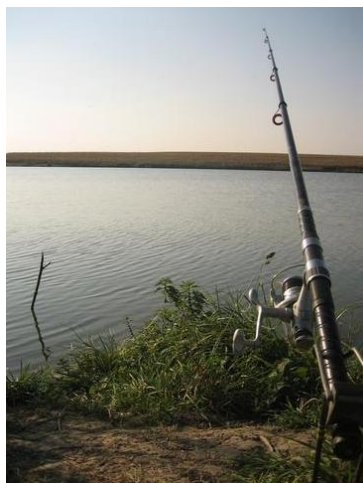

Слика 22. Језеро на Поповици,
зими (Фото: А. Вујко, 2006)

Каменичком парку, језеро на Поповици, језеро на Тестери и језеро код Старих Лединаца, на локалитету Сребро (Богдановић, 1980). **Језеро у Каменичком** парку представља најстарије фрушкогорско језеро и некада је било прави украс Каменичког парка иако је данас запуштено и најчешће суво. До језера води стаза *ФА4* али ово језеро је запуштено тако да на самом језеру нема готово никаквих задржавања али с обзиром да се налази у парку у коме су уређена трим стаза и места предвиђена за излетнике, до језера се прошета и оно се најчешће посети од стране посетилаца парка. Поред **језера на Поповици** некада се налазила једина смучарска скакаоница у Војводини али тада је и језеро било веће и наравно, уређеније. Нажалост, оно се данас претворило у повећу локву о којој нико не брине иако су му потенцијали несагледиви.

Језеро се налази на стази *ФА4* и могуће га је обићи и у склопу обележене планинарске „стазе здравља“ која у дужини од око 2 km води право поред језера. **Језеро на Тестери**, код Черевиха, веће је од ова два претходна и налази се у склопу дечјег одмаралишта, тако да се о њему брине, а поготово од када је Тестера приватизована. Ово језеро је могуће обићи прилоком обиласка Тестере на којој је предвиђен одмор, а у склопу стазе *ФА6*. Најинтересантније фрушкогорско језеро и с највише потенцијала било је **Лединачко језеро** или језеро **Сребро**⁹. Налазило се у непосредној близини села Стари Лединци. Оно је било и најспецифичније због тога што није било ни вештачко али ни природно. Дуго времена на месту где се појавило, постојао је каменолом из кога се вадио квалитетан камен. Након напуштања каменолома остала је огромна јама са готово вертикалним странама, а након неколико потреса у утроби Фрушке горе највероватније је дошло до тога да је неки подземни ток био поремећен те је вода убрзо почела да пуни јаму каменолома. На само неколико километара од Новог Сада, у летњим данима је Лединачко језеро представљало одлично место за одмор и рекреацију новосађана али и београђана и посетилаца са читавог околног простора, а у последње време и странаца. Остатке овог језера могуће је посетити стазом *ФА4*.

На јужној подгорини, у њеном централном делу, налазе се четири језера: Ремета, Манђелос, Врањеш и Мутаљ-Бешеново (Богдановић, 1980). Језеро **Ремета** се налази

Слика 23. Језеро Манђелос (Фото: А. Вујко, 2010)

југоисточно од Дивоша, у живописном амбијенту. Северозападно од језера се налазе манастири Шишатовач, Петковица и Кувеждин до којих води стаза *ФА7*, тако да би се до језера могло стићи стазом која би од Дивоша водила на југ, према Сремској Митровици. Језеро **Манђелос** се налази између села Лежимир на североистоку и села Манђелос на југоистоку. Ово језеро заједно са језером **Врањеш**, са источне стране, чини мали хидролошки комплекс на коме тренутно нема готово никаквих активности али би се у будућности на њима могли развијати разни облици спортско-рекреативног туризма. Оба језера се налазе на фрушкогорској стази *ФА7*. Језеро **Мутаљ-Бешеново** је језеро које се налази између села Бешеново и Шуљма. У непосредној близини језера, на североистоку се налази манастир

⁹ Процес рекултивације Лединачког језера је започео током летњих месеци 2009. године, испумпавањем огромне количине воде Језера, кроз Лединачки поток, чиме је језеро на одређен временски период исушено.

Бешеново, најразрушенији фрушкогорски манастир који још увек није обновљен. Језеро тренутно нема никакав спортско-рекреативни значај али с обзиром на могућности које у том смислу пружа, у будућности је за очекивати да се такав статус промени (Петровић и други, 1973; Богдановић, 1980). До њега би водила стаза *Ф45*.

За разлику од фрушкогорског, простор Вршачких планина није богат водом. Асиметричност попречног профила Вршачких планина има знатнијег утицаја на хидрографске карактеристике. Атмосферски талози који падну на површину стрмих планинских падина мањим делом се упијају у подлогу, а више површински отичу, због већег нагиба терена. Такав пример је посебно карактеристичан за стрме падине на сектору Вршац – Мало Средиште. На том делу нема сталних токова, него се јављају многобројне вододерине којима после јаких киша или наглог отапања дебљег снежног покривача отичу бујице. На понирање атмосферске воде и на колебање горњег нивоа изданске воде, поред осталих чинилаца, утиче и експозиција терена. Зато је, због већег интензитета инсолације и јачег загревања подлоге, на јужној страни Вршачких планина величина испаравања са слободне водене површине, са голог тла, са лишћа вегетације, већа него на северној страни (Бугарски, Томић, 1988).

Најгушћа концентрација извора јавља се у средишњем делу Вршачких планина. Највише их има унутар шумског комплекса а најзначајнији по издашности су Плави извор у подножју Гудуричког врха, затим извор Рафаел, Ружинит, Грнчарски и Водице (Бугарски, Томић, 1988). Међутим, за спортско-рекреативни туризам ови хидрографски објекти имају углавном практичан значај (као успутне станице за окреп) а као хидрографски објекат на коме је могуће купање и други комплементарни облици туризма, издваја се вештачко језеро на северозападној периферији града, између потока Месић и пута Београд – Вршац – Темишвар, односно 1,5 km северно од центра града. Језеро има бетониране приобалне делове, подигнут ресторан, и пратеће спортско-рекреативне објекте (Георгијевић, 2007). У склопу стазе *BA1*¹⁰ се налази извор Грнчарски који представља одличну успутну станицу за освежење и предах.

¹⁰ Вршачко-планинска стаза *BA1*, за потребе овог рада, добила је име по Александру Обрадовићу, водичу, приликом бицикличке вожње по планини у мају 2009 године и ауторки рада, мр Александри Вујко, као и све друге стазе на Вршачким планинама: *BA2* и *BA3*.

*Слика 24. Извор Грнчар на Вршачким планинама
(Фото: А. Вујко, 2009)*

Главно развође Вршачких планина орјентисано је у правцу исток - запад, па је то разлог што већина потока својим горњим токовима тече управо у истом правцу. Зато се водотокови, према правцима отицања, могу сврстати у две основне групе: оне који отичу низ северну и оне који отичу низ јужну страну Вршачких планина. На северној страни се налазе сливови три потока (Марковачки, Малосредиштански поток и поток Семница) а на јужној страни се налазе сливови четири потока (Месићки поток, Физеш, Гузајна и Куштиљаки поток).

Што се водног режима тиче, вршачкопланински потоци носе највећу количину воде у рано пролеће и касну јесен. Други период је крајем зиме. Вегетација је такође један од чинилаца који има удела у формирању хидрографских карактеристика и ове планине. Највиша зона Вршачких планина покривена је Буковим шумама а нешто ниже су шуме цера, сладуна, китњака, граба. За ове шуме је карактеристично да имају велику густину стабала и густ склоп крошњи тако да количина атмосферског талога која падне на крошње дрвећа не доспе до подлоге у укупном износу па тако утиче и на храњење издани.

Дакле, могло би се закључити да су хидрографски услови на Фрушкој гори и Вршачким планинама веома погодни за развој спортско-рекреативног туризма. Потоци, извори и језера се могу посматрати као комплементарни садржаји који би употпуњавали доживљај природе на планинама, а у сколу бициклизма, планинарења или теренског јахања, или као посебни спортско-рекреативни локалитети на којима би се могле ипражњавати спортско-рекреативне активности (купалишни туризам). Лепота језера, импозантан рибљи фонд (шаран, амур, сом, смуђ и штука), релативно уређене и изузетно чисте обале чине да део стаза око или у непосредној близини језера, буде посебно

разматран у контексту развоја спортско-рекреативног туризма повезаног и са осталим спортско-рекреативним садржајима који би се могли развијати на самим језерима. Шанси за развој спортско-рекреативног туризма има на претек чак иако бисмо искључили ту опцију да се стазе морају трасирати кружно око сваког језера. Довољно је да се само део језера прилагоди одређеној стази и да се на том делу за бициклисте, планинаре, уживаоце у теренском јахању, гађању лоптицама које бојају или љубитеље купалишног туризма, уреде одређени делови на којима би се могло застати, одморити, можда и преноћити у за камп предвиђеном делу језера али свакако је неопходно уредити просторе на којима би стајали покретни тоалети, корпе за смеће и по која клупица. Заједно са туристичком сигнализацијом, то би било готово неприметан издатак за буџет локалне самоуправе, Национални Парк или покрајински секретаријат за заштиту животне средине.

БИОГЕОГРАФСКИ УСЛОВИ ЗА РАЗВОЈ СПОРТСКО-РЕКРЕАТИВНОГ ТУРИЗМА

На простору уже зоне Националног парка расте око 1000 врста биљака, а њихов број, заједно са биљкама на простору заштитне зоне прелази цифру од 1500 врста. Од осталих планина у Србији, Фрушка гора се издваја по богатој флори орхидеја. Овде су место за живот нашле чак 32 врсте из 14 родова: (*Anacamptis*, *Cephalanthera*, *Coeloglossum*, *Dactylorhiza*, *Epipactis*, *Gymnadenia*, *Himantoglossum*, *Limodorum*, *Listera*, *Neottia*, *Ophrys*, *Orchis*, *Platanthera* i *Spiranthes*). Орхидеје су ретке биљке на Фрушкој гори тако да је већина њих законом заштићена као природне реткости и не смеју се газити, брати, ископавати или на неки други начин оштетити што је од посебног значаја када је туризам у питању (Грозданић, 1956).

Од укупног броја до сада забележених скривеносеменица на Фрушкој гори, 36 дикотила и 27 монокотила у Србији су заштићене као природне реткости. Фрушка гора је позната и по присуству великог броја (око 700) лековитих биљака. Већи део су аутохтоне “дивље“ врсте, а мањи део алохтоне, гајене биљке. Према биogeографској подели Србије, Фрушка гора припада средњеевропском региону, а у оквиру њега средњоевропско балканско-илирском подрегиону, односно панонској провинцији.

Фрушка гора је у целини шумски простор, међутим од некадашњих 130.000 ha површине под шумом данас је остало свега 23.000 ha од чега се део површина налази под

режимима I, II и III степена заштите¹¹ (Јанковић, Мишић, 1980). Човек је у прошлости искрчио велики део шума на Фрушкој гори, тако да се на овим, потенцијално шумским површинама, данас углавном налазе ливаде, утрине, њиве, виногради и воћњаци, а преостале шуме углавном су остале на вишим и нагнутим положајима. Могло би се рећи да су монодоминантне једино шуме китњака, букве и понегде липе или граба док у грађи дводоминантних шума најчешће улазе липа и буква а ређе граб и китњак.

Локалитети значајних шумских екосистема који се налазе у границама Националног парка под режимом I степена заштите су: Папратски до, Стражилово, Змајевац, Краљеве столице, Равне, Јазак, Краљевац и Биклав са укупном површином од око 248,06 ha. Локалитети значајних стабала, групе стабала и паркова који се налазе у границама Националног парка под режимом II степена заштите су: Чортановачка шума, састојина црне јове на Тестери, састојина црне јове на Андревљу и парк манастира Беочин са укупном површином од око 86,535 ha. Локалитети значајних стабала и групе стабала који се налазе у границама Националног парка под режимом III степена заштите су: храст китњак на гребенском путу код Змајевца, три стабла црног ораха на педелу Косача, стабло букве код предела Бања, петокрака липа на потезу Плетена Анта, састојина гвозденог дрвета у шуми Маруша, стабло цара на гребенском путу код Летенке, храст китњак на гребенском путу код Ђурђиног граба, храст китњак на гребенском путу код Липовог чота, стабло брекиње на гребенском путу код Летенке, црни граб на Стражилову, стабло Дуглазије код одмаралишта Тестера, група стабала црног бора код манастира Хопово, стабло брезе на потезу Бранковац, група стабала питомог кестена код манастира Беочин, састојина црног ораха у шуми Маруша и стабло цара у близини манастира Ђипша са укупном површином од око 3 ha (ПППН, 2003).

На Фрушкој гори се налазе и површине под ливадама и пашњацима и у границама Националног парка али и ван граница Националног парка. Неке од њих су станишта заштићених врста биљака и животиња па се као такве налазе под режимима I, II и III степена заштите. Неке од заштићених ливада и пашњака у оквиру граница Националног парка су: брдо Подгорац, брдо Комесаровац, Катанске ливаде, Беочинске ливаде и друго. Најочуванији пашњаци и ливаде на Фрушкој гори, изван Националног парка, налазе се у долинама потока. То су станишта ретке и заштићене врсте сисара текунице (*Spermophilus citellus*). Ови локалитети представљају остатке некада бројних степских станишта ове

¹¹ на основу члана 49. Закона о заштити животне средине ("Сл. Гласник РС", бр. 66/91) у заштићеним природним добрима се установљавају режими I, II и III степена заштите.

врсте у Војводини. Станишта текуница на обронцима Фрушке горе су уништена претварањем пашњака у викенд зоне и обрадиве површине. Уједно остаци степа су хранидбене базе за многе ретке врсте птица на наведеним локалитетима (ПППН, 2003).

Гљиве, као једно од три “виша“ царства, поред флоре и фауне, сачињавају такозвану фунгију, групу разлагача, минерализатора органске материје, изузетно значајну у процесима кружења материје и енергије у природи. На Фрушкој гори гљиве живе на пашњацима, у ритовима, плавним ливдама и шумама, односно свуда где се земљишта не обрађују. Поред високоспецијализованих гљива, познатијих по називу печурке које производе плодносна тела, постоје и простији облици које познајемо под називом плесни, буђи, препелнице, пламењаче, водене гљиве итд.

Познатије јестиве печурке које могу да се нађу на Фрушкој гори су: сунчаница, папрена млечница, лисичарка, ђурђевача, бисерка, велика ђубретарка, пољска рудњача, јаблановача, модрикача, прави вргањ, мрка трубача, крипавац и многе друге а буковачи и зимској велурки приписују се, поред храњивих и лековита својства. Смртоносно отровне гљиве чије је присуство забележено на Фрушкој гори су: зелена пупавка, најотровија наша печурка, и пантеровка а такође отровне, али ретко са смртоносним исходом су: жута пупавка, мухара, лудара и бљувара. Лепотом својих облика истичу се слузаве гљиве од којих се на Фрушкој гори на трулим дрвеним остацима и у шумској стељи сусрећу: *Lycogala epidendron*, *Fuligo septica*, *Stemonitis ferruginea*, *Arcyria denudata*, *Tubifera ferruginosa*, *Trichia scabra* и друге (www.fruskagora.rs).

И животињски свет планине је веома разноврстан и богат. За разлику од бескичмењака, фауна кичмењака (Vertebrata) је веома добро истражена. Рибе (Pisces) су присутне само са десетак алохтоних врста у вештачким акумулацијама, јер су потоци, иако веома бројни на Фрушкој гори, мали и нестални и у току лета веома често пресуше. Изузетно ретка и угрожена врста је *Salamandra salamandra* (шарени даждевњак), чији је последњи налаз стар чак 30 година а такође веома ретка врста је и *Vipera berus* (шарка), једина отровна врста змија на Фрушкој гори.

На Фрушкој гори постоји 60 врста сисара (Mammalia) из 16 фамилија и 42 рода а највише врста је из фамилије *Rhinolophidae*-слепи мишеви (17 врста). Од ситних сисара интересантно је присуство текунице (*Spermophilus citellus*), слепог кучета (*Spalax leucodon*), мале ровчице (*Sorex minutus*) и многих других. Међу крупнијим сисарима значајније је присуство шакала (*Canis aureus*), дивље мачке (*Felis silvestris*), јелена (*Cervus elaphus*) и срна (*Capreolus capreolus*). Већина њих су аутохтоне врсте изузев јелена

лопатара и муфлона који се гаје у ловном резервату. Од укупног броја сисара на Фрушкој гори, чак 38 врста су заштићене као природне реткости и на њих је потребно посебно обратити пажњу приликом развоја туризма на планини.

Слика 25. Препарирана птичица са Фрушке горе (Фото: А. Вујко, 2010)

Птице (Aves) су на планини присутне са око 200 врста од којих су неке од њих

Слика 26. Буба мара са Фрушке горе (Фото: А. Вујко, 2010)

птице селице које се овде два пута годишње само кратко задржавају. Посебно је значајно присуство већег броја врста птица грабљивица, као што су: орао крсташ (*Aquila heliaca*), орао кликтавац (*Aquila pomarina*), патуљаста орао (*Hieraetus pennatus*), степски соко (*Falco cherrug*), мрка луња (*Milvus migrans*), краткопрсти кобац (*Accipiter brevipes*) и друге (Грозданић, 1956; Ђурчић, 2002).

Назив Националног парка потиче од назива истоимене планине, а назив Фрушка гора

(мађ. *Tarcal*, лат. *Alma Mons*, виз. *Frankochorion*) долази од старог Српског назива за Франке¹² (јед. *Frug*, мн. *Fruški*), па би превод назива планине гласио Франачка планина

¹² Франци су германски народ, који се састојао од неколико германских племена. Франци су прво германско племе које се стално настањује на подручју Римског царства. Дошли су на подручје Римског царства из садашње средишње Немачке и јужне Холандије и населили су северну Галију (IV век), где су прихваћени од

што заправо указује да је Фрушка гора била логор Франачке војске која је бранила овај погранични крај од суседних Бугара (Миладиновић, 1903). Фрушка гора је проглашена националним парком 1960. године, у циљу обезбеђења трајне заштите и унапређења њених природних лепота и вредности. Простор активне заштите обухвата 25.393,00 ha. Локација, специфична геолошка историја, различити микро-климатски услови, чине ову планину веома интересантном и важном за различите научне простори. Захваљујући јединственим и веома бројним фосилним остацима флоре и фауне, Фрушка гора се назива и огледалом геолошке прошлости.

Могло би се рећи да ни Вршачке планине много не заостају за Фрушком гором,

*Слика 27. Змија са Вршачких планина
(Фото: А. Вујко, 2009)*

када је богатство флоре и фауне у питању.

Иако крчене, у циљу гајења винове лозе, у шумском фонду највише има храста, липе, јасена и багрема. И биљни свет је разнолик.

Највише има трава, од којих посебан значај има кострика, а овде расту и купина, шипак, дивља ружа, бршљен, дрен и друго (Матановић, 1989; Пекановић, 1991).

Фауна птица броји више од 130 врста, и веома је вредна и посебна. Постоји податак који броји чак 90 врста птица које се на овом простору гнезде а представљају угрожене и заштићене врсте. Стога је ово простор уврштено на листу

простор за птице од међународног значаја (Important bird area – ИВА). Заштитом Вршачких планина као Парка природе а од 2005. године као Предела изузетних одлика, на списку ретких птица овог поднебља нашли су се: дугорепа сова, орао змијар, орао крсташ, Црна рода и друго.

Назив Вршачке планине потиче од назива истоименог града и геоморфолошких карактеристика планине. Име Вршац се први пут појављује у XV веку у облику Подвршан у једном писму краља Жигмунда (1387-1439). Крајем XVI века у списима се могу пронаћи облици: Varsocz, Versecz и Vircisza, а 1707. године забележен је топоним Varsacz. У свим овим називима корен је српска реч „врх“. Године 1427. испред наведеног основног

Римљана као федерати. Франачка држава је свој врхунац имала крајем VIII и почетком IX века (www.wikipedia.org).

значења стајао је префикс „под“ што значи испод врха (брега) и то би био Подвршан. Касније се префикс „под“ изгубио, а додат је завршетак „шац“ корену речи „врх“ те се тако добило име које град и данас носи – Вршац (www.vrsac.com). Вршачке планине су 1982. године стављене под заштиту као Предео изузетних одлика и сврставају се у значајно природно добро III категорије или Регионални парк природе. Површина Регионалног парка природе Вршачке планине износи 4.177,00 ha.

Када је спортско-рекреативни туризам у питању, биогеографски услови за његов развој, готово да су неограничени. Традиционалан лов али и фотолов дивљачи, посматрање птица и других животиња као и посматрање лишћа и природе уопште, затим

Слика 28. Тартуфи (Извор: www.vm.rs)

спортски риболов, сакупљање и проучавање разних врста лековитог биља и гљива могло би да представља веома занимљив вид рекреације али и авантуре. Дobar пример спортско-рекреативног туризма који би се на овим планинама могао одвијати јесте сакупљање тартуфа, веома скупоцених и тешко налажљивих гљива, у чему заправо и јесте драг њиховог сакупљања. Тартуфи су подземне гљиве које живе у микоризи (врста симбиозе код које се заједници живот гљиве и биљке одвија на завршецима корена биљке) са разним врстама виших биљака. Конзумне врсте тартуфа које постоје у Србији су: *Tuber magnatum*, *Tuber aestivum*, *Tuber brumale* i *Tuber macrosporum*. Плодно тело *Tuber magnatum*-a је у разним нијансама беле боје а преостале три врсте имају плодно тело црне боје. Због тога су се у колоквијалном говору одомаћили термини као што су бели и црни тартуфи. Важно за Фрушку гору је то да су прави терени за црне тартуфе управо побрђа тако да она спада у наш најбољи терен када су црни тартуфи у питању и тако отвара могућности за развој још једног вида туризма (www.vm.rs).

Богатство живота на Фрушкој гори и Вршачким планинама веома је интересантно али и деликатно питање када се ради о спортско-рекреативном туризму. Имајући то у виду веома је важно проучити режим заштите и очуања природе како би се знало на који начин је могуће унапредити туризам планина али и дати одговор на питање колике би користи од спортско-рекреативног туризма имале Војвођанске планине а колико штете и на који начин изнаћи право решење. Обележавање локалитета постављањем прописних идентификационих табли, информативних паноа, путоказа, ознака упозорења, уређење

простора постављањем клупа, надстрешница и других објеката за едукацију и спортско-рекреативни туризам те коришћење тих стаза за едукативне намене и рекреацију имало би за циљ превенцију оштећења приликом неконтролисаног кретања по планини (које се нажалост одвија).

АНТРОПОГЕНЕ ВРЕДНОСТИ КАО ВАЖАН ДОПУНСКИ ФАКТОР РАЗВОЈА СПОРТСКО-РЕКРЕАТИВНОГ ТУРИЗМА

Проучавајући Фрушку гору и њену околину, научници су се сложили да је овај простор био насељен од најранијег доба у историји цивилизације. У праисторијско време, према материјалним остацима добијеним ископавањем, Фрушка гора је углавном била насељена у приобаљу Дунава. У планински масив обрастао густом шумом човек је улазио само ради лова или евентуалног склоништа у време опасности. Сматра се да праисторијски локалитети, који обележавају и прва насељавања човека на овом простору и карактеришу две миграционе струје, које су се овде сусреле, припадају кореској и старчевачкој култури (за старији неочот), винчанској култури (за млађи неочит) и металном добу.

У античком периоду, за време старих Римљана, Фрушка гора се називала *Alma Mons* – плодно брдо, што такође указује на богатство шумом и дивљачи. Овај период историје карактеришу утврђења, путеви, пристаништа, некрополе и сви облици ратничког живљења, а остаци, којима Фрушка гора обилује, налазе се првенствено у заштитној зони Националног парка. Овај део Панонске низије био је током читаве историје позорница бурних историјских догађаја који су врло често доводили до нестанка старе и појаве сасвим нових популација људи. Борбе око римских северних граница, пад Sirmijuma, надирање Авара и Словена и њихове борбе са Византијом, представљају почетак бурног средњег века а борбе Авара са Францима у VIII веку уводе Панонску равницу у сферу експанзије Западног царства. У то доба се учвршћује црквена организација и Срем добија епископију, а затим у XIII веку и бискупију. Турски упади у Срем од 1390. и 1392 године најављују ново немирно поглавље историје. После Турског освајања Срема (1529. године), Српски деспоти су наставили да владају на простору Срема као вазали мађарских краљева. Током Турске владавине, на простору Срема је постојао Сремски санџак, а после успостављања Аустријске власти, Срем је укључен у састав Војне границе, а касније је формирана Сремска жупанија (1745. године). Након победе Еугена Савојског над Турцима код Сенте 1697. године, односно закључења Карловачког мира 1699. године, јужни градови и даље остају под Турцима али се живаљ из њих махом пресељава у хришћанску Угарску и, задржавајући се на падинама Фрушке горе, насељавају прњаворе подигнутих или обновљених манастира. Турци у Срему остају до краја XVII века и почетка XVIII века, када се успоставља Аустријска власт. Између 1849. и 1860. године, Срем је био део

Аустријске покрајине назване Српско Војводство и Тамишки Банат, са седиштем у Темишвару. Ова покрајина је укинута 1860. године и поново је успостављена Сремска жупанија. Срем се 1918. године прикључује Краљевини Србији, и од тада је део Краљевства Срба, Хрвата и Словенаца. Између 1918. и 1922. године, Срем је имао статус округа односно жупаније, затим између 1922. и 1929. статус простори, да би 1929. године постао део Дунавске бановине, са седиштем у Новом Саду. У периоду од 17. марта 1938. године до 11. априла 1941. године у Сремској Митровици је излазио информативни недељни лист "Срем". Срем су окупирали Хрватски и Немачки фашисти 1941. године, и прикључили га такозваној Независној Држави Хрватској. Током Другог светског рата Срем је био једно од главних жаришта Народноослободилачке борбе. После ослобођења, Срем постаје део Аутономне Покрајине Војводине 1945. године. Године 1991. западни део Срема улази у састав Републике Српске Крајине да би 1998. године та територија на миран начин интегрисана у републику Хрватску (Миладиновић, 1903; www.wikipedia.org).

Из периода средњег века до данашњих дана сачувано је сразмерно највише споменика како сакралне, тако и профане (војне и цивилне) архитектуре. Од профаних-јавних објеката, значајни су стамбени објекти у насељима односно читаве насељске целине, као што су Сремски Карловци, Петроварадин, Ириг и друго. А од сакралних објеката најзначајнији су манастири са својим манастирским црквама. У време када су оснивани, манастири су представљали веома значајне духовне али и привредне центре.

Манастири Фрушке горе су јединствена група сакралних објеката настала у периоду од XV века до XVIII века али од изграђених чак 35 манастира, нажалост до данас је сачувано само 16 манастира. Од времена настанка па све до данашњих дана, ови манастири небројено пута су пљачкани, рушени и напуштани, а најозбиљније су страдали током Другог светског рата (Кулић, 1994; Тркуља, 1997). Неколико манастира је тешко оштећено и током НАТО бомбардовања 1999. године¹³. Ова јединствена културно-историјска целина утврђена је за културно добро од изузетног значаја за Републику Србију 1990. године, а предложена је и за упис на листу светске баштине UNESCO-а (Рудаковић, 2000). Данас су очувани следећи манастири: Крушедол, Петковица, Раковац, Велика Ремета, Ћипша, Ново и Старо Хопово, Јазак, Мала Ремета, Гргетег, Беочин, Привина Глава, Шишатово, Кувеждин и Врдник- Раваница док је манастир Бешеново разрушен и чека неке боље дане.

¹³ НАТО бомбардовање СРЈ почело је 24. марта 1999. године у 19 часова и 45 минута. Бомбардовано је подручје Косова и Метохије. Током наредних дана бомбардовани су и већи градови Србије и Црне Горе: Београд, Ниш, Нови Сад, Лесковац, Подгорица, Сомбор, Суботица и друга места (www.wikipedia.org).

Историјски развој Вршачких планина и околине такође је веома интересантан и значајан. Данашњи град Вршац имао је сличну историју развоја као и Нови Сад јер се развио у подножју брега. Први трагови насеља на Вршачким планинама потичу из времена праисторије. У XVI веку Турци заузимају град иако у самом граду Срби и даље остају да живе. Турке је из града 1716. године протерао Еуген Савојски. Брзи привредни успон града крунисан је добијањем повеље слободног краљевског града 1817. године. У граду ради 13 великих занатских удружења (еснафа) који окупљају неколико стотина, па и преко 1000 занатлија. Убрзо се отварају прве банке, граде млинови и велике занатске радионице које се претварају у фабрике пољопривредних машина, првенствено оних намењених виноградарству. Швајцарски трговац Бернارد Штауб подиже у Вршцу подрум „Хелвечију“ 1880. године, а вршачки виногради излагају своје производе у свим већим Европским градовима: Бечу, Паризу, Лондону, Бриселу, Бремену, Линцу, Будимпешти. Вршац је 1872. постао самостална муниципија, добио је свог првог жупана и првостепени суд. По избијању I светског рата, статус Српског становништва се изменио, многи угледни Срби послати су у прогонство. Између два рата, у Вршцу делује више политичких странака међу којима се по снази истичу Радикална и Демократска странка као најбројније. У илегали делује и Комунистичка партија Југославије, која је у Вршцу имала изванредан број истакнутих активиста као што су Жарко Зрењанин, Борислав Петров, Јелисавета Петров, Жива Јовановић и други. Односи међу народностима, посебно Србима и Немцима, у граду почињу да се заоштравају са појавом фашизма у Немачкој. Други светски рат (1941-1945) донео је велике патње, разарања, жртве и страдања народа на овим просторима. После слома фашизма Вршчани су се одужили својим јунацима и великанима, тако што њихова имена носе бројне улице, тргови, школе а у парковима се налазе вајарска дела која представљају познате личности. Неколико дана по ослобођењу града у Вршац стиже и део Главног штаба народноослободилачке војске на челу са врховним командантом – Јосипом Брозом Титом, одавде се командује борбама за ослобађење Београда. Велики број Вршчана бива моблисан или се добровољно укључује у народноослободилачку војску и одлази на сремски фронт, а затим се бори до коначног ослобођења земље. Данас је то град са развијеном мрежом школа, спортских друштава, културних институција, здравствених установа, а пре свега град са јаким привредним потенцијалом на чијим основама је изградио свој просперитет за XXI век (Грнчарско-Савић, 2004; Георгијевић, 2007).

АРХЕОЛОШКА НАЛАЗИШТА КАО ТУРИСТИЧКЕ ВРЕДНОСТИ

Трагови боравка људи на простору Срема и Баната досежу чак до неолита иако је велики број локалитета само констатован. Међутим, оно што је од посебног значаја јесте то да и истражених локалитета има релативно много. Нека од најзначајнијих налазишта на простору Фрушке горе су: Градина – Нови Раковац, Михаљевачка шума, Градина – Акуминкум (Acuminum) и други, а у непосредној близини Вршачких планина то је Дупљајски град.

Градина – Нови Раковац је налазиште које се налази на северним обронцима Фрушке горе источно од Думбовачког потока, на потесу Стучица, у близина села Нови Раковац (општина Беочин), и припада категорији споменика културе од великог значаја.

*Слика 29. Археолошки локалитет:
Градина – Стари раковац (Извор:
www.spomenicisrbije.com)*

Најстарији слојеви на локалитету припадају старијем гвозденом добу и у њима су откривени остаци земљаног утврђења. У слоју који припада римском периоду откривени су остаци хипокауста и покретан материјал. Током систематског истраживања Градине откривене две фазе средњовековне цркве. Првој фази припада романичка црква са полукружним апсидама и криптом. Другој фази припада готичка црква, која је делимично изграђена на основи старије, са тространом апсидом са контрафорима. На

локалитету Градина налазио се манастир Домбо, који је у XV веку опасан бедемом и шанцем. Упркос томе, Турци су у првој половини XVI века заузели и спалили овај манастирски комплекс, да би одредбом Карловачког мира био потпуно порушен 1702. године и од тада није обнављан. Систематска археолошка ископавања овог налазишта вршена су од 1963. године и са прекидима још увек трају. Када је спортско-рекреативни туризам у питању онда је потребно рећи да је овај локалитет не уређен и да на њему нема ништа што би само по себи могло привући спортско-рекреативне туристе. Оно што би се као атрактивност могло искористити у неком будућем периоду јесте прича везана за сам локалитет. У вези са спортско-рекреативним туризмом јесте то што би се у склопу стаза на Фрушкој гори овај локалитет могао наћи као допуна садржаја одређеној спортско-рекреативној активности било да је у питању бициклизам, планинарење или теренско

јахање. Градина – Нови Раковац као интересантан локалитет за посету налази у склопу фрушкогорске стазе *ФА4*.

Михаљевачка шума у атару Чортановаца представља касноантичко утврђење на десној обали Дунава, на потесу Михаљевачка шума, локалитет Просјанице. Приликом сондажних ископавања 1956. године као и 1961. године и 1062. године, на југоисточном

*Слика 30. Археолошки локалитет:
Михаљевачка шума (Извор:
www.spomenicisrbije.com)*

делу утврђења истражена је кружна кула пречника 13 m и дебљине зидова 1,20 m, очуване висине око 3 m. Грађена је од камена са неколико редова опека. Кула је конзервирана. Откривен је део бедема који се пружа ка северу и западу. Већи део утврђења обрушио се приликом клизања терена и померања тока реке Дунав. Покретни материјал показује да је утврђење подигнуто у IV веку. Заштићен је само простор на коме се налази утврђење, док су у широј околини констатовани велика римска некропола и средњовековно насеље који су порушени од стране

Турака (не зна се тачно када), и од тада није обнављана. Овај локалитет је чувен по оставама римског и средњовековног новца. Систематска археолошка ископавања овог налазишта вршена су од 1956. године и са прекидима још увек трају (Станков, 1994; www.spomenicisrbije.com). Када је спортско-рекреативни туризам у питању онда је потребно рећи да је и овај локалитет не уређен и да на њему нема ништа што би само по себи могло привући спортско-рекреативне туристе. Оно што би се као атрактивност могло искористити у неком будућем периоду јесте прича везана за сам локалитет. У вези са спортско-рекреативним туризмом јесте то што би се у склопу стаза на Фрушкој гори овај локалитет могао наћи као допуна садржаја одређеној спортско-рекреативној активности било да је у питању бициклизам, планинарење или теренско јахање. Михаљевачка шума, као интересантан локалитет за посету налази се у склопу фрушкогорске стазе *ФА2*.

Градина – Акуминкум се налази на десној обали Дунава, изнад данашњег Старог Сланкамена а испод средњовековне тврђаве, и представља остатке римског утврђења за које се мисли да је Акуминкум. Археолошким ископавањима 1995. утврђено је да је Градина вишеслојно налазиште. Из римског периода су скромни остаци архитектуре и покретни материјал (керамика, опеке, имбрекси, тегуле). Утврђење је у VI веку обновљено солидно грађеним зидовима од притесаног камена у малтеру, а у унутрашњости су

подигнуте нове зграде. Ово утврђење је, прилагођавајући се конфигурацији терена, следило основу келтског опидума. У подножју Градине развијало се цивилно насеље. У средњем веку на Градини је подигнута тврђава која је порушена од стране Турака (не зна се тачно када), и од тада није обнављана. Ископавања овог налазишта вршена су од 1995. године и са прекидима још увек трају. Када је спортско-рекреативни туризам у питању онда је потребно рећи да је овај локалитет не уређен и да на њему нема ништа што би само по себи могло привући спортско-рекреативне туристе. Оно што би се као атрактивност могло искористити у неком будућем периоду јесте прича везана за сам локалитет. У вези са спортско-рекреативним туризмом јесте то што би се у склопу стаза на Фрушкој гори овај локалитет могао наћи као допуна садржаја одређеној спортско-рекреативној активности било да је у питању бициклизам, планинарење или теренско јахање. Градина – Акуминкум као интересантан локалитет за посету налази се у склопу фрушкогорске стазе *ФА2*.

Дупљајски град се налази 1,5 километара југозападно од села Дупљаја код Беле Цркве. То је узвишена лесна тераса троугаоног облика, чија је површина око 7 ha. Са северозападне стране се стрмо спушта према долини реке Караш. Град је вишеслојно насеље, од касног бронзаног доба до позног средњег века. Праисторијско насеље (са ватинском керамиком) слично је праисторијском граду Дренко у Мађарској, који несумњиво припада истом периоду. Са локалитета Дупљаја потичу двоја чувена култна колица од печене земље. То су кола у виду двоколице, са примитивно приказаним божанством на њима. У средњем веку овде се налазио град Караш, седиште Мађарске током XII века. Не зна се тачно када је утврђење порушено али данас је локалитет веома оштећен. Мања сондажна ископавања вршена су 1972. године, а од 2001. године теку систематска истраживања и још увек трају (Георгијевић, 2007; www.spomenicisrbije.com).

Када је спортско-рекреативни туризам у питању онда је потребно рећи да је и овај локалитет не уређен и да на њему нема ништа што би само по себи могло привући спортско-рекреативне туристе а како се налази у непосредној близини Вршачких планина и ниједна касније стаза не би водила до локалитета, оно што би се као атрактивност могло искористити у неком будућем периоду јесте сувенир који би се могао продавати на неким другим стазама. Што се тиче Дупљајског града, он се налази ван простора Вршачких планина те ниједна касније описана стаза не води до локалитета али би се репродукција „Дупљајских колица“ могла искористити као специфичан сувенир који би се могао продавати на разним пунктовима дуж описаних стаза.

Археолошка налазишта Војвођанских планина, туристички су недовољно искориштена, иако су њихови потенцијали велики. Најчешћи проблеми с којима се локалитети сусрећу, јесте њихова неуређеност, неприступачност и необележеност. То у овом случају значи да су они препуштени сами себи, најчешће обрасли травом, коровом и другим растињем, и немогуће их је пронаћи уколико се терен добро не познаје, што је случај са туристима. Имајући у виду да је на простору Фрушке горе и Вршачких планина могуће уредити стазе које би на непосредан начин утицале и на заштиту археолошких локалитета, јасан је значај што бржег реаговања у том контексту, а посебно стога што за уређење стаза нису потребна никаква посебна новчана улагања.

То би у будућности изнедрило и многе друге тематске стазе, као што су примера ради археолошке бицикличке, пешачке или коњичке руте. Оно што би се у том контексту требало уредити јесте изградња туристичке сигнализације и означавање кључних објеката, изградња инфо-пунктова на најпрометнијим тачкама појединих стаза и на локалитетима, постављање расвете до појединих локалитета и на њима, али и уређење непосредне околине локалитета постављањем клупица, канти за отпатке и слично. Оно што би посебно могло промовисати археолошке локалитете, у контексту спортско-рекреативног туризма јесу кратке пешачке или бицикличке стазе око самих археолошких локалитета са постављеним информативним таблама на одређеним правилно распоређеним пунктовима које би туристима на занимљив начин приближиле историју краја и значај самог локалитета (пример: Информативна стаза здравља у непосредној околини Туристичког информативног центра који се налази на Иришком венцу на Фрушкој гори).

ОСТАЦИ СРЕДЊОВЕКОВНЕ ТВРЂАВЕ И КУЛЕ КАО ТУРИСТИЧКЕ ВРЕДНОСТИ

Од многобројних остатака средњовековних тврђава и кула, на простору Фрушке горе и у њеној непосредној околини, најзначајније би било споменути: Гргуревци, Беркасово, Петроварадинску тврђаву и Врдничку кулу, а на простору Вршачких планина то би свакако била чувена Вршачка кула.

Гргуревци су налазиште у центру истоименог села које је смештено на јужној подгорини Фрушке горе у близини Сремске Митровице. То је подземна грађевина са сводом, правоугаоне основе, грађена у периоду од XIII до XVII века. Објекат је саграђен од правилно клесаних тесаника. Северни и јужни зид имају по једну нишу с

профилисаним луком. Испод врата с надвратником, на северном зиду поред нише, пронађен је праг. Под просторије углавном је очуван, а састоји се од набоја преко кога су биле постављене дрвене даске. На своду је отвор за вентилацију. Од покретних налаза, сем керамике која припада Турском периоду, пронађене су животињске кости и предмети од гвожђа (клинови и потковице). Северни и источни део грађевине нису испитани. Систематска археолошка ископавања овог налазишта вршена су од 1978. године и са прекидима још увек трају. Када је спортско-рекреативни туризам у питању онда је потребно рећи да је и овај локалитет не уређен и да на њему нема ништа што би само по себи могло привући спортско-рекреативне туристе. У вези са спортско-рекреативним туризмом јесте то што би се у склопу стаза на Фрушкој гори овај локалитет могао наћи као допуна садржаја одређеној спортско-рекреативној активности било да је у питању бициклизам, планинарење или теренско јахање. Гргуревци се, као интересантан локалитет за посету налазе се у склопу фрушкогорске стазе *ФА7*.

Беркасово представља некадашњи утврђени град у Срему. Налази се на левој страни пута, идући од Шида према Дунаву и Илоку. Сам локалитет, на коме су, дубоко под земљом темељи старог града, народ назива Деспотовац. Средњовековни град Беркасово је значајан у историји Срба, јер је у вези са Српским деспотима из лозе Бранковића, која је Србима владала од 1427. године до 1502. године. Угарски краљ Матија Корвин, желећи да има поуздане браниоце од Турског продирања на север, позвао је Српског деспота Змај Огњена Вука, сина слепог деспота Гргура Бранковића и унука Ђурђа Смедеревца, да дође у Угарску. Змај Огњени Вук се одазвао позиву 1465. године. За узврат су му даровани градови Купиново, Сланкамен, Беркасово, многа села и спахилуци, и постављен је за Српског поглавара целог Срема. Град Беркасово су разорили Турци 1526. године. Данашње стање је веома лоше. Од утврђења су остали само темељи зарасли у траву и коров. Што се спортско-рекреативног туризма тиче, овај локалитет је тренутно не уређен и на њему нема ништа што би само по себи могло привући спортско-рекреативне туристе, али би се у склопу стаза на Фрушкој гори овај локалитет могао наћи као допуна садржаја одређеној спортско-рекреативној активности било да је у питању бициклизам, планинарење или теренско јахање. Беркасово се, као интересантан локалитет за посету налазе се у склопу фрушкогорске стазе *ФА8*.

Петроварадинска тврђава се налази на десној обали Дунава, у Петроварадину које представља јужно предграђе Новог Сада.

Слика 33. Поглед на сат Петроварадинске тврђаве (Фото: А. Вујко, 2008)

Најстарији трагови насеља на месту данашње тврђаве потичу из келтских времена, односно I века старе ере. У наредном веку овде је римска погранична тврђава Cusum. У XII

Слика 32. Шетња Петроварадинском тврђавом (Фото: А. Вујко, 2008)

веку Мађари утврђују манастир, који је постојао на Петроварадинској стени и тако настаје ново утврђење које 1526. године заузимају Турци, а 1691. године Аустријанци. Данашњи изглед тврђава је добила између 1692. године и 1780. године, а грађена је на површини од 112 ha. Она има пет капија, 12.000 пушкарница и места за 400 топова. подземље чине четири спрата са 16 km ходника и у њему се налази бунар дубок 39 m а широк 3,5 m. Тврђава је била толико сигурна да је предвиђена и као државна ризница у време великих ратова (то је било време Наполеонових ратова 1812. године).

Ипак, после завршетка градње, око ње се никада нису водили ратови и захваљујући

Слика 34. Стреличарство у клубу „НС 2002“ (Фото: А. Вујко, 2009)

томе, у целини је очувана (Ћурчић и др., 2002; Милковић, 2005). За разлику од свих осталих средњовековних тврђава и кула на просторима Фрушке горе и Вршачких планина, може се рећи да део Петроварадинске тврђаве има туристичку понуду и да је тврђава једним својим делом уређена и за спортско-рекреативне активности. Но, Петроварадинска тврђава се, пре свега, од осталих утврђења разликује по својим димензијама. На простору тврђаве постоји

коњички клуб Петрас који, између осталог, организује и туре теренског јахања по тврђави, затим ту је и стрелачки клуб „НС 2002“, а како Дунавска бицикличка рута пролази и

поред тврђаве, на званичном улазу на тврђаву, код „Ловотурса“ постављена је и бицикличка сигнализација, тако да се повремено на тврђави нађе и по који бициклиста (нажалост, осим сигнализације на уласку ниједан други део тврђаве није сигнализирани).

То је, са становишта спортско-рекреативног туризма један мали део с обзиром на

Слика 35. Детаљ са Петроварадинске тврђаве (Фото: А. Вујко, 2008)

атрактивношћу и величину тврђаве као и могућности које она пружа. У вези са спортско-рекреативним туризмом у будућности јесте то што би се у склопу стаза на Фрушкој гори, Петроварадинска тврђава могла наћи као допуна садржаја одређеној спортско-рекреативној активности било да је у питању бициклизам, планинарење или теренско јахање али могла би бити и посебан спортско-рекреативни комплекс на коме би се

све ове стазе могле уредити, објединити и упаковати у јединствену спортско-рекреативну понуду са могућношћу стационарног боравка на дестинацији.

Оно чему би тврђава свакако требала да тежи, када је спортско-рекреативни туризам у питању, јесте претварање неискоришћеног дела тврђаве у својеврстан тематски парк за разне врсте спортско-рекреативних активности, какви су већ увелико познати и популарни у развијеним државама света. Петроварадинска тврђава се, као интересантан локалитет за посету, налази у склопу фрушкогорске стазе *ФА1*.

Слика 36. Истраживање Петроварадинске тврђаве (Фото: А. Вујко, 2008)

Врдничка кула се налази недалеко од Врдника, 15 km јужно од града Новог

Слика 31. У потрази за Вршачком кулом
(Фото: А. Вујко, 2008)

Сада. Први пут се у историјским изворима помиње 1315. године. Приликом истраживања самог локалитета, откривени су предмети из доба римске тетрархије и цара Проба (276-282) који је управљао делом Римског царства из Сирмијума, што указује да је првобитно утврђење на овом месту подигнуто још у његово доба као осматрачница или предстража самом Сирмијуму. После освајања Срема од стране Турака и разарања она више никада није обновљена. Зуб времена је

уништио оно што нису уништили Турци. Данас је остала само Донжон кула са нешто мало бедема и рушевином једне куле и упола разрушен улаз у подземље који није ни до данас довољно испитан. Не зна се тачно колико је он дубок, куда води и шта се у њему налази (Станков, 1994; www.spomenicisrbije.com). Када је спортско-рекреативни туризам у питању онда је потребно рећи да је и овај локалитет не уређен и да на њему нема ништа што би само по себи могло привући спортско-рекреативне туристе. У вези са спортско-рекреативним туризмом јесте то што би се у склопу стаза на Фрушкој гори овај локалитет могао наћи као допуна садржаја одређеној спортско-рекреативној активности било да је у питању бициклизам, планинарење или теренско јахање. Врдничка кула се као интересантан локалитет за посету, може наћи у склопу чак три фрушкогорске стазе: *ФА3*, *ФА4* и *ФА5*.

Вршачка кула се налази источно од града Вршца и представља остатак градског утврђења старог Вршца лоцираног на истоименом врху (390 m). Оскудни подаци указују да је утврђење подигнуто крајем XIV века. Изградили су га Срби који су непосредно после Косовске битке населили ове просторе. У почетку је утврђење имало две куле покривене пирамидалним крововима, а око њих је постојао камени зид који је унутрашњем простору давао бадемаст облик. Преостала, постојећа бранич кула, изграђена од комада гнајса, висока је 21 m, широка 6 m, док су јој зидови дебљине 2,5 m. Састојала се из три спрата и подрума. Карловачким миром 1701. године, почело је рушење куле, тако да се више није

могла користити у војне сврхе (Георгијевић, 2007; www.vrsackizamak.com). Званична туристичка понуда Вршачке куле не може се мерити са туристичком понудом Петроварадинске тврђаве и по својим карактеристикама више је слична осталим

Слика 37. Вршачка кула и лебдење падобран крилом (Фото: А. Обрадовић, 2010)

споменутим средњовековним тврђавама и кулама. Но, спортско-рекреативна понуда Вршачких планина на којима се налази Вршачка кула слична је понуди на Петроварадинској тврђави. Наиме, љубитељи спортско-рекреативног туризма могу уживати у лету падобран крилом у организацији клуба за овакав вид летења „Беркут“. Полазна тачка готово свих летова јесте подножје куле. Недалеко од куле налази се и клуб екстремних спортова „Изазов“ уз помоћ кога је могуће уживати у организованим бициклическим и планинарским акцијама а у непосредној околини се налази и природна стена прилагођена љубитељима слободног пењања. Што се тиче Вршачких планина, Вршачка кула, као локалитет може се везати за две стазе: *BA1* и *BA2* на Вршачким планинама.

МАНАСТИРИ КАО ТУРИСТИЧКА ВРЕДНОСТ

Манастири Фрушке горе представљају јединствену групу сакралних објеката насталих у периоду од XV до XVIII века и током пет векова Србије под Турцима они су били кичма духовног и политичког живота Срба. Од 35 изграђених манастира данас је у функцији свега 15 манастира, заједно са рушевинама манастира Бешеново. Посебна погодност за спортско-рекреативни туризам је чињеница да су сви манастири лоцирани на простору од 50 km дужине и 10 km ширине, затим, сви манастири се налазе у склопу одређених зона и могуће их је обићи трасираним фрушкогорским стазама намењеним за спортско-рекреативни туризам. Значај манастира је, у контексту спортско-рекреативног туризма заиста велики јер упражњавањем различитих спортско-рекреативних активности (пре свега бициклизам, планинарење или теренско јахање), дуж појединих стаза, спортско-рекреативним туристима је омогућено да се упознају са историјом, културом и начином

живота монаха али и становништва овога краја, затим са архитектуром, фрескама и другим уметничким, културним и духовним вредностима које сами манастири представљају. Данас су у целости очувани следећи манастир: Крушедол, Раковац, Петковица, Велика Ремета, Ђипша, Ново и Старо Хопово, Јазак, Гргетег, Мала Ремета, Беочин, Привина Глава, Шишатовац, Кувеждин и Врдник- Раваница. Манастир Бешеново се налази у рушевинама и очекују своју обнову.

Манастир Крушедол се налази у источном делу, јужних падина Фрушке горе, код места Ириг. Манастирску цркву посвећену Благовестима Богородице подигао је у XVI

Слика 38. Манастир Крушедол
(Фото: А. Вујко, 2009)

веку Ђорђе Бранковић (владика Максим) син Деспота Стефана Слепог и мајке Ангелине Бранковић уз помоћ влашког војводе Басараба. Манастир је једно време био седиште Сремске епархије. Прво веће страдање манастира збило се 1690. године када су се сви монаси са

Патријархом Арсенијем III Чарнојевићем повукли у Сент Андреју. Друго много теже страдање било је 1716. године када су Турци спалили манастир заједно са моштима Бранковића. Манастир је обновљен до 1756. године. У Другом светском рату манастир није био разорен али је опљачкан, као и вредна манастирска ризница. Дуго година после Другог светског рата конаци манастира су били претворени у дечији дом да би тек 70-тих година XX века били враћени монасима. Данас манастирски комплекс чини црква и четворострани конаци у ограђеном парку. Када је спортско-рекреативни туризам у питању онда је потребно рећи да је манастир Крушедол релативно уређен за спортско-рекреативне туристичке посете. Братство манастира обрађује њиве, воћњаке и ливаде манастирског имања од три хектара, продаје сир и ракију. Године 2008. изграђени су паркинг и уређен прилаз манастиру, гостопримница са четрдесет лежајева и санитарни блок. У вези са спортско-рекреативним туризмом јесте то што би се у склопу стаза на Фрушкој гори манастир могао наћи као допуна садржаја одређеној спортско-рекреативној активности било да је у питању бициклизам, планинарење или теренско јахање. Оно што манастиру, у овом контексту, иде у прилог јесте то што је овде могуће направити предах, одморити се, ојекрепити па чак и преноћити у манастирским конацима. Манастир има и велику салу у

којој је, по договору, могуће ручати и окрепити се манастирским вином и ракијом. Манастир се налази у склопу фрушкогорске стазе *Ф43*.

Манастир Раковац се налази на средишњем делу, северних падина Фрушке горе, изнад насеља Раковац. По предању основао га је Рака Милошевић 1498. године. Било је више обнова манастира. Ко је обновио манастир остаје тајна. Манастир су чинили: храм, конаци, капела и испосница. У Другом светском рату манастир је тешко страдао. Сама

Слика 39. Натпис на улазним вратима манастира В. Ремета (Фото: А. Вујко, 2009)

црква је реконструисана од 1958. године до 1959. године и изграђен је нов мали звоник испред улаза у цркву. Тек 2003/2004 године граде се нови манастирски конаци који окружују цркву и цео комплекс са свих страна. У своје време манастир је био културно средиште и преписивачки центар. Ту је преписан Душанов Законик а 1714. године је завршен чувени Раковачки рукописни Србљак написан од стране монаха Максима. У вези са спортско-рекреативним туризмом јесте то што би се у склопу стаза на Фрушкој гори манастир могао наћи као допуна садржаја одређеној спортско-рекреативној активности било да је у питању бициклизам, планинарење или теренско јахање. Оно што манастиру, у овом контексту, иде у прилог јесте то што је овде могуће направити предах, одморити се, окрепити па чак и преноћити у коначима. Због

велике близине Новог Сада, у брдима Раковца се граде и многобројна викенд насеља. Обнављају се старе куће или граде нове, тако да би смештај могао бити и у приватним објектима. Манастир се налази у склопу фрушкогорске стазе *Ф44*.

Манастир Петковица се налази у западном делу, јужних падина Фрушке горе, између села Дивоша и Шишатовца. По предању основала га је удовица Стефана Штиљановића, Јелена у првој половини XVI века. Црква је до данас сачувала пређашњи изглед једино је дрвени звоник временом замењен зиданим. Први писани податак о манастиру потиче из 1561. године. Током XVII века Синан бег митровачки хтео је да га сруши не би ли од цигле и камена сазидао двор у Митровици. Заузимањем митрополита Пајсија и плаћањем годишњег данка Петковица је сачувана. Обновљена је на иницијативу

Арсенија Чарнојевића. Била је филијала и метох манастира Шишатовац. Између ова два манастира увек је постојало ривалство и борба за самосталношћу. Обнова цркве урађена је од 1950. године до 1952. године па 1981. године и траје још и данас. Петковица је у последње две године уређена и за туристичке посете. Подигнут је конфоран конак, до манастира је изграђен асфалт, доведена струја, избушен бунар, а ископано је и језеро-рибњак, које је овој тихој удолини само додало на лепоти. По благослову епископа сремског Василија, сестринство манастира Петковица покренуло је мисију бриге о младима, кроз проповеди, предавања, духовне разговоре. Када манастиру реституцијом буде враћена одузета имовина, планирана је и изградња дечјег села, које ће садржати бунгалове за смештај и просторије за одржавање духовних свечаности. Имајући у виду спортско-рекреативни туризам јасно је да манастир тренутно може да пружи само предак и одмор али у будућности, овде би се могло и преноћити па сутрадан наставити упражњавање спортско-рекреативних активности дуж стазе *ФА7* која води до манастира.

Манастир Велика Ремета смештен је на источном делу, јужних падина Фрушке горе, северозападно од некадашњег истоименог прњавора и у близини Ирига. По предању подигао га је краљ Драгутин познат као „Сремски краљ“ у првој половини XIV века. Међутим вероватније је да је манастир са црквом настао у другој половини XV века и то 1509. године. Први писани помен је из доба Турског султана Сулејмана II из 1541. године. Као и остали фрушкогорски манастири и Велика Ремета није могла избећи рушење. Због одмазде за изгубљену битку код Петроварадина 1716. године у којој је Еуген Савојски поразио Турке, спаљени су скоро сви манастири па и Велика Ремета. Обнова је почела врло брзо, већ 1720. године. Манастирски конаци опкољавају манастир са све 4 стране тако да личи на тврђаву. И данас се у манастир може ући само кроз велика засвођена врата. У манастиру доминира велики звоник подигнут 1734/35 године. Један је од најстаријих и сигурно највиши у Срему са својих 38,60 m и осам спратова. У манастирском конаку чува се велика икона Чудотворна Мајка Божија уоквирена медаљонима из 1678. године. Такође у конацима је основан музеј старе Српске црквене музике са експонатима и нотама из средњег века које нису биле истог облика као данас. За време Другог светског рата манастир је опљачкан. Потребна је детаљна рестаурација целе цркве која је споља оронела што се види посебно по прозорима. У вези са спортско-рекреативним туризмом јесте то што би се у склопу стаза на Фрушкој гори манастир могао наћи као допуна садржаја одређеној спортско-рекреативној активности било да је у питању бициклизам, планинарење или теренско јахање. Оно што манастиру, у овом

контексту, иде у прилог јесте то што је овде могуће направити предах, одморити се, окрепити па чак и преноћити у коначима. Манастир се налази у склопу фрушкогорске стазе ФА3.

Манастир Дивша (Бипша) се налази на западном делу, јужних падина Фрушке горе, у близини села Визић. Према предању манастир је основао деспот Јован Бранковић крајем XV века. 1753. године вршена је велика обнова цркве и урађен је иконостас. Осликао га је Тодор Ваљевац. Црква је зидана од камена и опеке. Конаци су саграђени у XVIII веку. Звоник који се и данас рестаурира је дозидан 1764. године. Током Другог светског рата као и многи фрушкогорски манастири опљачкан је и оштећен. Током 2010. године изведени су радови на обнови звоника и зимске капеле на цркви св. Николе у манастиру чиме се, после дугогодишњих активности, приводи крају реконструкција ове значајне грађевине. Радови на реконструкцији средњовековног изгледа цркве почети су још 1991. године обновом порушених делова сводова и презиђивању калоте над апсидом. Наредних година постављен је кров од бакарног лима, олуци, црква је омалтерисана споља и изнутра, постављен је нови под од камених плоча, са свим потребним слојевима испод плоча, израђен је заштитни тротоар око цркве, уграђени нови дрвени прозори и врата. У вези са спортско-рекреативним туризмом јесте то што би се у склопу стаза на Фрушкој гори манастир могао наћи као допуна садржаја одређеној спортско-рекреативној активности било да је у питању бициклизам, планинарење или теренско јахање. Овде је могуће направити предах, одморити се, окрепити па чак и преноћити у коначима. Манастир се налази у склопу фрушкогорске стазе ФА7.

Манастир Ново Хопово се налази на источном делу, јужних падина планине а по

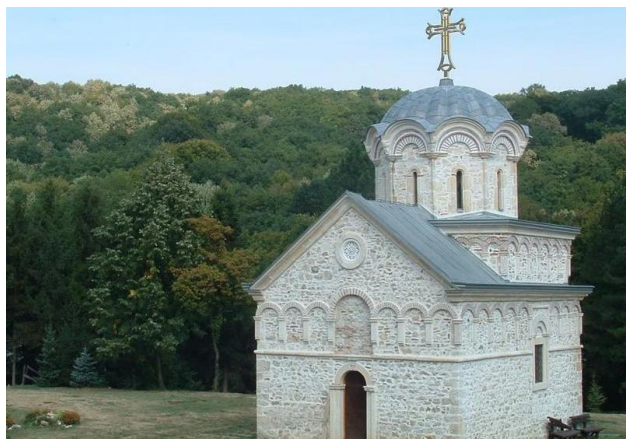
Слика 40. Мед и ракија манастира Ново Хопово
(Фото: А. Вујко, 2009)

предању подигао га је владика Максим (деспот Ђорђе Бранковић) почетком XVI века. Манастир Ново Хопово је заједно са Крушедол, по својој архитектури, просветној улози, богатој историји, један је од најзначајнијих манастира у Војводини. У XVI веку Ново Хопово је најзначајнији просветни центар у Срба. Стефан Герлах који је у

периоду од 1573. године до 1578. године путовао у Цариград, забележио је да Срби у Београду неМају школе, већ да долазе у Ново Хопово да уче читати и писати. У то време у

манастиру је постојала монашка школа. Једно време овде је било и седиште епископа сремског па се по њему сремска епархија називала Хоповска. У XVII веку монаштво је одржавало везе са Русијом и Светом гором. Почетком XVIII века постојала је живописачка школа коју су водили Арсеније Зограф и Нил. Манастир је тешко страдао 1684. године и 1688. године од Турака. Тада су монаси са моштима Светог Теодора Тирона бежали у Шабац па у манастир Радовашницу. Друго своје страдање манастир је доживео у Другом светском рату. Срушен је звоник и више није обнављан. Иако тешко страдао током Другог светског рата данас је манастир обновљен а чине га црква, три крила конака, звоник, оградни зид и економске зграде. У вези са спортско-рекреативним туризмом јесте то што би се у склопу стаза на Фрушкој гори манастир могао наћи као допуна садржаја одређеној спортско-рекреативној активности било да је у питању бициклизам, планинарење или теренско јахање. Манастир представља један од најпосећенијих фрушкогорских манастира, а у њему је, као и у осталим манастирима могуће направити предах и одморити се. Манастир се налази у склопу фрушкогорске стазе *ФАЗ*.

Манастир Старо Хопово је смештен на источном делу, јужних падина планине,

*Слика 41. Манастир Старо Хопово
(Фото: А. Вујко, 2009)*

источно од манастира Ново Хопово и то на само два километра удаљености од њега. Према предању Основао га је деспот Ђорђе Бранковић крајем XV века. Од првобитне цркве посвећене св. Николи (за коју се мисли да ју је изградио деспот Ђорђе Бранковић) није остало ништа. Како је била саграђена од дрвета, а покривена црепом, то је веома лако страдала од земљотреса 1751. године.

Уместо ње је никла нова црква 1752. године посвећена св. Пантелејмону. То је црква која и данас постоји. Друго страдање манастира било је у Другом светском рату али је манастир данас у потпуности обновљен. У близини манастира, изнад потока Јеленац је уређени извор – капелица. У манастиру не постоје конаци у којима би спортско-рекреативни туристи могли бити смештени али с обзиром на амбијент и могућност одмора у манастирској порти, манастир представља место које не би требало заобићи у склопу фрушкогорске стазе *ФАЗ*.

Манастир Јазак је смештен у централном делу јужних падина планине, а од истоименог манастирског прњавора дељен је маленим потоком. На удаљености од око једног километра северно од манастира налазе се остаци првобитног манастира истог имена који се од изградње нове цркве назива Стари Јазак и који је по предању био Основан од стране деспота Јована Бранковића, у другој половини XV века. Године 1705. у манастир су донешене мошти цара Уроша. Нови манастир је почео да се зида 1736. године, а 1741. године у њега прелазе монаси из Старог Јазка. У Другом светском рату поприлично је страдао тако али је до дана данашњег обновљен а комплекс чине црква са звоником, тространи конаци и високи оградни зид који затвара порту. У вези са спортско-рекреативним туризмом јесте то што би се у склопу стаза на Фрушкој гори манастир могао наћи као допуна садржаја одређеној спортско-рекреативној активности било да је у питању бициклизам, планинарење или теренско јахање. Монахиње у манастиру су веома гостољубиве тако да је у манастиру увек могуће направити предах и ојеквити се на уређеном извору, а монахиње пеку и домаћу ракију. Нема је пуно, не продаје се, али њом сваки гост бива радо послужен. Манастир се налази у склопу фрушкогорске стазе *Ф45*.

Манастир Гргетег се налази на источном делу, јужних падина Фрушке горе, у непосредној близини истоименог насеља. Према народном предању Основао га је Змај

*Слика 42. Старохоповски горки ликер
(Фото: А. Вујко, 2009)*

Огњен Вук 1471. године. Посебну вредност у манастиру чини иконостас који је сликао Урош Предић 1902. године. Данашњи изглед манастир Гргетег дугује Илариону Руварцу. Године 1899. дао је а се уради нови иконостас. Посебан је по томе што је зидан од камена, мермера и кованог гвожђа. На манастирском гробљу више манастира на брежуљку код белог крста, сахрањен је између осталих и Архимандрит Иларион Руварац, историчар и игуман манастира који је веома много урадио на обнављању истог. Манастир је страдао и током Другог светског рата тако да данас манастирски комплекс чине црква, конаци са све четири стране и економске зграде. У вези са спортско-рекреативним туризмом јесте то што би се у склопу стаза на Фрушкој гори манастир могао наћи као допуна садржаја одређеној спортско-рекреативној

активности било да је у питању бициклизам, планинарење или теренско јахање. У манастиру је могуће направити паузу и одморити се. Манастир се налази у склопу фрушкогорске стазе *ФАЗ*.

Манастир Мала Ремета се налази на средишњем делу, јужних падина Фрушке горе, уз манастирски прњавор село Малу Ремету. Оснивање манастира приписује се краљу Драгутину иако се поуздани подаци проналазе у Турским списима из 1546. године. Најстарији подаци о Малој Ремети или Реметици сачувани су у Турским земљишним књигама из 1545. године. Турци су манастир спалили и опустошили. Године 1679. Арсеније Чарнојевић дозволио је монасима манастира Раче да се населе у Малу Ремете и да је обнове. У Другом светском рату страдали су конак и библиотека а данашњи комплекс чине црква, једнокрилни конак, дрвени звоник и капела. У вези са спортско-рекреативним туризмом јесте то што би се у склопу стаза на Фрушкој гори манастир могао наћи као допуна садржаја одређеној спортско-рекреативној активности било да је у питању бициклизам, планинарење или теренско јахање. У манастиру је могуће направити паузу и одморити се. Манастир се налази у склопу фрушкогорске стазе *ФА5*.

Манастир Беочин се налази на средишњем делу, северних падина Фрушке горе, у непосредној близини истоименог насеља. Нема поузданих података о времену настанка иако се први пут спомиње у Турским документима из 1566. године када је имао малу цркву. Манастир је очигледно био пљачкан и опустошен јер 1697. године Патријарх Арсеније III Чарнојевић даје дозволу монасима манастира Раче на Дрини да се населе и обнове манастир. После те обнове поново је страдао у Аустриско-Турским ратовима да би данашњи изглед добио 1731. године а изградио га је ктитор Миливоје Милаковић из Футога. Интересантан је улазни портал изнад кога су са леве стране извајан Лав а са десне Орао. Манастир је страдао у Другом светском рату а данас манастирски комплекс чине црква, капела, јужни и западни конаци и зидови са севера и запада. У вези са спортско-рекреативним туризмом јесте то што би се у склопу стаза на Фрушкој гори манастир могао наћи као допуна садржаја одређеној спортско-рекреативној активности било да је у питању бициклизам, планинарење или теренско јахање. У манастиру је могуће направити паузу, а због близине града Беочина, спортско-рекреативним туристима су у непосредној близини на располагању и многи други садржаји. Манастир се налази у склопу фрушкогорске стазе *ФА5*.

Манастир Привина Глава се налази на најзападнијем делу, јужних падина Фрушке горе, седам километара од Шида. По предању, манастир је задужбина неког

Прибе или Приве из XII века а обновили су га Бранковићи крајем XV века. Посебно је интересантна капа или круна Деспота Јована Бранковића која се чува у манастирској ризници. Урађена је од зелене кадифе, извезена сребрним и златним концем. Манастир је више пута обнављан. С обзиром да је тешко страдао у Другом светском рату, обнова манастира још увек траје. У вези са спортско-рекреативним туризмом јесте то што би се у склопу стаза на Фрушкој гори манастир могао наћи као допуна садржаја одређеној спортско-рекреативној активности било да је у питању бициклизам, планинарење или теренско јахање. Манастир је отворен за све посетиоце а у вези са спортско-рекреативним туризмом је и то што је у сали манастира могуће ручати а у порти је и неколико клупица намењених за предах. Манастир се налази у склопу фрушкогорске стазе *ФА8*.

Манастир Шишатовца се налази на западном делу, јужних падина Фрушке горе у близини истоименог насеља. По предању, оснивање манастира се приписује игуману манастира Жича, Теофану и избеглим жичким монасима 1520. године. Турци су касније и ту цркву срушили да би се 1758. године сазидала нова данашња црква. Градња данашње цркве трајала је двадесет година. Оно што привлачи пажњу је њена величина која прелази у монументалност. У току Другог светског рата црква и конаци су скоро уништени. Гађани су артиљеријом. Данас је црква обновљена у грађевинском смислу као и конак. Предстоји јој унутрашње уређење. У манастирској порти је леп парк који је, када је спортско-рекреативни туризам у питању, идеалан за одмор. Изнад је манастирско гробље са старом капелом. У вези са спортско-рекреативним туризмом јесте то што би се у склопу стаза на Фрушкој гори манастир могао наћи као допуна садржаја одређеној спортско-рекреативној активности било да је у питању бициклизам, планинарење или теренско јахање. У манастиру је могуће одморити се и окрепити пре наставка пута. Манастир се налази у склопу фрушкогорске стазе *ФА7*.

Манастир Кувездин се налази на западном делу, јужних падина Фрушке горе, северно од насеља Дивош. Према предању, Основао га је деспот Стефан Штиљановић 1520. године. Јеромонах Мојсеј пише у записима да су манастир Кувездин и Петковица требали бити срушени од стране Синан Бега али је плаћањем велике годишње суме новца то спречено. У њему су боравили монаси из манастира Винче и Сланци крај Београда. Тада су са собом, бежећи пред Турцима донели бројне драгоцености. Стара манастирска црква је пропала, па је почетком XIX века почела обнова. Нов звоник подигнут је 1803. године. Током 1810. године изграђени су нови конаци који окружују цркву са три стране док је са четврте подигнут заштитни зид. Године 1815. саграђена је нова црква под

барокним утицајем. За време Другог светског рата манастир је тешко страдао. Остале су само рушевине. Данас су радови у току. Уређен је конак са великом трпезаријом, обнавља се и купола и барокни звоник а потом и ће на ред доћи и цела црква. У вези са спортско-рекреативним туризмом јесте то што би се у склопу стаза на Фрушкој гори манастир могао наћи као допуна садржаја одређеној спортско-рекреативној активности било да је у питању бициклизам, планинарење или теренско јахање. У манастиру је могуће направити паузу, ручати, а по потреби и преноћити у конацима. Манастир се налази у склопу фрушкогорске стазе *ФА7*.

Манастир Врдник-Раваница се налази на средишњем делу, јужних падина Фрушке горе, у самом насељу Врдник. Једини је фрушкогорски манастир који се налази у самом насељеном месту. Тачно време настанка манастира није утврђено а извори из XVIII века указују да је црква саграђена у другој половини XVI века. Врдник су после Велике сеобе населили монаси манастира Раваница и у манастирску цркву сместили мошти кнеза Лазара, од тада се манастир назива Раваница. Данашњи изглед црква и манастирски комплекс добили су у периоду између 1801. године и 1811. године. Радове је изводио Мајстор Корнелије из Новог Сада а сви Мајстори и радници који су радове изводили били су Срби. Манастир чине Црква, три крила конака, оградни зид са улазом у манастирску порту и барокним звоником на два спрата. У Другом светском рату манастир није разрушен али је опустошен. У вези са спортско-рекреативним туризмом јесте то што би се у склопу стаза на Фрушкој гори манастир могао наћи као допуна садржаја одређеној спортско-рекреативној активности било да је у питању бициклизам, планинарење или теренско јахање. У манастиру је могуће направити паузу али с обзиром на то да се налази у месту Врдник, спортско-рекреативним туристима су у понуди и многи други садржаји у склопу фрушкогорских стаза *ФА3*, *ФА4* и *ФА5*.

Манастир Мутаљ-Бешеново или тачније, остаци манастира, налазе се на средишњем делу, јужних падина Фрушке горе у непосредној близини насеља Бешеновски Прњавор. Манастир је по предању Основао Српски краљ Драгутин, међутим најчешће помињан датум оснивања је 1467. године када је по једном изгубљеном запису црква осликана. Овај манастир је доживео најтрагичнију судбину од свих на Фрушкој Гори. Прво је био у Другом светском рату опљачкан и миниран да би касније био уништен бомбардовањем до темеља. До данас манастир није обновљен и на његовим рушевинама постоји само обележје. Манастир се налази у склопу фрушкогорске стазе *ФА5* (Кулић, 1994; Тркуља, 1997, www.manastiri.rs).

На Вршачким планинама постоје два манастира, Средиште и Месић.

Манастир Средиште се налази на Вршачком брегу, у непосредној близини села Велико Средиште. У свом првобитном изгледу изграђен је у XV веку као задужбина Јована Бранковића. Царском уредбом из XVIII века, манастир престаје да постоји, да би се обнова покренула 1995. године под благословом његовог Преосвештенства, Епископа Банатског Г. Хризостома. Храм је посвећен Премудрости Божјој. У вези са спортско-рекреативним туризмом јесте то што би се у склопу стаза на Фрушкој гори манастир могао наћи као допуна садржаја одређеној спортско-рекреативној активности било да је у питању бициклизам, планинарење или теренско јахање. У манастиру је могуће одморити се и направити паузу пре наставка пута. Манастир се налази у склопу вршачко-планинских стаза *ВА1* и *ВА2*.

Манастир Месић се налази у подножју Вршачког брега, на уласку у село Месић. По предању манастир је Основао 1225. године монах Арсеније Богдановић кога је Свети Сава поставио за његовог првог игумана. Први писани подаци потичу из Катастига Пећке Патријаршије 1660. године и 1666. године који важи за веома поуздан извор. Турци су доласком у Банат манастир спалили али је обновљен 1566. године. За време Аустро-Турског рата 1716. године манастир је поново страдао. Обновљен је 1722. године а 1749. године, уз стару добија и нову припрату. Црква је рађена у старом Рашком стилу а 1843. године изграђен је манастирски конак. У вези са спортско-рекреативним туризмом јесте то што би се у склопу стаза на Фрушкој гори манастир могао наћи као допуна садржаја одређеној спортско-рекреативној активности било да је у питању бициклизам, планинарење или теренско јахање. У манастиру је могуће направити паузу, ојектити се, ручати или пак ноћивати у коначима. Манастир се налази у склопу вршачко-планинских стаза *ВА2* и *ВА3*. (Георгијевић, 2007).

Манастири Фрушке горе и Вршачких планина представљају велике потенцијале када је спортско-рекреативни туризам у питању. Не само с тога што могу бити својеврсне оазе одмора и релаксације током спортско-рекреативне активности, већ и зато што би се и у њима могле одвијати посебне спортско-рекреативне активности. То се пре свега односи на одређене послове који би се приликом боравка у манастирима могли обављати, а мисли се на помоћ монасима приликом обрађивања земљишта, рада у воћњацима и пољима, цепања дрва зими и још много тога. Манастири би могли, с обзиром на своја газдинства, држати ергеле коња и тако поспешити развој ове спортско-рекреативне активности а самом тим се и боље повезати са околним прњаворима и међу собом.

ИСТОРИЈСКА СПОМЕН ОБЕЛЕЖЈА КАО ТУРИСТИЧКЕ ВРЕДНОСТИ

Што се тиче историјских спомен обележја, значајно је рећи да и Фрушка гора и Вршачке планине, по том питању, имају веома богату понуду. Везано за простор Фрушке горе, значајно је споменути куће и споменике неких од великана наше историјске позорнице, као што су: Милица Стојадиновић Српкиња, Јован Јовановић Змај, Сава Шумановић, Бранко Радичевић и Глигорије Возаревић.

Милица Стојадиновић Српкиња (1828-1878) или како су је још називали “Врдничка вила“ била је једна од првих жена песникиња у нашој књижевности. Песникиња је рођена у Буковцу, а у Врднику је провела већи део живота тако да се управо у том месту налази њен споменик а сваке године на дан њене смрти одржава се и песничка манифестација “Милице у походе“. У Врднику јој је подигнут споменик 28. јуна 1912. године, који се налази у непосредној близини манастира а рад је самоуког вајара Јована Пешића. Споменик је могуће обићи у склопу фрушкогорских стаза *ФАЗ*, *ФА4* и *ФА5*.

Јова Јовановић Змај (1833-1904) био је наш знаменити лекар, преводилац и песник а његова кућа се налази у Сремској Каменици, у улици која носи његово име на броју 1. и представља кућу из средине XIX века у типичном војвођанском стилу¹⁴. Кућа је претворена у музеј 1933. године и до данас представља омиљено место посете ђака и омладине широм Србије. У музеју су сва његова писана дела, његов лекарски прибор за лечење болесника, и слике које указују на живот и дело великана. Музеј чика Јове Ј. Змаја се налази у склопу фрушкогорске стазе *ФА4*.

Сава Шумановић (1869-1942) је био један од наших најпознатији сликара XX века, а у Шиду се од 1952. године у његовој родној кући налазе галерија његових слика и музеј. То је типична приземна варошка кућа, са колским пролазом, изграђена у другој половини XIX века. Фонд галерије састоји се од око 400 сликарских дела, од којих већи део чине уља на платну, као и радови у другим техникама, пастели и цртежи. У галерији се чува и око 350 дела сликара наиваца а део изложбеног простора заузима и преко 5.000

¹⁴ Војвођанска кућа има предњу собу, задњу собу и кујну, са јужне стране се налази велики трем-гонг који се до улице завршава девојачком собом у свом развијеном облику. Огњиште се налази у средњем делу и типа је отвореног огњишта са димњаком који се налази изнад њега и он се украшава. У собама се налазе сељачке пећи које се ложе из кујне. Кућа се покрива трском а касније и бибер црепом. Прозори се налазе на југу и западу. Овај тип куће се задржао до данашњих дана и иста се диспозиција користи иу доба барока и сецесије. У доба барока и сецесије се на својеврсне начине украшава прочеље зграде (Извор: www.wikipedia.org).

археолошких предмета пронађених на локалитету Градина на Босуту, у близини Шида, из времена неолита. Галерију и музеј је могуће обићи у склопу фрушкогорске стазе *Ф48*.

Бранко Радичевић (1824-1853) је био највећи песник Српског романтизма а писао је народним језиком тако да се у исто време радило и о нејефектнијој победи Вукове реформе. С обзиром на његову жељу да буде сахрањен на Стражилову, тамо се налази

Слика 43. Стражилово
(Фото: А. Вујко, 2010)

његов гроб који представља својеврсно спомен обележје. Стражилово је брдо високо 321 m и налази се на источном делу Фрушке горе, надомак Сремских Карловаца. У непосредној близини се налазе ресторан Бранков чардак са бунгаловима и планинарски дом Стражилово где је могућ одмор и по потреби преноћиште. Овај планинарски дом поседује и терене за мали фудбал, одбојку у песку и кошарку тако да је и

љубитељима класичних спортова, рекреација загарантована. Простор око Стражилова постало је чувено излетиште које у топлијем периоду године посећују многобројни излетници. У организацији Туристичке Организације Сремских Карловаца постоје неке планови да се простор претвори у спортско-рекреативни рај. Наиме, пројекат предвиђа изградњу трим стазе, уређење бицикличке стазе и повезивање краја са још неким планинарским, већ маркираним стазама. У сваком случају, терен је тренутно идеалан за планинаре, бициклисте и љубитеље ваздучних змајева али би се адаптацијом и дорадом овде могло пронаћи места и за љубитеље лета балонима, пењаче по вештачким стенама, љубитеље гађања лоптицама које бојају, а дугорочно гледајући, на овом терену има места и за изградњу мање ергеле која би омогућила и теренско јахање за љубитеље овакве врсте активности. С обзиром на то да је Стражилово познато излетиште, овамо сваке године долазе десетина аутобуса са ђачким екскурзијама а ослањајући се на искуства Зобнатице, Фантаста па чак и зоо врта у Београду, јасно је да би јахања пони коњића за децу била права атракција. Стражилово је могуће обићи у склопу фрушкогорске стазе *Ф41*.

Глигорије Возаревић (1790-1848) је био први Српски књижевник и издавач а у селу Лежимиру, у близини цркве налазила се његова родна кућа из краја XVIII века са зидовима од плетари и блата. Кућа је одолевала зубу времена, да би у новембру 1980. године добила посебан третман као споменик културе. Бригу о њој преузима Завод за заштиту споменика културе Срема, а Републички завод за заштиту споменика културе

Србије 1992. године сврстава је у категорију споменика од великог значаја. Обавеза одржавања тада прелази у надлежност Покрајинског завода за заштиту споменика културе Војводине. Нажалост, 2005. године кућа се урушила а од ње су остала само врата. Рушевине је могуће обићи у склопу фрушкогорске стазе *ФА7* (Станков, 1994).

Вршац представља једно веома инересантно место које свакако треба посетити. У њему су живели и радили неки од најзнаменитијих Срба који су својим стваралаштвом оставили трајне печате на историју културу нашег народа. Међу њима значајнији су: Јован Стерија Поповић, Паја Јовановић, Васко Попа али и многи други.

Јован Стерија Поповић (1806-1856) свакако је и један од значајнијих личности рођених у Вршац, али и у Српској књижевности. Истакао се као драмски писац (комедиограф), бавио се национално-историјским темама а изражавао је време и средину свога доба. Ликовима Кир Јања, Фема, Ружичић, Винка Лозица и др овековечило је свој родни град. Као министар просвете, један је од утемељивача позоришног живота у Београду, а иницирао је и оснивање „Друштва Српске словесности“ (Српске академије наука и уметности) и Народног музеја. Написао је више уџбеника и поставио темељ модерном Српском школству. Родна кућа Јована Стерије Поповића, славног Вршчанина – не постоји. Аутентична дворишна грађевина из XVIII века у којој је 1806. године свет угледао Српски комедиограф и начелник Министарства просвете, иницијатор оснивања Академије наука, Народне библиотеке и музеја, срушена је 2007. године а на њеном месту је саграђена грађевина која симулира родну кућу великана и која је отворена за јавност. У згради се данас налази књижара „Драганић“ у приземљу, као и винарија „Раб“ смештена у подруму. Родну кућу Јована Стерије Поповић је могуће посетити у склопу све три зоне вршачких планина стазе *ВА1*, *ВА2* и *ВА3*.

Паја Јовановић (1859-1957) је био представник академског реализма, сликао је мотиве из народног живота, националне историје, а бавио се и религиозним темама. Познат као портретише, оставио је небројене портрете широм света, добитник је највиших домаћих и страних признања. Родни Вршац, међутим, нема много слика Паје Јовановића. Једна од вреднијих је „Вршачки триптих“, за који стручњаци кажу да је „више од слике, више и од жанр-сцене, истовремено опомена и споменик“. Велика слика, димензија два пута четири метра, из 1896. године у специјалном раму неодољиво подсећа на икону, слику над сликама, што за Вршчана и јесте, јер зрачи полетношћу. Смештена је на зид у „Апотеци на степеницама“, која представља својеврсно извориште духовности читавог краја, јер је простор посвећен развоју апотекарство у вршачкој регији, Паји Јовановићу и

грађанском друштву. Пајини портрети су, иначе, у згради Пајиног брата, Александра, која је у музеј претворена пре три деценије. У „Апотеци на степеницама“ је, осим „вршачког триптиха“, и портрет краља Александра Карађорђевића, који је уметник урадио 1930. године, у природној величини. Слика је димензија 112 са 215 центиметара. Музеј, као и слике Паје Јовановића, могуће је обићи у склопу све три зоне вршачких планина стазе *BA1, BA2 и BA3*.

Васко Попа (1922-1991) је рођен у Гребенцу код Вршца а основну и средњу школу завршава у Вршцу, тако да он Вршац доживљава као свој родни град. Васко Попа је један од превођенијих југословенских песника, а и сам је преводио са француског језика. У Вршцу, 29. Маја 1972. године Основао је Књижевну општину Вршац (КОВ) и покренуо необичну библиотеку на дописницама, названу „Слободно лишће“. Исте године изабран је за дописног члана Српске академије наука и уметности а био је и један је од оснивача Војвођанске академије наука и уметности 1979. године у Новом Саду. Године 1995. у Вршцу, установљена је награда „Васко Попа“ за најбољу књигу песама на Српском језику и додељује се сваке године на дан песниковог рођења, 29. јуна. Награду додељују Друштво пријатеља Вршца „Вршац лепа варош“, Хемофарм концерн и Агенција Ђорђевић. Манифестацију у част Васка Попе је могуће посетити у склопу све три зоне вршачких планина стазе *BA1, BA2 и BA3*. (Георгијевић, 2007).

ПРОСТОРНЕ КУЛТУРНО-ИСТОРИЈСКЕ ЦЕЛИНЕ КАО ТУРИСТИЧКЕ ВРЕДНОСТИ

Просторно културно-историјска целина јесте урбано или рурално насеље или њихови делови, односно постор с више непокретних културних добара од посебног културног или историјског значаја. У зависности од свог значаја, као и друге врсте непокретних културних добара, и просторне културно-историјске целине разврставају се у категорије од изузетног значаја и од великог значаја (Томка, 2005; www.spomenicisrbije.com). Просторне културно-историјске целине на простору Фрушке горе, од изузетног значаја су: Сремски Карловци, градско језгро, а од великог значаја: Петроварадин, горња и доња тврђава с подграђем, Сремска Каменица – двораци Марцибањи-Карачоњи и Ириг, старо језгро.

Сремски Карловци су стара варошица од посебног значаја за Српски народ. Сремски Карловци се налазе на десној обали реке Дунав, 6 km од Новог Сада и 4 km од Петроварадина на старом путу према Београду. Насеље, које свој континуитет развија од

неолита, богату историју дугује изванредном географском положају и особинама тла. Као верски центар 1713. године Карловци постају и седиште Митрополије, а уз верски, место постаје и један од значајнијих просветних центара Срба у Војводини. Након што су Сремски Карловци постали седиште Митрополије основана је Покровобогородичина школа, а затим и најстарија српска Гимназија 1791. године. Године 1848. Карловци постају и политички центар Срба јер је овде одржан сабор на ком је проглашена Српска Војводина. Тада је карловачка Митрополија уздигнута у ранг патријаршије. Најстарији сачувани објекти из градског језгра потичу са прелаза из XVII у XVIII век, из времена Турске доминације. Спонтано формирање урбане матрице у XVIII веку, када су Карловци били највећа Српска варошица у Подунављу, ослањало се на старију основу, што потврђују историјски извори и најновија археолошка открића. Градско језгро организовано око Трга Бранка Радичевића са околним улицама, обухвата објекте који по вредности архитектонско-ликовних и функционалних решења овој целини обезбеђују изузетно значајно место у културној историји Српског народа. Овде се може много тога видети и посетити: Градско језгро са чесмом чеири лава, Саборна црква Св. Николе, Патријаршки двор, Стефанеум, Гимназија, Музеј пчеларства и многе друге знаменитости. Сремске Карловце је могуће обићи у склопу фрушкогорске стазе *ФА1*.

Петроварадин је јужно предграђе Новог Сада а заправо је фортификационо-урбанистичка целина подигнута на десној обали Дунава, на месту римског *Kuzuma* и средњовековног Петрикона, чији су остаци срушени 1690. године. Од 1692. године до 1780. године траје изградња садашњег Петроварадина. На узвишици изнад Дунава саграђена је тврђава, као фортификациони објекат. Састоји се из Горњег и Доњег града. Горша град је тврђава у ужем смислу, опасана високим бедемима са стрмим серпентинастим одсецима. Доњи град чини мало насеље са мрежом уских улица и вишеспратних зграда са малим двориштима. Заштићен је откопима и бедемима. У Доњој тврђави налазе се официрски станови са магистратом, болнице, стари арсенал, касарна и друге јавне зграде. У њој је рођен бан (Јосип Јелачић) а испод саме тврђаве је жупна црква Св. Јураја, а православна је у граду. Водена капија данас је порушена. У оквиру бедема је нова Београдска капија. Заштитним археолошким истраживањима почетком XIX века откривени су културни слојеви од средњег палеолита до Аустријског периода. Значајни На јужној периферији Петроварадина налази се место *Текије* на коме је изграђена католичка црква посвећена Снежној Госпи. У близини Текија 1716. године одиграла се Петроварадинска битка између Аустријске војске са неколико десетина хиљада људи,

којим је командовао Еуген Савојски и Турске војске са око 200.000 људи, којом је командовао везир Дамад Али паша. Турци су поражени а њихов заповедник је погинуо. Споменик посвећен тој бици изграђен је 1902. године на оближњем брегу који се зове *Везирац* јер постоји веровање да је на том месту стајао шатор Турског заповедника. Везирац је од Текија удаљен око 2 километра, јужно. Петроварадин је могуће обићи у склопу фрушкогорске стазе *ФА1*.

Сремска Каменица је насеље изграђено уз обалу Дунава, на крају долине Новоселског потока и представља насеље чији први помен датира још из 1237. године. Просторна културно-историјска целина у Сремској Каменици обухвата спахијски посед са краја XVIII и почетка XIX века са дворцем, помоћним зградама и пространим парком и представља једну од најрепрезентативнијих целина спахијских поседа из овог времена. Конципирана у класицистичком стилу, укомпонована у простор енглеског пејзажног врта украшеног скулптурама, са растињем које се слободно развија, зграда дворца грађена је у етапама, од 1797. године до 1811. године. Данашњи изглед добила је реконструкцијом и доградњом из 1834-36. године, када је уређен и парк око дворца. Економски објекти завршени су 1850. године. У XIX и почетком XX века, све до 1918. године, дворец са парком налазио се у поседу властелске породице Карачоњи. На североисточној фасади, над улазом, налази се и плоча са записом о власницима имања – племићкој породици Марцибањи. Што се знаменитости тиче у овом месту је могуће посетити и излетиште *Каменички парк*, музеј чика Јове Змаја а такође у непосредној близини и излетишта *Главица* и *Поповица*. Сремску Каменицу је могуће посетити у склопу фрушкогорске стазе *ФА4*.

Ириг је насеље смештено на јужним падинама Фрушке горе, кроз које пролази веома важна саобраћајница која иде од Новог Сада, преко Иришког венца и спушта се до Руме. Просторна културно-историјска целина старог језгра Ирига формирана је од краја XVIII до XX века. У том периоду град је доживљавао успон као један од најважњих трговачких центара у Војводини и највећи центар у Срему и Славонији. Економски развој пратио је развој урбане матрице града са градитељским наслеђем које представља једно од боље сачуваних старих градских језгара. Градска архитектура концентрисана је у центру, а унутар саме целине, поред Николајевске цркве, грађене од 1732. године до 1740. године, валоризовано је и четрдесетак појединачних објеката који захватају простор улица Маршала Тлта (некадашњи Рибарски трг на коме се налазила велика Иришка пијаца), Стевана Пузића, Лоле Рибара, ЈНА, Николе Тесле и Змај Јовина улица. Са стилским

обележјима различитог порекла они се издвајају местом и значајем који имају у склопу целине као сасвим особена групација. Конфигурација терена условила је спратност већег дела ових објеката. Једна од њихових главних карактеристика је обрада фасада, изведена мирније и елегантније него у другим градским целинама у Срему. Фасаде су орнаментисане са елементима различитих стилова: барока (богата орнаментика, биљни мотиви), класицизма (орнаментика биљних и геометријских мотива), еклектике (мешавина стилова) и сецесије. Ириг је могуће обићи у склопу фрушкогорске стазе *ФА3* (Станков, 1994; Обрадовић, 2006; www.spmenicisrbije.com).

Што се Вршачких планина тиче, најважније место везано за саму планину јесте свакако град Вршац али ту су и Гудурица као и Велико Средиште, места кроз која би пролазиле трасиране стазе *ВА1*, *ВА2* и *ВА3*.

Вршац је један од најстаријих Банатских градова који се налази у самом подножју Вршачких планина. Насеље на овом месту развило се у сенци средњовековног града којег је подигао угарски краљ Жигмунд почетком XV века на врху брда, да би заштитио јужне границе своје државе од сталних Турских напада. Ускоро је град предат Српском деспоту Ђурђу који га је повезао са својим главним утврђењима јужно од Дунава у чврсти одбрамбени систем. Године 1425. Српске избеглице са југа настаниле су се у подножју брега и своје насеље назвали су Подвршац. Већ тада овај округ био је познат по својим винима која су била међу траженијим и скупочијенијима на угарском двору. Након што су опустошили читав округ, Турци су град заузели 1552. но Вршац је и даље остао настањен Србима. Ово се променило након 1594. када су Срби, у нади да ће се ослободити у сарадњи са Аустријском војском, подигли Банатску буну: испрва су имали много успеха и између осталих градова ослобођен је и Вршац, но крајем лета Турци су удруженим снагама потукли устанике и започели са осветом. Већина Срба побегла је у Ердељ а Вршац је у потпуности попримио оријентални изглед. 1716. године Турке је из града протерао војсковођа Еуген Савојски чиме је отворио нову страницу у историји града. У град су ускоро колонизовани Немци из простора око реке Мозела који су собом донели нове виноградарске технике које ће Вршац брзо претворити у једно од средишта винарства Хабсбуршког царства. Брзи привредни успон крунисан је добијањем повеље слободног краљевског града 1817. Град је знатно назадовао за време револуције 1848. када су се око њега борили Срби и Мађари. Остатак XIX века протекао је у миру и напретку који је пресекла зараза филоксери која је запретила уништењем винове лозе. Но, катастрофалне последице филоксере брзо су поништене у овом округу планским сађењем

америчких сорти лозе. Већа етничка промена наступила је у последњим данима Другог светског рата када су локални Немци избегли пред наступајућом Црвеном армијом. Тада долази до систематске демографске и политичке промене у граду. Комунисти преузимају све облике власти. Земља, имања, фабрике, зграде одузимају се староседеоцима и додељују подобнима. До педесетих година XX века траје страховита пљачка, насиље, малтретирања и убијања, да би касније град почео да живи као и сви други у СФРЈ. Осамдесетих година 20. века Вршац почиње излазити из привредне таме и развија формат успешног града. Вршац је могуће обићи у склопу свих стаза на Вршачким планинама.

Велико Средиште се налази на северној подгорини Вршачких планина, око 11 km североисточно од града Вршца и и представља војвођанско село колонистичког типа. Ово село је привукло народе из разних крајева аустроугарске монархије који су се ту населили због гајења винове лозе која је на просторима Вршачких планина гајена још из Римског периода. Први историјски помен о Великом Средишту, датира из 1427. године а у то време, досељено је мешовито Српско и румунско становништво тако да је и место изграђено од два дела – према саставу становништва. Што се знаменитости тиче у овом месту је могуће посетити три цркве (православну, католичку и пемску која је изграђена за потребе Чеха које у овим крајевима зову Пемци) и винске подруме. Унутрашња физиономија села је слична осталим селима овог поднебља а састоји се од низа кућа на бразду и оних преких, у народу познатих као „уз пут“ (Грујић, 1997; Јевић, 2007). Велико Средиште је могуће обићи у склопу стазе *ВАЗ*.

Гудурица је смештена на северној подгорини Вршачких планина, испод Гудуричког врха, око 13 km североисточно од града Вршца и представља војвођанско село колонистичког типа. На основи неправилног облика, распоред улица је такође неправилан, мрежастог типа, што је одлика планинских села. Пољопривреда је основна привредна грана и у Великом Средишту и у Гудурица тако да је значајан део атара ових села под виноградима. Традиција узгоја винове лозе и прављења вина је утицала да велики број домаћинстава има простране винске подруме који се све више користе и у туристичке сврхе (Ромелић, Плавша, 2005; Стојановић, 2007). Гудурицу је могуће обићи у склопу стазе *ВАЗ*.

ФОЛКЛОРНО НАСЛЕЂЕ И ПРОСТОРИ НАРОДНОГ НЕИМАРСТВА КАО ТУРИСТИЧКЕ ВРЕДНОСТИ

Етнографско (фолклорно) наслеђе у Војводини поред осталог обухвата: зграде и просторе народног неимарства у које спадају куће од набоја и са тршчаним кровом, земунице и разни помоћни објекти, као што су то амбари, на пример затим, остварења материјалне и духовне културе стваралаца из народа, као што су ношња са елементима изворности, атрактивностии куриозитетности, изворна музика, наивно сликарство и вајарство као и остварења техничке културе народа, у које спадају производи разних старих заната. С обзиром на богатство фолклорног наслеђа на простору Фрушке горе, у наредном тексту биће представљени: сеоске куће у Беочину, Нештину, Љуби, Лежмиру, Јазку, Нерадину, као и два амбара у селу Гибарац.

У месту Беочин налази се *сеоска кућа* у Станковићевој улици бр. 4 и одличан је пример народног градитељства из XVIII века. Изграђена је од набоја а доскора је у кухињи имала и отворено огњиште и била покривена трском. Њен двосливни кров са покривеним бибер црепом некада је покривала трска. Кућа је троделна са типичним распоредом просторија. Особеност ове препознатљиве војвођанске куће представља трем са зиданим луцима.

Сеоска кућа из друге половине XVIII века у улици Коче Поповића 34 у Нештину представља најстарију стамбену зграду места. Грађена је од набоја са кровом од трске и дрвеним тремом са изрезбареним стубовима. Гибарац је мало село у непосредној близини Шида а у њему се налазе интересантни примери народног градитељства. То су *два амбара* саграђена у другој половини XIX века од храстовине са богатом резбаријом. Један је у улици Св. Саве бр. 7 а други у истој улици бр. 42.

У малом фрушкогорском селу Љуба налази се добар пример *старе сеоске куће* под заштитом у улици Југословенске народне армије бр. 5. Ова кућа представља кућу XIX века типичну за простор Фрушке горе. Подигнута је на зиданом соклу и храстовим дебељачама. Зидови су јој од плетера облепљени блатом, а кровни покривач некада од сламе, данас је замењен бибер црепом.

Кућа у Лежмиру у улици Пинкијевој 27 са зидовима од плетера облепљеним блатом, такође представља својеврсан пример народног неимарства и куће са краја XVIII века, а уједно и родну кућу Глигорија Возаревића. С обзиром на то да се налази на падини, кућа се стрмо спушта према улици. Подрум се налази испод предњег дела куће а темељ

није укопаван у земљу већ је зидан од сивог камена на самој површини. Познат је и **Перков салаш** код села Нерадин, смештен на јужним падинама Фрушке горе на коме нема ни струје ни воде па тако представља невероватно природан и етно амбијент. Перков салаш представља живи музеј старинских кућних предмета, старих фотографија, пољопривредних алатки и других предмета старих и преко 100 година.

У селу Јазак налази се **етно-окућница** коју је организовала група ентузијаста а налази се у Фрушкогорској улици број 24. Саграђена је током друге половине осамнаестог века са зидовима од набоја и черпића, под је од набијене земље а кров је покривен бибер црепом. Дуж целе куће налази се „гонк“- приземна тераса. У дворишту су смештене пушница, хлебна пећ и остали економски објекти.

Имајући у виду да сваки крај има своје аутентичне обичаје, и народну ношњу, тако је и са Фрушком гором (Срем) и Вршачким планинама (Банат). Од народних обичаја ових крајева најупечатљивији су верски обичаји и они су слични на простору читаве Војводине („Крсна слава“, обичаји прославе „Бадњег дана“, „Божића“, „Ускрса“ и друго). Када је реч о народним ношњама онда је битно истаћи да оне дочаравају нека важна дешавања, недељне празнике, свадбе и друге народне обичаје. Традиционална женска и мушка народна ношња може бити радна и свечана, летња и зимска (Царевић, 2009).

МАНИФЕСТАЦИЈЕ КАО ТУРИСТИЧКЕ ВРЕДНОСТИ

Спортско-рекреативном туризму се генерално придаје све већи значај, али и очекивања спортско-рекреативних туриста су све већа, као и њихова жеља за специфичним доживљајима. Управо ту се огледа посебна улога манифестација у туризму па самим тим и у спортско-рекреативном туризму. Манифестације су интегрални део туризма, али и нераскидиви део људске цивилизације од њеног настанка. Дакле, манифестације су глобални феномен који све више добија на значају кроз индустрију догађаја. Термин манифестација потиче од латинске речи *manifestare* која значи – објавити, јавно наступати у сврху заједничког изражавања припадања једном циљу. Савремено значење речи манифестација је карневал, фестивал, смотре, свечаност и друго, а може се користити и термин – организовани догађај. Када је спортско-рекреативни туризам у питању, онда је битно истаћи да манифестације могу бити један од покретачких фактора развоја простора на коме се манифестација одвија али и битан фактор продужења боравка спортско-рекреативног туристе на дестинацији. Тренутне манифестације које се

одвијају на војвођанским планинама везане су за винову лозу (Ириг, Сремски Карловци, Вршац), манифестације у надметању у разним кулинарским вештинама, смотре фолклорних друштава и чувени Фрушкогорски маратон. Све оне могу допринети квалитетнијем боравку спортско-рекреативног туристе а самим тим бити комплементарни облик туризма спортско-рекреативном туризму.

Када је Фрушка гора у питању, на простору планине се одржавају неке од интересантнијих манифестација које је могуће обићи у склопу одређених фрушкогорских стаза: „Пударски дани“, „Грожђебал“, „Гусанијада“, такмичење у излову шарана, „Патлицанијада“, „Бостанијада“, „Банашторски дани грожђа“, „Златни котлић Беочина“, „Видовдански сабор“, „Фрушкогорски маратон“ и „Сремска куленијада“.

Винову лозу су у Срем донели Римљани а захваљујући одличним условима за виноградарство, фрушкогорски виногради су ускоро постали веома познати. Данас су најпознатија следећа фрушкогорска вина: рајнски ризлинг, неопланта, мерлот, семијон, сланкаменка и наравно најпознатије црно вино с ових простор- бермет. На Фрушкој гори постоје три најважнија виноградарска центра и то: Петроварадин са Сремским Карловцима, Ириг и Ердвик са делом простора општине Шид. У славу грожђа и вина формирали су се различити обичаји и веровања у нашем народу а у складу с тим организују се и различите манифестације које би у контексту спортско-рекреативног туризма биле итекако интересантне посетиоцима.

У Иригу се у септембру одвија манифестација „*Пударски дани*“¹⁵ која је настала 1993. године. Садржај манифестације је веома интересантан и аутентичан а односи се на: бербу грожђа, одлазак на фруштук, повратак са фруштука и из бербе и укључење у разне активности. Једна од активности је дефиле улицама Ирига (обухвата возњу улицама на аутентичним запрегама на којима ће бити и део опреме за бербу и припрему вина). Посебна пажња посвећена је виноградарима и подрумарима. Од резидбе па до бербе винограде обилази изабрана комисија, која оцењује и евидентира радње у винограду. Подрумар је, такође, под будним оком комисије целе године. Избор најбољег винограда, подрума, вина (белог и црног) и ракије (комовице) постали су задовољство учесника у програму. Веома атрактивна активност на манифестацији јесу такмичење у гађању из праћке (оружје које су пудари веома често користили), прављење фењера од бундеве и маскенбал, а манифестација је употпуњена и ликовним и литерарним радовима на тему

¹⁵ Пудари су заправо чувари винограда који винограде чувају од чворака - највећих непријатеља Пудара и винограда и лопова користећи своје "оружје": чегртаљку, клепетуша или праћку у времену од почетка зрења грожђа па до бербе (www.turorgirig.org.rs).

Пудара, винограда, подрума Ирига (Ремецки, 1998). Ову манифестацију је могуће посетити у склопу фрушкогорске стазе *ФА3*.

У Сремским Карловцима се одржава манифестација посвећена виновој лози. Одржава се у октобру а зове се „*Грожђебал*“. Први Вински сајам који је одржан од 28.

Слика 44. Детаљ са Карловачког Грожђебала 2010. (Фото: А. Вујко, 2010)

септембра до 1. октобра 1930. године у организацији Друштва виноградара и воћара у Сремским Карловцима, замишљен је као догађај који је требало сваке године да се одвија и да од вароши начини центар винске трговине у Фрушкој гори. Грожђебал, као светковина и својеврсна изложба вина и грожђа у Сремским Карловцима, у издању сличном

данашњем се поново јавља почетком шездесетих година и са одређеним прекидима траје до данас. Слично манифестацији у Иригу, Карловачки Грожђебал има за циљ да промовише виноградаре Фрушке Горе, побољша туристичку понуду и обогати културну сцену града. Програм је осмишљен тако да је прикладан за све узрасте и разнолика интересовања посетилаца: уметничке изложбе, концерти духовне и забавне музике, тамбураши, дечја музика, позоришне представе, вашар, забавни парк, клоупови и мађионичари, баштованство и друго (Калинић, 2000; Ромелић, Калинић, 2007). Ову манифестацију је могуће посетити у склопу фрушкогорске стазе *ФА1*.

У селу Шатринци недалеко од Ирига, у октобру, одржава се „*Гусанијада*“, веома интересантна манифестација. Посебну драж програму дају деца из основне школе „Доситеј Обрадовић“ у Шатринцима, која кроз литерарне и ликовне радове говоре о свом селу, те културно-уметничка друштва: „Шандор Петефи“ и „Добродоли“ који од заборавља чувају песме и игре. У духу заједничког живота који се овде вековима одвија, негују се српска и мађарска традиција. Наравно нису изостали ни други садржаји, као што су избор најлепшег гусана и гуске, избор најлепшег гушчијег пера, избор највећег јата гусака, избор најбољег гушчијег паприкаша и избор најоригиналније поставке у духу традиције овог дела Срема. Манифестацију заједнички организују Скупштина општине Ириг, Туристичка организација општине Ириг, Месна заједница Шатринци и Завичајно друштво „Шатринци“. Манифестацију је могуће обићи у склопу фрушкогорске стазе *ФА3*.

У близини Шатринаца, на језеру Међеш, крајем августа организују се такмичења у *излову шарана* и кувању рибље чорбе. Манифестацију је могуће обићи у склопу фрушкогорске стазе *ФАЗ*.

У селу Нерадин, такође у непосредној близини Ирига, у септембру, одржава се „*Патлицианијада*“. Не тако давно Нерадинци су били највећи произвођачи парадајза. Настојећи да поврате некадашњи углед, али и ову средину учине привлачном за туристе, љубитеље природе и здраве хране, Месна заједница и Друштво „Ирижана“ 2002. године у Нерадину организују Прву Патлицианијаду. Да је реч о једној више него масовној туристичко-привредној и културној манифестацији најбоље потврђује њен слоган: „Право учешћа имају сви становници планете земље“. Поред богатог културно – уметничког програма у току Патлицианијаде одржавају се такмичења за избор најбољег произвођача патлициана, избор најбољих узорака патлициана, најбоље скуване парадајз чорбе, као и избор најбоље парадајз салате и најбољег сока од куваног парадајза. Посебна атракција манифестације је избор најтежег патлициана. Ова манифестација данас је веома поуларна и представља значајан део туристичке понуде општине Ириг. Такође у току Патлицианијаде одржају се занимљива такмичења у гађању патлицианом. Посебну атракцију манифестацији даје је Изложба старина и домаће радиности. То је права етно изложба, већ заборављених предмета који су се некада могли видети у Срему, готово у свакој кући. Тако се на једном месту могу видети плетене корпе, котарице, сандуци и гајбе различите величине и облика, пасира и четке, али и други предмети карактеристични за овај део Срема. То је прилика да се они старији присете младости, за оне млађе то је својеврстан сусрет са прошлошћу. Са своје стране манифестацију улепшавају ликовни радови ученика основне школе инспирисани сеоским мотивима и овом манифестацијом. Манифестацију је могуће обићи у склопу фрушкогорске стазе *ФАЗ*.

У селу Ривица, такође недалеко од Ирига, одвија се манифестација „*Бостанијада*“, која се одржава у августу. Месна заједница Ривица је 1995. године организовала Прве дане бостана. Поред Месне заједнице Ривица која је домаћин приредбе, у организацију ове манифестације укључена је Скупштина општине Ириг и Туристичка организација општине Ириг. Од тада сваке године ова туристичко-привредна и културна манифестација одржава се у Ривица почетком августа. Од 1997. године манифестација је увршћена у Календар приредби Туристичке организације Србије и Министарства за културу Србије. Иако замишљена као туристичко-привредна и културна манифестација, Дани бостана у Ривици имају и образовни карактер. Тако се у оквиру програма одржавају предавања и

стручна усавршавања, а све у циљу унапређења производње бостана и других повртарских култура. Свакако најатрактивнији је такмичарски део програма у коме се врши избор најбољег произвођача бостана и најтеже лубенице. Значајан део манифестације посећен је етнографији. Очување обичаја бостанђија, приказ дечијих игара из Срема и неговање духовне културе само су део оног што се може видети на овој манифестацији. Наравно ту је и презентација народног кулинарства која се првенствено огледа у припремању бостанкијског бећар парикаша и најбољих домаћих колача. Да би све изгледало као некада када се бостан морао чувати од птица али и „лопова“ праве се колибе и страшила, али и такмичи у брзом руковању бичем. У циљу афирмације манифестације у програм се укључују и деца својим литерарним и ликовним радовима, али и израдом најбољег сувенира. Манифестацију је могуће посетити у склопу фрушкогорске стазе *ФА3* (Ремецки, 1998; Крпан, 2003; Царевић, 2009; Јоцић, 2010).

„Баношторски дани грожђа“ је манифестација која ће се 2011. године одржати по 15 пут. Одржава се првог викенда у септембру и траје три дана. Организатор скупа винара је Месна заједница Баноштор и Клуб виноградара и винара „Свети Трифун“ из Баноштора док је покровитељ Општина Беочин. Тог дана винари размењују своја искуства, организују се концерти и наступи плесних друштава, организују се изложба и продаја грожђа, воћа и вина и друго (Урошевић, 2010). Манифестацију је могуће посетити у склопу фрушкогорске стазе *ФА7*.

„Златни котлић Беочина“ је манифестација која је поново ушла на велика врата као туристичка понуда Беочина. Организује се другог викенда у септембру. Отвореног је типа за све учеснике из беочинске општине и служи као квалификације за пласман на престижно такмичење „Златни котлић Војводине“. Организатор је Општина Беочин у сарадњи са тамошњим угоститељским радницима (Маровић, 2010). Манифестацију је могуће посетити у склопу фрушкогорске стазе *ФА6*.

„Видовдански сабор“ у Врднику је манифестација везана за једну д најважнијих година за Врдник и врдничку Раваницу је 1697. година, када у овај манастир долази кир Димитрије са својим калуђерима из Сент Андреје и са собом доноси мошти кнеза Лазара. Од тада па све до данас у знак сећања на кнеза Лазара, Врдник слави Видовдан као своју славу. Желећи да сачува традицију, Друштво Врдничана „Видовдан“ и Савет месне заједнице Врдник организовали су Видовдански сабор, први пут 28. јуна 2003. године. У току манифестације посебна пажња се посвећује неговању традиције народних обичаја и веровања, као и презентовању народног посног кулинарства, народних ношњи,

рукотворина, сувенира, старина и домаћих народних производа. Значајна пажња посвећује се аутентичној производњи која представља симбол Бање Врдник (Царевић, 2009; Јоцић, 2010). Манифестацију је могуће посетити у склопу фрушкогорске стазе ФА4.

У контексту спортско-рекреативног туризма, интересантна манифестација био би свакако „**Фрушкогорски маратон**“ који се традиционално одржава сваке године у Мају.

Слика 45. Детаљ из кампа на Поповици за време Фрушкогорског маратона 2010. (Фото: А. Вујко, 2010)

Маратон је подељен у више нивоа и то: Маратон за почетнике (17 km), Источни мали маратон (32 km), Западни мали маратон (33 km), Источни средњи маратон (56 km), Западни средњи маратон (56 km) и Велики маратон у тарјању од два дана (81 km). Право учешћа на маратону имају сви који се кондиционо осећају способним (Говедарица, 2001; Петровић, 2004).

„**Сремска куленијада**“ у Ердевику се одржава задњег викедна у Мају, и 2011. године ће се одржати 11. пут. Представља регионалну манифестацију где се врши презентација прехранбених производа, предавања, разна такмичења, и културно уметнички програм (Трифковић, 2006). Манифестацију је могуће посетити у склопу фрушкогорске стазе ФА8.

Град Вршац је такође познат по многобројним манифестацијама од којих су свакако најпознатије: манифестација под називом „Дани бербе грожђа“, и Међународни фестивал фолклора „Вршачки венац“.

„**Дани бербе грожђа**“ је манифестација позната у народу као „грожђебал“ и у Вршцу има дугу традицију. Одржава се сваке године, трећег викенда у септембру. Прва изложба вина у Вршцу одржана је у кафани „Код два кључа“ 1857. године. Тих дана се могу посетити многобројна културна, спортско-рекреативна дешавања, као и разне изложбе грожђа и вина. Први писани документ потиче из 1494. године (када је за буре вршачког вина, двор мађарског краља Владислава II платио 10,5 дуката). Маскота – заштитна личност „бербе“ је: Винко Лозић, кога је створио наш велики писац Стерија, а који је „директни потомак бога Бахуса“. Он је прва личност и командант тродневне параде и свечаности, јер на свечаном отварању градоначелник предаје кључеве града, које враћа

на свечаном затварању. Од занимљивости интересанте су: наградна игра „грожђе из авиона“, затим велики број изложби грожђа, воћа и вина, па бициклички караван „у походе виноградима“, карневалска поворка, дечји маскенбал и веома разноврстан и богат културно-уметнички и забавни програм, као и низ спортских такмичења, а занимљиво је „испијање вина на метар“. Атракција су велики шпорет роштиљи на којима се пеку кобасице. На отварању „бербеб увек учествују познати естрадни уметници, а редовно се врши и избор лепотице „бербе“. Манифестацију је могуће посетити у склопу свих стаза на Вршачким планинама.

„**Вршачки венац**“ представља фолклорну манифестацију која има намеру да прикаже фолклорна достигнућа. Фестивали овог типа су веома прикладне светковине које омогућају дружење, пријатељства и размену искустава. „Вршачки венац“ походили су бројни реномирани ансамбли са скоро свих континената који су у Вршац донели богатство фолклорне баштине, шаренило ношњи и разноврсност музике и инструмената. Они преносе драгоцене поруке о вредности сваког појединца, како у расном, етничком, тако иу језичком смислу. „Вршачки венац“ је изнедрио бројна другарства, порушио језичке баријере, међудржавне границе, спојио различите културе и цивилизације. (Никчевић, 2002; Батинић, 2004; Грнчарски – Савић, 2004; Ђорђевић, 2007). Манифестацију је могуће посетити у склопу свих стаза на Вршачким планинама.

РЕЗУЛТАТИ АНКЕТНОГ ИСТРАЖИВАЊА О МОТИВИМА И СТАВОВИМА ПРЕМА СПОРТСКО-РЕКРЕАТИВНОМ ТУРИЗМУ НА ВОЈВОЂАНСКИМ ПЛАНИНАМА

С обзиром на то да је анкетно истраживање било спроведено на просторима два града: Новог Сада и Вршца, а односило се на испитивање основних покретачких мотива и ставова према спортско-рекреативном туризму, резултати анкетног истраживања су се базирали на анализу одговора које су дали становници ова два града, а у вези спортско-рекреативног туризма на Фрушкој гори када је Нови Сад у питању и на Вршачким планинама када је Вршац у питању.

РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА МОТИВАЦИЈЕ И СТАВОВА ИСПИТАНИКА СА ПРОСТОРА НОВОГ САДА И ВРШЦА ПРЕМА СПОРТСКО-РЕКРЕАТИВНОМ ТУРИЗМУ НА ФРУШКОЈ ГОРИ И ВРШАЧКИМ ПЛАНИНАМА

У оквиру анализе мотивације и ставова према спортско-рекреативном туризму на Фрушкој гори и Вршачким планинама, узете су у обзир две категорије варијабли: независне и зависне варијабле. У првом делу резултата извршена је обрада и анализа независних променљивих анкете: пола, породичног статуса, старости испитаника, занимања испитаника и нивоа образовања. У другом делу резултата извршена је обрада и анализа зависних променљивих које су биле подељене у три групе варијабли. Оно што ће у наредном тексту бити приказано јесте анализа одговора испитаника са простора Новог Сада и Вршца, следећих зависних променљивих анкете: учествовање испитаника у спортско-рекреативним активностима, дефиниција спортско-рекреативног туризма, интересовање новосађана и вршчана за спортско-рекреативни туризам, погодност Фрушке горе и Вршачких планина за развој спортско-рекреативног туризма, простор погодан за развој спортско-рекреативног туризма на Фрушкој гори и Вршачким планинама, рангирање могућности за развој бициклизма, планинарења, теренског јахања, једрења падобраном, гађања лоптицама које бојају, змајарења и купалишног туризма (Фрушка

гора) као облика спортско-рекреативног туризма на Фрушкој гори и Вршачким планинама, време боравка испитаника на планинама, мишљење испитаника о постојању понуде спортско-рекреативног туризма за простор Фрушке горе и Вршачких планина и оцена маркетинг активности када је спортско-рекреативни туризам на Фрушкој гори и Вршачким планинама, у питању.

АНАЛИЗА НЕЗАВИСНИХ ВАРИЈАБЛИ

Из табела 4 и 5 се може видети да је укупан број испитаника на простору Новог Сада био 226 (100%) испитаника различите доби, док је број испитаника на простору Вршца био 149 (100%) испитаника различите доби.

Табела 4. Статистички подаци

	Пол испитаника	Породични статус	Старост испитаника	Занимање испитаника	Ниво образовања
Важећи подаци	225	203	222	214	225
Нема одговора	1	23	4	12	1

Испитаницима је постављана иста група питања која су се потом анализирали појединачно, у односу на простор испитивања. Добијени одговори су се затим упоређивали да би се добио увид у сличност, односно разлику у одговорима.

Табела 5. Статистички подаци

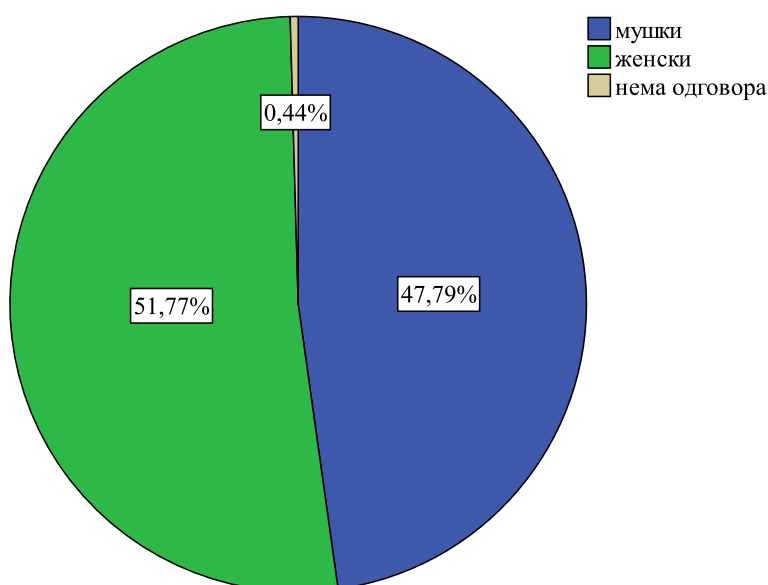
	Пол испитаника	Породични статус	Старост испитаника	Занимање испитаника	Ниво образовања
Важећи подаци	149	134	148	141	137
Нема одговора	0	15	1	8	12

Од укупног броја испитаника са простора Новог Сада, 108 (47,8%) су били мушког пола, а 117 (51,8%) женског пола (Табела 6 и Графикон 1), док један испитаник није дао одговор на ово питање.

Табела 6. Пол испитаника

		Фреквенције	%
Важећи подаци	Мушко	108	47,8
	Женско	117	51,8
	Укупно:	225	99,6
Нема одговора		1	0,4
Укупно:		226	100,0

Број испитаника оба пола, на простору Новог Сада, био је уједначен, што значи да су приликом испитивања равномерно била заступљена мишљења како испитаника женског тако и мушког пола.

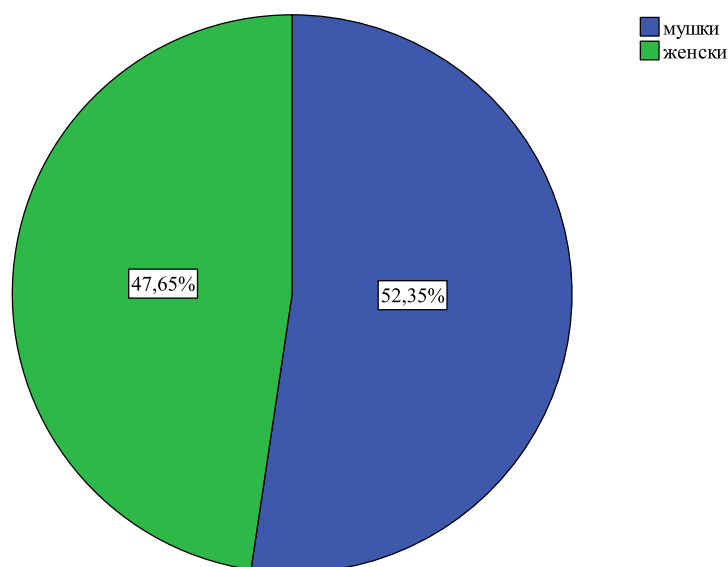
Графикон 1. Пол испитаника

Од укупног броја испитаника са простора Вршца, 78 (52,3%) су била мушког пола, а 71 (47,7%) женског пола (Табела 7 и Графикон 2). Број испитаника оба пола, на простору Вршца, био је такође уједначен. Уједначеност полова је искориштена као предност приликом анализе добијених одговора, што је веома значајно, посебно зато што је познат утицај који женски део популације може имати при доношењу одлука у туризму (Штетић, Тодоровић, 1995).

Табела 7. Пол испитаника

		Фреквенције	%
Важећи подаци	Мушко	78	52,3
	Женско	71	47,7
	Укупно:	149	100,0
Нема одговора		0	0,0
Укупно:		149	100,0

Подаци о полној структури касније су искориштени за унакрсно обрађивање са зависним варијаблама како би се добио што бољи увид у постојеће предзнање и будуће тенденције потенцијалних корисника спортско-рекреативног туризма на Фрушкој гори и Вршачким планинама.

Графикон 2. Пол испитаника

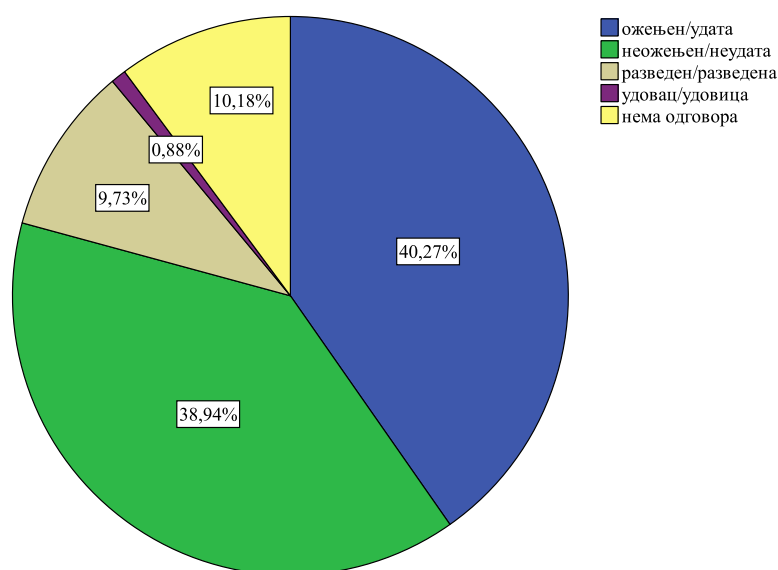
На понашање учесника у спортско-рекреативном туризму, велики утицај има и породица. То је важно у контексту упражњавања одређене спортско-рекреативне активности, као и њеног интензитета (пример су кратке шетње у којима могу учествовати и мала деца у случају породичног боравка на планини или дуге планинарске маршуте када су на планини особе без мале деце које су кондиционо добро припремљене).

Када је породични статус у питању онда се из табеле 8 и графиканона 3 уочава да је од укупног броја испитаника са простора Новог Сада највећи број оних који су у брачном односу 91 (44,8%) а потом следе испитаници који су „слободни“ и њих је том приликом било 88 (43,3%).

Табела 8. Породични статус испитаника

		Фреквенције	%
Важећи подаци	ожењен/удата	91	40,3
	неожењен/неудата	88	38,9
	разведенн/разведена	22	9,7
	удовац/удовица	2	0,9
	Укупно:	203	89,8
Нема одговора:		23	10,2
Укупно:		226	100,0

За разлику од резултата добијених на простору Новог Сада, резултати добијени у Вршцу били су нешто другачији.

Графикон 3. Породични статус испитаника

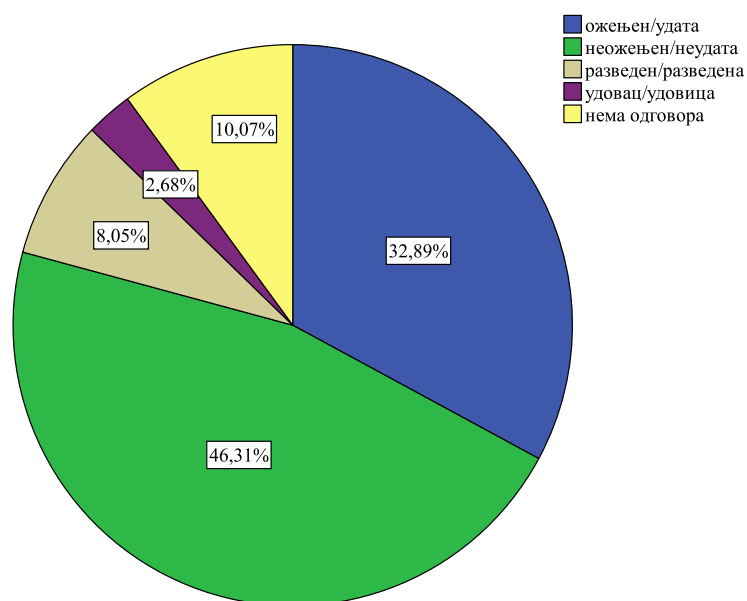
Из табеле 9 и графиканона 4 се уочава да је од укупног броја испитаника са простора Вршца, највећи број оних који припадају категорији „слободних“ и то њих 69 (46,3%) а потом следе испитаници који су у брачним заједницама. Таквих испитаника је

било 49 (32,9%), а потом следе они који су били у осталим понуђеним категоријама (разведени и удовци/удовице, са укупним процентом од 10,7%).

Табела 9. Породични статус испитаника

		Фреквенције	%
Важећи подаци	ожењен/удата	49	32,9
	неожењен/неудата	69	46,3
	разведен/разведена	12	8,1
	удовац/удовица	4	2,7
	Укупно:	134	89,9
Нема одговора:		15	10,1
Укупно:		149	100,0

Породични статус испитаника сматра се као веома важан податак јер посматрајући спортско-рекреативни туризам као облик туризма чије се активности могу базирати на све популације становништва, јасно је у којој мери би то могло проширити понуду и утицати на богатство садржаја.

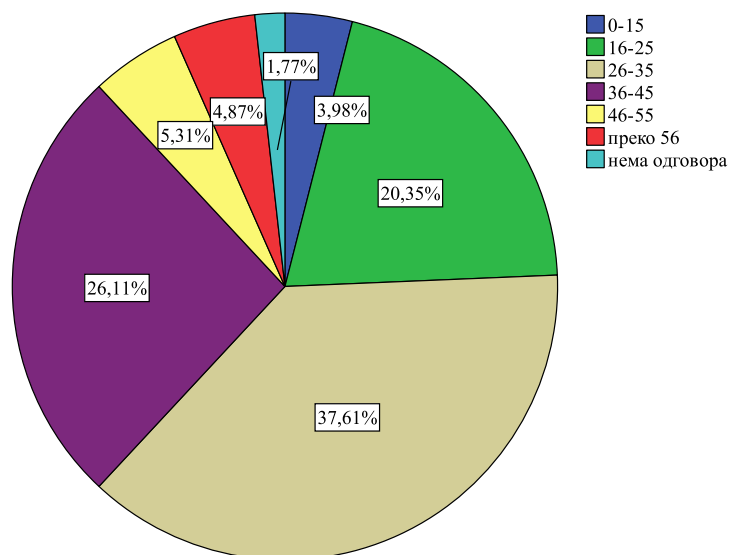
Графикон 4. Породични статус испитаника

Из табеле 10 и графикана 5 се уочава најзаступљенија категорија испитаника на простору Новог Сада, када је старост испитаника у питању, а то су били испитаници који су припадали категорији од 26 до 45 година и то са више од 50% (63,72%).

Табела 10. Старост испитаника

		Фреквенције	%
Важећи подаци	0-15	9	4,0
	16-25	46	20,4
	26-35	85	37,6
	36-45	59	26,1
	46-55	12	5,3
	преко 56	11	4,9
	Укупно:	222	98,2
Нема одговора:		4	1,8
Укупно:		226	100,0

Интересантно је да су све остале понуђене старосне категорије биле поприлично равномерно заступљене. С обзиром на то да се спортско-рекреативним туризмом могу бавити све старосне групе, став појединих старосних категорија према спортско-рекреативном туризму, био је веома важан.

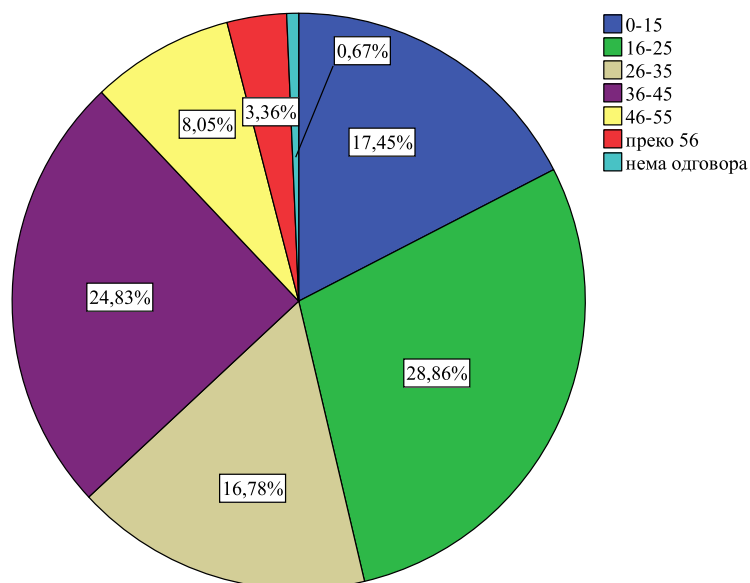
Графикон 5. Старост испитаника

Из табеле 11 и графикана 6 се уочава најзаступљенија категорија испитаника на простору Вршца, а то су били испитаници који су припадали двама старосним категоријама 16-25 година (28,9%) и 36-45 година (24,8%).

Табела 11. Старост испитаника

		Фреквенције	%
Важећи подаци	0-15	26	17,4
	16-25	43	28,9
	26-35	25	16,8
	36-45	37	24,8
	46-55	12	8,1
	преко 56	5	3,4
	Укупно:	148	99,3
Нема одговора:		1	0,7
Укупно:		149	100,0

Спортско-рекреативне активности садрже активности које се упражњавају како у свакодневном животу тако и у току годишњих одмора, тако да је приликом истраживања уочена и важност истицања добробити спортско-рекреативног туризма у односу на различите старосне групе.

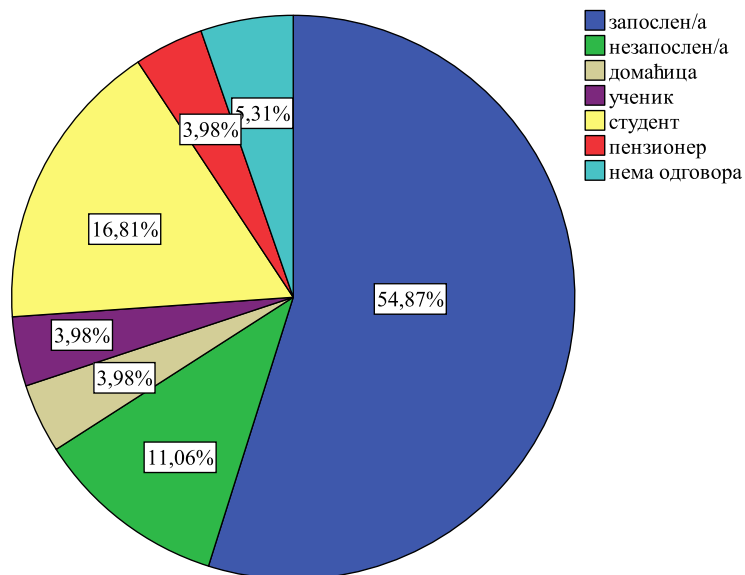
Графикон 6. Старост испитаника

Увидом у табелу 12 и графикон 7 може се уочити да је анкетом било обухваћено само опште стање када је занимање у питању, без посебних навођења и именовања шта је то чиме се испитаници баве.

Табела 12. Занимање испитаника

		Фреквенције	%
Важећи подаци	запослен/а	124	54,9
	незапослен/а	25	11,1
	домаћица	9	4,0
	ученик	9	4,0
	студент	38	16,8
	пензионер	9	4,0
	Укупно:	214	94,7
Нема одговора:		12	5,3
Укупно:		226	100,0

Највећи број испитаника на простору Новог Сада припао је категорији запослених лица 124 (57,9%) а управо су то они потенцијални спортско-рекреативни туристи који спадају у групу платежно способних лица. Сва остала „занимања“ била су мање више подједнако заступљена док је статусу незапослених лица припало 25 испитаника (11,7%).

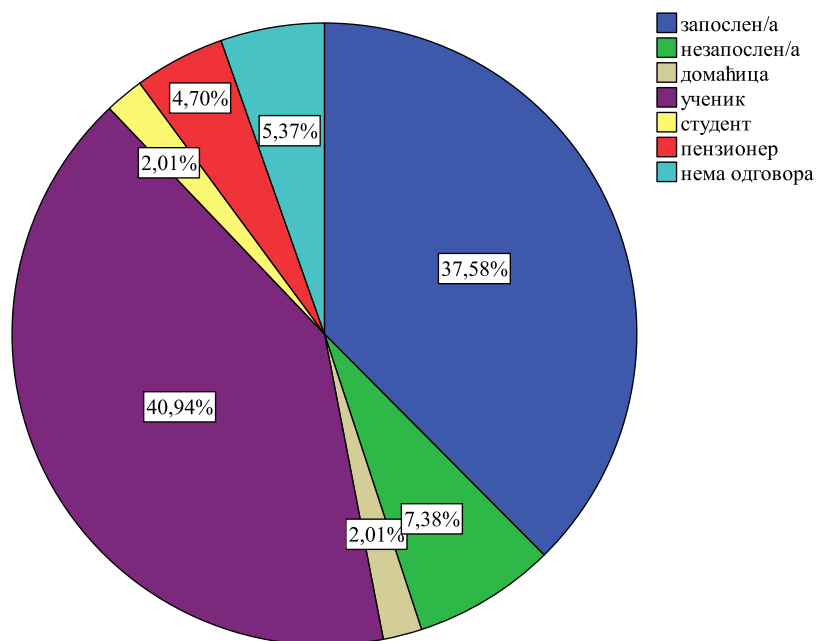
Графикон 7. Занимање испитаника

Увидом у табелу 13 и графикон 8 може се уочити опште стање када је занимање у питању и за простор Вршца.

Табела 13. Занимање испитаника

		Фреквенције	%
Важећи подаци	запослен/а	56	37,6
	незапослен/а	11	7,4
	домаћица	3	2,0
	ученик	61	40,9
	студент	3	2,0
	пензионер	7	4,7
	Укупно:	141	94,6
Нема одговора:		8	5,4
Укупно:		149	100,0

Највећи број испитаника припао је категорији ученика и то основних и средњих школа, 61 (40,9%) а како су то „будући“ корисници спортско-рекреативних услуга, једнако важна су била и мишљења која они имају о спортско-рекреативном туризму. Сва остала „занимања“ била су мање више подједнако заступљена док је статусу запослених лица припало 56 испитаника (37,6%).

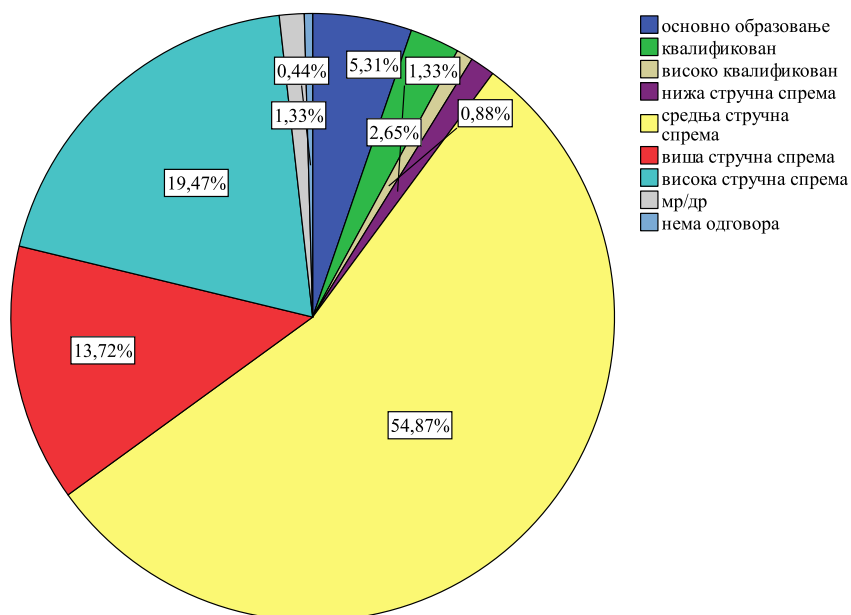
Графикон 8. Занимање испитаника

У табели 14 и графикаону 9 се уочава да је од укупног броја испитаника са простора Новог Сада нешто више од половине испитаника (124; 55,1%) са завршеном средњом стручном спремом а да друго значајно место деле испитаници са завршеном вишом и високом стручном спремом (75; 44%).

Табела 14. Ниво образовања испитаника

		Фреквенције	%
Важећи подаци	Основно образовање	12	5,3
	Квалификован	6	2,7
	Високо квалификован	2	,9
	Нижа стручна спрема	3	1,3
	Средња стручна спрема	124	54,9
	Виша стручна спрема	31	13,7
	Висока стручна спрема	44	19,5
	мр/др	3	1,3
	Укупно:	225	99,6
Нема одговора:		1	0,4
Укупно::		226	100,0

Све остале категорије (квалификован, високо квалификован, нижа стручна спрема, мр/др) биле су заступљене у готово незнатном броју.

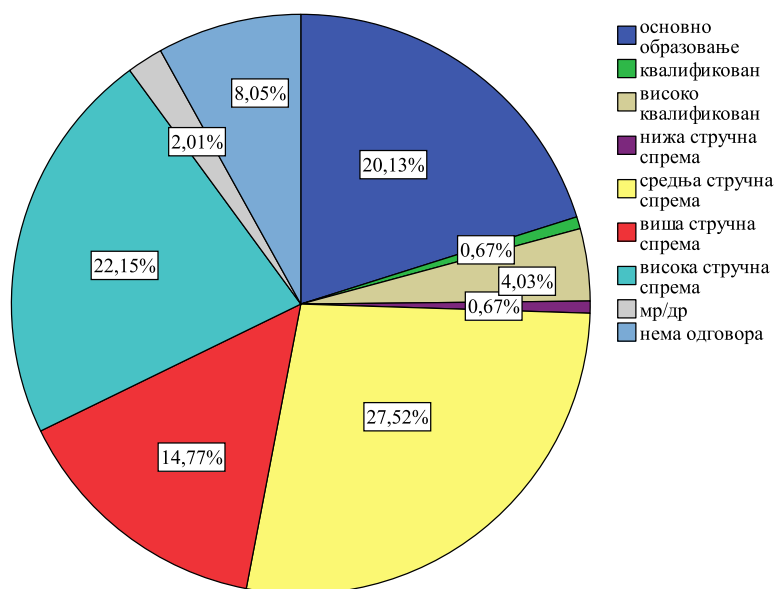
Графикон 9. Ниво образовања испитаника испитаника

У табели 15 и графикаону 10 се уочава да је од укупног броја испитаника са простора Вршца око половине испитаника (71; 47,6%) са основном и средњом стручном спремом, а да друго значајно место деле испитаници са завршеном вишом и високом стручном спремом (55; 36,9%).

Табела 15. Ниво образовања испитаника

		Фреквенције	%
Важећи подаци	Основно образовање	30	20,1
	Квалификован	1	0,7
	Високо квалификован	6	4,0
	Нижа стручна спрема	1	0,7
	Средња стручна спрема	41	27,5
	Виша стручна спрема	22	14,8
	Висока стручна спрема	33	22,1
	мр/др	3	2,0
	Укупно:	137	91,9
Нема одговора:		12	8,1
Укупно::		149	100,0

И податак који указује на ниво образовања испитаника је веома важан јер је за предпоставити да је упућеност у добробити које спортско-рекреативни туризам може да пружи, пропорционално сразмерна нивоу образовања.

Графикон 10. Ниво образовања испитаника испитаника

АНАЛИЗА ЗАВИСНИХ ВАРИЈАБЛИ

У досадашњем излагању биле су обухваћене независне варијабле, међутим, резултати добијени тим путем нису били потврда постављеним хипотезама. Да би се добио одговор на задате хипотезе у овом делу рада су приказани резултати добијени обрадом података из зависних варијабли. Подаци добијени из зависних варијабли обрађивани су унакрсно са по једном независном променљивом (најчешће полом као најкарактеристичнијем показатељу) како би се уочила разлика у одговорима мерена на основу статистички значајне разлике у дистрибуцији зависне променљиве у односу за независну а за статистички значајне разлике узимају се оне за које је $p < 0,05$.

Истраживање је у складу са постављеним хипотезама било подељено на три основне групе варијабли у зависности од саме поставке хипотеза.

Прва група варијабли покушала је дати одговор на прву постављену хипотезу да потенцијални корисници спортско-рекреативних садржаја на Фрушкој гори и Вршачким планинама (становници Новог Сада и Вршца) упражњавају спортско-рекреативне активности. Најкарактеристичније питање постављено испитаницима је гласило: „да ли сте икада били учесници у некој спортско-рекреативној активности?“. Одговори који су том приликом добијени потврдили су постављену хипотезу.

Табела 16. Учествовање испитаника у спортско-рекреативним активностима

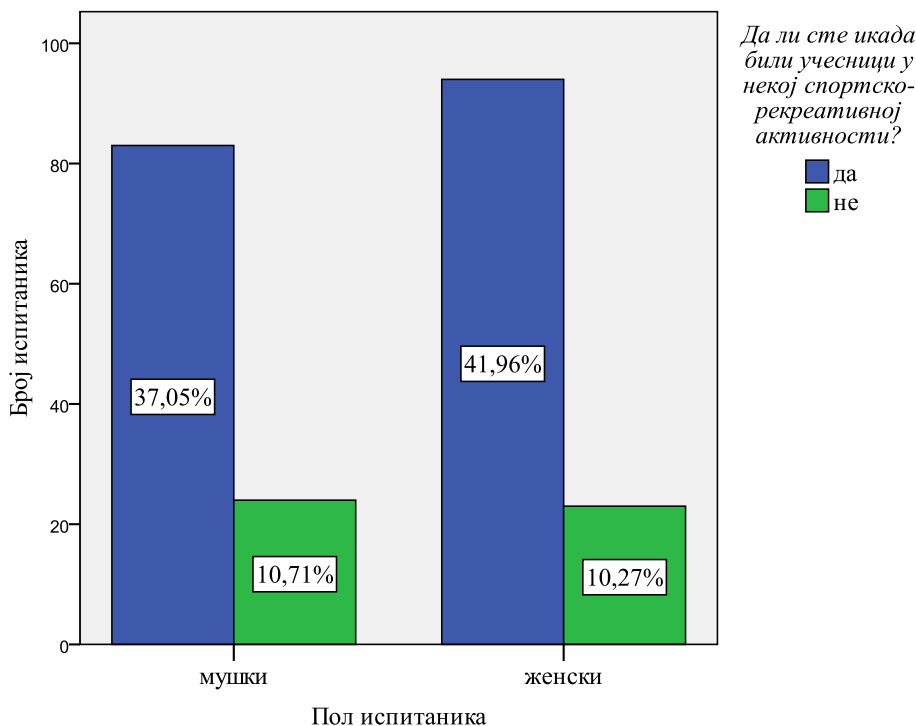
		Да ли сте икада били учесници у некој спортско-рекреативној активности?		Укупно
		да	не	
Пол испитаника	Мушко	83	24	107
	Женско	94	23	117
Укупно:		177	47	224

Из приложених табела (Табела 16 и 17) и графикона (Графикон 11) се види да 177 (79,01%) испитаника са простора Новог Сада учествује у спортско-рекреативним активностима. Од укупног броја оних који су на постављено питање дали позитиван одговор, њих 94 (42,0%) су били женског пола а 83 (37,1%) мушког пола.

Табела 17. Чи сквер¹⁶ (Pearson Chi-Square) тест

	Вредност	df	Статистичка значајност (p)
Чи сквер тест	0,259	1	0,611

На основу добијене вредности: $p = 0,611$ уочава се да нема статистички значајне разлике у одговорима испитаника оба пола.

Графикон 11. Учествовање испитаника у спортско-рекреативним активностима

Исто питање било је постављено и испитаницима са простора Вршца, а одговори су били готово уједначени са одговорима добијеним са простора Новог Сада. Из приложених табела (Табела 18 и 19) и графикона (Графикон 12) се види да 118 (79,2%) испитаника са простора Вршца учествује у спортско-рекреативним активностима.

¹⁶ Подаци добијени из зависних варијабли обрађивани су унакрсно са по једном независном варијаблом (најчешће полом). Уочавање разлике у одговорима испитаника вршено је χ^2 -тестом а за статистички значајне разлике узимају се оне у којима је $p < 0,05$.

Табела 18. Учествовање испитаника у спортско-рекреативним активностима

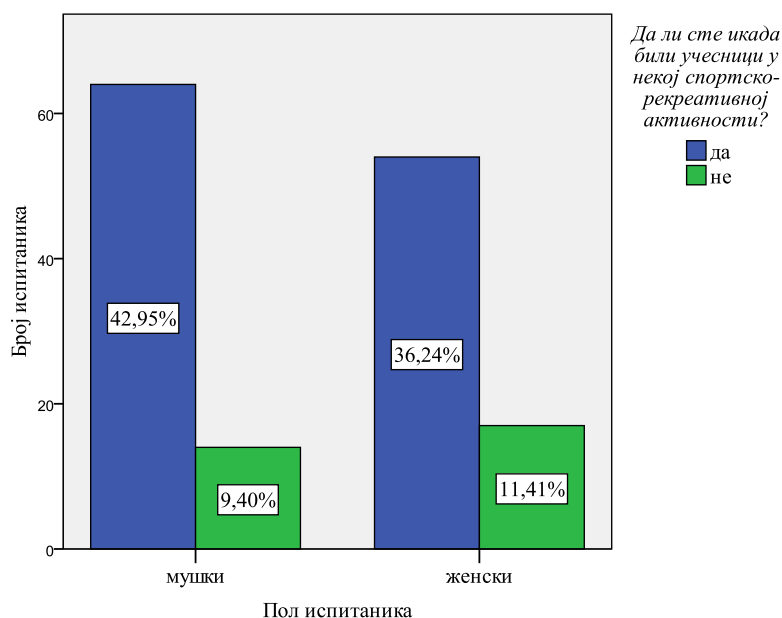
		Да ли сте икада били учесници у некој спортско-рекреативној активности?		Укупно
		да	не	
Пол испитаника	Мушко	64	14	78
	Женско	54	17	71
Укупно:		118	31	149

Од укупног броја оних који су на постављено питање дали позитиван одговор, њих 54 (36,2%) су били женског пола а 64 (43,0%) мушког пола.

Табела 19. Чи сквер (Pearson Chi-Square) тест

	Вредност	df	Статистичка значајност (p)
Чи сквер тест	0,811	1	0,368

С обзиром на то да је $p = 0,368$ уочава се да нема статистички значајне разлике у одговорима оба пола, што значи да спортско-рекреативне активности равномерно упражњавају и мушкарци и жене. Овај податак требало би да има важан утицај приликом креирања туристичке спортско-рекреативне понуде војвођанских планина.

Графикон 12. Учествовање испитаника у спортско-рекреативним активностима

Друга група варијабли покушала је дати одговор на постављену хипотезу да је становништво најважнијих емитивних центара у подножјима планина Фрушке горе и Вршачких планина (Нови Сад и Вршац) у *довољној мери упознато* са свим потенцијалима за развој спортско-рекреативног туризма на планинама. Овом групом варијабли заправо је покушано доћи до података о основном предзнању испитаника када је спортско-рекреативни туризам у питању, затим њиховом мишљењу о потенцијалима за развој спортско-рекреативног туризма на планинама али и тога колико би, и да ли би под одређеним околностима сами испитаници проводили своје слободно време на планинама.

Прво од чега се пошло у анализи ове групе варијабли, било је анализа основног предзнања испитаника. У том контексту, испитаницима је постављено питање о значењу самог израза спортско-рекреативни туризам. Да би се добила што боља слика, анализа одговора је вршена поређењем одговора у односу на њихов пол, занимање и стручну спрему.

Прво су анализирани одговори испитаника са простора Новог Сада а њихови одговори су приказани у табелама 20, 21, 22, 23, 24 и 25 као и графиконима 13, 14 и 15.

Табела 20. Дефиниција спортско-рекреативног туризма по мишљењу испитаника из Новог Сада а у зависности од пола испитаника

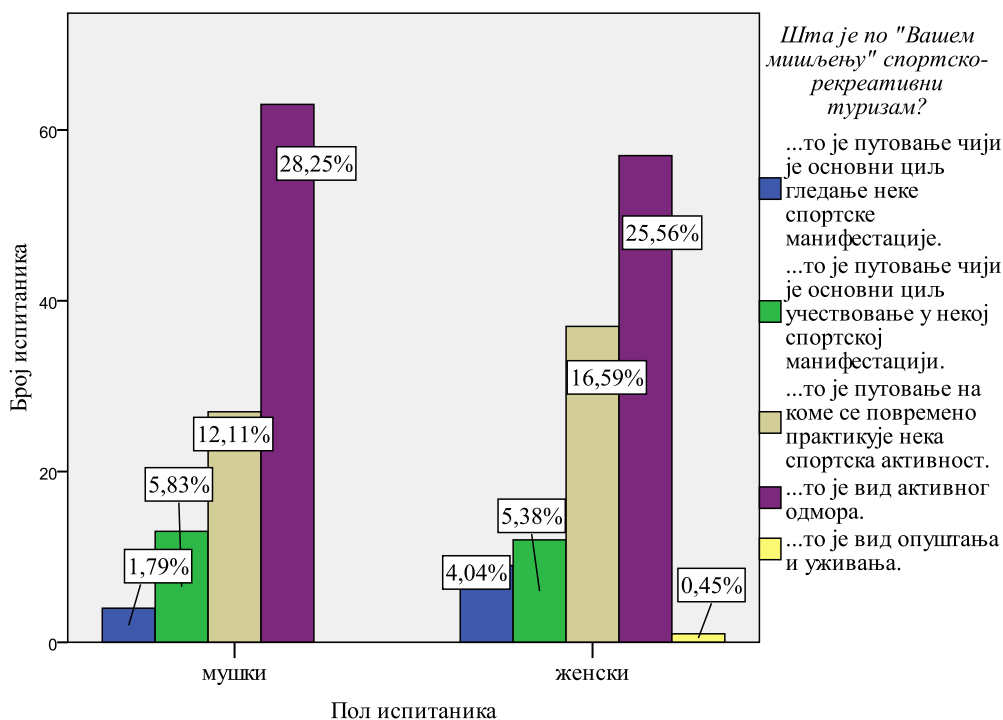
		Пол испитаника		Укупно
		мушки	женски	
Шта је по „Вашем мишљењу“ спортско-рекреативни туризам?	...то је путовање чији је основни циљ гледање неке спортске манифестације.	4	9	13
	...то је путовање чији је основни циљ учествовање у некој спортској манифестацији.	13	12	25
	...то је путовање на коме се повремено практикује нека спортска активност.	27	37	64
	...то је вид активног одмора.	63	57	120
	...то је вид опуштања и уживања	0	1	1
Укупно:		107	116	223

Када је пол испитаника у питању, занимљиво је да су одговори били приближно слични, а да 63 (28,25%) испитаника мушког пола и 57 (25,56%) испитаника женског пола са простора Новог Сада сматра да је спортско-рекреативни туризам „вид активног одмора“ што спортско-рекреативни туризам заправо и јесте.

Табела 21. Чи сквер (Pearson Chi-Square) тест

	Вредност	df	Статистичка значајност (p)
Чи сквер тест	4,470	4	0,346

Имајући у виду да је, процентуално гледано, овакав одговор дало више од половине испитаника то је дало позитивну слику о упознатости испитаника у појам спортско-рекреативног туризма, а како је $p = 0,346$ уочава се да нема статистички значајне разлике у одговорима оба пола.

Графикон 13. Дефиниција спортско-рекреативног туризма у односу на пол испитаника

Разлике у одговорима испитаника оба пола није било, али резултати који су добијени при укрштању друге две независне варијабле, дали су другачију слику.

Из табеле 22 и 23 и графиканона 14 уочава се да је највише испитаника који су дали тражени одговор, а то је да је спортско-рекреативни туризам „вид активног одмора“, било са статусом „запослени“ којих је било 70 (32,86%).

Табела 22. Дефиниција спортско-рекреативног туризма по мишљењу испитаника из Новог сада а у зависности од занимања испитаника

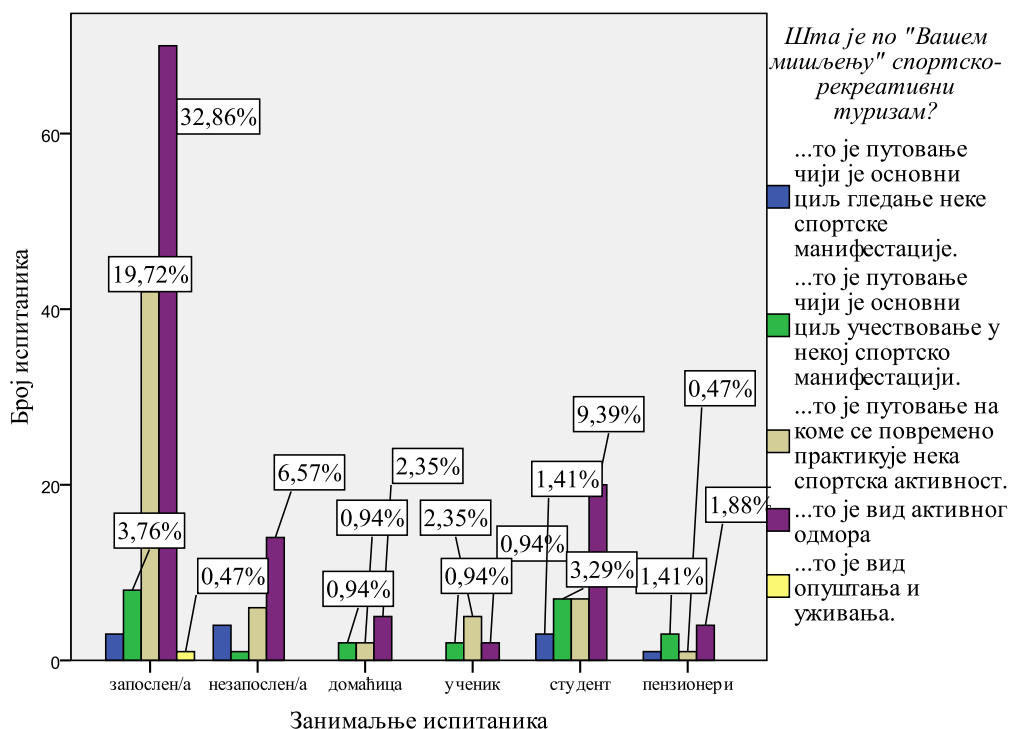
		Шта је по „Вашем мишљењу“ спортско-рекреативни туризам?					Ук.
		...то је путовање чији је основни циљ гледање неке спортске маниф.	...то је путовање чији је основни циљ учествовање у некој спортско маниф.	...то је путовање на коме се повремено практикује нека спортска активност.	...то је вид активног одмора	...то је вид опуштања и уживања.	
Занимање испитаника	запослен/а	3	8	42	70	1	124
	незапослен/а	4	1	6	14	0	25
	домаћица	0	2	2	5	0	9
	ученик	0	2	5	2	0	9
	студент	3	7	7	20	0	37
	пензионер	1	3	1	4	0	9
Укупно:		11	23	63	115	1	213

Осталих испитаника који су дали одговор да је спортско-рекреативни туризам „вид активног одмора“, било је знатно мање при категоријама испитаника са статусом „студенти“ 20 (9,39%), затим „незапослена лица“ којих је било 14 (6,57%), „домаћице“ којих је било 5 (2,35%), затим „ученици“ којих је било 2 (0,94%), и „пензионери“ којих је било 4 (1,88%).

Табела 23. Чи сквер (Pearson Chi-Square) тест

	Вредност	df	Статистичка значајност (p)
Чи сквер тест	29,994	20	0,07

Како је $p = 0,07$ уочава се да се статистички значајна разлика у одговорима испитаника различитог занимања, налази на самој граници статистичке значајности. Утицај занимања на жељени одговор очигледно је да се огледао кроз утицај „пословног окружења“ у коме испитаници бораве, што је опет сразмерно нивоу образовања.

Графикон 14. Дефиниција спортско-рекреативног туризма у односу на занимање испитаник

Имајући у виду предходне резултате било је важно упоредити добијене одговоре у зависности од стручне спреме испитаника. Из табела 24 и 25 као и из графикана 15 се може видети да су највише пожељних одговора, а то је да је спортско-рекреативни туризам „вид активног одмора“, дали испитаници са средњом стручном спремом 62 (27,80%). Укупан број испитаника са средњом стручном спремом био је 123 (55,2%) испитаника, што значи да је ова категорија испитаника била најбројнија. Интересантно је и то да су одговори испитаника са средњом стручном спремом били заступљени међу свим понуђеним одговорима у оквиру постављеног питања.

Међу испитаницима који су одговорили да је спортско-рекреативни туризам „вид активног одмора“ следе испитаници са вишом стручном спремом 17 (7,62%) и високом стручном спремом 34 (15,25%).

Табела 24. Дефиниција спортско-рекреативног туризма по мишљењу испитаника из Новог Сада а у зависности од стручне спреме испитаника

		Шта је по „Вашем мишљењу“ спортско-рекреативни туризам?					Ук.
		...то је путовање чији је основни циљ гледање неке спортске маниф.	...то је путовање чији је основни циљ учествовање у некој спортско маниф.	...то је путовање на коме се повремено практикује нека спортска активност.	...то је вид активног одмора	...то је вид опуштања и уживања	
Ниво образовања	оо ¹⁷	0	3	6	2	0	11
	кв ¹⁸	2	1	2	1	0	6
	вкв ¹⁹	0	0	0	2	0	2
	нсс ²⁰	2	0	1	0	0	3
	ссс ²¹	8	17	35	62	1	123
	вс ²²	1	2	11	17	0	31
	всс ²³	0	1	9	34	0	44
мр/др		0	0	0	3	0	3
Укупно:		13	24	64	121	1	223

С обзиром да је $p = 0,001$ уочава се да код одговора на ово питање постоји статистички значајна разлика.

Табела 25. Чи сквер (Pearson Chi-Square) тест

	Вредност	df	Статистичка значајност (p)
Чи сквер тест	57,987	28	0,001

Дакле, за разлику од предходних поређења у односу на пол и занимање испитаника, поређење одговора у односу на стручну спрему показало се као на веома важно, а то пре свега значи да је образовање једно од кључних предуслова предзнања о значењу термина спортско-рекреативног туризма.

¹⁷ оо (основно образовање)

¹⁸ кв (квалификован)

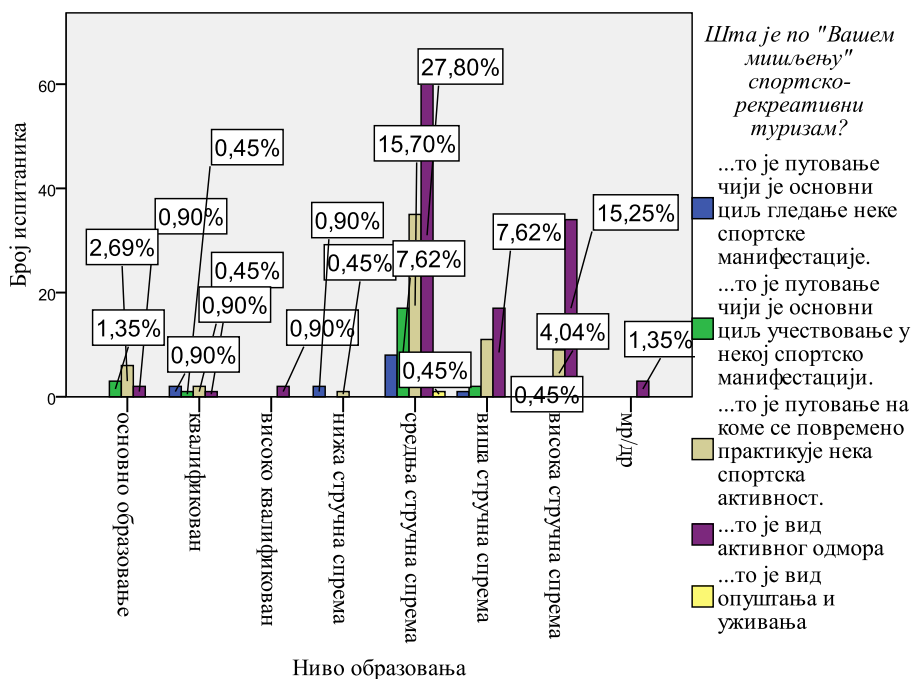
¹⁹ вкв (високо квалификован)

²⁰ нсс (нижа стручна спрема)

²¹ ссс (средња стручна спрема)

²² вс (виша стручна спрема)

²³ всс (висока стручна спрема)

Графикон 15. Дефиниција спортско-рекреативног туризма у односу на стручну спрему испитаника

Следе анализе одговора испитаника са простора Вршца, а њихови одговори су приказани у табелама 26, 27, 28, 29, 30 и 31 као и графиконима 16, 17 и 18.

Табела 26. Дефиниција спортско-рекреативног туризма по мишљењу испитаника из Вршца а у зависности од пола испитаника

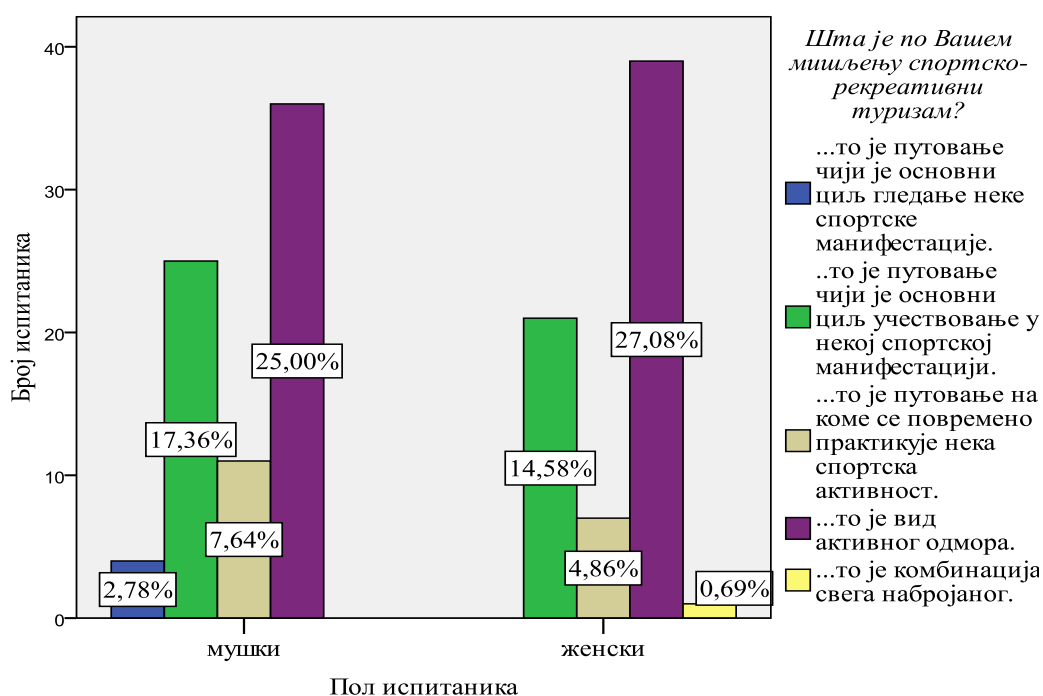
		Пол испитаника		Укупно
		мушки	женски	
Шта је по „Вашем мишљењу“ спортско-рекреативни туризам?	...то је путовање чији је основни циљ гледање неке спортске манифестације.	4	0	4
	...то је путовање чији је основни циљ учествовање у некој спортској манифестацији.	25	21	46
	...то је путовање на коме се повремено практикује нека спортска активност.	11	7	18
	...то је вид активног одмора.	36	39	75
	...то је комбинација свега набројаног	0	1	1
Укупно:		76	68	144

Када је пол испитаника у питању, занимљиво је да 36 (25,0%) испитаника мушког пола и 39 (27,1%) испитаника женског пола сматра да је спортско-рекреативни туризам „вид активног одмора“ што спортско-рекреативни туризам заправо и јесте.

Табела 27. Чи сквер (Pearson Chi-Square) тест

	Вредност	df	Статистичка значајност (p)
Чи сквер тест	5,931	4	0,204

Имајући у виду да је, процентуално гледано, овакав одговор дало више од половине испитаника то је дало позитивну слику о упознатости испитаника са простора Вршца у појам спортско-рекреативног туризма, а како је $p = 0,204$ уочава се да нема статистички значајне разлике у одговорима оба пола.

Графикон 16. Дефиниција спортско-рекреативног туризма у односу на пол испитаника

Разлике у одговорима испитаника оба пола није било али резултати који су добијени при укрштању друге две независне варијабле, били су слични са одговорима испитаника са простора Новог Сада. Из табеле 28 и 29 и графиканона 17 уочава се да је највише испитаника који су дали тражени одговор, а то је да је спортско-рекреативни туризам „вид активног одмора“, било са статусом „запослени“ којих је било 41 (30,1%).

Табела 28. Дефиниција спортско-рекреативног туризма по мишљењу испитаника а у зависности од занимања испитаника

		Шта је по „Вашем мишљењу“ спортско-рекреативни туризам?					Укупно
		...то је путовање чији је основни циљ гледање неке спортске манифестације.	...то је путовање чији је основни циљ учествовање у некој спортско манифестацији.	...то је путовање на коме се повремено практикују нека спортска активност.	...то је вид активн ог одмора	...то је вид опуштања и уживања	
Занимање испитаника	запослен/а	0	7	6	41	0	54
	незапослен/а	0	1	0	8	1	10
	домаћица	0	0	3	0	0	3
	ученик	3	33	7	16	0	59
	студент	0	1	0	2	0	3
	пензионер	0	2	0	5	0	7
Укупно:		3	44	16	72	1	136

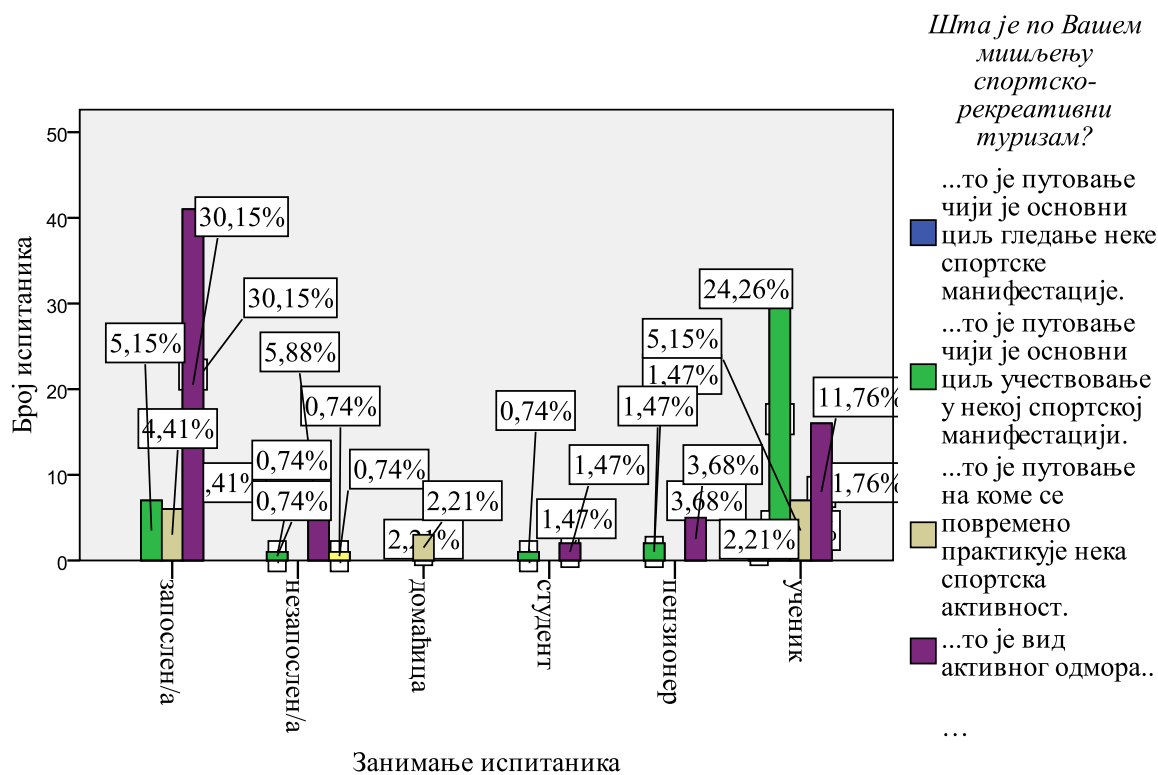
Осталих испитаника који су дали одговор да је спортско-рекреативни туризам „вид активног одмора“, било је знатно мање при категоријама испитаника са статусом „ученици“ којих је било 16 (11,8%), затим „незапослена лица“ којих је било 8 (5,9%), „пензионери“ којих је било 5 (3,7%) и „студенти“ 2 (1,5%),.

Табела 29. Чи сквер (Pearson Chi-Square) тест

	Вредност	df	Статистичка значајност (p)
Чи сквер тест	74,052	20	0,00

Имајући у виду да је $p = 0,00$ уочава се да се статистички значајна разлика у одговорима испитаника различитог занимања а то пре свега значи да је образовање једно од кључних предуслова предзнања о значењу термина спортско-рекреативног туризам.

До сада се видело да статистички значајне разлике није било једино при одговорима испитаника оба пола, па је урађено и поређење у одговорима испитаника у зависности од стручне спреме испитаника.

Графикон 17. Дефиниција спортско-рекреативног туризма у односу на занимање испитаника

Из табела 30 и 31 као и из графикана 18 може се видети да су највише пожељних одговора, а то је да је спортско-рекреативни туризам „вид активног одмора“, дали испитаници са вишом стручном спремом 22 (16,7%), високом стручном спремом 21 (15,9%). Међу испитаницима који су одговорили да је спортско-рекреативни туризам „вид активног одмора“ следе испитаници са средњом стручном спремом 17 (7,6%), основним образовањем 10 (7,6%), и остали којих је било око 2%. Интересантно је да је постојао и одговор да је спортско-рекреативни туризам „комбинација свега набројаног“ а тај одговор је дао испитаник из категорије мр/др.

Табела 30. Дефиниција спортско-рекреативног туризма по мишљењу испитаника а у зависности од стручне спреме испитаника

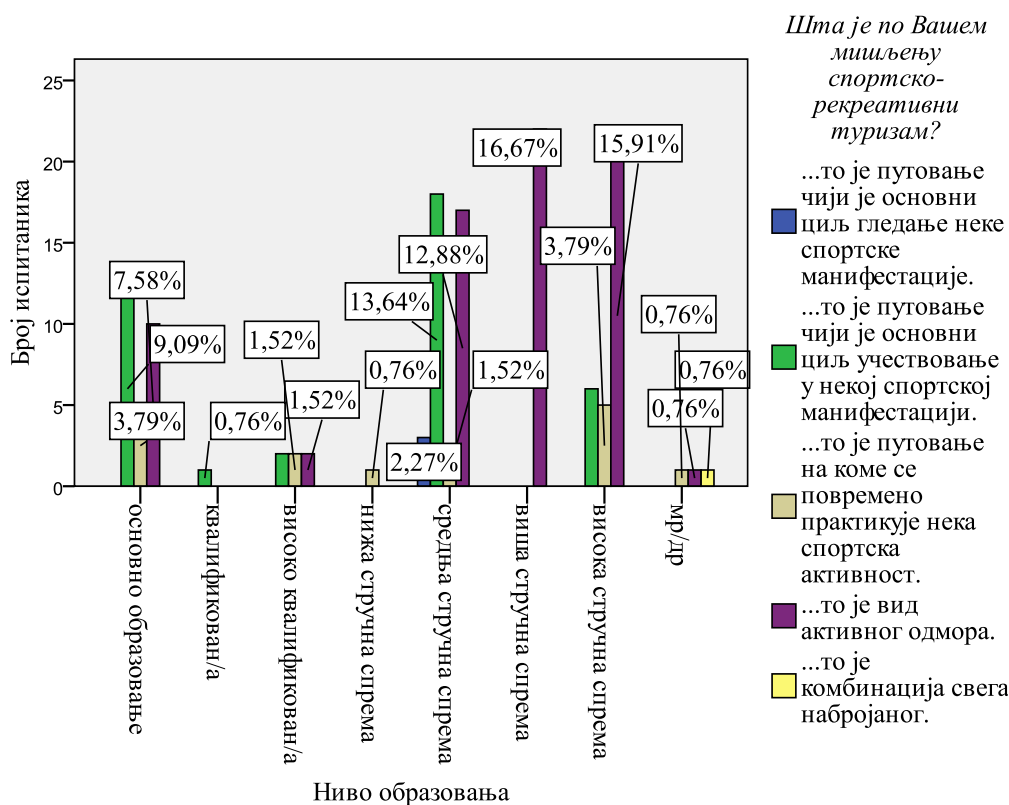
		Шта је по „Вашем мишљењу“ спортско-рекреативни туризам?					Укупно
		...то је путовање чији је основни циљ гледање неке спортске маниф.	...то је путовање чији је основни циљ учествовање у некој спортско маниф.	...то је путовање на коме се повремено практикује нека спортска активност.	...то је вид активног одмора	...то је вид опуштања и уживања.	
Ниво образовања	оо	0	12	5	10	0	27
	кв	0	1	0	0	0	1
	вкв	0	2	2	2	0	6
	нсс	0	0	1	0	0	1
	ссс	3	18	2	17	0	40
	вс	0	0	0	22	0	22
	всс	0	6	5	21	0	32
	мр/др	0	0	1	1	1	3
Укупно:		3	39	16	73	1	132

Имајући у виду да је $p = 0,000$ уочава се да код одговора на ово питање постоји статистички значајна разлика, а то такође указује да је образовање једно од кључних предуслова предзнања о значењу термина спортско-рекреативног туризма.

Табела 31. Чи сквер (Pearson Chi-Square) тест

	Вредност	df	Статистичка значајност (p)
Чи сквер тест	94,495	28	0,000

Користећи утицаје образовања на предзнање потенцијалних учесника о спортско-рекреативном туризму, развој спортско-рекреативног туризма на Фрушкој гори и Вршачким планинама би могао довести до много бољих крајњих резултата. То је веома значајно јер образовање представља један од најважнијих корака у буђењу свести како потенцијалних пружалаца спортско-рекреативних услуга, тако и потенцијалних корисника тих услуга.

Графикон 18. Дефиниција спортско-рекреативног туризма у односу на стручну спрему испитаника

Следеће питање односило се на то да ли испитаници мисле да у Новом Саду и Вршцу постоји интересовање за спортско-рекреативним туризмом.

Табела 32. Интересовање испитаника са простора Новог Сада за спортско-рекреативни туризам

		Да ли по вашем мишљењу у Новом Саду постоји интересовање за спортско-рекреативним туризмом?		Укупно
		да	не	
Пол испитаника	мушки	105	2	107
	женски	112	2	114
Укупно:		217	4	221

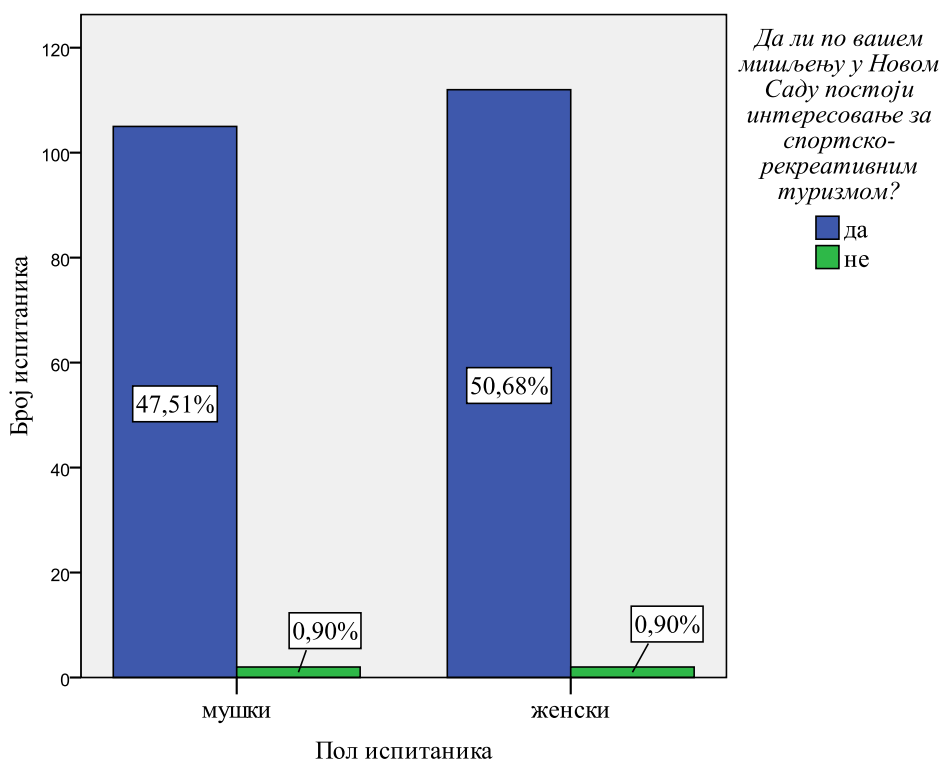
У табели 32 се може видети да је велика већина испитаника одговорила потврдно на постављено питање 217 (98,2%), а да су само 4 испитаника на питање одговорила негативно (1,8%).

С обзиром да одговори нису зависили од занимања испитаника као ни од стручне спреме испитаника, у даљем раду ће бити приказани одговори компарирани једино са полом као независном промењивом.

Табела 33. Чи сквер (Pearson Chi-Square) тест

	Вредност	df	Статистичка значајност (p)
Чи сквер тест	0,04	1	0,949

С обзиром на то да је укупан број (Табеле 32 и 33; Графикон 19), оних који сматрају да у Новом Саду постоји интересовање за спортско-рекреативним туризмом 217 (98,19%), долази се до закључка да такво интересовање заиста постоји а како је $p = 0,949$ уочава се да нема статистички значајне разлике у одговорима оба пола.

Графикон 19. Интересовање новосађана за спортско-рекреативни туризам

Након анализе ставова испитаника са простора Новог Сада, урађена је и анализа ставова испитаника са простора Вршца, о томе шта они мисле о интересовању за спортско-рекреативни туризам у њиховом граду.

Табела 34. Интересовање испитаника са простора Вршца за спортско-рекреативни туризам

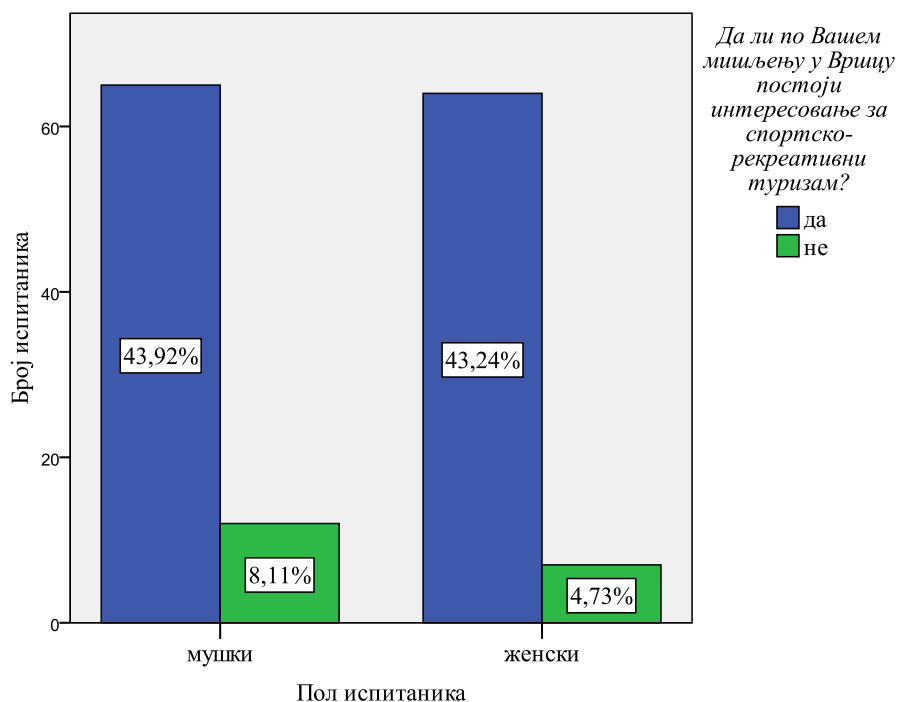
		Да ли по вашем мишљењу у Вршцу постоји интересовање за спортско-рекреативним туризмом?		Укупно
		да	не	
Пол испитаника	мушки	65	12	77
	женски	64	7	71
Укупно:		129	19	148

У табели 34 се може видети да је и овде велика већина испитаника одговорила потврдно на постављено питање 129 (87,2%), а да је 19 испитаника на питање одговорило негативно (12,8%).

Табела 35. Чи сквер (Pearson Chi-Square) тест

	Вредност	df	Статистичка значајност (p)
Чи сквер тест	1,082	1	0,298

Из табела 34 и 35 као и графикона 20, уочава се да је оних који сматрају да у Вршцу постоји интересовање за спортско-рекреативним туризмом 129 (87,2%), тако да се долази до закључка да такво интересовање заиста постоји а како је $p = 0,298$ уочава се да нема статистички значајне разлике у одговорима оба пола.

Графикон 20. Интересовање вршчана за спортско-рекреативни туризам

Питање које се надовезало на претходно а у складу са тим да су се испитаници готово једногласно сложили: испитаници мушког пола 105 (47,51%) и испитаници женског пола 112 (50,68%), да у Новом Саду постоји интересовање за спортско-рекреативним туризмом, односило на то да ли испитаници сматрају да је Фрушка гора погодно подручје за развој спортско-рекреативног туризма.

Табела 36. Погодност Фрушке горе за развој спортско-рекреативног туризма

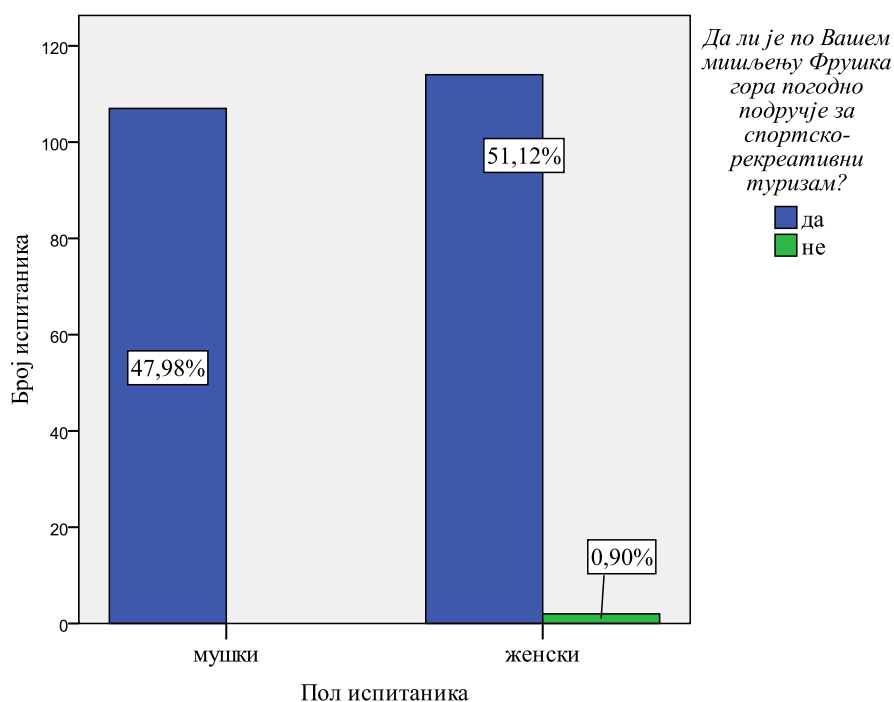
		Да ли је по Вашем мишљењу Фрушка гора погодно подручје за спортско-рекреативни туризам?		Укупно
		да	не	
Пол испитаника	мушки	107	0	107
	женски	114	2	116
Укупно:		221	2	223

Од укупног броја испитаника 226, чак 221 (99,1%) испитаника мисли да је Фрушка гора погодно подручје за развој спортско-рекреативног туризма, што се може уочити у табелама 36 и 37 као и у графиканону 21.

Табела 37. Чи сквер (Pearson Chi-Square) тест

	Вредност	df	Статистичка значајност (p)
Чи сквер тест	1,862	1	0,172

С обзиром да је $p = 0,172$ уочава се да нема статистички значајне разлике у одговорима испитаника оба пола.

Графикон 21. . Погодност Фрушке горе за развој спортско-рекреативног туризма

Када је погодност Вршачких планина за развој спортско-рекреативног туризма у питању, слика је готово идентична оној која је добијена за простор Фрушке горе.

Табела 38. Погодност Вршачких планина за развој спортско-рекреативног туризма

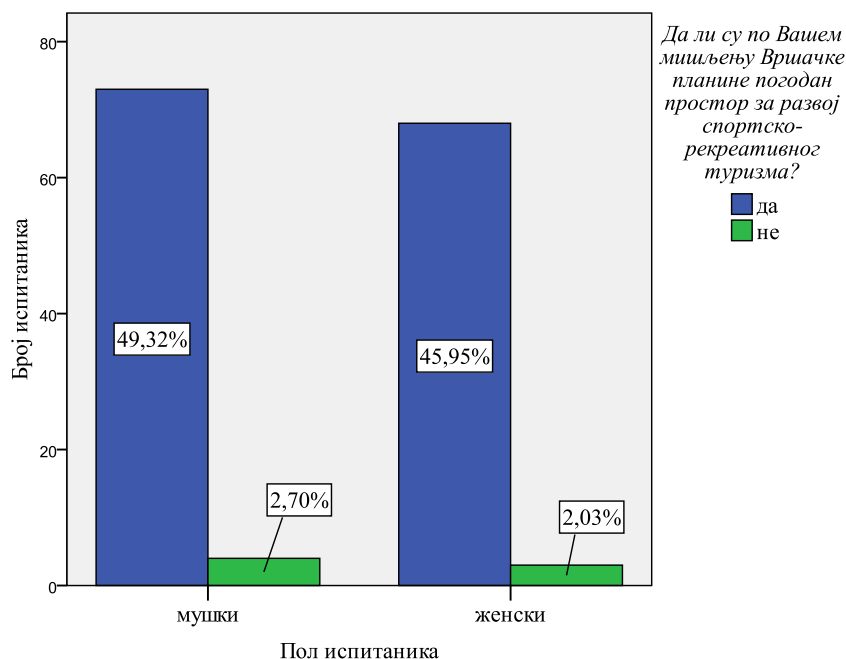
		Да ли су по Вашем мишљењу Вршачке планине погодно подручје за спортско-рекреативни туризам?		Укупно
		да	не	
Пол испитаника	мушки	73	4	77
	женски	68	3	71
Укупно:		141	7	148

Од укупног броја испитаника 149, чак 141 (95,3%) испитаника мисли да су Вршачке планине погодно подручје за развој спортско-рекреативног туризма, што се може уочити у табелама 38 и 39 као и у графиканону 22.

Табела 39. Чи сквер (Pearson Chi-Square) тест

	Вредност	df	Статистичка значајност (p)
Чи сквер тест	0,77	1	0,781

С обзиром да је $p = 0,781$ уочава се да нема статистички значајне разлике у одговорима испитаника оба пола.

Графикон 22 . Погодност Вршачких планина за развој спортско-рекреативног туризма

С обзиром на то да су се испитаници оба пола готово једногласно сложили и да су Вршачке планине погодно подручје за развој спортско-рекреативног туризма, уследила су питања која су од испитаника захтевала да именују просторе који би по њиховом мишљењу биле најпогодније дестинације за развој спортско-рекреативног туризма на Фрушкој гори и Вршачким планинама, али и да дају оцене за поједине облике спортско-рекреативних активности које су се заправо овим радом и желеле развити и креирати као спортско-рекреативна туристичка понуда.

Укупан број испитаника који је дао одговор на ово питање био је 174 испитаника на простору Новог Сада (Табеле 40 и 41; Графикон 23) и 90 испитаника на простору Вршца (Табеле 42 и 43; Графикон 24).

Када је Нови Сад у питању, чак 118 испитаника (67,82%) било је сагласно да је територија целе планине погодно подручје за развој спортско-рекреативног туризма, док је само мали број испитаника, њих 15 (8,62%), на ово питање одговорило са не знам.

Табела 40. Простори погодни за развој спортско-рекреативног туризма на Фрушкој гори по мишљењу испитаника а у зависности од пола испитаника

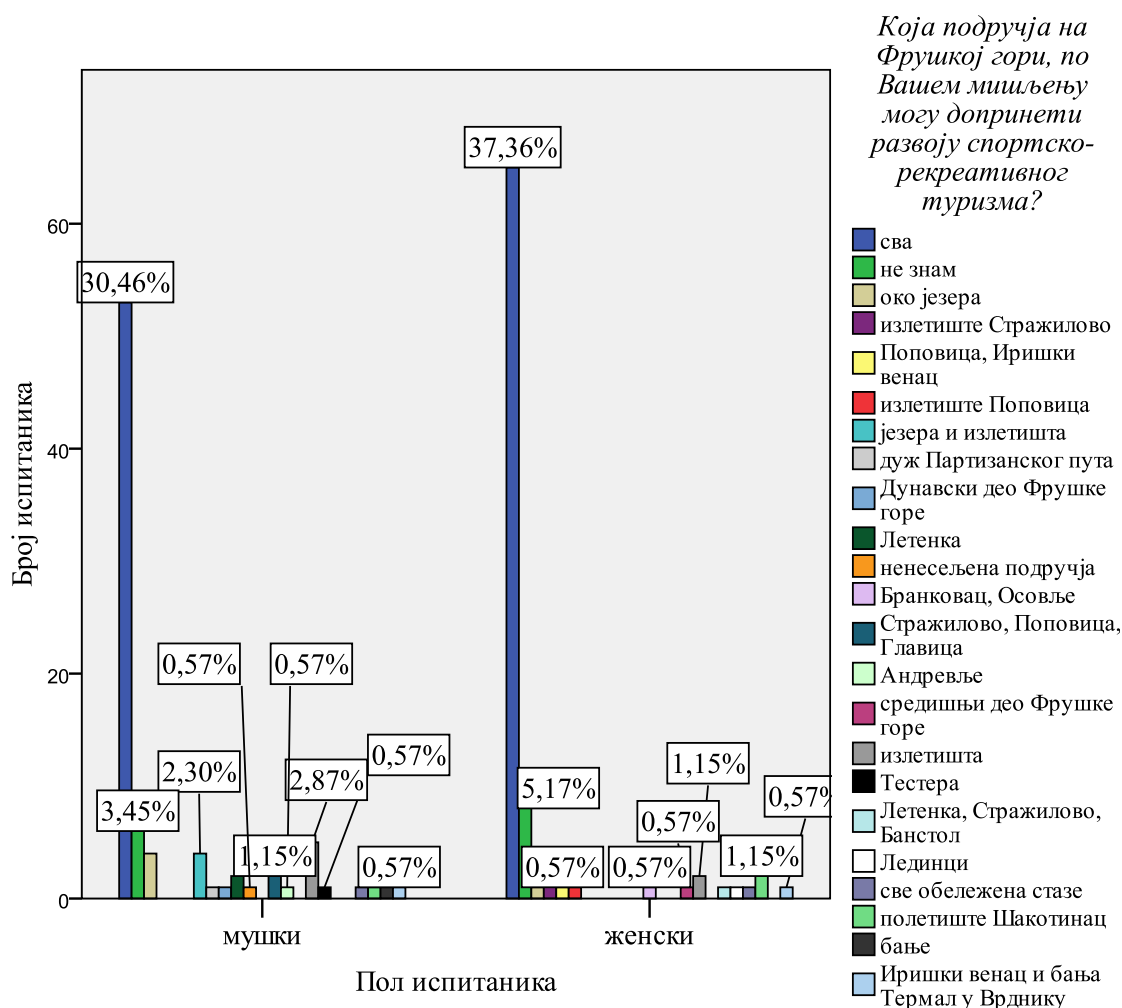
Одговори испитаника		Пол испитаника		Укупно
		мушки	женски	
Који простори на Фрушкој гори, по Вашем мишљењу могу допринети развоју спортско-рекреативног туризма?	Сви	53	65	118
	Не знам	6	9	15
	Око језера	4	1	5
	Излетиште Стражилово	0	2	2
	Поповица, Иришки венац	0	1	1
	Излетиште Поповица	0	1	1
	Око језера и излетишта	4	0	4
	Дуж Партизанског пута	1	0	1
	Дунавски део Фрушке горе	1	0	1
	Летенка	2	0	2
	Простор која нису насељена	1	0	1
	Бранковац, Осовље	0	1	1
	Стражилово, Поповица, Главница	2	0	2
	Андревље	1	0	1
	Средишњи део Фрушке горе	0	1	1
	Излетишта	5	2	7
	Тестера	1	0	1
	Летенка, стражилово, Банстол	0	1	1
	Лединци	0	1	1
	Све обележене стазе	1	1	2
	Полетиште Шакотинац	1	2	3
	Бање, Врдник, Ердевик, љуба	1	0	1
	Иришки венац и бања Термал у Врднику	1	1	2
Укупно:	85	89	174	

Остали испитаници су давали појединачне одговоре који су се најчешће односили на просторе на којима се најчешће борави када је Фрушка гора у питању а то су простори око језера као и сама језера на Фрушкој гори, затим излетишта, бање, обележене планинарске стазе и слично.

Табела 41. Чи сквер (Pearson Chi-Square) тест

	Вредност	df	Статистичка значајност (p)
Чи сквер тест	21,162	22	0,205

С обзиром на то да је $p = 0,205$ уочава се да нема статистички значајне разлике у одговорима испитаника оба пола.

Графикон 23. Простор погодна за развој спортско-рекреативног туризма на Фрушкој гори у односу на пол испитаника

Када је Вршац у питању, 45 испитаника (50,0%) било је сагласно да је територија целе планине погодно подручје за развој спортско-рекреативног туризма, што је нешто мање у односу на проценат оних који Фрушку гору сматрају као планину која је у целости погодна за развој спортско-рекреативног туризма.

Табела 42. Простори погодни за развој спортско-рекреативног туризма на Вршачким планинама по мишљењу испитаника а у зависности од пола испитаника

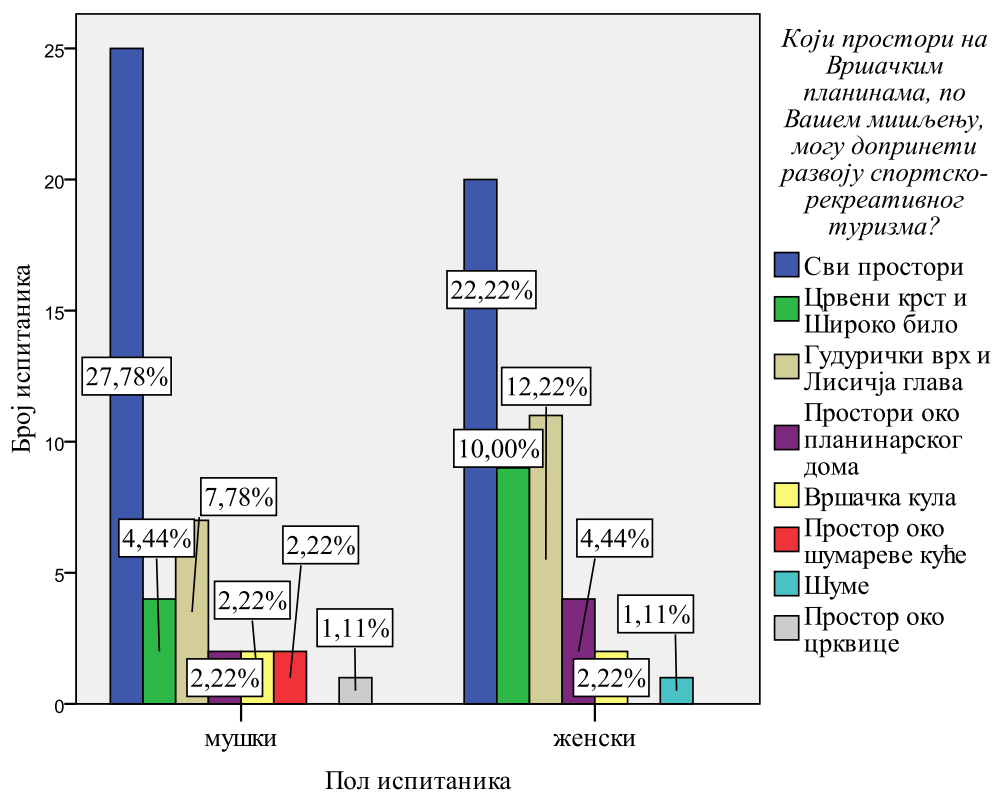
Одговори испитаника		Пол испитаника		Укупно
		мушки	женски	
Који простори на Вршачким планинама, по Вашем мишљењу могу допринети развоју спортско-рекреативног туризма?	Сви простори	25	20	45
	Црвени крст и Широко било	4	9	13
	Гудурички врх и Лисичја глава	7	11	18
	Око планинарског дома	2	4	6
	Вршачка кула	2	2	4
	Око шумареве куће	2	0	2
	Шуме	0	1	1
	Простор око црквице	1	0	1
Укупно:		43	47	90

Остали испитаници су давали појединачне одговоре који су се најчешће односили на дестинације на којима се најчешће борави када је Фрушка гора у питању а то су простори око језера као и сама језера на Фрушкој гори, затим излетишта, бање, обележене планинарске стазе и слично.

Табела 43. Чи сквер (*Pearson Chi-Square*) тест

	Вредност	df	Статистичка значајност (p)
Чи сквер тест	21,162	22	0,205

С обзиром на то да је $p = 0,205$ уочава се да нема статистички значајне разлике у одговорима испитаника оба пола.

Графикон 24. Простори погодни за развој спортско-рекреативног туризма на Вршачким планинама у односу на пол испитаника

Анализа одговора на групу питања која су се тичала могућности за развој појединих облика спортско-рекреативног туризма на Фрушкој гори и Вршачким планинама, заправо је представљала и један од главних сегмената анкетне анализе јер су испитаници давали оцене у распону од 1 до 5 за одређене спортско-рекреативне активности. Први у низу активности био је бициклизам као један од основних облика спортско-рекреативних активности планине.

Табела 44. Рангирање могућности за развој бициклизма као облика спортско-рекреативног туризма на Фрушкој гори

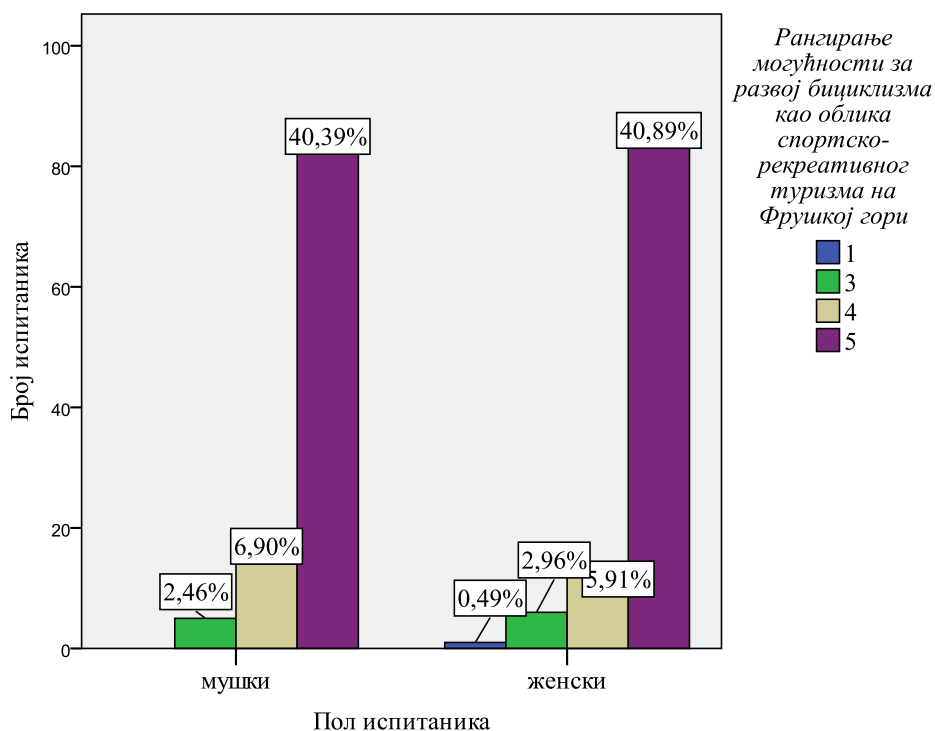
		Рангирање могућности за развој бициклизма као облика спортско-рекреативног туризма на Фрушкој гори				Укупно
		1	3	4	5	
Пол испитаника	мушки	0	5	14	82	101
	женски	1	6	12	83	102
Укупно:		1	11	26	165	203

Из табела 44 и 45 као и из графиканона 25 се види да је укупан број испитаника са простора Новог Сада који су рангирани могућности за развој бициклизма као облика спортско-рекреативног туризма на Фрушкој гори био 203 (89,8%) испитаника од чега је било 101 (49,8%) испитаника мушког пола и 102 (50,2%) испитаника женског пола.

Табела 45. Чи сквер (Pearson Chi-Square) тест

	Вредност	df	Статистичка значајност (p)
Чи сквер тест	1,246	3	0,742

Највећи број испитаника 165 (81,28%), је за потенцијале Фрушке горе за развој бициклизма као облика спортско-рекреативног туризма, дало највишу оцену пет (5), што је пре свега одразило њихову упознатост са могућностима које ова планина пружа када је бициклизам у питању. С обзиром на то да је $p = 0,742$ уочава се да није било статистички значајне разлике у одговорима испитаника оба пола.

Графикон 25. Рангирање могућности за развој бициклизма као облика спортско-рекреативног туризма на Фрушкој гори

Бициклизам је као спортско-рекреативна активност био добро оцењен и на Вршачким планинама.

Табела 46. Рангирање могућности за развој бициклизма као облика спортско-рекреативног туризма на Вршачким планинама

		Рангирање могућности за развој бициклизма као облика спортско-рекреативног туризма на Вршачким планинама					Укупно
		1	2	3	4	5	
Пол испитаника	мушки	3	7	8	17	41	76
	женски	3	2	6	24	32	67
Укупно:		6	9	41	41	73	143

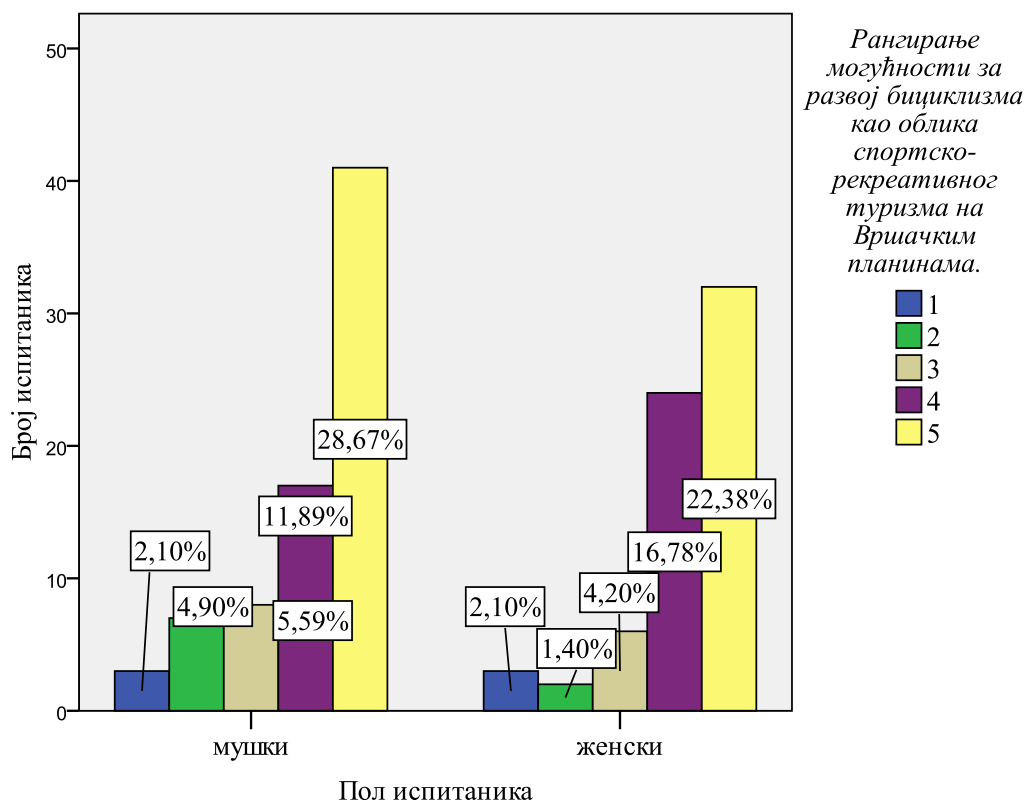
Из табела 46 и 47 као и из графиканона 26 се види да је укупан број испитаника који су рангирани могућности за развој бициклизма као облика спортско-рекреативног туризма на Вршачким планинама био 143 (96,0%) испитаника од чега је било 76 (53,1%) мушког пола и 67 (46,9%) женског пола.

Табела 47. Чи сквер (Pearson Chi-Square) тест

	Вредност	df	Статистичка значајност (p)
Чи сквер тест	4,821	4	0,306

Од укупног броја испитаника половина њих 73 (51,0%), је за потенцијале Вршачких планина за развој бициклизма као облика спортско-рекреативног туризма, дало највишу оцену пет (5), док је друга најчешћа оцена била четири (4) и њу је дало 41 (28,7%) испитаника, што је пре свега одразило њихову упознатост са могућностима које ова планина пружа када је бициклизам у питању. С обзиром на то да је $p = 0,306$ уочава се да није било статистички значајне разлике у одговорима испитаника оба пола.

Интересантно је да су и испитаници мушког пола као и испитаници женског пола, могућности за развој бициклизма на Фрушкој гори и Вршачким планинама, оценили највишим оценама у готово истој пропорцији. То је пре свега одраз тога да је бициклизам спортско-рекреативна активност коју могу упражњавати све популације без обзира на старосне границе или пол, а да су Фрушка гора и Вршачке планине управо дестинације погодне за развој бициклистичког туризма у склопу спортско-рекреативног туризма.

Графикон 26. Рангирање могућности за развој бициклизма као облика спортско-рекреативног туризма на Вршачким планинама

Друга активност за коју је било потребно дати оцену било је планинарење. Из табела 48 и 49 као и из графиканона 27 се види да је укупан број испитаника који су рангирани могућности за развој планинарења као облика спортско-рекреативног туризма на Фрушкој гори био 202 (89,4%) испитаника од чега је било 97 (48,0%) мушког пола и 105 (52,0%) женског пола.

Табела 48. Рангирање могућности за развој планинарења као облика спортско-рекреативног туризма на Фрушкој гори

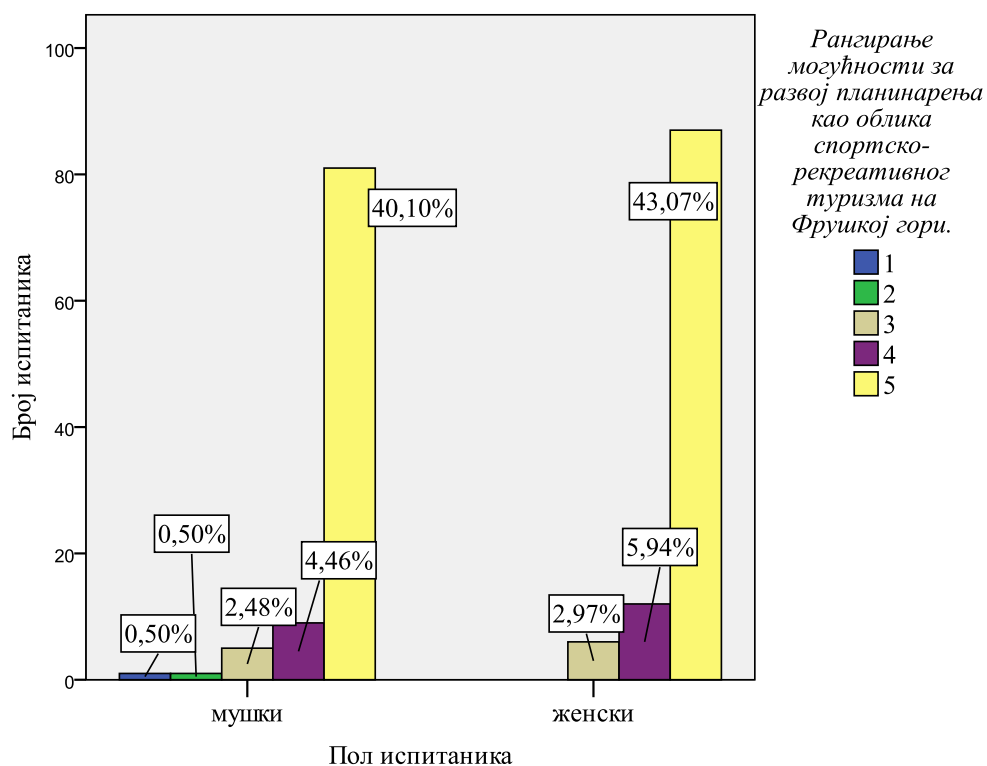
		Рангирање могућности за развој планинарења као облика спортско-рекреативног туризма на Фрушкој гори					Укупно
		1	2	3	4	5	
Пол испитаника	мушки	1	1	5	9	81	97
	женски	0	0	6	12	87	105
Укупно:		1	1	11	21	168	202

Највећи број испитаника 168 (83,17%), је за потенцијале Фрушке горе за развој планинарења као облика спортско-рекреативног туризма, дало највишу оцену пет (5), што је пре свега одразило њихову упознатост са могућностима које ова планина пружа када је планинарење у питању.

Табела 49. Чи сквер (Pearson Chi-Square) тест

	Вредност	df	Статистичка значајност (p)
Чи сквер тест	2,421	4	0,659

С обзиром на то да је $p = 0,659$ уочава се да нема статистички значајне разлике у одговорима испитаника оба пола.

Графикон 27. Рангирање могућности за развој планинарења као облика спортско-рекреативног туризма на Фрушкој гори

Када су Вршачке планине у питању онда се из табела 50 и 51 као и из графиканона 18 види да је укупан број испитаника који су рангирани могућности за развој планинарења као облика спортско-рекреативног туризма на Вршачким планинама био 142 (95,3%) испитаника од чега је било 74 (52,1%) мушког пола и 68 (47,9%) женског пола.

Табела 50. Рангирање могућности за развој планинарења као облика спортско-рекреативног туризма на Вршачким планинама

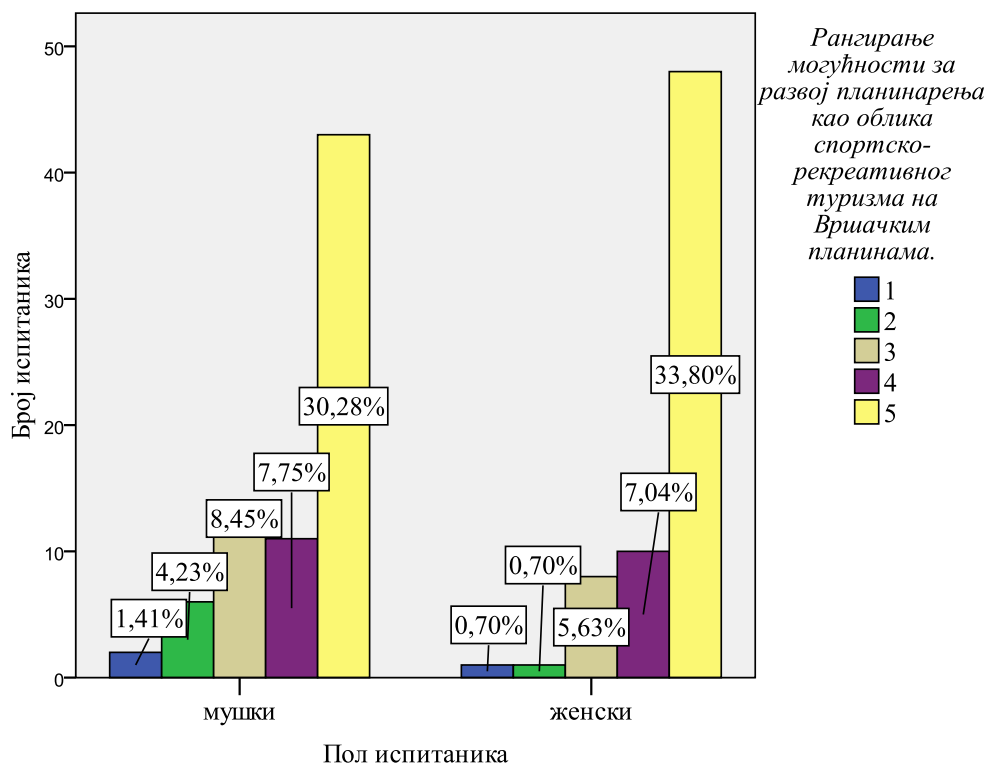
		Рангирање могућности за развој планинарење као облика спортско-рекреативног туризма на Фрушкој гори					Укупно
		1	2	3	4	5	
Пол испитаника	мушки	2	6	12	11	43	74
	женски	1	1	8	10	48	68
Укупно:		3	7	20	21	91	142

Највећи број испитаника 91 (64,1%), је за потенцијале Вршачких планина за развој планинарења као облика спортско-рекреативног туризма, дало највишу оцену пет (5), што је пре свега одразило њихову упознатост са могућностима које ова планина пружа када је планинарење у питању.

Табела 51. Чи сквер (Pearson Chi-Square) тест

	Вредност	df	Статистичка значајност (p)
Чи сквер тест	4,782	4	0,310

С обзиром на то да је $p = 0,310$ уочава се да нема статистички значајне разлике у одговорима испитаника оба пола.

Графикон 28. Рангирање могућности за развој планинарења као облика спортско-рекреативног туризма на Вршачким планинама

Трећа активност за коју је било потребно дати оцену било је теренско јахање. Из табела 52 и 53 као и из графиканона 29 се види да је укупан број испитаника који су рангирани могућности за развој теренског јахања као облика спортско-рекреативног туризма на Фрушкој гори било 197 (87,2%) испитаника од чега је било 96 (48,7%) мушког пола и 101 (51,3%) женског пола.

Табела 52. Рангирање могућности за развој теренског јахања као облика спортско-рекреативног туризма на Фрушкој гори

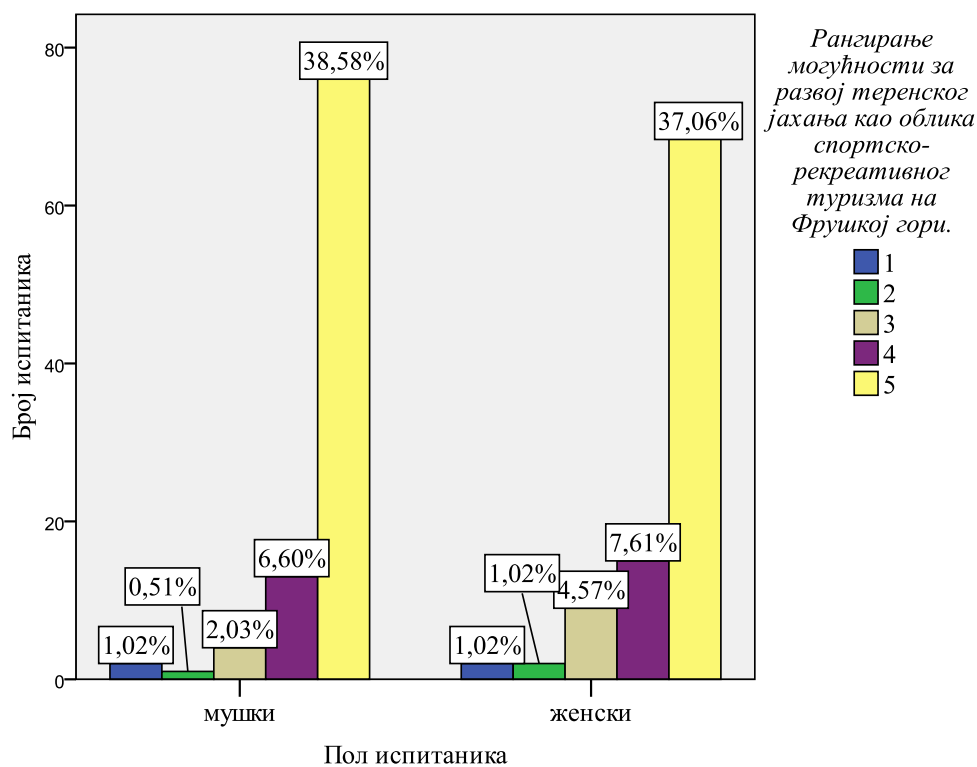
		Рангирање могућности за развој теренског јахања као облика спортско-рекреативног туризма на Фрушкој гори.					Укупно
		1	2	3	4	5	
Пол испитаника	мушки	2	1	4	13	76	96
	женски	2	2	9	15	73	101
Укупно:		4	3	13	28	149	197

Највећи број испитаника 149 (75,64%), је за потенцијале Фрушке горе за развој теренског јахања као облика спортско-рекреативног туризма, дало највишу оцену пет (5), што је пре свега одразило њихову упознатост са могућностима које ова планина пружа када је теренско јахање у питању.

Табела 53. Чи сквер (Pearson Chi-Square) тест

	Вредност	df	Статистичка значајност (p)
Чи сквер тест	2,334	4	0,675

С обзиром на то да је $p = 0,675$ уочава се да нема статистички значајне разлике у одговорима испитаника оба пола.

Графикон 29. Рангирање могућности за развој теренског јахања као облика спортско-рекреативног туризма на Фрушкој гори

Из табела 54 и 55 као и из графиканона 30 се види да је укупан број испитаника који су рангирани могућности за развој теренског јахања као облика спортско-рекреативног туризма на Вршачким планинама било 135 (90,6%) испитаника од чега је било 71 (52,6%) мушког пола и 64 (47,4%) женског пола.

Табела 54. Рангирање могућности за развој теренског јахања као облика спортско-рекреативног туризма на Вршачким планинама

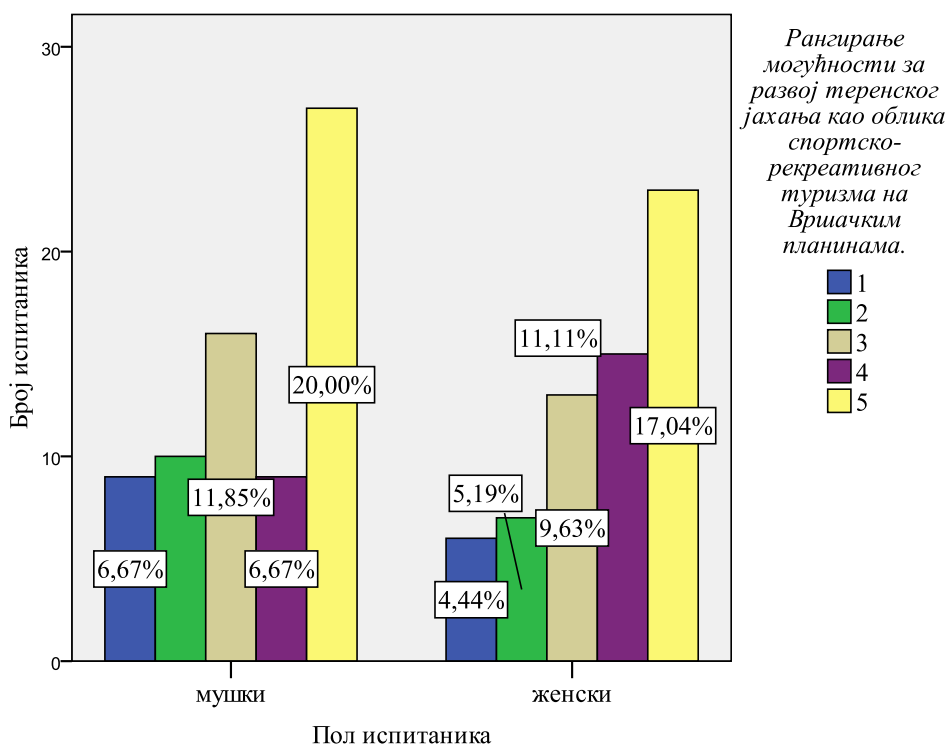
		Рангирање могућности за развој теренског јахања као облика спортско-рекреативног туризма на Вршачким планинама					Укупно
		1	2	3	4	5	
Пол испитаника	мушки	9	10	16	9	27	71
	женски	6	7	13	15	23	64
Укупно:		15	17	29	24	50	135

Највећи број испитаника 50 (37,0%), је за потенцијале Вршачких планина за развој теренског јахања као облика спортско-рекреативног туризма, дало највишу оцену пет (5), а друге две најзаступљеније оцене биле су четири (4) и три (3) и њих је укупно дало 53 (39,3%) испитаника што је у довољној мери одразило њихову упознатост са могућностима које ова планина пружа када је теренско јахање у питању. С обзиром на то да теренско јахање као спортско-рекреативна активност, на Фрушкој гори и Вршачким планинама није развијено, веома је интересантан податак да испитаници у великој мери показују интересовање за овакав облик спортско-рекреативног туризма, сматрајући да су простори војвођанских планина погодни за његов развој.

Табела 55. Чи сквер (Pearson Chi-Square) тест

	Вредност	df	Статистичка значајност (p)
Чи сквер тест	2,905	4	0,574

С обзиром на то да је $p = 0,574$ уочава се да нема статистички значајне разлике у одговорима испитаника оба пола.

Графикон 30. Рангирање могућности за развој теренског јахања као облика спортско-рекреативног туризма на Вршачким планинама

Четврта активност за коју је било потребно дати оцену било је једрење падобран крилом. Из табела 56 и 57 као и из графиканона 31 се види да је укупан број испитаника који су рангирани могућности за развој једрења падобран крилом као облика спортско-рекреативног туризма на Фрушкој гори било 193 (85,4%) испитаника, од чега је било 96 (49,7%) мушког пола и 97 (50,3%) женског пола.

Табела 56. Рангирање могућности за развој једрења падобран крилом као облика спортско-рекреативног туризма на Фрушкој гори

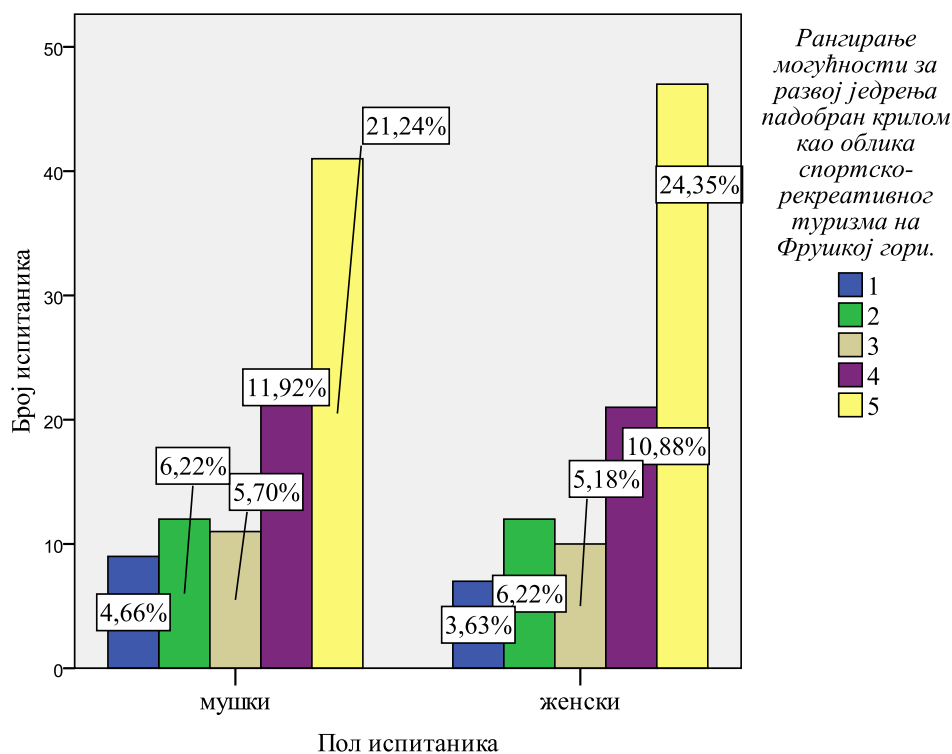
		Рангирање могућности за развој једрења падобран крилом као облика спортско-рекреативног туризма на Фрушкој гори.					Укупно
		1	2	3	4	5	
Пол испитаника	мушки	9	12	11	23	41	96
	женски	7	12	10	21	47	97
Укупно:		16	24	21	44	88	193

Највећи број испитаника 88 (45,59%), је за потенцијале Фрушке горе за развој једрења падобран крилом, као облика спортско-рекреативног туризма, дало највишу оцену пет (5). С обзиром на то да је једрење падобраном специфичан облик активности кога упражњава много мање учесника него у другим активностима, добијени проценат је одразио жељу испитаника да можда пробају једрење падобран крилом а терени на Фрушкој гори би управо и били намењени почетницима.

Табела 57. Чи сквер (Pearson Chi-Square) тест

	Вредност	df	Статистичка значајност (p)
Чи сквер тест	0,792	4	0,939

Овом приликом је $p = 0,939$ тако да се уочава да није било статистички значајне разлике у одговорима испитаника оба пола.

Графикон 31. Рангирање могућности за развој једрење падобранома као облика спортско-рекреативног туризма на Фрушкој гори

Из табела 58 и 59 као и из графиканона 32 се види да је укупан број испитаника који су рангирани могућности за развој једрења падобран крилом као облика спортско-рекреативног туризма на Вршачким планинама било 143 (96,0%) испитаника, од чега је било 76 (53,1%) мушког пола и 67 (46,9%) женског пола.

Табела 58. Рангирање могућности за развој једрења падобран крилом као облика спортско-рекреативног туризма на Вршачким планинама

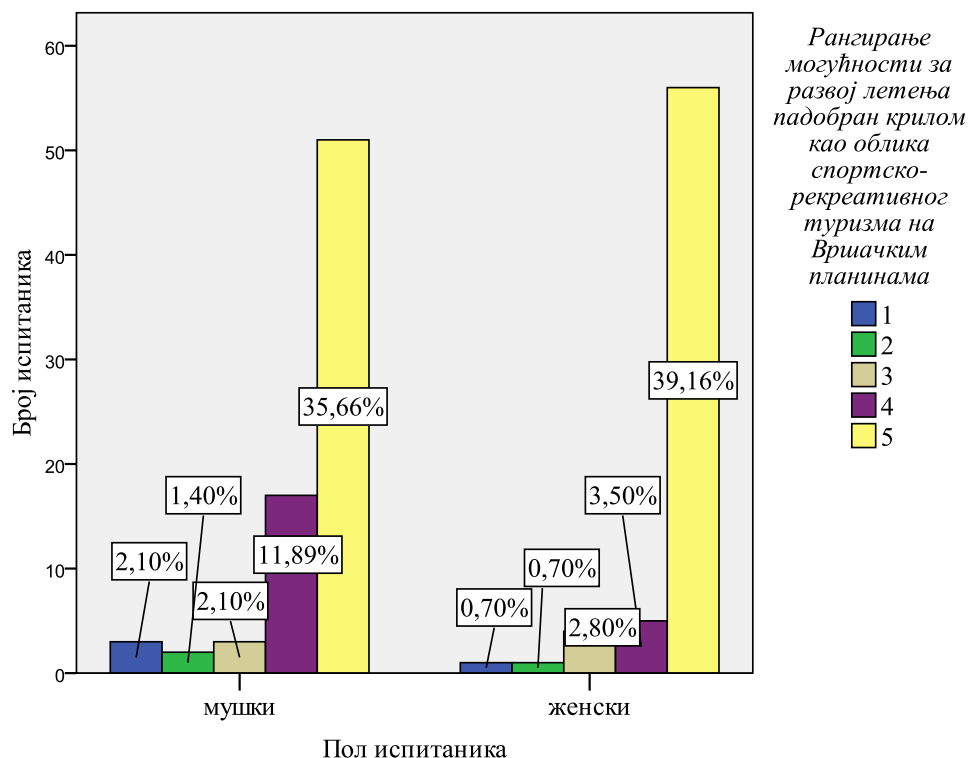
		Рангирање могућности за развој једрења падобран крилом као облика спортско-рекреативног туризма на Вршачким планинама					Укупно
		1	2	3	4	5	
Пол испитаника	мушки	3	2	3	17	51	76
	женски	1	1	4	5	56	67
Укупно:		4	3	7	22	107	143

Највећи број испитаника 107 (74,8%), је за потенцијале Вршачких планина за развој једрења падобран крилом, као облика спортско-рекреативног туризма, дало највишу оцену пет (5). С обзиром на то да је једрење падобраном специфичан облик активности кога упражњава много мање учесника него у другим активностима, добијени проценат је приказао погодност Вршачких планина за одвијање оваквих спортско-рекреативних активности.

Табела 59. Чи сквер (Pearson Chi-Square) тест

	Вредност	df	Статистичка значајност (p)
Чи сквер тест	7,719	4	0,102

Овом приликом је $p = 0,102$ тако да се уочава да није било статистички значајне разлике у одговорима испитаника оба пола.

Графикон 32. Рангирање могућности за развој једрење падобранома као облика спортско-рекреативног туризма на Вршачким планинама

Пета активност за коју је било потребно дати оцену било је гађање лоптицама које бојају. Из табела 60 и 61 као и из графиканона 33 се види да је укупан број испитаника који су рангирани могућности за развој гађање лоптицама које бојају а као облика спортско-рекреативног туризма на Фрушкој гори, било 191 (84,5%) испитаника од чега је било 94 (49,2%) мушког пола и 97 (50,8%) женског пола.

Табела 60. Рангирање могућности за развој гађања лоптицама које бојају као облика спортско-рекреативног туризма на Фрушкој гори

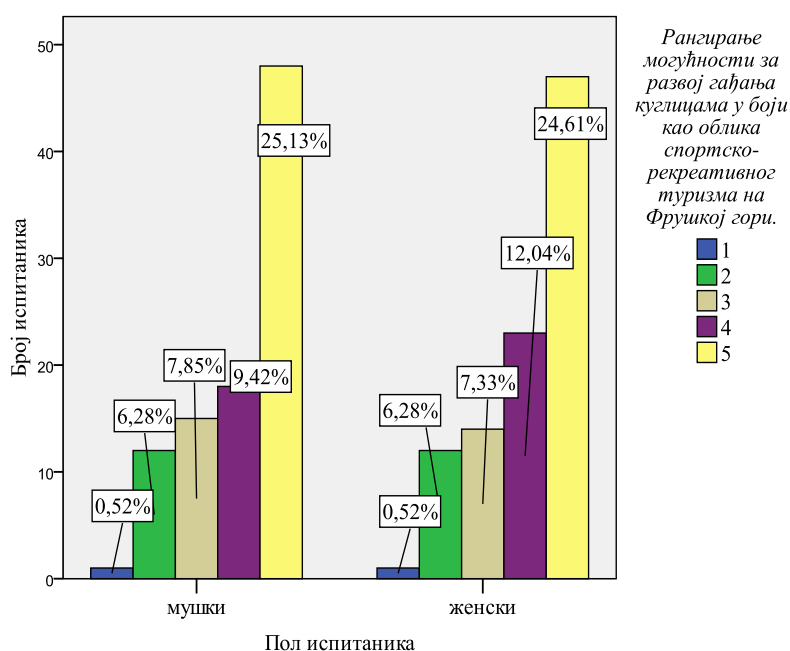
		Рангирање могућности за развој гађања лоптицама које бојају као облика спортско-рекреативног туризма на Фрушкој гори.					Укупно
		1	2	3	4	5	
Пол испитаника	мушки	1	12	15	18	48	94
	женски	1	12	14	23	47	97
Укупно:		2	24	29	41	95	191

Највећи број испитаника 95 (49,74%), је за потенцијале Фрушке горе за развој гађања лоптицама које бојају а као облика спортско-рекреативног туризма, дало највишу оцену пет (5). С обзиром на то да је гађање лоптицама које бојају специфичан облик активности кога, као и једрење падобраном, упражњава много мање учесника него што је то случај са другим спортско-рекреативним активностима, добијени проценат је такође одразио жељу испитаника да можда учествују у гађању лоптицама које бојају.

Табела 61. Чи сквер (Pearson Chi-Square) тест

	Вредност	df	Статистичка значајност (p)
Чи сквер тест	0,608	4	0,962

Тренутно је на Фрушкој гори много мање терена за гађање лоптицама које бојају него што би то могло да буде а управо су простори које су испитаници именовали, неке од потенцијалних локација на којима би се у будућности могли поставити терени за гађање лоптицама које бојају. Овом приликом је $p = 0,962$ тако да се уочава се да није било статистички значајне разлике у одговорима испитаника оба пола.

Графикон 33. Рангирање могућности за развој гађања лоптицама које бојају као облика спортско-рекреативног туризма на Фрушкој гори

Из табела 62 и 63 као и из графиканона 34 се види да је укупан број испитаника који су рангирани могућности за развој гађање лоптицама које бојају а као облика спортско-рекреативног туризма на Вршачким планинама, било 134 (89,9%) испитаника од чега је било 74 (55,2%) мушког пола и 60 (44,8%) женског пола.

Табела 62. Рангирање могућности за развој гађања лоптицама које бојају као облика спортско-рекреативног туризма на Вршачким планинама

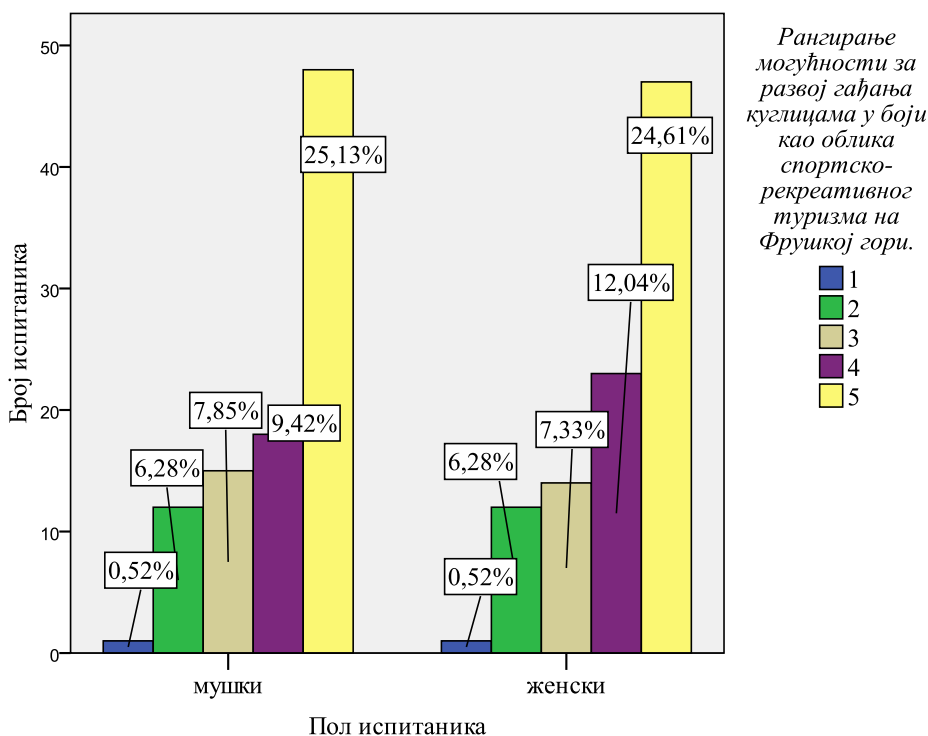
		Рангирање могућности за развој гађања лоптицама које бојају као облика спортско-рекреативног туризма на Вршачким планинама					Укупно
		1	2	3	4	5	
Пол испитаника	мушки	4	6	8	14	42	74
	женски	5	4	11	12	28	60
Укупно:		9	10	19	26	70	134

Највећи број испитаника 70 (52,2%), је за потенцијале Вршачких планина за развој гађања лоптицама које бојају као облика спортско-рекреативног туризма, дало највишу оцену пет (5).

Табела 63. Чи сквер (*Pearson Chi-Square*) тест

	Вредност	df	Статистичка значајност (p)
Чи сквер тест	2,503	4	0,644

Тренутно на Вршачким планинама нема терена за гађање лоптицама које бојају управо су простори које су испитаници именовали, неке од потенцијалних локација на којима би се у будућности могли поставити терени за гађање лоптицама које бојају. Овом приликом је $p = 0,644$ тако да се уочава се да није било статистички значајне разлике у одговорима испитаника оба пола.

Графикон 34. Рангирање могућности за развој гађања лоптицама које бојају као облика спортско-рекреативног туризма на Вршачким планинама

Шеста активност за коју је било потребно дати оцену било је змајарење. Из табела 64 и 65 као и из графиканона 35 се види да је укупан број испитаника који су рангирани могућности за развој змајарења као облика спортско-рекреативног туризма на Фрушкој гори било 189 (83,6%) испитаника од чега је било 92 (48,7%) мушког пола и 97 (51,3%) женског пола.

Табела 64. Рангирање могућности за развој змајарења као облика спортско-рекреативног туризма на Фрушкој гори

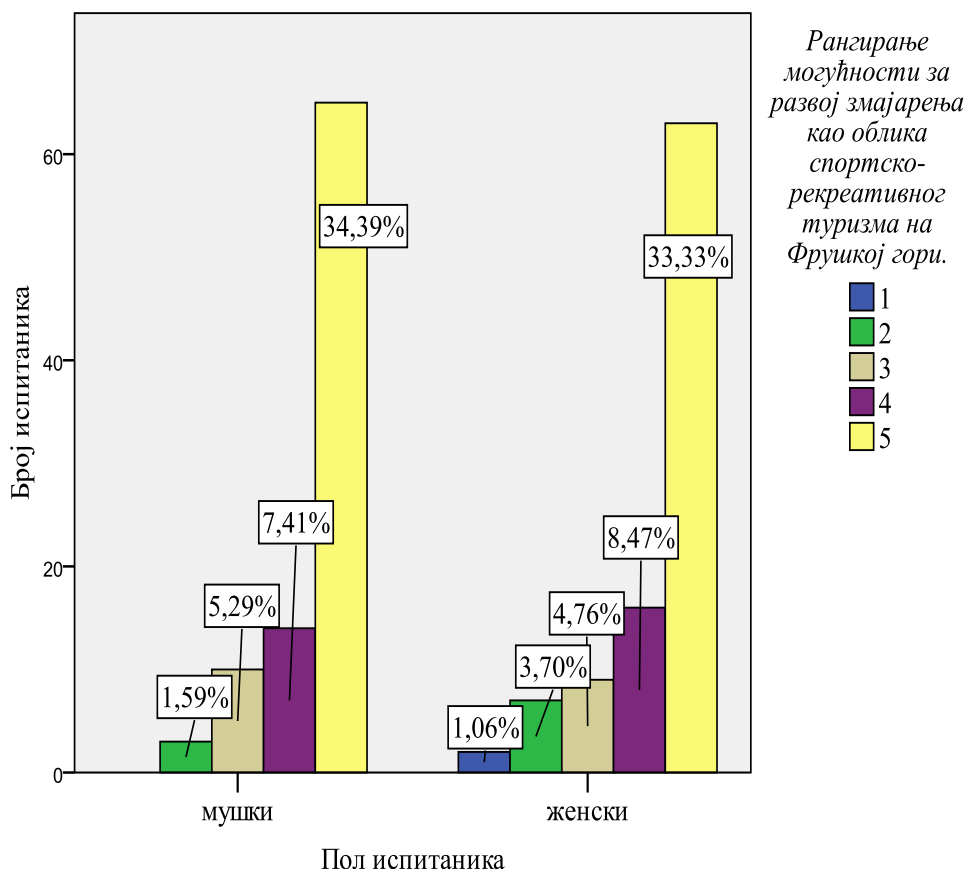
		Рангирање могућности за развој змајарења као облика спортско-рекреативног туризма на Фрушкој гори.					Укупно
		1	2	3	4	5	
Пол испитаника	мушки	0	3	10	14	65	92
	женски	2	7	9	16	63	97
Укупно:		2	10	19	30	128	189

Највећи број испитаника 128 (67,72%), је за потенцијале Фрушке горе за развој змајарења као облика спортско-рекреативног туризма, дало највишу оцену пет (5).

Табела 65. Чи сквер (Pearson Chi-Square) тест

	Вредност	df	Статистичка значајност (p)
Чи сквер тест	3,688	4	0,450

Овом приликом је $p = 0,450$ тако да се уочава да није било статистички значајне разлике у одговорима испитаника оба пола.

Графикон 35. Рангирање могућности за развој змајарења као облика спортско-рекреативног туризма на Фрушкој гори

Из табела 66 и 67 као и из графиканона 36 се види да је укупан број испитаника који су рангирани могућности за развој змајарења као облика спортско-рекреативног туризма на Вршачким планинама било 129 (86,6%) испитаника од чега је било 69 (53,5%) мушког пола и 60 (46,5%) женског пола.

Табела 66. Рангирање могућности за развој змајарења као облика спортско-рекреативног туризма на Вршачким планинама

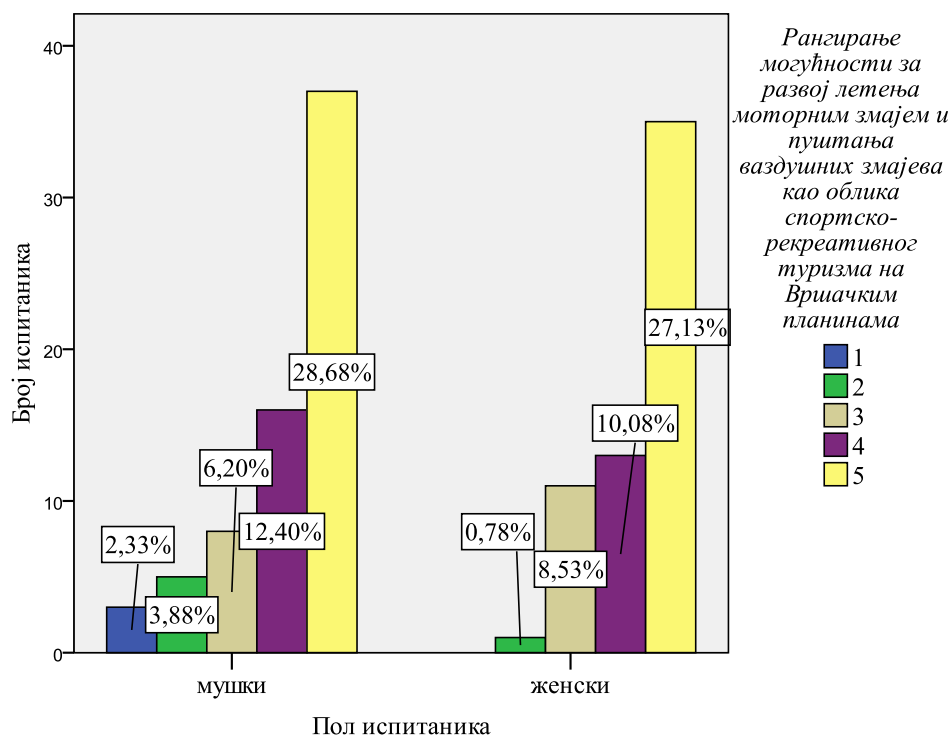
		Рангирање могућности за развој змајарења као облика спортско-рекреативног туризма на Фрушкој гори.					Укупно
		1	2	3	4	5	
Пол испитаника	мушки	3	5	8	16	37	69
	женски	0	1	11	13	35	60
Укупно:		3	6	19	29	72	129

Највећи број испитаника 72 (55,8%), је за потенцијале Вршачких планина за развој змајарења као облика спортско-рекреативног туризма, дало највишу оцену пет (5). С обзиром на то да је и змајарење као и једрење падобраном и гађање лоптицама које бојају, специфичан облик активности кога упражњава много мање учесника него у другим активностима, добијени проценат је одразио жељу испитаника да се можда опробају у летењу моторним змајем као и да се врате заборављеној активности прављења и пуштања ваздушних змајева.

Табела 67. Чи сквер (Pearson Chi-Square) тест

	Вредност	df	Статистичка значајност (p)
Чи сквер тест	5,907	4	0,206

Овом приликом је $p = 0,206$ тако да се уочава да није било статистички значајне разлике у одговорима испитаника оба пола.

Графикон 36. Рангирање могућности за развој змајарења као облика спортско-рекреативног туризма на Вршачким планинама

Седма активност за коју је било потребно дати оцену биле су активности у води, тачније, језерима Фрушке горе. Из табела 68 и 69 као и из графиканона 37 се види да је укупан број испитаника који су рангирани могућности за развој купалишног туризма као облика спортско-рекреативног туризма на Фрушкој гори било 192 (85,0%) испитаника од чега је било 94 (49,0%) мушког пола и 98 (51,0%) женског пола.

Табела 68. Рангирање могућности за развој купалишног туризма као облика спортско-рекреативног туризма на Фрушкој гори

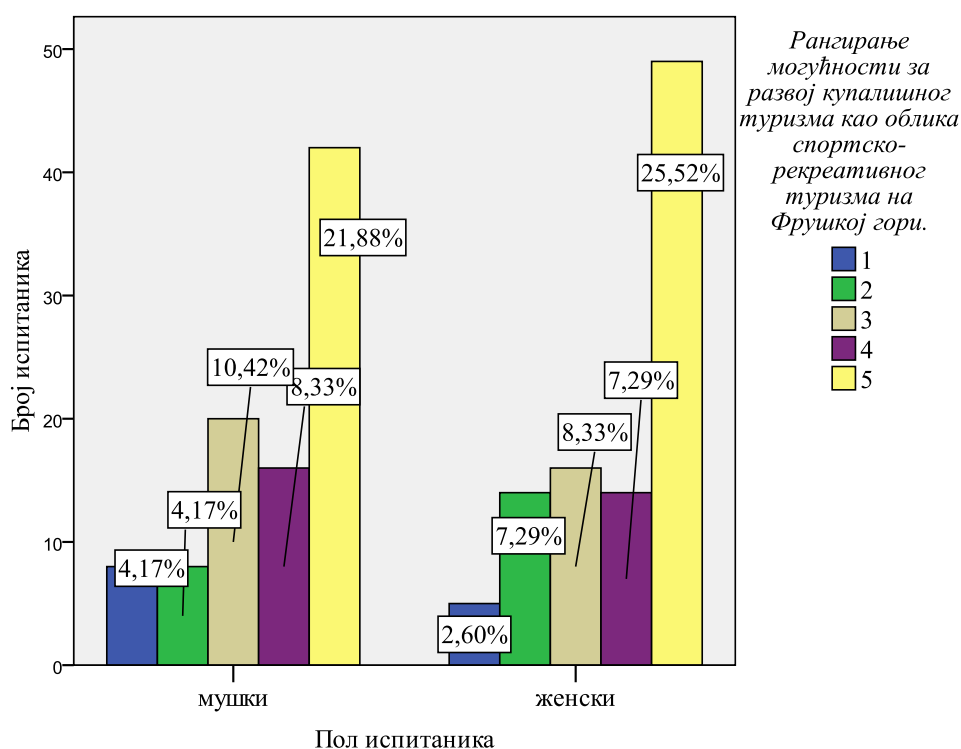
		Рангирање могућности за развој купалишног туризма као облика спортско-рекреативног туризма на Фрушкој гори.					Укупно
		1	2	3	4	5	
Пол испитаника	мушки	8	8	20	16	42	94
	женски	5	14	16	14	49	98
Укупно:		13	22	36	30	91	192

Највећи број испитаника 91 (46,08%), је за потенцијале Фрушке горе за развој купалишног туризма као облика спортско-рекреативног туризма, дало највишу оцену пет (5). С обзиром на то да је за оцену ове активности било неопходно искуствено познавање језера на Фрушкој гори, добијени проценат је одразио добру упознатост испитаника са потенцијалима Фрушке горе када су купалишни спортско-рекреативни туризам и друге активности у води у питању.

Табела 69. Чи сквер (Pearson Chi-Square) тест

	Вредност	df	Статистичка значајност (p)
Чи сквер тест	3,363	4	0,499

Овом приликом је $p = 0,499$ тако да се уочава да није било статистички значајне разлике у одговорима испитаника оба пола.

Графикон 37. Рангирање могућности за развој купалишног туризма као облика спортско-рекреативног туризма на Фрушкој гори

Имајући у виду досадашње одговоре које су дали испитаници, било да су у питању испитаници мушког пола или испитаници женског пола, уочава се позитивна слика у њиховим ставовима када су потенцијали војвођанских планина за развој спортско-рекреативног туризма у питању. Но, досадашњи одговори су дали само неке уопштене податке о томе шта испитаници мисле о постојећим потенцијалима на Фрушкој гори и Вршачким планинама, када је спортско-рекреативни туризам у питању а да бисмо добили прецизније информације било је неопходно анализирати још једно питање релевантно за развој спортско-рекреативног туризма планине а то је време које би испитаници проводили на планини упражњавајући спортско-рекреативне активности када би се за њихово упражњавање створили позитивни услови, којих нажалост за сада нема.

Табела 70. Време боравка испитаника на Фрушкој гори

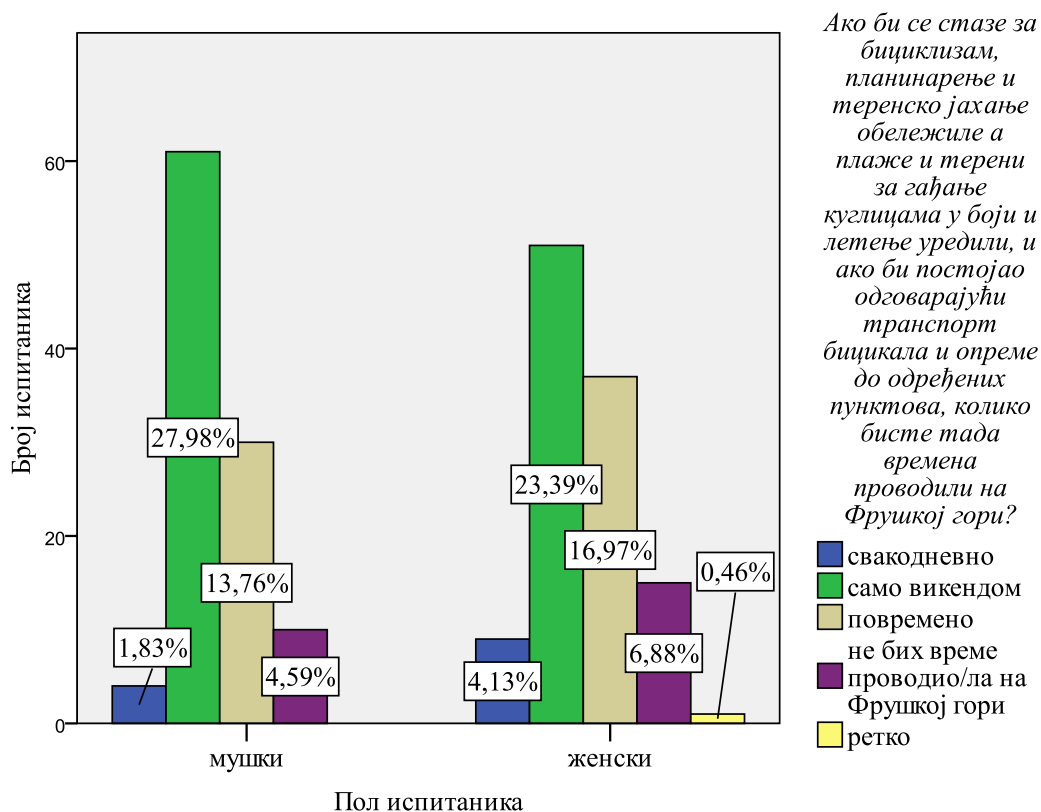
		Ако би се стазе за бициклизам, планинарење и теренско јахање обележиле а плаже и терени за гађање лоптицама које бојају и летење изменили, и ако би постојао одговарајући транспорт бицикала и опреме до одређених пунктова, колико бисте тада времена проводили на Фрушкој гори?					Укупно
		свакодневно	викендом	повремено	не бих	ретко	
Пол испитаника	мушки	4	61	30	10	0	105
	женски	9	51	37	15	1	113
Укупно:		13	112	67	25	1	218

Из табела 70 и 71 као и из графиканона 38 се види да је укупан број испитаника са простора Новог Сада, који су дали одговоре на ово питање било 218 (96,5%) испитаника од чега је било 105 (48,2%) мушког пола и 113 (51,8%) женског пола. Највећи број испитаника 112 (51,37%) дало је одговор да би у случају адекватне туристичке понуде спортско-рекреативног туризма на Фрушкој гори, своје слободно време на планини упражњавајући спортско-рекреативни туризам, проводили само викендом.

Табела 71. Чи сквер (Pearson Chi-Square) тест

	Вредност	df	Статистичка значајност (p)
Чи сквер тест	5,261	4	0,262

С обзиром на то да је $p = 0,262$ уочава да није било статистички значајне разлике у одговорима испитаника оба пола.

Графикон 38. Време боравка испитаника на планини

Други по обиму били су испитаници који би своје слободно време на планини упражњавајући спортско-рекреативни туризам, проводили повремено и њих је било 67 испитаника (30,73%). То доводи до закључка да већина испитаника сматра да је Фрушка гора планина излетничког типа и да би је у случају адекватне понуде радо посећивали, што и јесте била сврха истраживања.

Из табела 72 и 73 као и из графиканона 39 се види да је укупан број испитаника са простора Вршца, који су дали одговоре на ово питање било 147 (98,7%) испитаника од чега је било 77 (52,4%) мушког пола и 70 (47,6%) женског пола.

Табела 72. Време боравка испитаника на Вршачким планинама

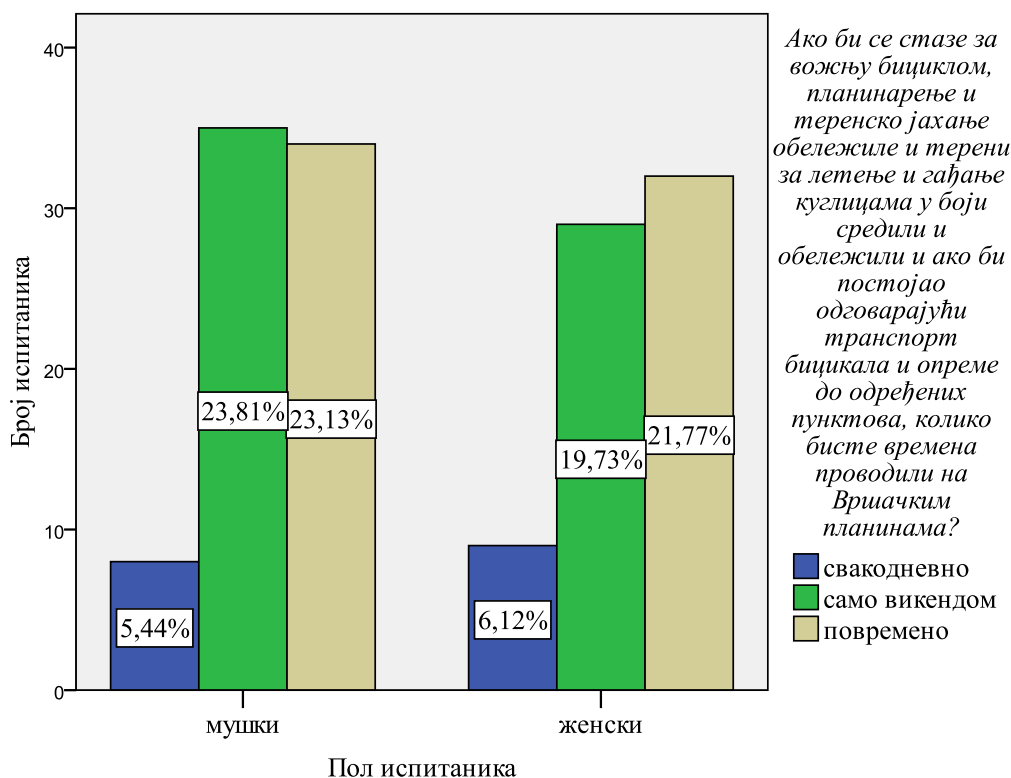
		Ако би се стазе за бициклизам, планинарење и теренско јахање обележиле а плаже и терени за гађање лоптицама које бојају и летење изменили, и ако би постојао одговарајући транспорт бицикала и опреме до одређених пунктова, колико бисте тада времена проводили на Вршачким планинама?			Укупно
		свакодневно	само викендом	повремено	
Пол испитаника	мушки	8	35	34	77
	женски	9	29	32	70
Укупно:		17	64	66	147

Највећи број испитаника 66 (44,9%) дало је одговор да би у случају адекватне туристичке понуде спортско-рекреативног туризма на Вршачким планинама, своје слободно време на планини упражњавајући спортско-рекреативни туризам, проводили повремено. Други по обиму били су испитаници који би своје слободно време на планини упражњавајући спортско-рекреативни туризам, проводили само викендом и њих је било 64 испитаника (43,5%). То доводи до закључка да већина испитаника сматра да су Вршачке планине заправо планине излетничког типа и да би је у случају адекватне понуде радо посећивали, што и јесте била сврха истраживања.

Табела 73. Чи сквер (Pearson Chi-Square) тест

	Вредност	df	Статистичка значајност (p)
Чи сквер тест	0,349	2	0,840

С обзиром на то да је $p = 0,262$ уочава да није било статистички значајне разлике у одговорима испитаника оба пола.

Графикон 39. Време боравка испитаника на Вршачким планинама

Имајући у виду да потенцијала за развој спортско-рекреативног туризма на Фрушкој гори и Вршачким планинама има, и да за таквим видом туризма постоји одређена потреба, у анкети је осмишљена и трећа група варијабли. Трећа група варијабли покушала је дати одговор на постављену хипотезу да узроци недовољне присутности спортско-рекреативне понуде Фрушке горе и Вршачких планина леже у недовољној заинтересованости локалне самоуправе за развој неопходне инфраструктурне мреже, непостојању интересовања субјеката туристичке привреде за креирање адекватне туристичке понуде, непостојању маркетинг приступа (карте, сајтови, адресе, телефони, контакт особе и друго), али непостојању програма обуке, образовања и унапређења свести код локалног становништва али и свих заинтересованих за развој туризма на планини.

Табела 74. Мишљење испитаника о постојању понуде спортско-рекреативног туризма за простор Фрушке горе

		Да ли у Србији постоји адекватна понуда када је спортско-рекреативни туризам на Фрушкој гори у питању?			Укупно
		да	не	не знам	
Пол испитаника	мушки	3	97	0	100
	женски	4	104	1	109
Укупно:		7	201	1	209

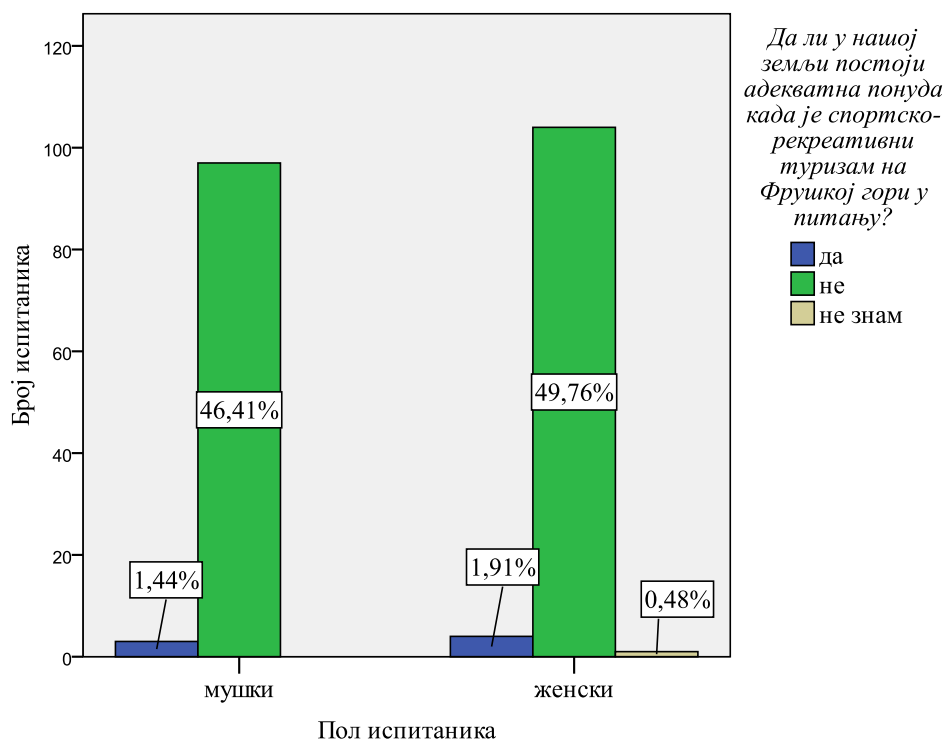
Да би се дошло до информација шта испитаници мисле о тренутној понуди спортско-рекреативног туризма Фрушке горе, послављено им је конкретно питање: „да ли у Србији постоји адекватна понуда када је спортско-рекреативни туризам Фрушке горе у питању“?.

Из табела 74 и 75 као и из графиканона 40 се види да је укупан број испитаника са простора Новог Сада, који су дали одговоре на ово питање било 209 (92,5%) испитаника од чега је било 100 (47,8%) мушког пола и 109 (52,2%) женског пола. С обзиром на то да је $p = 0,606$ уочава да није било статистички значајне разлике у одговорима испитаника оба пола.

Табела 75. Чи сквер (*Pearson Chi-Square*) тест

	Вредност	df	Статистичка значајност (p)
Чи сквер тест	1,001	2	0,606

Највећи број испитаника 201 (96,17%) дало је одговор да у Србији не постоји адекватна понуда када је спортско-рекреативни туризам Фрушке горе у питању. Дакле, већина испитаника сматра да смо земља која нема уопште, а тиме ни адекватну понуду спортско-рекреативног туризма, мада за то постоје бројни повољни ресурси (Фрушка гора, Вршачке планине и друго). То је веома негативан став посебно с тога што је утврђено да постоји одговарајући ниво интересовања за спортско-рекреативни туризам од стране грађана Новог Сада и Вршца.

Графикон 40. Мишљење испитаника о постојању понуде спортско-рекреативног туризма за простор Фрушке горе

Исто питање постављено је и испитаницима са простора Вршца и они су одговорили на сличан начин као и испитаници са простора Новог Сада.

Табела 76. Мишљење испитаника о постојању понуде спортско-рекреативног туризма за простор Вршачких планина

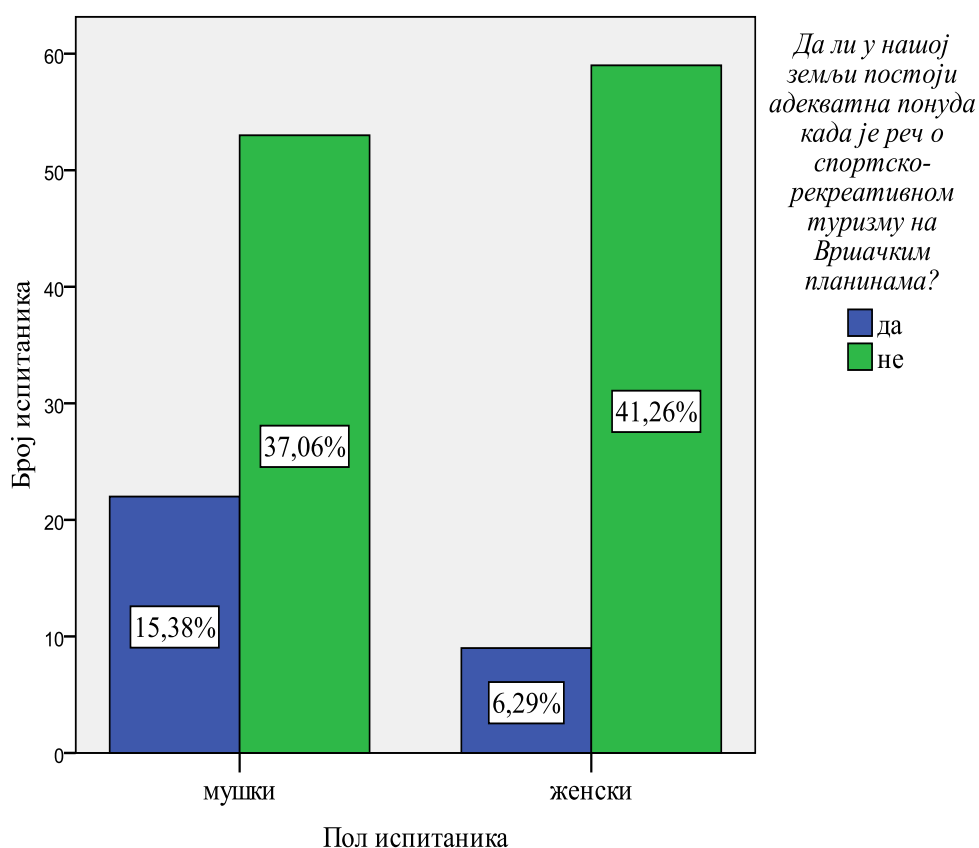
		Да ли у Србији постоји адекватна понуда када је спортско-рекреативни туризам на Вршачким планинама у питању?		Укупно
		да	не	
Пол испитаника	мушки	22	53	75
	женски	9	59	68
Укупно:		31	112	143

Из табела 76 и 77 као и из графиканона 41 се види да је укупан број испитаника који давали одговоре на ово питање било 143 (96,0%) испитаника од чега је било 75 (52,4%) мушког пола и 68 (47,6) женског пола.

Табела 77. Чи сквер (Pearson Chi-Square) тест

	Вредност	df	Статистичка значајност (p)
Чи сквер тест	5,443	1	0,020

Највећи број испитаника 112 (78,3%) дало је одговор да у Србији не постоји адекватна понуда када је спортско-рекреативни туризам Вршачких планина у питању. С обзиром на то да је $p = 0,020$ уочава да није било статистички значајне разлике у одговорима испитаника оба пола.

Графикон 41. Мишљење испитаника о постојању понуде спортско-рекреативног туризма за простор Вршачких планина

Следеће питање које је постављено испитаницима тражило је од њих да у интервалу од 1 до 5 дају оцену за маркетинг активности на Фрушкој гори и Вршачким планинама. Из табела 78 и 79 као и из графиканона 42 се види да је укупан број испитаника који су давали одговоре на ово питање, за простор Фрушке горе, било 207 (91,6%) испитаника од чега је било 101 (48,8%) мушког пола и 106 (51,2%) женског пола. Највећи број испитаника 133 (64,25%) дало је оцену један (1), док је 98 испитаника (23,67%) дало оцену два (2).

Табела 78. Оцена маркетинг активности када је у питању спортско-рекреативни туризам на Фрушкој гори

		Како бисте, оценом 1-5 оценили маркетинг активности везане за спортско-рекреативни туризам на Фрушкој гори?				Укупно
		1	2	3	4	
Пол испитаника	мушки	66	25	8	2	101
	женски	67	24	13	2	106
Укупно:		133	49	21	4	207
Скална вредност ²⁴ :		133	98	63	16	1,50

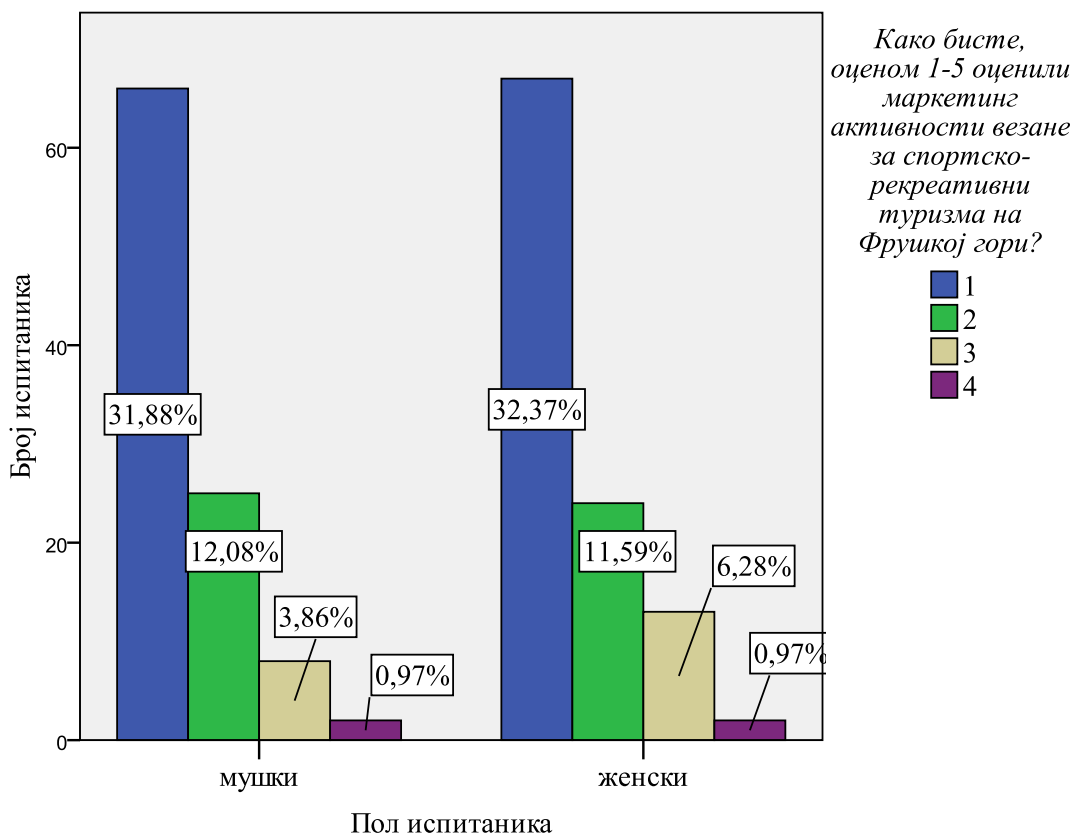
Интересантно је да велика већина испитаника потврђује да је маркетинг наступ Србије, када је спортско-рекреативни туризам Фрушке горе у питању, на веома ниском нивоу. О томе сведочи и просечна скална вредност одговора испитаника (1,50), што указује на изразито негативан став (Табела 78).

Табела 79. Чи сквер (Pearson Chi-Square) тест

	Вредност	df	Статистичка значајност (p)
Чи сквер тест	1,098	3	0,777

С обзиром на то да је $p = 0,777$ уочава да није било статистички значајне разлике у одговорима испитаника оба пола.

²⁴ Скална вредност је вредност која се добија када се подели укупан број скалне вредности са укупним бројем испитаника ($133 \times 1 + 49 \times 2 + 21 \times 3 + 4 \times 4 = 310 / 207 = 1,50$)

Графикон 42. Оцена маркетинг активности када је спортско-рекреативни туризам на Фрушкој гори у питању

Из табела 80 и 81 као и из графиканона 43 се види да је укупан број испитаника који су давали одговоре на ово питање, за простор Вршачких планина, било 140 (94,0%) испитаника од чега је било 72 (51,4%) мушког пола и 68 (48,6%) женског пола. Највећи број испитаника 83 (59,3%) дало је оцелу један (1) и два (2).

Табела 80. Оцена маркетинг активности када је спортско-рекреативни туризам на Вршачким планинама у питању

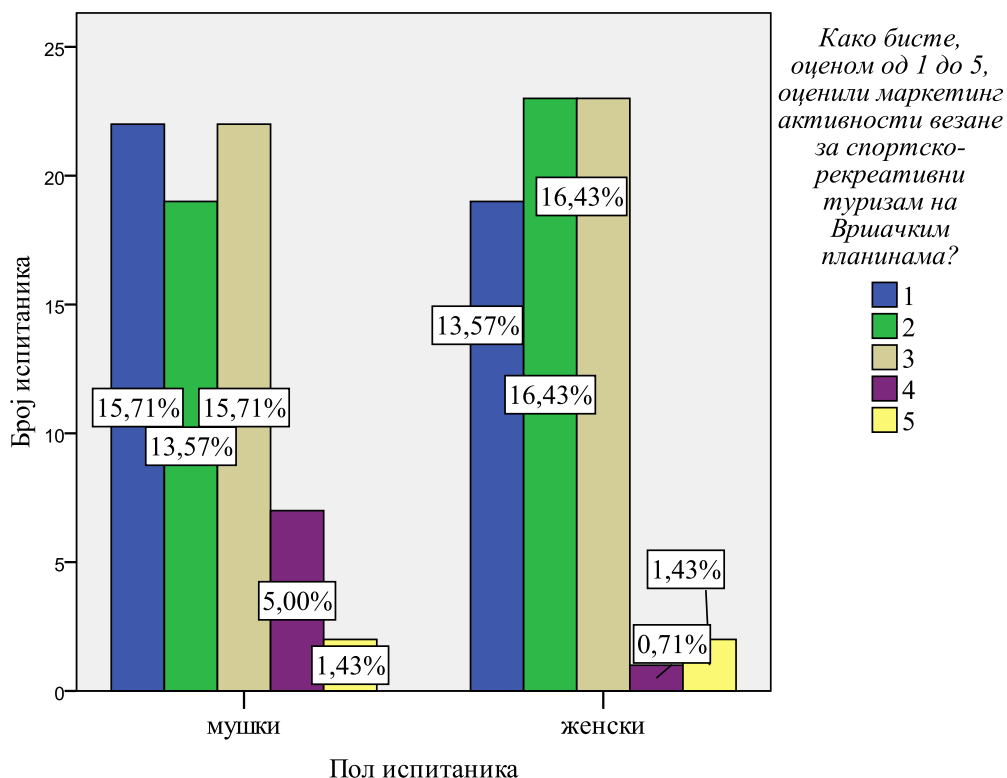
		Како бисте, оценом 1-5 оценили маркетинг активности везане за спортско-рекреативни туризам на Вршачким планинама?					Укупно
		1	2	3	4	5	
Пол испитаника	мушки	22	19	22	7	2	72
	женски	19	23	23	1	2	68
Укупно:		41	42	25	8	4	140
Скална вредност:		41	84	75	32	20	1,80

Интересантно је да велика већина испитаника потврђује да је маркетинг наступ Србије, када је спортско-рекреативни туризам Фрушке горе у питању, на веома ниском нивоу. О томе сведочи и просечна скална вредност одговора испитаника (1,80), што указује на изразито негативан став (Табела 80).

Табела 81. Чи сквер (Pearson Chi-Square) тест

	Вредност	df	Статистичка значајност (p)
Чи сквер тест	5,012	4	0,286

С обзиром на то да је $p = 0,286$ уочава да није било статистички значајне разлике у одговорима испитаника оба пола.

Графикон 43. Оцена маркетинг активности када је спортско-рекреативни туризам на Вршачким планинама у питању

РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА МОТИВАЦИЈЕ И СТАВОВА ПУТНИЧКИХ АГЕНЦИЈА
СА ТЕРИТОРИЈА НОВОГ САДА И ВРШЦА ПРЕМА СПОРТСКО-РЕКРЕАТИВНОМ
ТУРИЗМУ НА ВОЈВОЂАНСКИМ ПЛАНИНАМА

Подаци прикупљени овим истраживањем добијени су директним испитивањем на узорку који је сачињавало 30 путничких агенција са простора Новог Сада и 10 путничких агенција са простора Вршца. Обухваћене су четири основне групе варијабли: природно-географске карактеристике Фрушке горе и Вршачких планина за спортско-рекреативни туризам, понуда аранжмана спортско-рекреативног туризма у туристичкој понуди агенција, понуда аранжмана спортско-рекреативног туризма у укупној туристичкој понуди Војводине и маркетинг активности туристичких агенција.

Прва група добијених података из истраживања у путничким агенцијама била је у складу са евидентним потенцијалима којима ова планина располаже. Свих четрдесет путничких агенција (100%) су сагласне са ставом да су Фрушка гора и Вршачке планине погодно подручје за спортско-рекреативни туризам (Табела 82).

Табела 82. Погодност Војвођанских планина за спортско-рекреативни туризам

		Да ли су по Вашем мишљењу Фрушка гора и Вршачке планине погодно подручје за спортско-рекреативни туризам?	
		да	Укупно
Агенције	Новог Сада	30	30
	Вршца	10	10
Укупно:		40	40

Следећа група променљивих односила се на идентификацију присутности аранжмана спортско-рекреативног туризма у туристичкој понуди агенција. Добијени резултати указују на дијаметрално супротну ситуацију, у односу на исказан став о погодности Фрушке горе и Вршачких планина за спортско-рекреативни туризам. Ни једна од агенција обухваћених истраживањем никада није имала, нити у скоријој будућности планира да има, туристичке аранжмане за спортско-рекреативни туризам на ове две планине у својој понуди (Табела 83).

Табела 83. Аранжмани за спортско-рекреативни туризам
војвођанских планина

		Да ли сте некада организовали спортско-рекреативне аранжмане по неком делу Фрушке горе или Вршачких планина?	Укупно
		не	
Агенције	Новог Сада	30	30
	Вршца	10	10
Укупно:			40

Променљиве које су обухватиле индикаторе понуде аранжмана спортско-рекреативног туризма у укупној туристичкој понуди Војводине, такође су исказале веома интересантне тенденције. Све опсервиране агенције сматрају да смо земља која нема уопште, а тиме ни адекватну понуду спортско-рекреативног туризма, мада за то постоје бројни повољни ресурси (Фрушка гора, Вршачке планине, итд). Такође, сматра се да постоји и одговарајући ниво интересовања за спортско-рекреативни туризам од стране грађана Новог Сада и Вршца, али и страних туриста који возећи бицикле Дунавски басеном пролазе и кроз Нови Сад (Табела 84).

Табела 84. Аранжмани за спортско-рекреативни туризам
војвођанских планина

		Да ли у Србији постоји адекватна понуда када је реч о спортско-рекреативном туризму?	Укупно
		не	
Агенције	Новог Сада	30	30
	Вршца	10	10
Укупно:			40

Покушавајући показати шта су узроци непостојања аранжмана за спортско-рекреативни туризам, путничким агенцијама је постављена група питања у вези са маркетинг активностима које предузимају, односно које би предузели у циљу промоције спортско-рекреативног туризма на војвођанским планинама. Поред тога, постављено је као индикатор и питање о увиђању важности маркетиншких активности. Интересантно је да велика већина испитаних агенција потврђује да је маркетинг наступ Србије, када је спортско-рекреативни туризам у питању, на веома ниском нивоу. О томе сведочи и

просечна Скална вредност одговора испитаника (1,70), што указује на изразито негативан став (Табела 85).

Табела 85. Оцена маркетинг активности за спортско-рекреативни туризам војвођанских планина

		Како бисте, оценом 1-5, оценили маркетинг активности везане за спортско-рекреативни туризам, код нас?			Укупно
		1	2	4	
Агенције	Новог Сада	11	18	1	30
	Вршца	4	6	0	10
Укупно:			24	1	40
Скална вредност:		15	48	4	1,70

Из табеле 86 се види да је $p = 0,837$ тако да се уочава да није било статистички значајне разлике у одговорима агенција са територија ова два града.

Табела 86. Чи сквер (Pearson Chi-Square) тест

	Вредност	df	Статистичка значајност (p)
Чи сквер тест	0,356	2	0,837

Дакле, истицање важности промоције спортско-рекреативног туризма од стране путничких агенција се наметнуло као једна од најзначајнијих активности путничких агенција када је будућност спортско-рекреативног туризма Фрушке горе и Вршачких планина у питању. Сасвим је јасно да путничке агенције треба да представљају један од главних фактора промоције и актуелизација спортско-рекреативног туризма. Неке су већ схватиле значај промотивних активности, као и то да се већина домаћих туриста који се желе бавити спортско-рекреативним туризмом, али и странаца који су у пропутовању кроз Србију, пре свега ослања на путничке агенције. То значи да велику улогу у промовисању наших планина, имају и морају имати управо путничке агенције, а да је промотивна активност један од основних корака при афирмацији Фрушке горе и Вршачких планина за спортско-рекреативни туризам.

ВАЛОРИЗАЦИЈА ПРИРОДНИХ И КУЛТУРНИХ ЛОКАЛИТЕТА РЕЛЕВАНТНИХ ЗА РАЗВОЈ СПОРТСКО- РЕКРЕАТИВНОГ ТУРИЗМА НА ВОЈВОЂАНСКИМ ПЛАНИНАМА

Валоризација представља једну од најважнијих фаза у процесу планирања и зонарања Фрушке горе и Вршачких планина унутар чијих зона би се маркирале одређене стазе пре свега намењене за бициклизам, планинарење и теренско јахање, али на којима би се нашли пунктови и за друге облике спортско-рекреативних активности. Међутим, треба истаћи да се у исто време ради и о једној од најтежих фаза јер је туристичку вредност појединих ресурса за спортско-рекреативни туризам, веома тешко објективно проценити. Оцене, односно постављени елементи туристичке валоризације, приликом афирмације ресурса, кретаће се у распону од 1 до 5, а обележавају величину контрактивне зоне, заправо значај саме дестинације. Одређени бројеви имају следеће значење (крећу се на следећи начин): јединицом је означен *недовољан квалитет*, двојком *квалитет који задовољава локални туристички значај*, тројка означава *добар квалитет ресурса са регионалним значајем*, четворка *врло добар квалитет са ширим регионалним (националним значајем)* а петица *одличан квалитет ресурса који има међународни значај*.

Важно је истаћи да развој спортско-рекреативног туризма на Фрушкој гори и Вршачким планинама не зависи само од природног потенцијала планина него и од туристичке супраструктуре, инфраструктуре и културног богатства дуж пројектованих стаза јер спортско-рекреативни туризам сам по себи није само кретање кроз планину или упражњавање одређене спортско-рекреативне активности већ и својеврсан доживљај онога што свако место кроз које се пролази може, или би могло да пружи а како су Фрушка гора и Вршачке планине типично излетничке планине јасно је да богатство садржаја доприноси свеукупном боравку и продужењу боравка, што свакако и јесте један од циљева туризма. Па опет, не постоји универзалан критеријум на основу кога је могуће одредите главне факторе туристичке валоризације. Заправо, ради се о томе да сваки научник има неке своје елементе на основу којих се врше вредновања. С обзиром на чињеницу да би постављени систем стаза како по Фрушкој гори тако и по Вршачким планинама био у потпуности изводљив само од стране бициклиста и планинара, стога је и дато вредновање било прилагођено оцењивању од стране еминентних лица из ових области.

Приликом туристичке валоризације Фрушке горе и Вршачких планина кориштена су два метода. Први, знатно једноставнији метод, био је квантитативно-квалитативни метод. Овај метод представља и један од коришћенијих метода јер омогућава велику слободу у истраживању и проценама, а заснован је на шест показатеља (Чомић, Пјевач, 1997). Други, сложенији метод је метод који је поставила Хилари ду Крос (Hilary Du Cros) а који је модификовала Олга Хаџић. Пошто је сложен и заснива се на великом броју индикатора који испитују вредност природног добра, овај метод се сматра поузданијим а самим тим и научно погоднијим.

Основни елементи туристичке валоризације по квантитативно-квалитативном методу, и за простор Фрушке горе и за простор Вршачких планина били су: приступачност ресурса, туристичке услуге и опрема (постојећи смештајни капацитети, комплементарна туристичка понуда и туристичке услуге - информације, комерцијализација и друго), амбијент, специфичност ресурса, значај ресурса (у зависности од тога колики је његов утицај на тржишту и колико је познат), и уметничка вредност. Оно што је том приликом било валоризовано јесу сви значајнији природни (излетишта, језера, водопади, пећине) и културни локалитети (манастири, археолошка налазишта, насеља и слично), дуж потенцијалних стаза.

Када је Фрушка гора у питању и стазе предвиђене за бициклизам по њој, онда су у свакој ћелији биле по две оцене у распону од 1 до 5 које су формирали господин Небојша Субић, председник Бицикличког Савеза Војводине и оснивач бицикличког клуба Вело²⁵ и Александра Вујко²⁶, магистар наука у туризму и активан бициклиста (Прилог 4). Што се планинарења по Фрушкој гори тиче, оцене су дали представници два новосадска најбројнија планинарска друштва, госпођа Магдалена Селеш²⁷, председница планинарског друштва Поштар заједно са господином Цветином Ристановићем, планинарским водичем (Прилог 1) и господин Миливој Кишдобрански²⁸, организатор акције „Пешачимо у природи“ и стручни консултант Фрушкогорског маратона (Прилог 2). Оцене за стање природних и културних локалитета за простор Вршачких планина формирали су господин Александар Обрадовић²⁹ један од власника клуба за борилачке вештине и негу тела, који се баве спортско-рекреативним туризмом (бициклизам, планинарење, теренско јахање и друго), Јин јанг (Yin Yan-g) из Вршца и Александра Вујко (Прилог 3).

²⁵ Масарикова 25, 21000 Нови Сад.

²⁶ Ауторка рада.

²⁷ Народних хероја 2, 21000 Нови Сад.

²⁸ трг Галерија 4, 21000 Нови Сад.

²⁹ Милоша Обилића 79, 26300 Вршац.

Када је бициклизам по Фрушкој гори у питању, из Прилога четири се види да је тренутно стање већине локалитета у релативно добром стању, са просечном оценом три (3). Могло би се рећи да су најслабије оцењене приступачност ресурсима и туристичка опремљеност. Тренутно је до одређених локалитета веома тешко стићи јер не постоји никаква сигнализација која би указивала на правац кретања, а што се туристичке опремљености тиче, она је чак и на локалитетима до којих је лако доћи, на веома ниском нивоу (манастири: Ђипша, Старо Хопово, Кувеждин, излетишта: Чортановци, Главица, Тестера, Андревље, Корушка, Липовача, језеро Међеш, језеро Бруја, језеро на Тестери, и друго). Приступачност је у контексту непостојања адекватне туристичке сигнализације најслабије оцењена за локалитет Текије, манастире: Петковица и Привина Глава, излетиште Липовача, водопаде до којих не постоји јасна сигнализација: Думбовачки, Свилошки и Добри водопад, као и за пећине до којих такође не постоји јасна сигнализација: Перина и Гргуревачка пећина. Што се туристичке опремљености тиче, у контексту постојања потребних туристичких услуга и опреме, најслабијим оценама су оцењени локалитети: Стари Сланкамен, Текије, сви манастири, као и излетишта: Каменички парк, Банстол, Корушка, Липовача, Црвени чот, сва језера, водопади и пећине.

С друге стране, највећим оценама су оцењене друге, за туризам подједнако важне карактеристике ресурса, као што су амбијент, специфичност ресурса, значај ресурса и уметничка вредност. Сасвим је неоспорива уметничка вредност и њихов значај свих манастира Фрушке горе и других антропогених тековина, затим амбијент и специфичност природних локалитета, језера, водопада, извора и видиковаца, значај манифестација и потенцијала винског туризма али тренутно је за просечног бициклисту веома напорно стићи до појединих. Дакле, валоризација од стране бициклиста помогла је да се стекне утисак о тренутном стању локалитета на Фрушкој гори када је бициклизам у питању али и то да се увиди значај и неопходност трасирања бицикличких стаза на планини.

Оцене дате од стране планинара за стазе по Фрушкој гори имале су сличне просечне вредности као оне дате од стране бициклиста (Прилози 1 и 2) тако да је укупна валоризација територије Фрушке горе за спортско-рекреативни туризам имала као закључак следећи исход. Констатовано је да је Фрушка гора једна заиста проходна планина која на својој простору има многобројна излетишта веома погодна за развој спортско-рекреативног туризма. Излетишта важна као потенцијална места на којима би било могуће направити предаха, ојачати се, сервисирати свој двотичкаш, бавити се неком другом спортско-рекреативном активношћу па чак и преноћити у неком планинарском

дому или кампу. Из датих прилога (Прилози 1, 2 и 4) се види да су свим излетиштима, за тренутно стање најслабије оцене дате за приступачност (већина излетишта нема обележене стазе којима би се до њих могло), туристичку опремљеност (на већини излетишта нема готово ничега што би се могло назвати туристичким објектом, било да је у питању клупица и сто, вц или неки локал у којем се нешто може попити или појести) и уметничку вредност (што је и нормално јер излетишта у принципу и немају уметничких вредности). Ипак, оно што представља потенцијал када су излетишта у питању јесу високе оцене дате за амбијент, специфичност ресурса и значај ресурса, тако да је просечна оцена 3 (три) дата за излетишта на Фрушкој гори за спортско-рекреативни туризам довољни подстрек за трасирање потенцијалних стаза и неопходне инфраструктуре.

Иако вештачка, језера Фрушке горе као хидролошки објекти могла би да имају велику туристичку вредност, а посебно нека од њих. Оно што би свакако ишло у прилог развоју купалишног туризма на језерима погодним за купање јесте податак да је просечна температура воде, мерено у летњем периоду, у интервалу од 24,5 до 28,2°C (Богдановић, 1980). Лепота, импозантан рибљи фонд (шаран, амур, сом, смуђ и штука), релативно уређене и изузетно чисте обале чине да овај део стаза буде посебно разматран у контексту развоја спортско-рекреативног туризма. Па ипак, тренутно стање природних ресурса на простору Фрушке горе уопште није на завидном нивоу. Из датих прилога (Прилози 1 и 2) се види да су просечне оцене за тренутно стање свега онога што није амбијентална вредност и природа сама по себи, веома ниске тако да је јасна неоподност одговарајућих улагања и инвестирања уколико би се желело развијати спортско-рекреативни туризам.

Богатство културно-историјског наслеђа директно је везано са могућношћу квалитетнијег али и дужег боравка на дестинацији. С обзиром на то на планини постоје многобројни локалитети, за валоризацију су издвојени само најкарактеристичнији а који би се налазили у склопу потенцијалних стаза. Из датих прилога (Прилози 1 и 2) се види да су готово сви локалитети оцењени релативно високим оценама што имплицира значај саме дестинације. На простору Фрушке горе постоје чак неки локалитети који су и на основу тренутног стања оцењени највишим оценама (Петроварадинска тврђава, Сремски Карловци, манастир Крушедол и други). Ако би се посматрало оно што недостаје онда би и у случају културних локалитета највише примедби добили приступачност ресурсима и туристичка опремљеност која на појединим локалитетима чак ни не постоји.

Посебно су у делу валоризације посматрани сакрални објекти Фрушке горе и значај који би могли имати трасирањем стаза по планини. Манастири би у том контексту могли

бити боље повезани један са другим, имати више посетилаца (проблем неадекватне гардеробе могао би бити решавани на улазима манастира где би се неадекватно обучени могли пресвући и пристојни ући у манастире), а и целокупна посета би била много атрактивнија уколико би се у оближњим Прњаворима могли изнајмити бицикли, одседлати коњи или фијакери и уколико би испред манастира постојала места за паркирање бицикала и дочекивање коња. Чињеница је да тренутно многобројни бициклисти и планинари имају проблема да неадекватно обучени уђу у манастире, томе додајмо и бицикliste, стране туристе који нису православне вероисповести, а желели би да уђу у светињу као културну знаменитост. Сигурно је да би уређење простора и маркације стаза допринели популаризацији простора и сигурно већој посети светиња на Фрушкој гори.

Из прилога три (Прилог 3) се види да је тренутно стање већине локалитета на простору Вршачких планина у релативно добром стању, са просечном оценом четири (4). Могло би се рећи да је тренутно најслабије оцењена туристичка опремљеност јер на појединим локалитетима који се налазе на самој планини нема ништа од туристичких садржаја. С друге стране, највећим оценама су оцењене друге, за туризам подједнако важне карактеристике ресурса, као што су приступачност ресурса, амбијент, специфичност ресурса, значај ресурса и уметничка вредност (за локалитете који су могли бити оцењивани са тог аспекта). Посматрајући Вршачке планине као потенцијал за развој спортско-рекреативног туризма онда се из приложене табеле (Прилог 3) да закључити да је тренутно стање спортско-рекреативног туризма на планини базирано само на потенцијалу и ентузијазму неколицине приватника који се баве организовањем спортско-рекреативних активности и да би се у будућности више пажње требало посветити трасирању и обележавању стаза јер би се на тај начин допринело и афирмацији Вршачких планина када је рекреација и спортско-рекреативни туризам у питању.

Имајући у виду богатство природних и културних локалитета који се налазе на просторима Фрушке горе и Вршачким планинама, могућности њиховог коришћења и доприносе које могу имати приликом афирмације терена за спортско-рекреативни туризам, као и то да би трасирање стаза у које би се укључиле посете овим локалитетима допринело развоју целокупног простор, било је неопходно прећи на следећи корак у представљању војвођанских планина као дестинација на којима је у будућности могуће развијати разне облике спортско-рекреативних активности, а то је зонирање.

Основни елементи туристичке валоризације по методу Хилари ду Крос и Олге Хаџић, и за простор Фрушке горе и за простор Вршачких планина били су подељени у две групе. У првој групи су се нашли субиндикатори којима се оцењивала туристичка привлачност војвођанских планина као и фактори од значаја за програмирање спортско-рекреативног туризма као туристичког производа планина. Међу овим субиндикаторима нашли су се: степен препознатљивости природног добра, привлачност природног добра за специјалне потребе, постојање комплементарних природних и културних добара, приступ природном добру, удаљеност природног добра и услужне погодности. У другој групи су били субиндикатори којима се оцењивао менаџмент у вези са Фрушком гором и Вршачким планинама, заправо тренутни доносиоци одлука када је спортско-рекреативни туризам у питању. Другу групу субиндикатора чинили су: сценска привлачност и доживљајна компонента спортско-рекреативног туризма на војвођанским планинама, образовни и научно-истраживачки значај војвођанских планина када је спортско-рекреативни туризам у питању. Затим, ту су се нашли и субиндикатори који су указивали на реткост војвођанских планина, репрезентативност за дестинацију, осетљивост војвођанских планина као и управљање и регуларни мониторинг војвођанских планина, а у вези са спортско-рекреативним туризмом. Овде су се нашли и субиндикатори који су оцењивали могућности негативног утицаја великог броја спортско-рекреативних туриста на физичко стање Фрушке горе и Вршачких планина (Хаџић и други, 2010).

Када је Фрушка гора у питању и стазе предвиђене за бициклизам и планинарење по њој, за потребе рада, по методу Хилари ду Крос, оцене су у распону од 1 до 5 формирали Александра Вујко и господин Небојша Субић. Када су Вршачке планине у питању и стазе предвиђене за бициклизам и планинарење по њој, за потребе рада, по методу Хилари ду Крос и Олге Хаџић, оцене су у распону од 1 до 5 формирали Александра Вујко и господин Александар Обрадовић.

Што се тиче *препознатљивости*, онда је битно истаћи да природна добра која су широко препознатљива имају и већи степен туристичке привлачности. Ако бисмо то применили на спортско-рекреативни туризам на војвођанским планинама онда би то имало везе са креирањем добро препознатљивог брэнда планина према коме би планине биле препознатљиве управо као спортско-рекреативне дестинације, што би свакако повећало и степен њихове привлачности. Као што се види из табеле 87 тренутно стање војвођанских планина као препознатљивих дестинација спортско-рекреативног туризма, је

заправо на веома ниском степену препознатљивости. То заправо потврђује податке да на планинама готово да нема савременог спортско-рекреативног туризма.

Табела 87. Субиндикатори везани за привлачност Фрушке горе и Вршачких планина и факторе од значаја за програмирање спортско-рекреативног туризма као туристичког производа планина – метод Хилари ду Крос и Олга Хаџић

	Фрушка гора	Укупно	Вршачке планине	Укупно
Степен препознатљивости	3	3	2	2
	2		1	
Евокативна компонента	5	5	5	5
	5		5	
Привлачност природног добра за специјалне потребе	5	5	4	4
	5		4	
Постојање комплементарних природних и културних добара	5	5	4	4
	5		3	
Пристап природном добру	5	5	5	5
	5		5	
Удаљеност природног добра	5	5	4	4
	4		4	
Услужне погодности	2	2	2	2
	2		1	

(Извор: Александра Вујко, 2010)

Поред степена препознатљивости још један од индикатора говори о тренутном стању спортско-рекреативног туризма на Фрушкој гори и Вршачким планинама, а то су услужне погодности. Постојање паркиралишта, ресторана, информативних центара, добро обележених путева и стаза, водичких служби, сервисних станица и разних других услужних погодности, јесте један од важних фактора тражње за туристичким производом (бициклизам, планинарење, теренско јахање и друге активности на планинама). Из табеле 87 се види да су оцене дате за услужне погодности веома ниске, тако да се просечна оцена тренутног стања спортско-рекреативног туризма на Фрушкој гори и Вршачким планинама, према овим субиндикаторима, креће у интервалу од 2 до 2,5, што представља негативан имиџ планина када је спортско-рекреативни туризма у питању. Сви остали субиндикатори који су били оцењивани, указују на потенцијале Фрушке горе и Вршачких планина, односно показују да ове планине могу бити будуће дестинације спортско-рекреативног туризма Србије. Што се тиче *евокативне компоненте*, или „везе“ војвођанских планина са занимљивим причама и легендама онда је битно истаћи да такве приче повећавају квалитет „доживљене“ компоненте планина, а могу и да утичу на високу оцену туристичке атрактивности, како Фрушке горе (манастири, извори, виногорја, историјске битке и друго), тако и Вршачких планина (извори, виногорја и друго). Фрушка

гора и Вршачке планине пружају разноврсне могућности за бављење спортско-рекреативним туризмом али се на неким локалитетима поред само спортско-рекреативних, могу одржавати и занимљиве културне манифестације. Управо та могућност представља *привлачност природног добра за специјалне потребе*. Имајући у виду богатство антропогених вредности ових планина онда су јасне високе оцене дате управо овим субиндикаторима (Табела 87). *Постојање комплементарних природних и културних добара* на Фрушкој гори и Вршачким планинама, омогућава формирање касније описаних туристичких рута у издвојеним зонама које могу пружити високо квалитетан доживљај туристима у дужем временском трајању и стога омогућити и већу економску добит локалне заједнице од развоја туризма. Како на војвођанским планинама постоји добар пример комплементарности природних и културних добара то представља добру смерницу свим доносиоцима одлука у туризму да управо ове планине постану окоснице развоја спортско-рекреативног туризма у Војводини а самим тим и добро препознатљив бренд када је цела земља у питању. Фрушка гора и Вршачке планине представљају таква природна добра која су *приступачна* у готово свим својим деловима а уз само мало додатне организације такво стање би се могло применити и на готово све локалитете од значаја за туризам. *Удаљеност атрактивности* јесте један од важних фактора тражње за туристичким производом који укључује посету природној атрактивности. Имајући у виду близину Фрушке горе и „Дунавске руте“ која представља једну од најважних бициклистичких трансверзала Европе, јасно је у којој мери би тај податак требао представљати повољност за развој спортско-рекреативног туризма прво на Фрушкој гори а затим и свим другим интересантним дестинацијама и локалитетима у земљи у које се убрајају и Вршачке планине (Хацић и други, 2010).

Имајући у виду чињеницу да несвакидашњи доживљаји постају примарни мотиви за посете неким дестинацијама, онда је спортско-рекреативни туризам одличан пример сабирања различитих догађаја који сваки пут могу резултирати потпуно другачијим доживљајима. То зависи од много фактора од којих је свакако афинитет спортско-рекреативног туристе један од основних. С обзиром на богатство природних и антропогених вредности Фрушке горе и Вршачких планина, *сценска привлачност и доживљајна компонента* су оцењене највишим оценама (Табела 88).

Табела 88. Субиндикатори везани за менаџмент Фрушке горе и Вршачких планина – метод Хилари ду Крос и Олге Хаџић

	Фрушка гора	Укупно	Вршачке планине	Укупно
Сценска привлачност и доживљајна компонента	5	5	5	4
	4		4	
Утицај природног добра на друштвени развој локалне заједнице	5	5	5	5
	5		5	
Образовни и научно-истраживачки значај	4	4	4	4
	3		3	
Реткост природног добра	3	3	3	3
	3		3	
Репрезентативност за дестинацију	2	3	2	2
	3		2	
Осетљивост природног добра	2	2	2	2
	2		2	
Управљање природним добром и регуларни мониторинг	2	2	1	1
	1		1	
Могућност негативног утицаја великог броја посетилаца	4	4	4	4
	3		3	

(Извор: Александра Вујко, 2010)

Често је постојање одређених природних ресурса извршило кључни утицај на развој локалне заједнице дајући јој одређени идентитет што је у континуитету омогућавало квалитетну туристичку интерпретацију природних ресурса. Пример за то је постојање термалне воде у Врднику на Фрушкој гори, што је условило изградњу хотела и бање Термал а самим тим и отварање многих радних места за становнике овога краја. С обзиром на то да би систем стаза за спортско-рекреативни туризам на Фрушкој гори и Вршачким планинама повезао готово све делове планина у јединствен систем јасан је значај који би такав систем стаза имао за развој локалних заједница. *Образовни и научно-истраживачки значај* Фрушке горе и Вршачких планина, када је спортско-рекреативни туризам у питању, огледао би се пре свега у пружању могућности формирања разних образовних кампова за децу и омладину приликом којих би предавачи, теоријски повећавали свест полазника о потреби очувања планина, потенцијалима и богатству којим располаже, али и практично демонстрирали разне облике спортско-рекреативних активности које су на планинама могуће и за које постоје добри услови. Из табеле 88 се види да је образовни и научно-истраживачки значај планина веома високо оцењен. Важна компонента сваког туристичког производа је његова уникатност јер се често маркетиншке стратегије базирају на специфичности туристичког производа, што би спортско-рекреативни туризам Фрушке горе и Вршачких планина свакако и био. С обзиром на понуду спортско-рекреативних активности које би на планинама биле могуће (од

рекреативних до екстремних активности), организоване спортско-рекреативне дестинације Фрушка гора и Вршачке планине биле би права *реткост* како у Војводини тако и у целој Србији. Многе дестинације су познате по одређеним *специфичностима* којима располажу. Фрушка гора и Вршачке планине требале би бити познате као дестинације спортско-рекреативног туризма. Томе у прилог иде чињеница да би се на бази одређене репрезентативности (бициклизам око језера на Фрушкој гори или лебдење падобран крилом на Вршачким планинама) формирала јасна перцепција о овим дестинацијама. То би у јасној мери помогло маркетиншким стручњацима да успоставе добру комуникацију са туристичким сегментима заинтересованим за спортско-рекреативне активности. Са становишта одрживог туризма неопходно је да планери спортско-рекреативног туристичког развоја уврсте у свој план и *управљање природним добрима* на начин који је у складу са принципима одрживог развоја, а посебно се мора водити рачуна о *осетљивости планина* када су у питању нежељене трансформације и могућност *негативног утицаја великог броја посетилаца*. Имајући у виду тренутно стање јасни су и први кораци који би требали да буду направљени и то што пре. Адекватно управљање Фрушком гором и Вршачким планинама представља важан аспект развоја спортско-рекреативног туризма на њима и веома је неопходан са становишта одрживог развоја туризма, који подразумева и очување планина за будуће генерације (Хацић и други, 2010).

ЗОНИРАЊЕ ПРОСТОРА ФРУШКЕ ГОРЕ И ВРШАЧКИХ ПЛАНИНА ЗА СПОРТСКО-РЕКРЕАТИВНИ ТУРИЗАМ

Фрушка гора као и Вршачке планине имају веома много потенцијалних стаза, углавном тренутно необележених али њиховом маркацијом и развојем спортско-рекреативног туризма, много тога би се могло променити, у позитивном контексту, а како су и Фрушка гора и Вршачке планине типично излетничке планине, активација многобројних природних и културних локалитета дуж потенцијалних стаза, допринела би квалитетнијем и дужем боравку.

Вожња бицикала, планинарење или пак теренско јахање по било ком делу Фрушке горе и Вршачких планина могли би да отпочну из било ког од места кроз које се пролази иако би било пожељно када би се све тачке полазака стандардизовале, обележиле и када би на старту било које од стаза постојало неко место за одмор, сервиси за опрему, па чак и рентирање за све оне који вожњу, јахање, летење или пливање желе отпочети директно из неког од означених места.

Када је јахање у питању, онда би било неопходно додати још неку ергелу, поред већ постојеће на Петроварадинској тврђави или једне приватне на Вршачким планинама која је у власништву породице Обрадовић, јер теренско јахање је специфичан вид кретања кроз простор, а да би се више тога видело неопходно би било направити још које место за прихват уморних коња, можда чак и у близини неког одмаралишта, кампа или хотела, да би и људи могли да одmore па сутрадан, одморни крену даље.

Имајући све ово у виду онда је битно истаћи да је следећи предлог стаза урађен на основу вишегодишњег искуства, а у циљу упознавања правог војвођанског планинског блага. Све фрушкогорске стазе подељене су у четири зоне, а све вршачке стазе у две зоне, док је прелазак из зоне у зону могућ преко појединих стаза којих на простору Фрушке горе има осам а на простору Вршачких планина, три.

ЗОНИРАЊЕ ПРОСТОРА ФРУШКЕ ГОРЕ И СТАЗЕ УНУТАР ПОЈЕДИНИХ ЗОНА

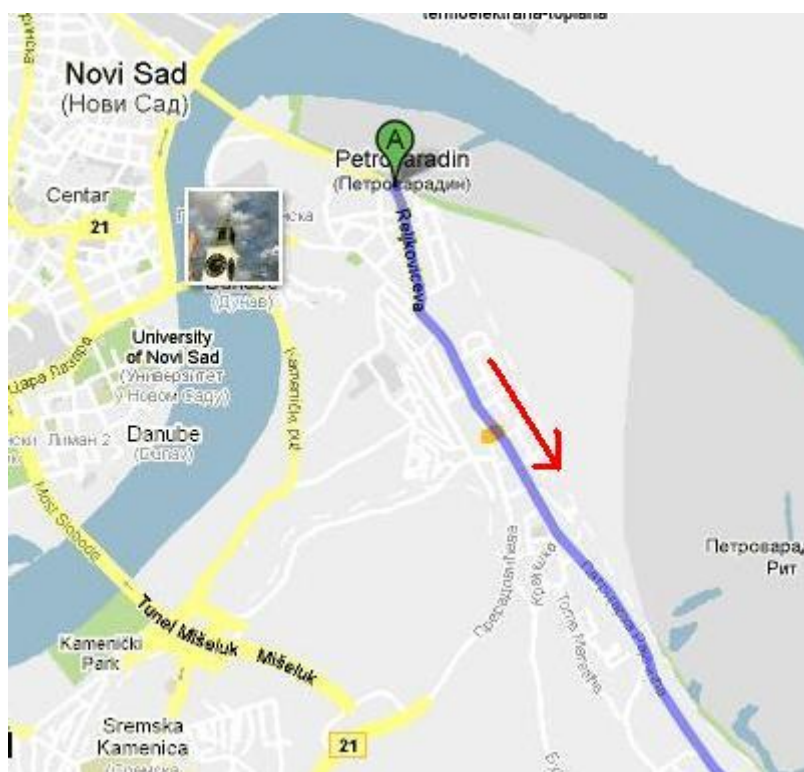
На простору Фрушке горе могуће је издвојити четири карактеристичне зоне унутар којих би се могло трасирати око 600 километара стаза намењених пре свега за бицикliste, планинаре и љубитеље теренског јахања. На појединим стазама постојале би и тачке на којима би било могуће уживати у многобројним спортско-рекреативним активностима као што су летење, водени спортови као и у разним играма. Неке од тих активности су већ присутне на планинама, а за неке ће се дати пројекција за њихов евентуални развој у будућности. Пројектоване стазе чиниће окосницу развоја спортско-рекреативног туризма Фрушке горе.

ПРВА ФРУШКОГОРСКА ЗОНА

Укупна дужина стаза унутар друге зоне била би око 170 km распоређених у три карактеристичне стазе. Стазе унутар којих би се могло пешачити, возити бицикл или јахати обухватају следећа места: Петроварадин – Текије – Везирац - Сремски Карловци – Стражилово – Банстол - Велика Ремета – Крушедол - Крушедолски Прњавор – Гргетег - језеро Међеш – Шатринци – Нерадин - Перков Салаш – Ириг – Хопово - Иришки венац – Чортановци – Бешка – Крчедин - Сланкамен.

ФРУШКОГОРСКА СТАЗА А1

Маркација стазе *ФА1* кренула би од ***Петроварадина***, места које представља јужно предграђе Новог Сада, а доскора је било село изграђено на десној обали Дунава. Насеље се дели на два карактеристична дела: мањи део - Петроварадин Тврђава и већи део - Петроварадин Мајур.

Карта 3. Деоница пута на стази ФА1 (Размера: 1 см на карти одговара 500 м у природи;
Извор: Основа Google map – дорада А. Вујко)

Стаза ФА1 би обухватила оба дела Петроварадина (стари део или Петроварадинску тврђаву али и део места у правцу Сремских Карловаца), а у овом делу већ постоје стазе за шетњу уређене на једном делу тврђаве, које би се, наравно, могле проширити и на део

Слика 46. Шетња
Петроварадинском тврђавом (Фото:
А. Вујко, 2008)

тврђаве на који се може доћи и из правца Петроварадина, познатом петроварадинском Транцаментском улицом.

Слика 47. Шетња
Петроварадинском тврђавом
(Фото: А. Вујко, 2010)

У овом делу тврђаве налази се једина ергела на простору Фрушке горе, „Петрас“. Љубитељи коња на овом месту могу „изнајмити“ коња и са водичима јахати кроз неправедно запуштене делове тврђаве.

Стаза *ФА1* би се поклопила са београдским путем тако да би се првим скретањем на десно из правца Новог Сада по изласку из Београдске капије туриста нашао на путу за горњи део тврђаве. Након обиласка тврђаве *стаза ФА1* би ка Сремским Карловцима ишла право ка месту на јужној периферији Петроварадина- *Текијама* а два

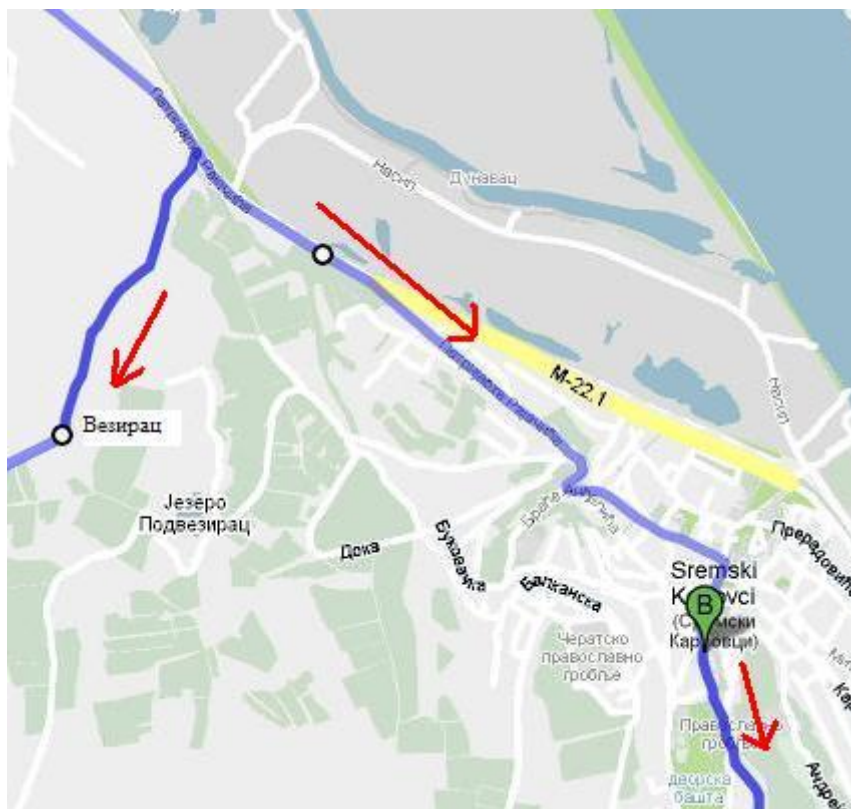
а

Слика 48. Детаљ из коњичког клуба Петрас (Фото: А. Вујко, 2008)

километра од Текија у склопу стазе *ФА1* налази се и брдо *Везирац* које би се такође могло посетити. Овај део стазе *ФА1* био би идеалан за бициклисте али овуда би се могло возити и чезама јер се једним својим делом *стаза ФА1* поклапа са аутомобилским путем, одличним за овакве видове транспорта а можда мало мање атрактивним за пешаке, планинаре.

Слика 49. Детаљ из коњичког клуба Петрас (Фото: А. Вујко, 2010)

Карта 4. Деоница пута на стази ФА1 (Размера: 1 см на карти одговара 250 м у природи;
Извор: Основа Google map – дорада А. Вујко)

На око 7 km од Петроварадина налазе се **Сремски Карловци** а стаза ФА1 би

Слика 50. Ср. Карловци
(Фото: А. Вујко, 2010)

пролазила и кроз само место у циљу обиласка знаменитости којих је на претек. На западној периферији Карловаца у долини Ешиковачког потока је парк Дворска башта, а представља природни споменик вртне архитектуре архитектуре и под

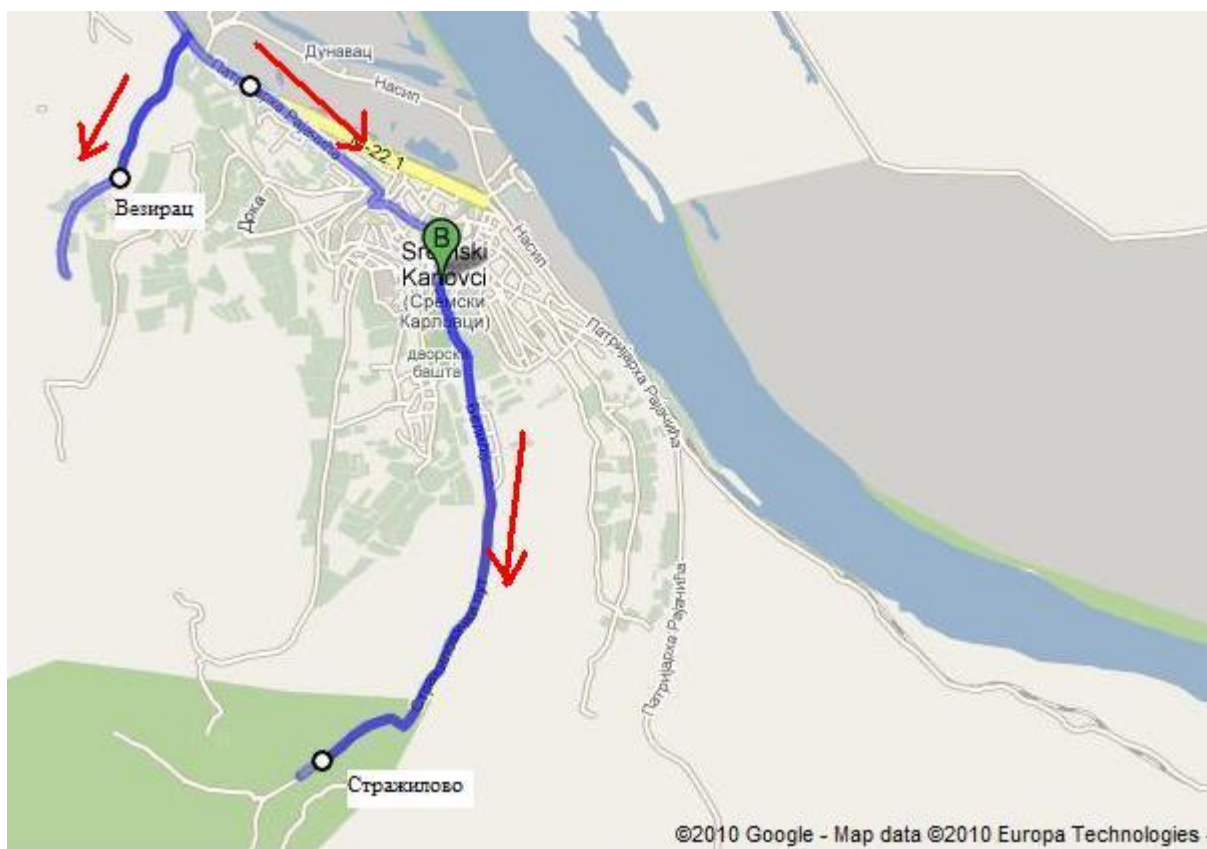

Слика 51. Споменик Бранку Радичевићу на Стражилову
(Фото: А. Вујко, 2010)

заштитом је државе, а оно што је још интересантније, налазио би се у склопу стазе ФА1 јер се налази у правцу маркације за **Стражилово** удаљено око 5 km од Сремских Карловаца, на 321 m надморске

Фрушка гора и Вршачке планине - садашње и будуће дестинације спортско-рекреативног туризма

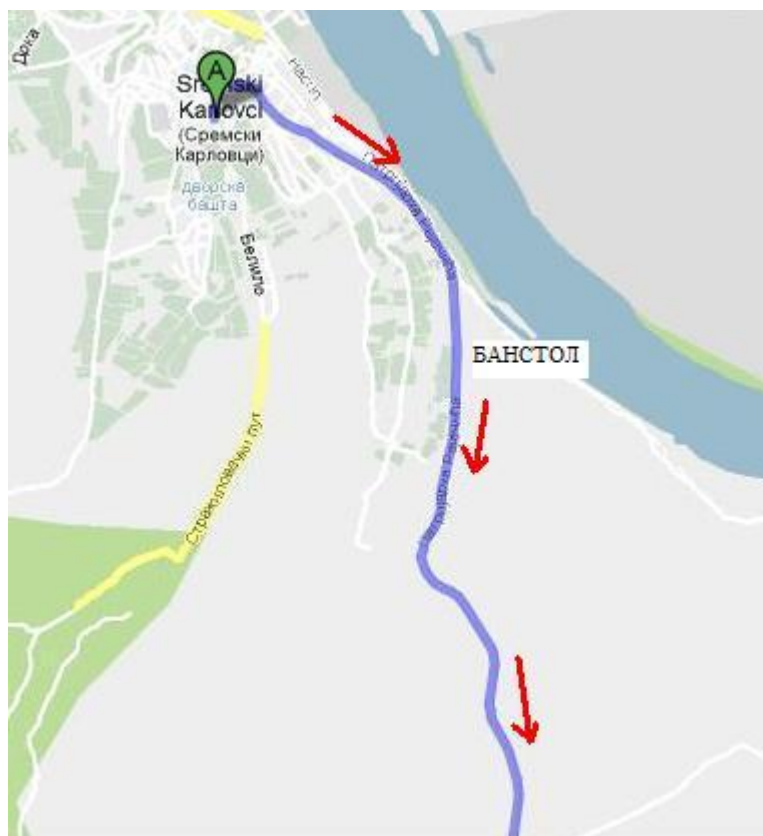
висине. У непосредној близини се налазе ресторан Бранков Чардак са бунгаловима и планинарски дом Стражилово где је могућ одмор и по потреби преноћиште.

арта 5. Деоница пута на стази $\Phi A1$ (Размера: 1 cm на карти одговара 500 m у природи;
Извор: Основа Google map – дорада А. Вујко)

ФРУШКОГОРСКА СТАЗА $A2$

Стаза $\Phi A1$ би могла да се продужи у стазу $\Phi A2$ али с обзиром на дистанцу, било би препоручљивије да се пешачење, бициклизам или јахање источним делом Фрушке горе оставе за следећи дан. Стаза $\Phi A2$ би од Стражилова ишла путем преко Сремских Карловаца и **Банстола**.

Карта 6. Деоница пута на стази ФА2 (Размера: 1 ст на карти одговара 500 м у природи;
Извор: Основа Google map – дорада А. Вујко)

Интересантна је прича везана за Банстол. Мештани овог викенд насеља надомак

Слика 52. Детаљ са Банстола
(Фото: А. Вујко, 2010)

Новог Сада кажу да је у време одлучивања о изградњи Института у Сремској Каменици, још једно место имало идеалну ружу ветрова и климатске предуслове за плућне и кардиоваскуларне болести, а то је управо Банстол. Крајем педесетих година XX века једина разлика због које је Татарско брдо у Сремској Каменици добило Институт јесте близина града Новог Сада, али то значи да су сви потенцијали којима располаже Банстол,

мање-више, остали неискориштени. Предео који води према Крушедолу, а након скретања удесно на раскрсници код чувеног орјентира - ресторана „Завичај“, тренутно је део Банстола који представља идеално место за кампере.

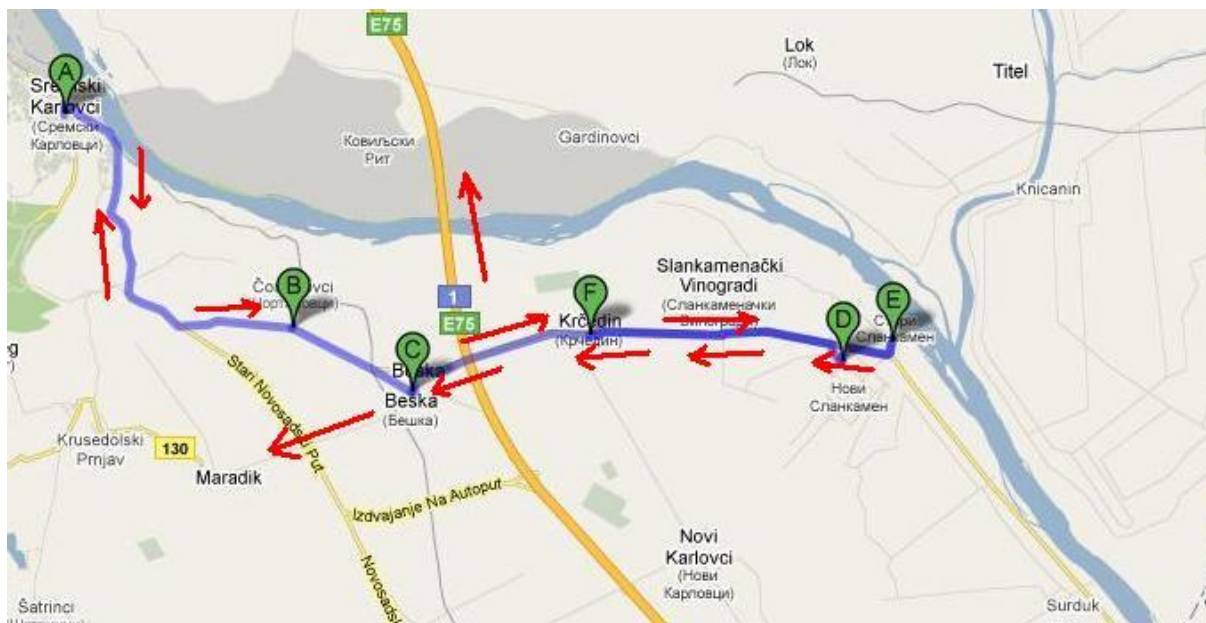
Након истраживања Бонстола стаза *ФА2* би водила према **Чортановцима** који су подељени на два дела: на село и на викенд насеље у шуми уз Дунав. Спуштајући се према Дунаву, *ФА2* би пролазила поред такозване Намесникове виле, чија необична кула мотри на пролазнике који пролазе путем а онда би, за сада поприлично хаварисаном калдрмом изашла на чудесну обалу “Панонског мора“. На овом месту, ниво реке је доста висок тако да су излетишта поред воде и објекти саграђени уз обалу често плавлени мада све то пружа додатну драж целом крају. Посебно атрактивно у овом пределу било би јахање уз обалу Дунава али предео допушта и друге видове повезивања, тако да би се на овом простору лако могли спојити теренско-планински и наутички туризам, слично комбинацији која се као туристичка атракција одиграва на реци Тари где се, након сплаварења на једном делу пута туристи, сачекавају коњима или циповима и даље, уместо на води, настављају своју пустиловину по правом планинском терену.

Стаза *ФА2* би даље водила ка **Чортановачкој шуми** која сама по себи чак може да се назове прашумом. Тренутно стање пута је поприлично лоше јер је доста времена

Слика 53. Вожња кроз шуму у правцу извора Грнчар на Вршачким планинама (Фото: А. Вујко, 2009)

потребно да се пређу само неких 50 до 100 метара али то би се уредило и обележило тако да би стаза водила директно ка остацима римске тврђаве коју је тренутно веома тешко наћи а за њу и мало ко зна. У питању је локалитет **Михаљевачка шума**. Након овог налазишта стаза *ФА2* би водила у правцу села а прошло би се и кроз један велики сурдук а одавде према Бешки. Од изузетног значаја је и та чињеница да од скретања са Банстола па све до Сланкамена, скоро да уопште нема саобраћаја што је од великог значаја када су бициклизам, планинарење и теренско јахање у питању, изузетак су само Бешка и Крчедин као насељена места на путу. Стаза *ФА2* би водила до скретања за Сланкаменске Винограде, а затим и кроз насеља **Бешку** и **Крчедин**.

Ка
рта 7. Деоница пута на стази ΦA2 (Размера: 1 cm на карти одговара 2.5 km у природи; Извор: Основа Google map – дорада А. Вујко)

Од Новог до Старог Сланкамена ΦA2 би пролазила кроз велики сурдук што би представљало веома редак приказ на Фрушкој гори а чим би се изашло из сурдука видео би се **Стари Сланкамен**, по много чему специфичан и занимљив. Налази се између Дунава и обронака Фрушке горе а до њега би се дошло баш ΦA2 кроз незаборавни сурдук, преко пута су ритови на Бачкој обали Дунава и ушће Тисе а у даљини се виде и Тителски

Слика 54. Коњ из ергеле Петрас
(Фото: А. Вујко, 2009)

брег и Тител. Одавде би ΦA2 даље водила ка Сланкаменској тврђави до које се тренутно стиже стрмим пољским путем па преко католичког гробља. Одавде би ΦA2 водила према Сланкаменским Виноградима и Крчедину. Стаза ΦA2 би ишла отприлике по средини северне падине и притом пролазила кроз низ лепо уређених воћњака, винограда, викендица, шума јоргована и представљала би дефинитивно место којем се поново враћа.

Ускоро би се стигло у **Крчедин** одакле до Сремских Карловаца има неких 20-так km а који такође представља занимљиво место за одмор.

У зависности од превозног средства, у Крчедину би могле постојати станице у којима је чак могуће променити превозно средство, па ако би се туриста одвише уморио и неби желео да асвалтним путем квари утиске које је стекао у природи, за њега би се овде могао организовати превоз чезама или пак неким џипом или би се коњ могао заменити бициклом и слично. Важно би било направити једну такву станицу у Крчедину која би била и нека врста станице за окреп и предах.

ФРУШКОГОРСКА СТАЗА АЗ

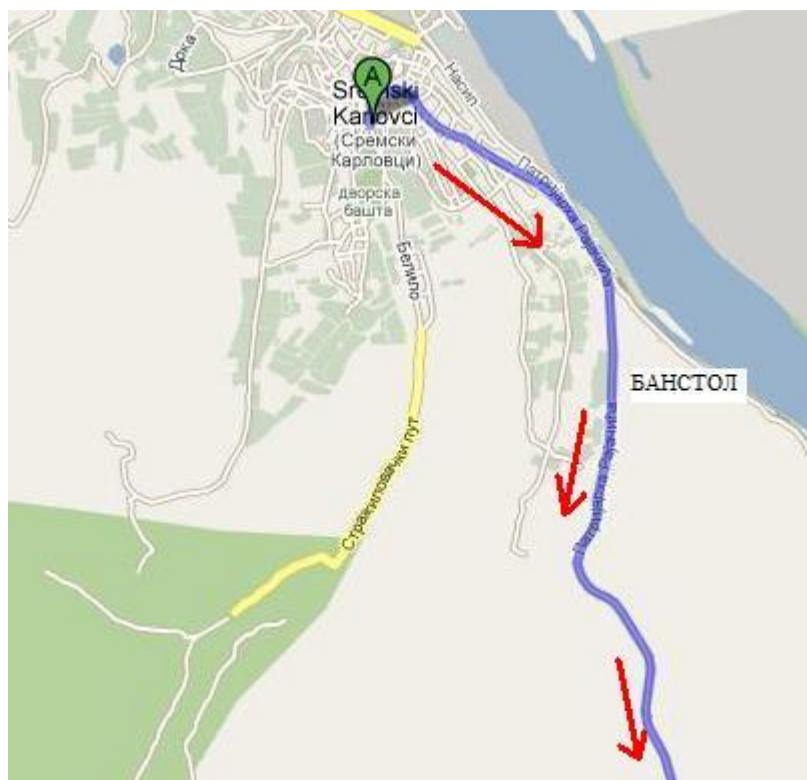
У склопу прве фрушкогорске зоне могуће је обићи чак пет фрушкогорских манастира, па би се донекле, ова стаза могла назвати и *манастирска рута*. Манастири би у том контексту могли бити боље повезани један са другим, имати више посетилаца (проблем неадекватне гардеробе могао би бити решаван на улазима манастира где би се неадекватно обучени могли пресвући и пристојни ући у манастире), а и целокупна посета

Слика 55. На улазу у манастир В. Ремета
(Фото: А. Вујко, 2010)

би била много атрактивнија уколико би се у оближњим прњаворима могли изнајмити фијакери и уколико би испред манастира постојала места на којима би неко прихваћао коње и евентуално се побринуо о њима. Чињеница је да тренутно многобројни бициклисти и планинари имају проблема да неадекватно обучени уђу у манастире, томе се могу додати и бициклисти, страни туристи који нису православне вероисповести а желели би да уђу у светињу као културну знаменитост. Сигурно је да би уређење простора и маркација стаза допринели популаризацији простора и сигурно већој посети светиња у овим просторима.

би била много атрактивнија уколико би се у оближњим прњаворима могли изнајмити фијакери и уколико би испред манастира постојала места на којима би неко прихваћао коње и евентуално се побринуо о њима. Чињеница је да тренутно многобројни бициклисти и планинари имају проблема да неадекватно обучени уђу у манастире, томе се могу додати и бициклисти, страни туристи који нису православне вероисповести а желели

Карта 8. Деоница пута на стази ФА3 (Размера: 1 см на карти одговара 500 м у природи;
Извор: Основа Google map – дорада А. Вујко)

Стаза ФА3 би од Стражилова ишла путем преко Сремских Карловаца и **Банстола**, а на раскрсници код ресторана „Завичај“ ФА2 би ишла десно у правцу манастира Крушедол. Ако би туриста желео да обиђе и још један манастир више стаза ФА3 би се могла продужити још један километар даље од раскрснице, одакле би се спуштало лево ка селу и манастиру **Велика Ремета**.

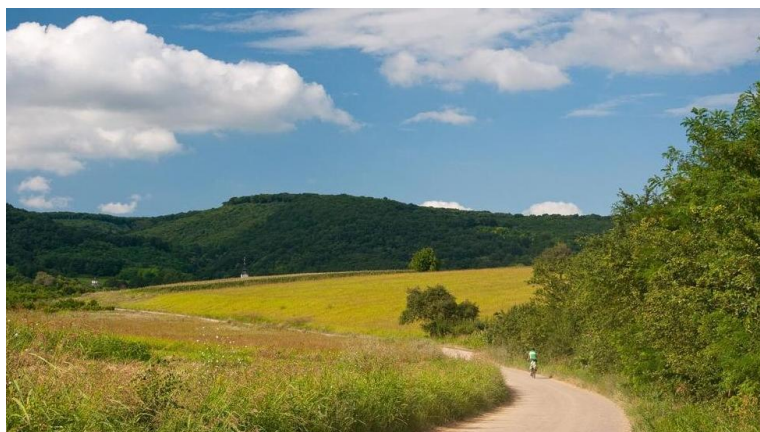

Слика 56. Бициклом до манастира Крушедол
(Фото: А. Вујко, 2010)

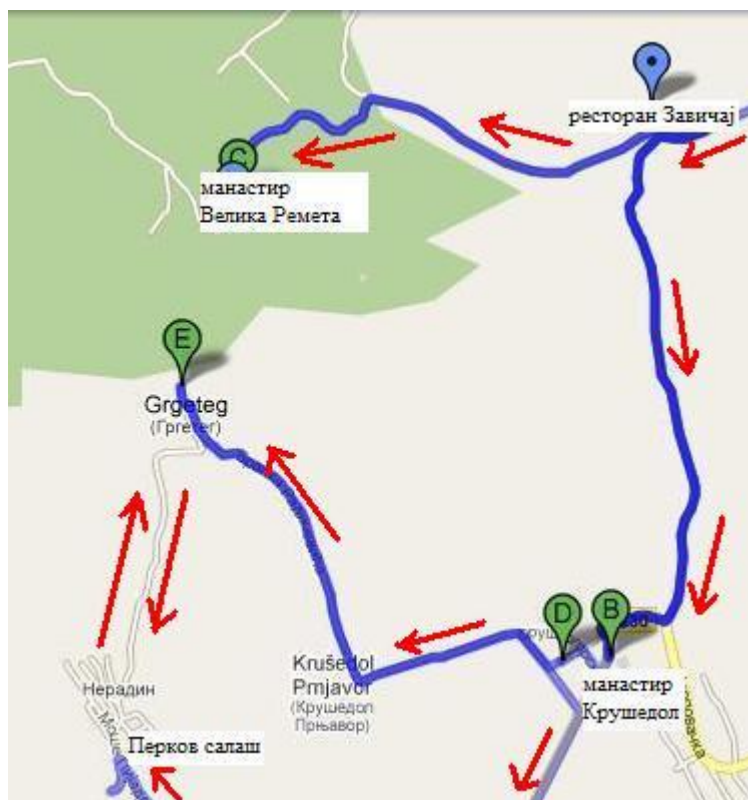
Карта 9. Деоница пута на стази ФА3 (Размера: 1 см на карти одговара 500 м у природи;
Извор: Основа Google map – дорада А. Вујко)

За Крушедол би се поново враћало до истог полазишта на раскрсници а затим би се

Слика 57. Пут према манастиру Гргетег
(Фото: А. Вујко, 2010)

спуштало низ јужну планинску страну одакле би ФА3 водила кроз пространу зону викенд кућа а након око 4 km ФА3 би скретала десно ка месту Ириг. У непосредној близини, са леве стране пута је један од најатрактивнијих фрушкогорских манастира - **Крушедол**.
Интересантно би било обићи и **језеро Шеловренац** до кога би стаза ФА3 водила пар километара на југоисток. У продужетку пута, од манастира ка Иригу, ФА3 би водила кроз село **Крушедолски Прњавор** а уз западну ивицу насеља, у дужини од око 3 km ФА3 би водила и до манастира **Гргетег**.

Карта 10. Деоница пута на стази ФАЗ (Размера: 1 cm на карти одговара 500 m у природи; Извор: Основа Google map – дорада А. Вујко)

Поред манастира је откривен профил геолошких слојева кроз горњи терцијер и

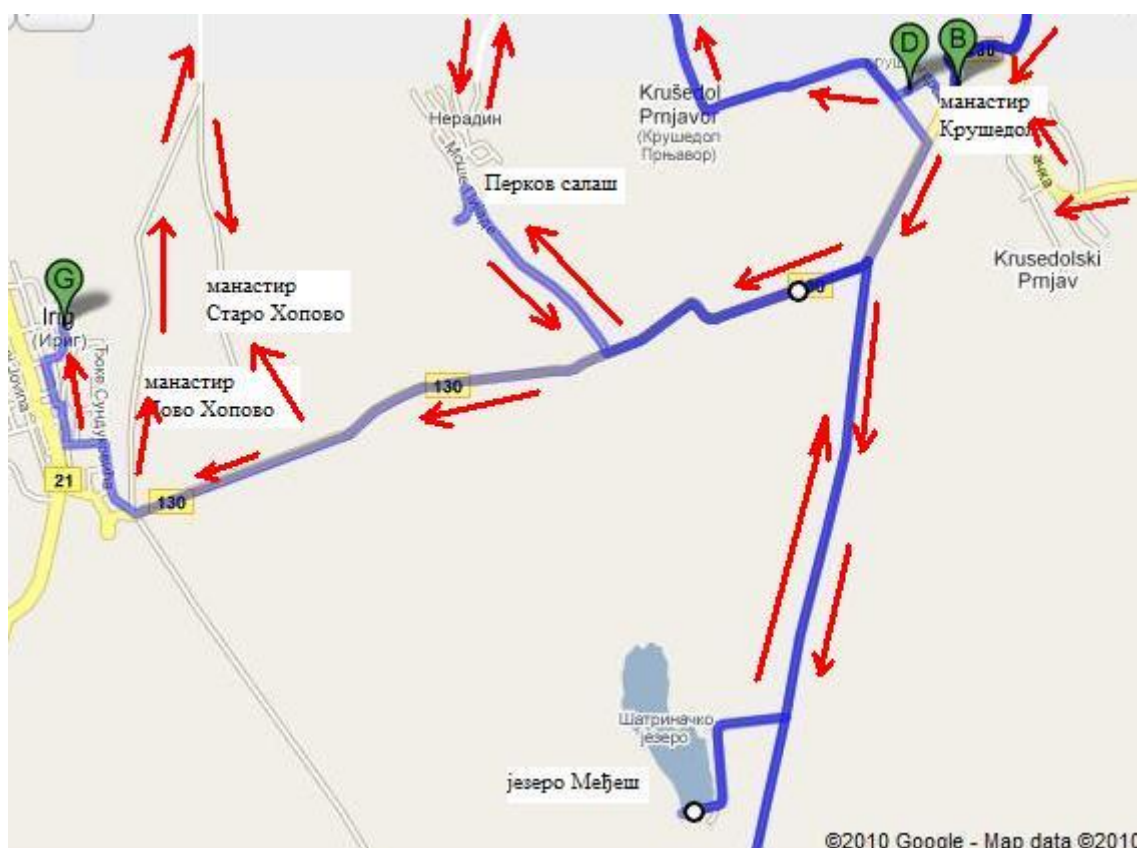

Слика 58. Језеро Међушће (Фото: А. Вујко, 2009)

читав квартал и налази се под заштитом Завода за заштиту природе а представља једно од ретких места у Панонској низији где је таложење вршено у континуитету. За продужетак вожње требало би се вратити до Крушедолског Прњавора. С обзиром на то да је у непосредној близини **језеро Међушће** на коме се налази мали кафе и има места за роштиљ и котлић, препоручљиво

је да се овде направи пауза (купање и друго). Сасвим је јасно да би се читав простор могао уредити за многобројне активности у природи, почев од обележавања стазе око целог језера и уређења исте за бициклисте, шетаче и љубитеље јахања. Простор је идеалан и за

постављање терена за гађање лоптицама које бојају, балона за панорамско разгледање али и за многобројне радионице, едукативне кампове, манифестације и слично. Посебно би се требала повести пажња на званично уређење плаже на којима би се могло изнајмити и лежачка и сунцобран, сандолине, педолине, кајаци, кануи или пак обични чамци. Површина језера је толика да је могуће на њему поставити и неки сплав на коме би се развијала угоститељска делатност. У сваком случају, простор је веома атрактиван и изискује детаљна разматрања и планирање.

Карта 11. Деоница пута на стази ФАЗ (Размера: 1 см на карти одговара 500 м у природи;
Извор: Основа Google map – дорада А. Вујко)

Да би се стигло до језера ФАЗ би на око 1 километар од села Крушедолски Прњавор скретала лево ка селу **Шатринци** до којих је такође могуће шетати, возити се или јахати али најзанимљивије би било посетити село у октобру с обзиром на гусанијаду која се тамо одржава.

Стаза *ФА3* би до језера била у дужини од око 3 km и ишла би кроз простране плантаже воћњака. У даљој вожњи до Ирига, морало би се од језера вратити назад, истим путем а затим је посебно препоручљиво скренути десно ка селу **Нерадин**, куда би и ишао

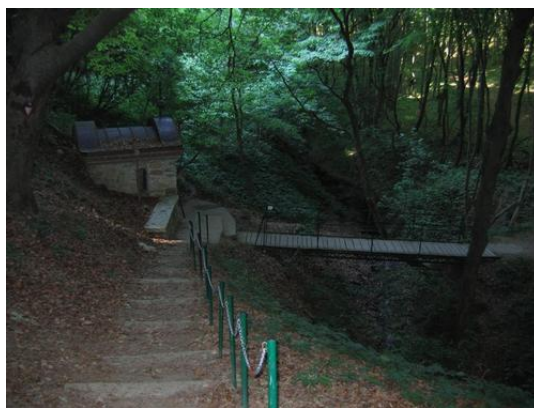
Слика 59. Перков салаи
(Фото: А. Вујко, 2007)

десне стране пута за Нови Сад налази се најпознатији фрушкогорски манастир - **Ново Хопово** а још 3 km источно од њега и манастир **Старо Хопово** са један каптираним сумпоровитим **извором** чији се мирис надалеко осећа и старим каменоломом - **пећином**.

ФА3 би водила до сва четири локалитета с тим што би до пећине ишао крак *ФА3* и то пар стотина метара узводно чесме и мостића. У питању је плитко удубљење висине 3-4 метра из којег је вађен камен. Посебну драж пећини дају лијане које се спуштају све до земље.

На билу Фрушке горе, северно од манастира Хопово налазе се насеље **Ириг** и **Иришки венац**, превој висок 451 м. који представља одлично излетиште са могућношћу

један слепи крак *ФА3*. Одмах на улазу у село постоји мало скретање у леву страну а затим и благи успон до газда Николиног **Перковог салаиша**. На 8 km од Крушедолског Прњавора или отприлике 4 km од скретања за Нерадин налази се фрушкогорска варошица изграђена на јужној подгорини планине - **Ириг**, место кроз које би ишла *ФА3* са могућношћу одмора у њему. Уколико би се кренуло на другу страну, супротно од пута за Нови Сад, па се скренуло десно, према Ривици, фрушкогорска стаза *ФА3* би у августу могла спортско-рекреативне туристе одвести на манифестацију под називом „Бостанијада“, што би свакако била веома интересантно искуство за посетиоце. Око 3 km северно од Ирига, са

Слика 60. Извор код Ст. Хопова
(Фото: А. Вујко, 2009)

од

одмора и ноћења јер се овде налазе и мотел Војводина и хотел Норцев. То управо значи да би се *ФА3* и овде могла завршити мада постоји и та могућност да се од Ирига скрене лево у правцу Врдника где би се *ФА3* такође могла завршити. То би наравно, зависило од афинитета туристе. Недалеко од Ирига на југозападу, стаза *ФА3* би и једним својим делом могла ићи и до језера Кудош, што би у будућности могло представљати додатну атракцију на стази.

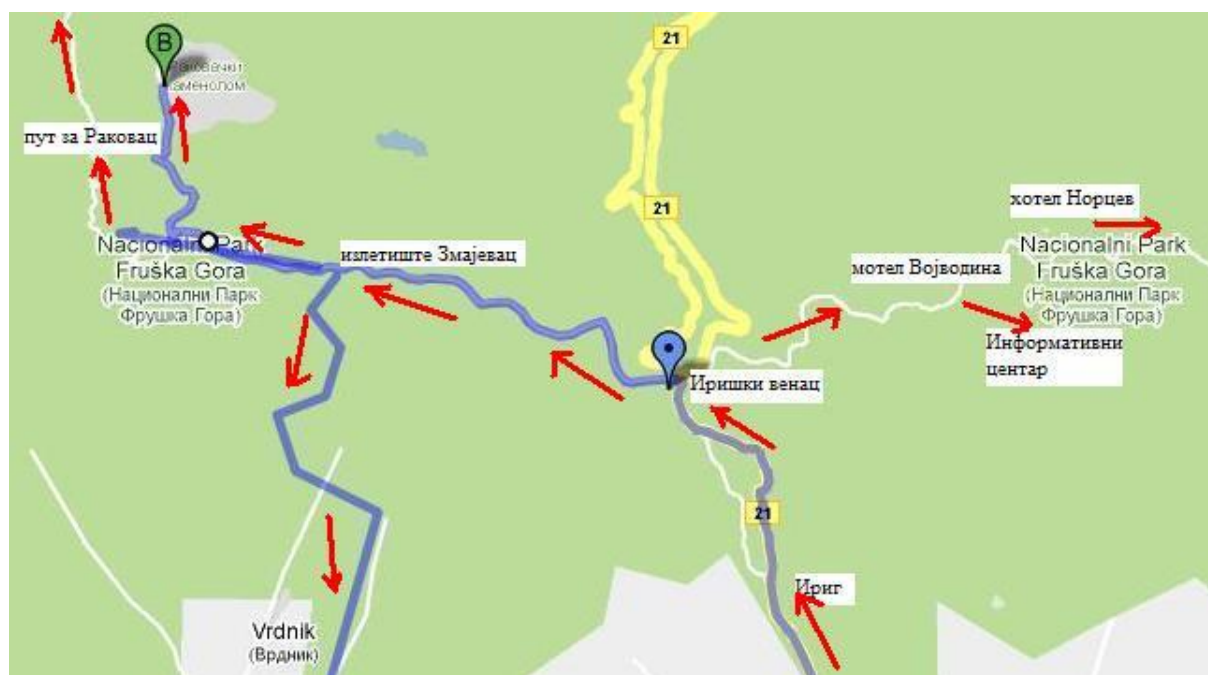
ДРУГА ФРУШКОГОРСКА ЗОНА

Укупна дужина стаза унутар друге зоне била би око 80 km распоређених у две карактеристичне стазе. Стазе унутар којих би се могло пешачити, возити бицикл или јахати обухватају следећа места: Врдник – Змајевац - Манастир Раковац - Стари Раковац - Нови Раковац - остаци тврђаве Думбово - Нови Лединци - Стари Лединци - Лединачко језеро - Сремска Каменица – Поповица – Главица – Јазак - Мала Ремета - Црвени чот - Бешеновски прњавор – Осовље - Добри водопад - манастир Беочин - Беочин.

ФРУШКОГОРСКА СТАЗА А4

Уколико би се *ФА3* завршила на Иришком венцу, најпре би било потребно наставити пут преко Змајевца и спустити се до места Врдник одакле би почињала нова стаза *ФА4*. Из *Врдника*, места у коме је могуће ноћење али и посета знаменитостима (*манастир Врдничка Раваница*) и манифестацијама, *ФА4* би могла водити у два смера.

На јужну страну, ка језеру *Кудош* које би у будућности могло бити и спортско-рекреативни комплекс, сам за себе, док други крак стазе води на север ка *Змајевцу*, излетишту на гребену Фрушке горе на удаљености од око 4 km од Врдника. Када се успне до раскрснице *ФА4* би једним својим делом, на десну страну, водила до излетишта са паркингом, планинарским домом и рестораном а у продужетку пута *ФА4* би ишла у правцу села *Стари Раковац* тако да би се том деоницом заправо кретало кроз незабораван шумски амбијент.

Ка
рта 12. Деоница пута на стази Ф44 (Размера: 1 ст на карти одговара 500 м у природи;
Извор: Основа Google map – дорада А. Вујко)

Стаза Ф44 би с десне стране у једном моменту наишла и на **манастир Раковац** а село **Нови Раковац** је око 3 km северније, Ф44 би ишла све до јужне границе села где се, преко пута основне школе налазе остаци тврђаве **Думбово**. С обзиром на близину Думбовачког водопада, један део стазе Ф44 скренуо би на леву страну према Беочину да би по уласку у насеље Думбово, на првом рачвању асфалтних путева тај крак Ф44 скренуо десно, на запад и водио на узбрдицу одакле би прво у дужини од пар километара Ф44 била обична а потом и шумска стаза. По уласку у шуму Ф44 би избила на поток који би се пратио још пар km све до **Думбовачког водопада**.

Недалеко од водопада налази се и археолошки локалитет **Градина**, тако да би један део стазе Ф44 могао продужити још неколико стотина метара према истоку у циљу посете овог локалитета.

Карта 13. Деоница пута на стази ФА4 (Размера: 1 cm на карти одговара 500 m у природи; Извор: Основа Google map – дорада А. Вујко)

Стаза ФА4 би се даље протезала пут Новог Сада где би на око 3 km прошла испод села **Нови Лединци** а око 3 km уз долину Лединачког потока претворила би се у слепи пут до **Старих Лединаца**, важних јер је на још 2 km од њих био чувени лединачки каменолом испуњен водом - **Лединачко језеро** место предвиђено за одмор. Ситуација на овом језеру протеклих година није била на завидном нивоу због превирања разних политичких струја. Туризам би се и на овом језеру могао развијати, и у погледу купалишног али многих других видова спортско-рекреативног туризма али ће изгледа морати сачекати нека боља времена.

Када се истим путем поново врати до Нових Лединаца, ФА4 би у дужини од око 3 km источно водила до **Сремске Каменице** (посета музеју **Јове Јовановића Змаја**). Стаза ФА4 би ишла право до дворца **Марцибањи Карачоњи** који се налази источно од села, на почетку чувеног **Каменичког парка**, такође места за одмор. У парку је ресторан, простор за класичне спортове (одбојку, фудбал, кошарку а уређен је и терен за трим стазу) а на обали је каменичко купалиште.

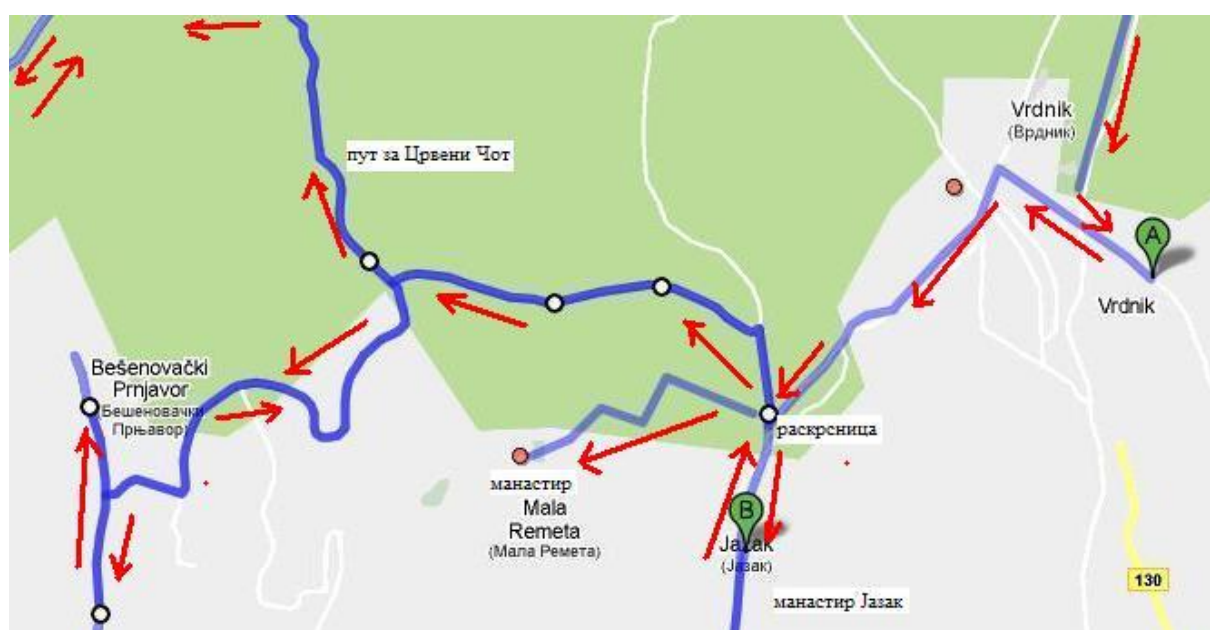
Карта 14. Деоница пута на стази ФА4 (Размера: 1 см на карти одговара 500 м у природи;
Извор: Основа Google map – дорада А. Вујко)

Од Сремске Каменице, ФА4 би водила у правцу такође чувених излетишта **Поповице** и **Главице** на којима је могућ *сместај*. С обзиром на то да су и Поповица и Главица позната излетишта, препоручљиво би било да се делови излетишта уреде и као стаза ФА4, односно један њен део на коме би било могуће и јахати односно уживати у правом шумском амбијенту.

У том контексту, када је Поповица у питању, било би интересантно посетити **Перину пећину** која се налази у близини стазе здравља која креће са Поповице. Дужина ходника је око 30 метара са две дворанице. Прича везана за пећину је поприлично занимљива јер је наводно још за време владавине Турака на овим просторима на овом месту копао неки Пера и са успехом вадио злато (www.serbiatravelers.org).

ФРУШКОГОРСКА СТАЗА А5

Место поласка ФА5 било би такође Врдник, само што би ФА5 ишла према западу, где би отприлике након 2 km наишла на раскрсницу одакле би се рачвала у два дела. Стаза ФА5 у леву страну, водила би за **село Јазак** а ФА5 у десну страну, за **манастир Јазак**. На путу за манастир, који се једним делом поклапа са фрушкогорском планинарском трансверзалом, налази се и окрепљујућ извор питке воде на коме је могуће направити паузу и пити се воде са извора.

Ка

рта 15. Деоница пута на стази ФА5 (Размера: 1 cm на карти одговара 500 m у природи;
Извор: Основа Google map – дорада А. Вујко)

Следећи манастир до кога би ФА5 могла ићи, био би манастир **Мала Ремета** а да би се до њега дошло ФА5 би се вратила до села Јазак одакле би водила на југ до раскрснице од које би се скренуло десно ка манастиру. Јужно од манастира се налази језеро **Стејановци** које би у будућности могло представљати интересантан спортско-рекреативни локалитет а недалеко од језера Стејановци стаза ФА5 би на исток водила до језера **Ровача** које такође располаже одређеним потенцијалима. Тренутно су ова два језера запуштена и на њима нема активности.

Одавде би $\Phi A5$ настављала у правцу села **Бешеново**. Стаза $\Phi A5$ на овој деоници представља веома интересно место за туристе јер пролази преко **Црвеног чота** (539 m), највишег дела Фрушке горе.

Карта 16. Деоница пута на стази $\Phi A5$ (Размера: 1 cm на карти одговара 500 m у природи; Извор: Основа Google map – дорада А. Вујко)

Овај простор би се такође могао уредити као одређена стаза здравља са које би са свих страна дало кретати у правцу неке од обележених стаза. Даље би $\Phi A5$ водила у правцу Бешеновског прњавора који се налази око 6 km јужно од Црвеног чота. На северној периферији Прњавора, до Другог светског рата постојао је манастир Бешеново али од њега данас није ништа остало. Недалеко од рушевина манастира налази се језеро **Мутал-Бешеново**, кога је такође могуће обићи. Крај Прњавора су и велики каменоломи, а туристима би могао бити интересантан онај до кога би водила $\Phi A5$ тако што би се након скретања за Прњавор, код прве лактасте кривине продужило право до јаме испуњене водом. На овом делу планине могао би се такође уредити простор намењен за окреп и

евентуални сервисна станица. Од Црвеног чога, на левој страни, одвојио би се један део *ФА5* све до излетишта **Осовље**, у дужини од око 2 km.

Карта 17. Деоница пута на стази *ФА5* (Размера: 1 cm на карти одговара 500 m у природи; Извор: Основа Google map – дорада А. Вујко)

Стаза *ФА5* би у дужини од неколико стотина метара, до водопада водила тако што би се одвојила од стазе здравља која креће са Осовља скренувши на север отприлике око 1 километар од дома. Од Црвеног чога, на север, *ФА5* би водила у правцу **манастира Беочин** до кога има око 4 km и до **Беочина** до кога је око 3 km. Међутим, у међупуту између Црвеног чога и Беочина, један део стазе *ФА5* водио би на север, кроз шуму да би се након отприлике 2 km наишло на **Шакотиначки поток са водопадом** који је још мало низводно.

ТРЕЋА ФРУШКОГОРСКА ЗОНА

Укупна дужина стаза унутар треће зоне била би око 130 km распоређених у две карактеристичне стазе. Стазе унутар којих би се могло пешачити, возити бицикл или јахати обухватају следећа места: Беочин - Беочински манастир – Шакотинац – Черевих – Тестера – Андrevље – Баноштор – Корушка - Свилошки водопад – Сусек – Нештин – Визић - манастир Ђипша – Дивош - манастир Кувеждин - манастир Петковица - манастир Шишатовач – Лежимир – Гргуревци - Летенка.

ФРУШКОГОРСКА СТАЗА А6

Стаза *ФА6* би могла да почне од места **Беочин** а већ након 3 km јужно, дубоко у долини Козарског потока *ФА6* би водила и до **манастира Беочин**. Манастирски парк представља природни споменик вртне архитектуре и предмет је посебне заштите. Суседна

Слика 61. Лебдење падобраном на брду Шакотинац (Фото: А. Вујко, 2010)

села Беочину су **Шакотинац** и **Черевих** а кроз њих такође пролази *ФА6*. Посебно интересантно издваја се село **Шакотинац**, односно простор непосредно изнад насеља. Фрушка гора није званично учртана на параглајдерску мапу Србије али то не значи да ветрови на њој нису погодни и да се по разним деловима популарног „Фрушкаћа“ не лети. Оно што би љубитељима једрење падобранома било неопходно да би Фрушка гора постала званично летачко место, јесте неколико битних ствари а то су: поред ветра који углавном погодује, простори за слетање и проходност теренских возила до летача и њихових крила након што атерирају.

Након консултација са неким од најеминентнијих стручњака за једрење падобраном у Србији (Милошем Ђорђевић и Влатком Лукач), оно што би такође било потребно оваквим спортско-рекреативним туристима јесте и камп простор или неки други вид смештаја и прихвата, а Шакотинац и неколицина терена на Фрушкој гори имају погодне услове. Висинска разлика углавном не прелази 250 метара, ветрови су брзине од 3-8 m/s тако да је терен, слично оном на Тителском брегу, идеалан за почетнике или

такозване туристичке летове. Са висинском разликом од око 220 метара, брзином ветра од 3-8 m/s и добрим расположењем чланова моделарског клуба новосадског аеродрома Ченеј као и малобројним параглајдеристима, **Шакотинац** је у озбиљној конкуренцији за терен на коме ће се забести заставице једног правог летачког терена (www.juventusventus.org). Тренутно на овом простору лете безмоторни змајеви, бројни модели и неколицина глајдериста али само је питање времена када ће неко схватити значај овог простора као летачке зоне на Фрушкој гори и у скорије време започети са изградњом неопходне инфраструктуре.

Карта 18. Деоница пута на стази ФАБ (Размера: 1 cm на карти одговара 500 m у природи; Извор: Основа Google map – дорада А. Вујко)

Око 4 km. од Черевиха, ФАБ би водила право до излетишта **Тестера** са дечјим одмаралиштем и малим вештачким језером, а 1.8 km јужније, ФАБ би ишла све до излетишта **Андревље**. Од Тестере би ФАБ најпре ишла благо узбрдо, а након неколико оштријих кривина ФАБ би стигла до превоја одакле би опет уз две кривине стигла у долину потока Читлук. Стаза ФАБ наставила би даље право до каменолома Черевих одакле, 3 km даље, жичара транспортује камен у Беоцинску цементару.

Када сиђе у долину потока Читлук, *ФА6* би нагло скренула у леву страну а затим би мостићем пресекла поток. Иза мостића *ФА6* би ишла благо узбрдо и после 250 метара стигла би до велике, благо нагнуте ливаде и хотела на Андrevљу. Удаљеност од Тестере је свега 1,8 km. Од овог излетишта могуће је заћи у *ФА5* која се налази у другој зони и возити бицикл или јахати све до Осовља и Црвеног чота, што такође представља својеврсан куриозитет. Андrevље је од Осовља удаљено око 9 km а од Црвеног чота око 11 km. Наравно, у том случају је могуће наставити шетњу, вожњу или јахање стазама друге зоне.

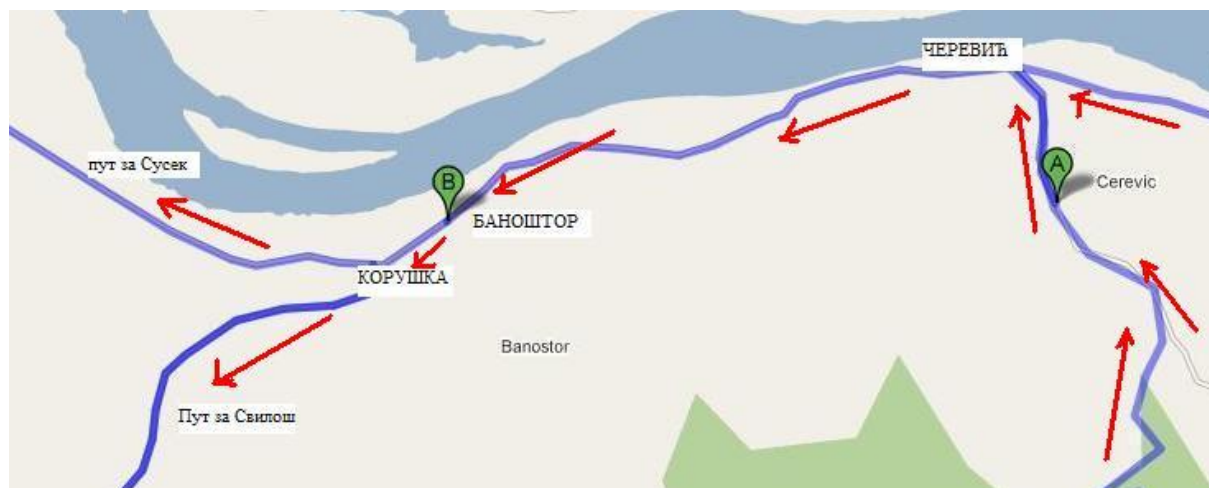
ФРУШКОГОРСКА СТАЗА А7

Око 4 km западно од Черевиха *ФА7* би водила у правцу села *Баноштор*, познатог пре свега по старој тврђави која датира још из античког периода и чији остаци су и данас видљиви на брегу између потока Текениша и Читлука. Чим се уђе у Баноштор уочава се рушевина звоника немачке цркве напуштене после рата. У сваком случају, Баноштор је интересно место за обилазак.

*Слика 62. Поглед на Дунав са Петроварадинске тврђаве
(Фото: А. Вујко, 2010)*

Стаза $\Phi A7$ би даље водила дуж викенд зоне и излетишта **Корушка** око кога су и познати риболовни терени, плажа и неколико угоститељских објеката. С обзиром на то да се у непосредној близини налази **Свилошки водопад**, један део стазе $\Phi A7$ водио би право до њега. Да би се дошло до водопада $\Phi A7$ би водила од Корушке у правцу Свилоша. Водопад се налази на око 1,5 km северно од обале Дунава, а 50-так метара северно од места на ком се спајају потоци Луке и Аљмаш у поток Корушка.

К
арта 19. Деоница пута на стази $\Phi A7$ (Размера: 1 cm на карти одговара 500 m у природи;
Извор: Основа Google map – дорада А. Вујко)

Стаза $\Phi A7$ би водила преко бетонског мостића на потоку Аљмаш а по преласку мостића скретала би на прву њиву десно да би неких тридесетак метара западније наишла на водопад. Овај део Фрушке горе представља један од најинтересантнијих терена када је јахање у питању, али карактеристичан је и прави планински бициклизам.

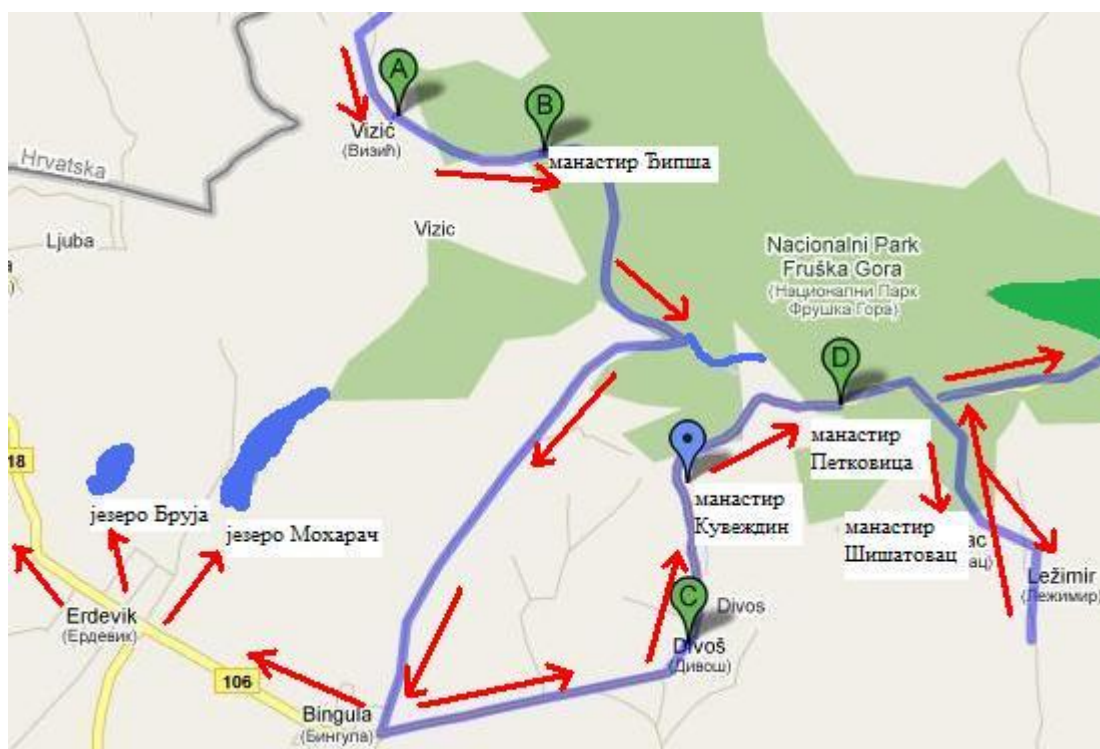
Око 4 km на запад, од Корушке, $\Phi A7$ би водила до подунавског села **Сусек** а 7 km на запад од Сусека и до **Нештина**, последњег подунавског села у Војвођанском делу Срема. Западно од Нештина је гранични прелаз са Хрватском испред кога би $\Phi A7$ водила до малог фрушкогорског села **Визић**. Посебну важност имала би повезаност са републиком Хрватском и наставак стазе $\Phi A7$ на пре свега бицикличке стазе у Вуковарско-Сремској и Осјечко-Барањској жупанији. Повезивање с мрежом бицикличких стаза (Хрватска, Словенија, Мађарска, Аустрија), добила би се европска бицикличка трансверзала, која би као последицу изнедрила и многе друге туристичке производе.

Карта 20. Деоница пута на стази ФА7 (Размера: 1 cm на карти одговара 500 m у природи;
Извор: Основа Google map – дорада А. Вујко)

Друга половина ФА7 ишла би билом Фрушке горе, а до њега би се дошло стазом ФА7 која би из Нештина скретала у леву страну, у дужини од око 5 km и километар испред Визића водила такође лево и ишла кроз прави шумски амбијент са појединим местима уређеним као права излетишта, погодним за одмор. На око 2.5 km ФА7 би наишла на раскрсницу код које би се скретањем у десну страну возило до **манастира Ђипша**. Око 5,5 km од манастира ФА7 би наишла на још једну раскрсницу одакле би се према јужној планинској страни спуштала подно планине у село **Дивош** где би се потом рачвала. Према западу би ишла ФА7 и водила би до Ердевика до кога од тог места има још око 7 km, а ка југу би ишао стандардни пут према Сремској Митровици до које је још око 20 km. На том путу се налази и језеро **Ремета**. Испред Дивоша, у дужини од око 3 km ФА7 би водила до **манастира Кувездин** до ког се спушта један од најстрмијих путева у околини и истоимено прњаворско село, а само 4 km даље на исток од манастира Кувездин у склопу ФА7 би се нашли и **манастир Петковица** и **манастир Шишатовац** са истоименим селом (1,8 km).

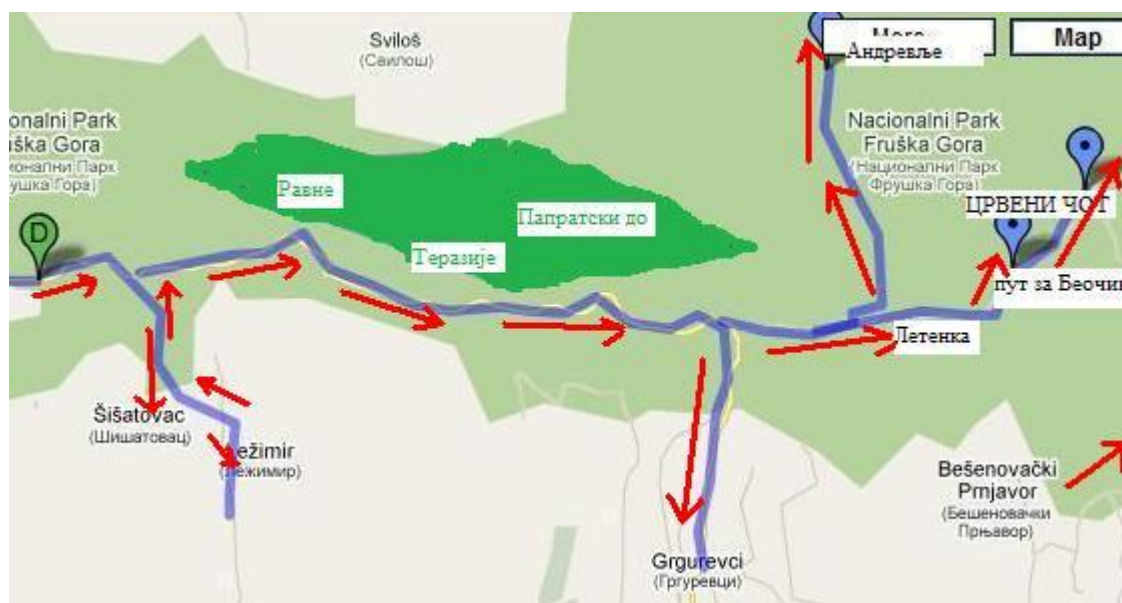
Недалеко од манастира Шишатовац $\Phi A7$ би поново избила на било Фрушке горе и од тог места па све до Иришког венца возило би се кроз шуму. Овде би се наишло и на једно мало одвајање од главне стазе $\Phi A7$, тако да би тај мали огранак $\Phi A7$ у дужини од око 3 km водио у село **Лежумир**, такође интересантно за посету. Недалеко од села се налазе језера **Манђелос** и **Враћеш**, до којих би такође могао да иде један део стазе.

Карта 21. Деоница пута на стази $\Phi A7$ (Размера: 1 cm на карти одговара 500 m у природи;
Извор: Основа Google map – дорада А. Вујко)

На деоници пута која се налази између локалног пута за Свилош и $\Phi A7$ налази се и велики резерват дивљачи – **Равне**, а туристима је ту прилаз забрањен јер је ово један од локалитета са посебном заштитом. Око 5 km даље на исток $\Phi A7$ би дотицала део планинског била зван **Теразије** са зачетком горњег дела потока Текениша одакле почиње заштићени локалитет **Папратски до** са најстрожим режимом заштите аутохтоне шуме и заједнице папрати.

Још 2 km даље $\Phi A7$ би се укрштала са два пута од којих би један крак $\Phi A7$ водио ка Андrevљу и Черевиху што значи да би се $\Phi A7$ могла завршити преласком у $\Phi A6$, или би се пак ишло другим краком $\Phi A7$ који би ишао десно све до села **Гргуревци**, што би такође било интересантно јер се у непосредној близини села налазе остаци средњовековног утврђења **Гргуревци и Гргуревачка пећина**.

Карта 22. Деоница пута на стази $\Phi A7$ (Размера: 1 cm на карти одговара 500 m у природи; Извор: Основа Google map – дорада А. Вујко)

Ова пећина, односно јама изазива посебно интересовање јер је јединствена у панонском делу Србије. Улаз у пећину из каменолома има изглед процепа висине око 1.5 метара а ширина му достиже око метар. Од улаза настаје мала дворана која је и највеће проширење у пећини. Ова мала пећина је богата пећинским накитом што јој и даје посебну драж. Таложењем калцијум карбоната настала су и зрна, слична зрну грожђа што представља посебну реткост у нашим поднебљима.

Да би наставили вођњу неопходно је вратити се до претходног укрштања $\Phi A7$ одакле би се на око 2 km на исток наишло на омладинско насеље и Покрајински центар за спорт: **Летенку**. У Летенци би се $\Phi A7$ такође могла завршити а потом би се могло прећи у другу зону и наставити кретање по стазама те зоне с обзиром на то да се након 4 km стиже до Црвеног чога.

ЧЕТВРТА ФРУШКОГОРСКА ЗОНА

Укупна дужина стаза унутар четврте зоне била би око 40 km распоређених у једну карактеристичну стазу. Стаза унутар које би се могло пешачити, возити бицикл или јахати обухвата следећа места: Ердевик – Љуба - језеро Бруја – Мохарач – Ворово - језеро Сот - село Сот - Бикића До- манастир Привина Глава – Беркасово – Липовача – Шид – Гибарац – Бачинци - Кукујевци.

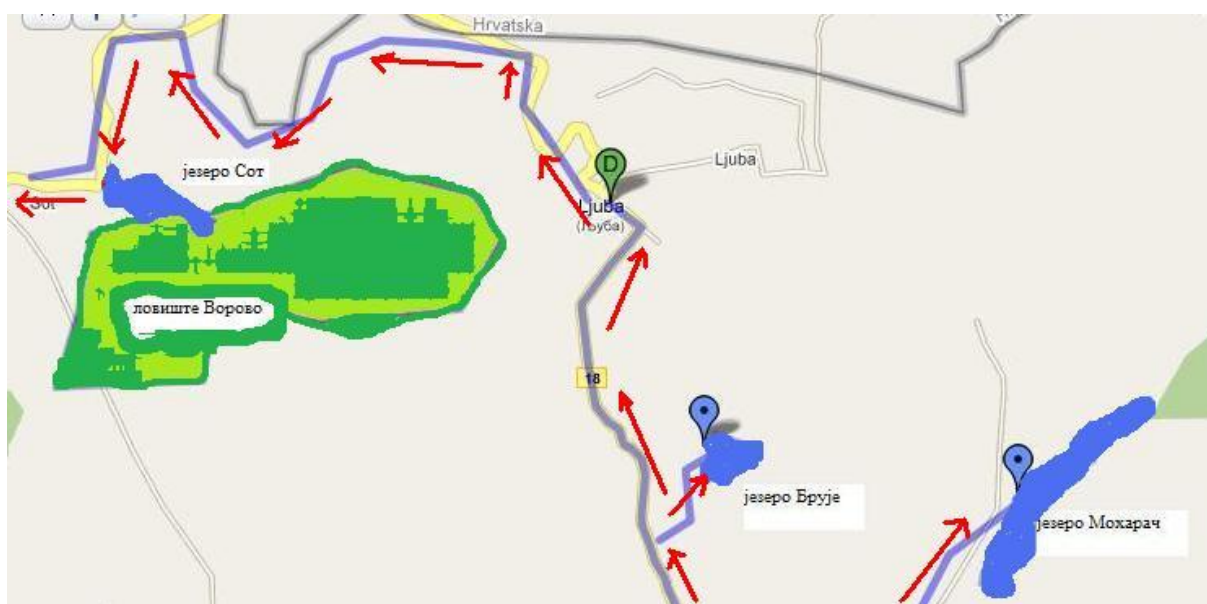
ФРУШКОГОРСКА СТАЗА А8

Полазна тачка *ФА8* био би **Ердевик** преко кога је остварена повезаност са осталим зонама и стазама унутар њих. Та повезаност је остварена преко *ФА7* а раздаљина од села Дивош износи 7 km. Оно по чему је ова стаза веома карактеристична јесу три најлепша фрушкогорска језера (Сот, Бруја и Мохарач) која се налазе на релативно малом простору па се ова стаза могла назвати и **језерска рута**. Оно што би свакако ишло у прилог развоју купалишног туризма на језерима јесте податак да је просечна температура воде у сва три језера, мерено у летњем периоду, у интервалу од 24,5 до 28,2°C.

Карта 23. Деоница пута на стази *ФА8* (Размера: 1 cm на карти одговара 500 m у природи;
Извор: Основа Google map – дорада А. Вујко)

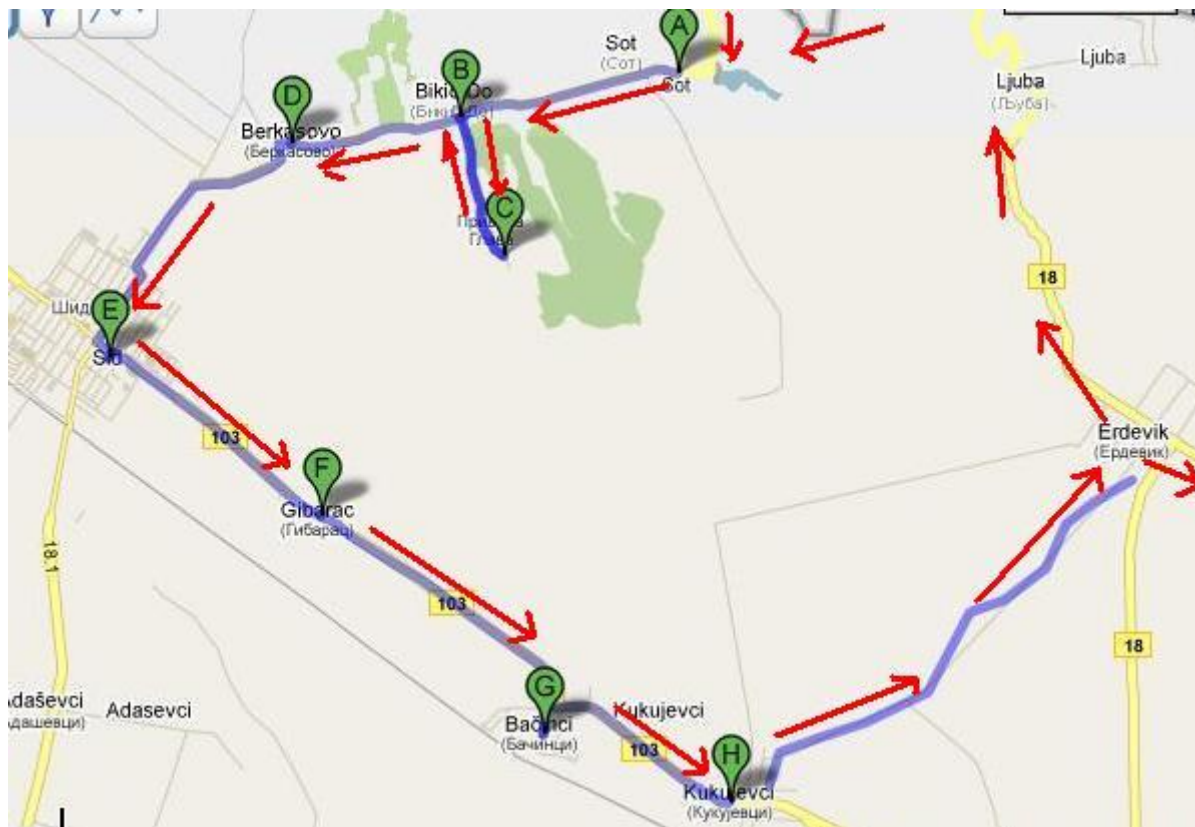
Лепота језера, импозантан рибљи фонд: шаран, амур, сом, смуђ и штука (ПППН, 2003), релативно уређене и чисте обале чине да овај део стазе буде посебно разматран у контексту развоја купалишног туризма повезаног осталим спортско-рекреативним садржајима који би се могли развијати на језерима. Северно од Ердевика, *ФА8* би водила на један екстремнији успон приликом дањег пута према *Љуби* која представља једно доминантно Словачко насеље. У центру села, поред црквице налази се паркић у ком је чесма са пијаћом водом а даље би *ФА8* пролазила поред *језера Бруја*, *језера Мохарач* и *ловишта Ворово*. Из Љубе би стаза *ФА8* могла заћи и у суседну Хрватску и то путем према Илоку.

Карта 24. Деоница пута на стази ФА8 (Размера: 1 см на карти одговара 500 м у природи; Извор: Основа Google map – дорада А. Вујко)

Крећући се у правцу Шида *ФА8* би првом половином пута, пратила високу ограду подигнуту око ловишта Ворово а затим би се путем кроз винограде и оранице, непосредно уз саму шуму возило до језера које својом лепотом оставља без даха. Овде би се могла направити и једна од база на којима је могуће направити предах и окрепити се а евентуално поправити неки квар, променути гуму и друго То је *Сотско језеро* а само 1 километар од језера *А8* би ишла и кроз *село Сот* али и 2 km. даље од Сота, до села *Бикића до*.

На почетку села Бикића дола, у десну страну би се одвојио део *ФА8* који би водио до *манастира Привина Глава* а други део *ФА8* би ишао до *Беркасова* на чијој би се северној периферији стаза *ФА8* одвојила до излетишта *Липовача*.

Ка
рта 25. Деоница пута на стази *ФА8* (Размера: 1 cm на карти одговара 2.5 km у природи;
Извор: Основа Google map – дорада А. Вујко)

Од Беркасова до *Шида* *ФА8* би ишла паралелно са долином потока Шидина а завршила би се поновним доласком у Ердевик и то са супротне стране, преко села *Гибарац, Бачинци и Кукујевици*.

ЗОНИРАЊЕ ПРОСТОРА ВРШАЧКИХ ПЛАНИНА И СТАЗЕ

УНУТАР ПОЈЕДИНИХ ЗОНА

Унутар простора Вршачких планина могуће је издвојити две карактеристичне зоне унутар којих би се могло трасирати око 70 километара стаза намењених за бицикliste, пешаке и љубитеље теренског јахања. Прва зона била би углавном планинског карактера и унутар ње би се могле издвојити две стазе, док би се друга зона углавном односила на подножје планине и вршачке винограде, па би се стаза унутар те зоне могла назвати и „Винска рута“.

ПРВА ЗОНА ВРШАЧКИХ ПЛАНИНА

Укупна дужина стаза унутар прве зоне била би око 40 km распоређених у две карактеристичне стазе. Стазе унутар којих би се могло пешачити, возити бицикл или јахати обухватају следећа места: Вршац - манастир Месић - камп простор - планинарски дом „Вршачка кула“ - извор Грнчарски - Мало Средиште - Гудурички врх - Црвени крст - Вршачка кула - плато „Код Славише“ - Вршац

ВРШАЧКО-ПЛАНИНСКА СТАЗА А1

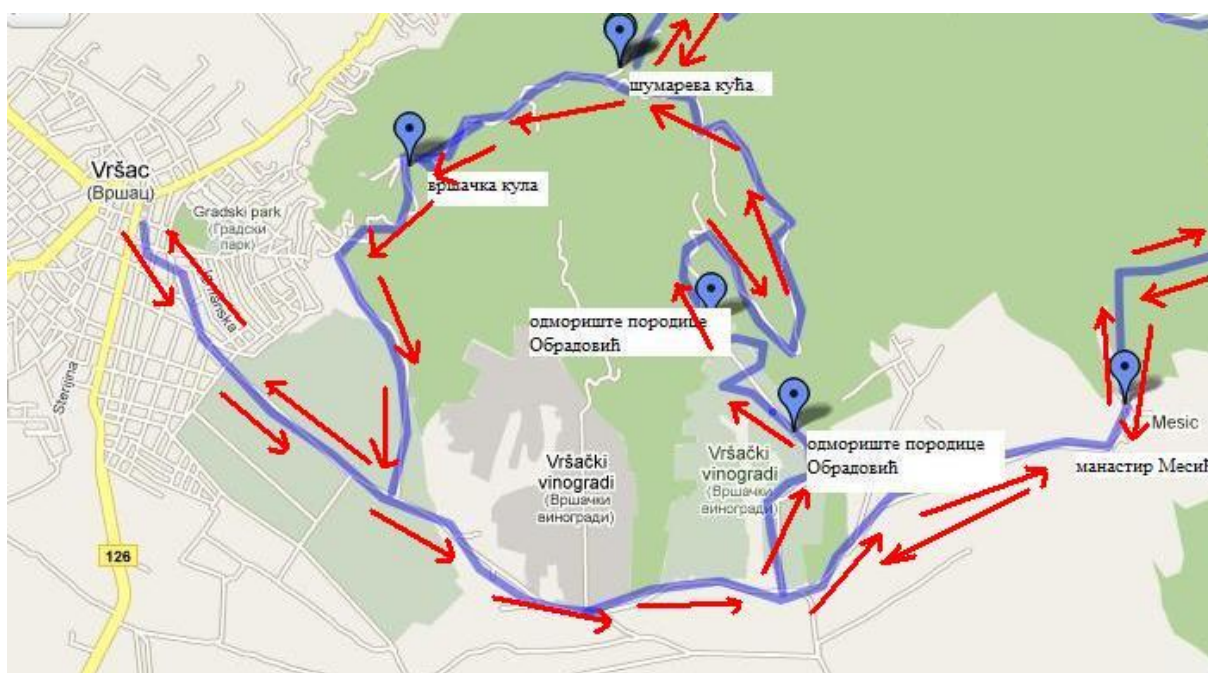
Маркација стазе *ВА1* кренула би из Вршца, а затим улицама Никите Толстоја и

Слика 63. Детаљ са плаца породице Обрадовић (Фото: А. Вујко, 2009)

Димитрије Туцовића, водила би до излаза из града. Одавде би се стаза *ВА1* поклопила са путем Вршац-Месић (где се на око 5 km од скретања стазе *ВА1* налази **манастир Месић** који би се такође могао посетити тако што би стаза *ВА1* уместо скретања у лево, продужила право, до манастира). Након 5 km од центра стаза *ВА1* би скренула лево, на пут који води кроз **Вршачке винограде**. Стаза *ВА1* би асфалтним путем ишла још отприлике 1,5 km а затим би прешла у праву шумску стазу, да би се на

око 300 метара од асфалта могла направити прва, краћа пауза на **плацу породице Обрадовић**. Ова породица је од свог плаца направила праву планинску, туристичку оазу на којој је могуће видети разне дивље животиње (дивље свиње, вукове и још много других животиња), али и „изнајмити коње“ за теренско јахање, изнајмити бицикле, као и неопходне водиче за кретање по планини и околини. Ово је прави пример повезаности природе и човека на коју је већина нас заборавила да постоји. Љубав према ономе што раде одавно се осети у свакој организованој тури тако да је ова породица неизоставни део сваке спорско-рекреативне посете овој планини али и одличан пример који би се могао применити на многе друге још увек неафирмисане планинске просторе у Србији.

Ка
рта 26. Деоница пута на стази *BA1* (Размера: 1 cm на карти одговара 1 km у природи; Извор: Основа Google map – дорада А. Вујко)

Одавде би стаза *BA1* наставила благом узбрдицом да би за још око 1 km прешла у мало тежи пут где се налази друга **планинска кућа породице Обрадовић**, такође погодна као место за одмор. На плацу ове куће породица Обрадовић планира да изгради трим стазу као и камп).

На стази *BA1* би се у следећих 3 km смењивале кратке узбрдице и низбрдице да би се потом изашло на макадамски пут са којим би се *BA1* поклопила да би водила према **Широком Билу**, где се налази и планинарски дом ПСД „**Вршачка кула**“. На око 1 km пре Широког Била стаза *BA1* би наишла на уређен извор **Грнчарски**. Вода је за пиће тако да је препоручљиво застати и окрепити се.

У планинарском дому је могуће направити паузу за одмор, појести нешто и одморити се али и преноћити. Од планинарског дома, стаза *BA1* би кретала узбрдо, асфалтом, али би се после 15 метара поново нашла на шумском путу. Овај део пута *BA1* карактеришу пре свега сталне промене терена и смењивање благих узбрдица и низбрдица. Убрзо би стаза *BA1* стигла до **шумареве куће** (у којој тренутно нико не живи али као постојећа инфраструктура, дала би се искористити уколико би затребало), а одатле би наставила путем лево (на овом месту је раскрсница. Стаза *BA1* би скретањем на лево водила према граду, скретањем у десно доле- према Гудуричком врху одакле би даље наставила стаза *BA2*), да би се после 1 km узбрдице стигло до макадамског пута који би се поклопио са стазом *BA1* и тако водио према одмаралишту **Црвени крст** на коме је такође могуће преноћити, одморити се, окрепити или нешто појести. Од овог одмаралишта стаза *BA1* би асфалтом водила до **инфо центра** ТО Вршац (који тренутно не ради).

Посебно атрактиван део пута јесте део стазе *BA1* који би у дужини од око 500

Слика 64. Стаза успона од подножја до врха куле (Фото: А. Вујко, 2009)

метара серпентинама водио до **Вршачке куле** са које је поглед незабораван. Ово је иначе место са кога је често могуће видети многобројне параглајдереристе како се затрчавају и чине неизоставан део вршачког неба. Терен је веома атрактиван и за друге облике летачких активности које организује пилотка академија или неки други летачки клубови. Од инфо центра стаза *BA1* би у дужини од око 3 km низбрдо водила до платоа „**Код Славише**“. Ово

је заправо локални назив дат по ресторану који се ту некада налазио. Од овог места стаза *BA1* би се спуштала према граду и укључивала на првобитни пут Вршацб - Месић, одакле би скретањем у десно водила право до града Вршца.

ВРШАЧКО-ПЛАНИНСКА СТАЗА А2

Маркација стазе *BA2* почела би од **шумареве куће**, до које би се ишло стазом *BA1*, одакле би скретањем у десно ка доле маркација стазе *BA2* водила у правцу **Гудуричког врха**. Стаза *BA2* представља стазу са мало већим успоном али како је у питању највиши врх Војводине, она је једноставно је неизоставан део ове планинске руте. Убрзо затим стаза *BA2* би довела до раскрснице одакле би се прво скретало у лево а затим би маркација стазе *BA2* водила само право, узбрдицом до самог врха. На врху је направљена осматрачница, висока 10-так метара са које се пружа предиван поглед. Ту је и уписна књига у коју се могу уписати сви они који освоје највиши врх Војводине.

Карта 27. Деоница пута на стази *BA2* (Размера: 1 cm на карти одговара 1 km у природи;
Извор: Основа Google map – дорада А. Вујко)

Повратак је могућ у више варијанти, преко стазе *BA1*, преко Малог Средишта, односно стазе *BA3* али и верно пратећи маркацију стазе *BA2*. Ако би се пратило стазу *BA2* онда би она најпре водила до поменуте раскрснице одакле би било неопходно скренути у

десно да би након 1,5 km стаза *BA2* водила у шуму што би опет дало одређени куриозитет. Шумским путем би стаза *BA2* водила све до села, манастира Месић и након отприлике 10 km и до самог града Вршца.

ДРУГА ЗОНА ВРШАЧКИХ ПЛАНИНА

Укупна дужина стаза унутар друге зоне била би око 25 km распоређених у једну карактеристичну стазу. Стаза унутар које би се могло пешачити, возити бицикл или јахати обухвата следећа места: Вршац - Велико средиште - подрум вина Ђорђа Крстова – Гудурица - подруми вина - Мало Средиште - манастир Средиште – Вршац.

ВРШАЧКО-ПЛАНИНСКА СТАЗА А3

Стаза *BA3* би кретала из центра Вршца а затим би водила прво улицом Вука Караџића да би код Катедрале скретала у лево, па улицом Жарка Зрењанина до пивнице

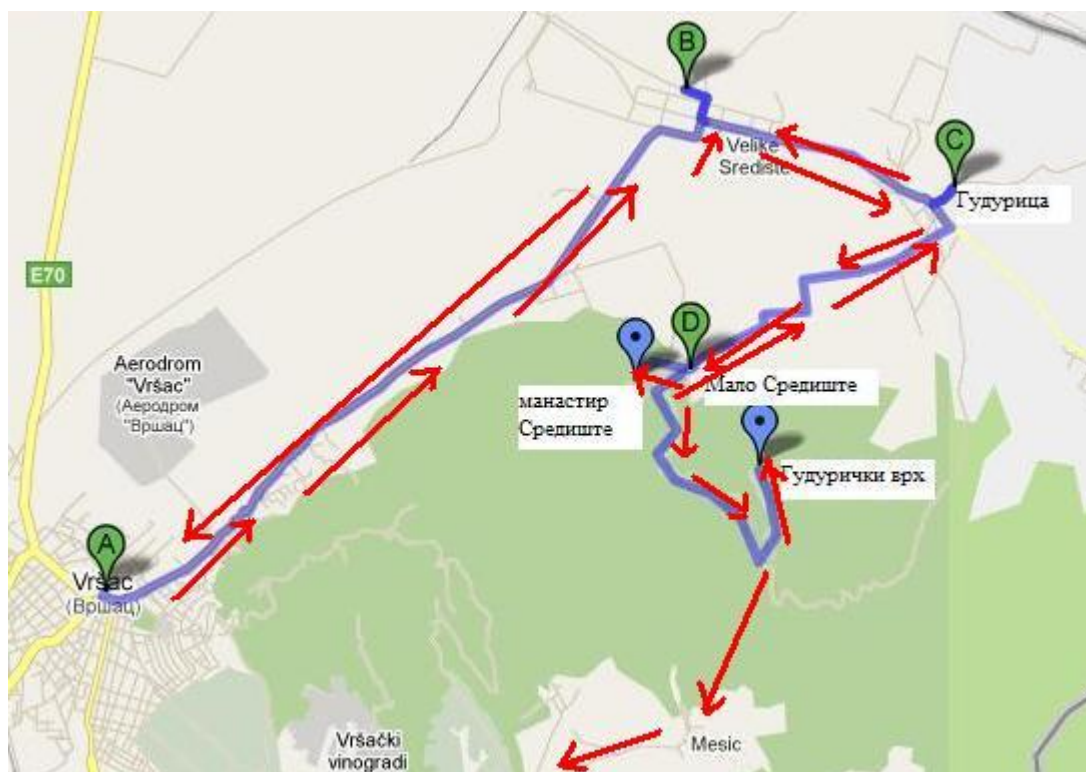

Слика 65. Винска рута (Фото: А. Вујко, 2009)

која се налази у подруму вршачке пиваре. Одавде би стаза *BA3* скретала у дено а затим би водила право све до излаза из града. На самом излазу из града стаза *BA3* би са леве стране прошла поред *пилотске академије* а онда би у дужини од око 8 km водила право све до раскрснице на којој би се скренуло у десно, ка селу **Велико Средиште** до кога од раскрснице има још око 3 km.

По уласку у село стаза *BA3* би водила до сеоске цркве у дужини од око 500 m да би код цркве скренула у лево у малу уличицу и после око 100-нак метара довела до **подрума вина господина Ђорђа Крстова**. С обзиром на број винских подрума које је на овој стази могуће обићи а у складу са чињеницом да су вршачки виногради веома познати по узгоју винове лозе и прављењу квалитетних вина, ова стаза би се с правом могла назвати **винска рута**. Господин Ђорђе Крстов је веома расположен за дочек спортско-рекреативних група које до његовог подрума могу стићи бициклима или пак фијакерима. Неопходно је само да се група најави да би се могао приредити одговарајући дочек, уз хармоникаше, тамбураше, дегустацију вина и

пропатни програм као што је винско крштење са доделом крстовнице или проглашење најбољег дегустатора који добија своју диплому и слично. Након паузе у овом винском подруму, стаза *ВА3* би водила даље ка **Гудурици** али да би се дошло до овог суседног села неопходно би било прво вратити се до поменуте цркvice одкле би стаза *ВА3* водила главним путем у дужини од око 3 km. Гудурица је етно-село у коме живи велики број националних мањина што је веома специфично за један тако мали простор и има велики број винских подрума које је могуће обићи или све или само неки, по договору. Пратећи главни пут, стаза *ВА3* би по изласку из овог села водила право у подножје Гудуричког врха чији је успон до врха описан у стази *ВА2*, а затим би у дужини од око 3 km водила право кроз вршачке винограде све до села **Мало Средиште** да би се код цркве скретало у лево а затим би стаза *ВА3* водила уз брдо све до **манастира Средиште**, у дужини од око 700 m.

Карта 28. Деоница пута на стази *ВА3* (Размера: 1 cm на карти одговара 1 km у природи;
Извор: Основа Google map – дорада А. Вујко)

Слика 66. Манастир Средиште
(Фото: А. Вујко, 2009)

Код манастира постоји извор питке воде тако да је препоручљиво свратити и на овом месту направити предах. Да би се манастири посетили важи исто правило као и за манастире у Фрушкој гори па и за све остале манастире а то је неопходност одговарајуће гардеробе. Нажалост, сви до сада поменути манастири немају одаје у којима би се путници рекреативци који би желели да посете манастире, пресвукли и упростојити. То тренутно представља проблем али не нешто што се не би дало решити посебно ако би се све ове стазе стандардизовале и обележиле. Повратак до града Вршца био би могућ истим путем до излаза из села, а затим би стаза *ВАЗ* у дужини од око 12 km водила у лево, опет уз винограде и брег али сада са супротне стране.

МАТЕРИЈАЛНА БАЗА СПОРТСКО-РЕКРЕАТИВНОГ ТУРИЗМА НА ВОЈВОЂАНСКИМ ПЛАНИНАМА

Развијеност туристичке понуде неког простора мери се, поред осталог и стањем саобраћајне инфраструктуре као и стањем смештајних капацитета³⁰. Што се тиче Фрушке горе, стање већине саобраћајница је задовољавајуће, али одмаралишта, хотели и мотели, иако се налазе у националном парку, махом су празни и напуштени што је одраз стања друштвених предузећа у чијем су власништву. Некада су то била одмаралишта за раднике, а сада у процесу приватизације чекају нове власнике. Запослени у националном парку Фрушка гора су тренутно готово једини носиоци туристичко угоститељске понуде, и то са неколико планинарских домова. „Бранковац“ је у власништву ПТТ Србија и очекује га приватизација кроз реструктуирање овог предузећа, „Осовље“ припада НИС-у, хотел у Липовачи предузећу „Војводина Шид“ а и они би највероватније требали да добију нове власнике и то у скороје време. Национални парк „Фрушка гора“ нема намеру да се у будуће бави угоститељством, већ се планира да се смештај у потпуности препусти хотелијерима, што би и представљало исправну политику развоја.

Како је до дозволе за изградњу у Националном парку веома тешко доћи, а најчешће и немогуће доћи, уређење и поновно отварање објеката који су тренутно празни или „слабије“ раде, највећа је шанса за „уцртавање“ Фрушке горе на карту туристичких спортско-рекреативних дестинација. „Панонско острво“ које би с обзиром на потенцијал којим располаже, могло да буде велики туристички центар регије, сада је само уточиште излетника „викендаша“ који или имају свој сопствени смештај или су чланови неког планинарског друштва па су у шетњи кроз планину, а што се тиче других спортско-рекреативних туриста, они су у потпуности препуштени сами себи.

Ситуација на Вршачким планинама је нешто другачија. Што се тиче саобраћајница на планини, оне су оскудне, али како је саобраћајна инфраструктура Вршца веома добра, за очекивати је промену стања. Када су смештајни капацитети на планини у питању, потребно је рећи да су они оскудни, али с обзиром на близину града Вршца, укупна слика је нешто боља.

³⁰ Смештајни капацитети се деле на основне и комплементарне. Основни капацитети представљени су хотелима, туристичким насељима, пансионима, мотелима и преноћиштима док комплементарне смештајне капацитете чине: приватне собе, кампови, одмаралишта (дечја, омладинска, радничка), комерцијални објекти у бањским и климатским местима, планинарски домови, лежаји у колима за спавање и ручавање.

САОБРАЋАЈНИЦЕ И САОБРАЋАЈ ФРУШКЕ ГОРЕ И ВРШАЧКИХ ПЛАНИНА

Подручје Фрушке горе и Вршачких планина је покривено или га додирују основни међународни, магистрални и регионални правци свих видова саобраћајне инфраструктуре. Иако поседују релативно богату саобраћајну инфраструктурну мрежу, на планинама је неопходно да се створе услови за изградњу ободне регионалне путне мреже и тако смањи већи проток саобраћаја. Локална путна мрежа била би у том случају, својим великим делом, само у функцији туристичког спортско-рекреативног опслуживања корисника Фрушке горе и Вршачких планина (планинарење, бициклизам и друго), а једним мањим делом служила би и за потребе локалног становништва у циљу повезивања насељених места. Томе у прилог иде податак да је у Европску мапу Еуровела уцртана и Војводина (Србија). Укупна дужина европских бициклистичких стаза износи 61.709 km, а европска стаза број 11 се простире од Мађарске границе и иде долином реке Тисе, а затим коридором зрењанинског пута до Београда где се укрштају стазе 11 и 4. Обе ове европске стазе имају непосредног додира са Фрушка гором и Вршачким планинама тако да би развој спортско-рекреативног туризма заправо требао бити један од приоритета за развој туризма Покрајине па и целе државе.

Са друге стране, у циљу заштите животне средине и обезбеђења стратегије одрживог саобраћајног развоја неопходно је остварити следеће главне циљеве саобраћајне политике: циљно планирање и управљање саобраћајним токовима, смањење штетног утицаја на околину и повећање сигурности у саобраћају. Стратешко планирање саобраћаја у зони Фрушке горе и Вршачких планина требао би се прилагодити објективним могућностима јавног сектора у домену инвестиционих радова са једне стране, а са друге стране, неопходно би било да буде у функцији привредног развоја региона и државе уопште, уз уважавање одрживог развоја. Да би се спровело назначено стратешко опредељење потребно би било да постоје следеће основне претпоставке: дугорочност у планирању уз доследну примену усвојених планова, шири просторни обухват код планирања, усаглашеност на нивоу регионалне и државне саобраћајне мреже као и да постоји одређена компатибилност свих саобраћајних видова.

Имплементација предвиђене саобраћајне политике у зони Фрушке горе и Вршачких планина подразумевала би примену у области: регулативне политике, инвестиционе политике, просторног планирања и социјалне политике. Економска оправданост морала би бити основ за имплементацију зацртаних стратешких планова и

заштите животне средине и утемељена на процени екстерних трошкова, због лошег стања и неадекватних решења саобраћајне инфраструктуре и уз назнаку досадашњег неадекватног коришћења мултимодалног система саобраћаја (пут-железница-брод) који на Фрушкој гори и Вршачким планинама има основе за примену (ПППН, 2003).

Када је Фрушка гора у питању, онда је важно истаћи да путна мрежа планине има задовољавајућу структуру магистралних, регионалних, локалних и некатегорисаних путева, али са знатно већом густином од густине мреже АП Војводине, што је са становишта могућности заштите Националног парка Фрушке горе веома неповољно. Негативне карактеристике путне мреже са овог аспекта су и могућност транзитирања кроз целокупан комплекс Фрушке горе, хаотичан режим саобраћаја као последица непостојања функционалне категоризације путева (посебо се односи на путеве намењене спортско-рекреативним туристима), и утврђивања њихове намене, што се одражава на усмеравање хетерогене структуре саобраћаја у готово све елементе мреже. По гребену Фрушке горе не пружају се линије јавног превоза путника, што утиче на недовољну посету подручју и онемогућава трансформацију путовања са индивидуалног на линије јавног превоза.

Што се Вршачких планина тиче, саобраћајну мрежу општине Вршац чини мрежа путева различитог ранга која својом изграђеношћу омогућује одвијање саобраћајних токова на задовољавајућем нивоу саобраћајне услуге. Постојећа изграђеност путева омогућава доступност до свих насеља у општини што резултира задовољавајућим нивоом саобраћајног повезивања са општинским центром и окружењем. Међутим, оно што представља проблем када су Вршачке планине у питању, јесте не постојање обележених стаза намењених спортско-рекреативним туристима. Иако на Фрушкој гори постоје неке обележене стазе намењене пре свега планинарима, важно је истаћи да оне нису одобрене од стране Националног парка, тако да званично не постоје. Такође, потребно је нагласити да је код превоза излетника и кретања посетилаца кроз Фрушку гору и Вршачке планине, фаворизован индивидуални саобраћај у сопственој режији, док је јавни саобраћај заступљен симболично, што такође утиче на мањи обим туристичке посете.

Железнички саобраћај је недовољно коришћен вид транспорта и на простору Фрушке горе и на Вршачким планинама и присутна је стална тенденција опадања како броја путника, тако и количине превезене робе. Основни проблем железничког транспорта роба је недовољна носивост колосека (пруга Петроварадин - Беочин), као и недовољна оријентација роба на превоз железницом. Дobar пример могућности искориштавања железница у туристичке сврхе јесте воз „Романтика“. Пројекат музејског воза

„Романтика“ установљен је 1996. године са намером да се у унутрашњем путничком саобраћају понуде путовања у сачуваној и рестаурираној гарнитурџ воза. Парне локомотиве потичу из 1944. године, а станице за воз се налазе у Сремским Карловцима (Фрушка гора), и Вршцу (www.zeleznicesrbije.com). Могућност коришћења воза за спортско-рекреативне туристе огледала би се у допуни садржаја ових планина, пре свега за стационаране спортско-рекреативне туристе, али би се требале размотрити и друге могућности које овакав вид транспорта може да пружа. Пре свега се мисли на једнодневне излете (Београд – Вршац, Београд – Нови Сад), одакле би се неким другим видом транспорта спортско-рекреативни туристи водили до полазних тачака на планинама где би могли шетати, возити бицикл или јахати и друго, а потом се поново, истим путем вратити кући.

Водни саобраћај такође није адекватно валоризован. Када је водни саобраћај у питању и овде имамо одређених погодности. Наме, северну границу Фрушке горе и јужну границу Вршачких планина, на удаљености од око 60 km, чини европски магистрални пловни пут – река Дунав која протиче кроз Србију у дужини од око 600 km и чини окосницу мреже унутрашњих пловних путева Србије, а уједно Србију повезује са мрежом пловних путева Европе. Својим пловним капацитетом може да допринесе афирмацији Фрушке горе и Вршачких планина, јер путнички бродови у оквиру међународне пловидбе могу пристати у оквиру овог простора и остварити посете фрушкогорским и вршачким знаменитостима у луци Бачка Паланка, Нови Сад и пристаништима Сремски Карловци и Бела Црква, а самим тим се заинтересовати за поновни долазак као и дужи боравак на нашим планинама, Имајући у виду да је тржиште крстарења у успону и да су све бројнији захтеви за „алтернативним“ дестинацијама. Чак трећина страних туриста који посете Београд дођу Дунавом, а број људи који том реком крстаре кроз Србију до почетка 2008. годишње се увећавао од 15 до 20 одсто. Године 2009. је у Србију Дунавом допловило око 50.000 туриста, односно више од 400 бродова. Будући да највише страних туриста у Србији борави у градовима, посебно у онима који леже на Дунаву – Новом Саду и Београду, јасно је због чега је значајно искористити потенцијале које ова река нуди (www.vibilia.rs). Водопривредном основом Републике Србије, у периоду до 2020. године, дат је приоритет радовима и активностима везаним за укључење домаћих пловних путева у европску мрежу, а пре свега, уређењу и одржавању међународног пловног пута на Дунаву.

Дакле, геосаобраћајни положај Фрушке горе се може сматрати врло повољним, јер су заступљени сви видови саобраћајних капацитета различитог хијерархијског значаја који пружају одличну доступност свим потенцијалним корисницима. Иако не толико повољан, положај Вршачких планина би интензивирањем развоја спортско-рекреативне понуде Фрушке горе постао повољнији јер би се обједињеном спортско-рекреативном понудом направило јединство (кластер) свих субјеката спортско-рекреативног туризма. У оквиру стратегије развоја Националног парка Фрушка гора и Вршачких планина приоритет би требало да буде развој пешачких и бицикличких стаза које би по својој концепцији и уређености биле намењене популацији планинара и бициклиста различитог узраста, где би се до обода тих зона формирала доступност индивидуалном и јавном саобраћају, уз организовано стационирање возила. Унутар простора Фрушке горе и Вршачких планина требало би формирати и јавни туристички превоз. Он је само делимично организован (воз „Романтика“), а такође је потребно успоставити информативно-контролне пунктове на свим главним путним правцима (улазима на Фрушку гору и Вршачке планине) у циљу адекватног информисања посетилаца и пролазника, као и контроле поштовања режима заштите, односно природних вредности простора.

СМЕШТАЈНИ КАПАЦИТЕТИ ПРВЕ ФРУШКОГОРСKE ЗОНЕ

С обзиром на то да је стаза *ФА1* најкраћа и да је најпогоднија за опуштену, крајње рекреативну бицикличку вожњу, јахање по Тврђави али и шетњу, унутар ње није неопходно додатно уређивање и грађење нових смештајних капацитета. То пре свега зато што је у близини град Нови Сад али и на Тврђави постоји луксузан хотел „Леополд“.

Сремски Карловци, такође у својој понуди имају релативно добре смештајне капацитете и ресторанске садржаје. Ипак, када је спортско-рекреативни туризам у питању, најпрепоручљивије би било одморити се или сместити у правом планинском амбијенту који омогућава Стражилово на коме се налазе ресторан са бунгаловима и планинарски дом. Закључак везан за стазу *ФА1*, када су смештајни капацитети у питању био би у потпуности позитиван.

Што се тиче стазе *ФА2*, ту је слика нешто другачија. Ово је знатно дужа стаза са веома мало садржаја када су смештај и угоститељство у питању. На целој стази се налази само један планинарски дом и неколицина сеоских кафана. Ноћење је могуће тек при

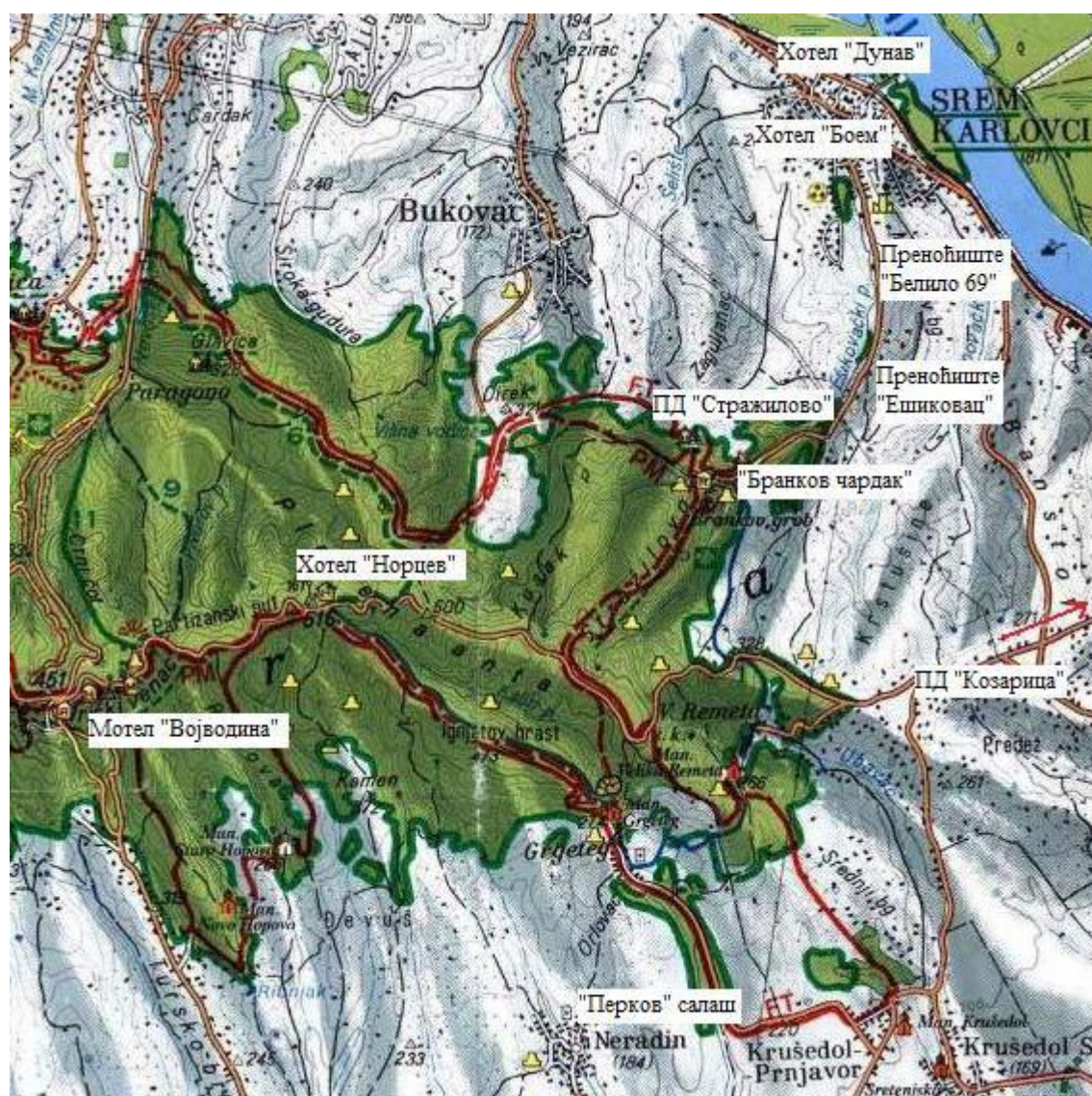
повратку у Сремске Карловце, што представља напор за оне који нису физички спремнији. Једно од решења била би изградња станице у Крчедину у којој би било могуће променити превозно средство, па ако би се туриста одвише уморио и не би желео да асвалтним путем квари утиске које је стекао у природи, за њега би се овде могао организовати превоз чезама или пак неким ципом или и слично. Пошто је на овој стази осетан дефицит смештајних капацитета било би неопходно изградити још неки од комплементарних смештајних капацитета а најприкладнији тип би био камп или још неки од планинарских домова.

Стаза *ФА3* такође је на задовољавајућем нивоу када је смештај у питању. С обзиром да је у склопу ње посета многобројним манастирима потребно је рећи да је у сваком од манастира могуће је направити одмор а у неким од њих могуће је и ноћити у коначима. Препоручљиво је и ноћење у салашарском амбијенту а на овој деоници пута налази се и најлуксузнији фрушкогорски хотел, један од ретких на простору целе планине. Занимљиво би било, поред малог кафеа који се већ ту налази, размотрити и могућност изградње кампа или смештаја у бунгаловима када је језеро Међеш у питању. С обзиром на то да је у питању веома атрактивно језеро које се налази на отприлике половини пута целе стазе *ФА3*, смештај на језеру би био више него интересантан због самог амбијента које језеро пружа.

Дакле, постојећа структура смештајних капацитета прве зоне изгледала би овако: Хотели „Боем“, и „Дунав“, преноћишта „Белило 69“ и „Ешиковац“, планинарски дом „Козарица“, (стаза *ФА2*), ресторан „Бранков чардак“ на Стражилову и планинарски дом Стражилово (стаза *ФА1*), простор за камповање са малим рестораном на језеру Међеш, „Перков салаш“, хотел „Норцев“, мотел „Војводина“ на Иришком Венцу (стаза *ФА3*) као и ресторани и приватни смештај дуж стаза.

Хотел „Дунав“ налази се на обали Дунава у Сремским Карловцима и располаже рестораном од 500 места где нуди рибљу чорбу, специјалитете од рибе као и врхунски роштиљ и друга јела по наруџбини. Располаже и са 100 лежаја у 45 соба и 5 апартмана. Собе су опремљене са сателитским и тв програмом. Пратеће садржај чине: мала семинар сала капацитета 25 особа и велика семинар сала са пратећом опремом и интернет конекцијом, капацитета 80 особа, соларијум, сауна, казино са покер апаратима и рулетом, билијар сала, продавница сувенира, чувани паркинг за 200 возила, базен на отвореном као и услуга изнајмљивања бицикала. Када су спортско-рекреативни туристи у питању, хотел има насумичне посете бициклиста који возе „Дунавском бицикличком рутом“.

Повремено, бициклисти у хотелу ноће али је много више оних који користе рестортерске услуге (бициклисти, планинари). Што се искориштености капацитета тиче у хотелу не постоје прецизни подаци о броју спортско-рекреативних туриста, мада је субјективан став да је знатно више посета и ноћења у летњем делу године када је и већи промет бициклиста на „Дунавској бицикличкој рути“. Добра ствар у вези овог хотела у контексту спортско-рекреативног туризма јесте управо његов положај у односу на „Дунавску бицикличку руту“ али неискоришћеност капацитета директно је повезана са непостојањем одговарајућег маркетинга али и пропратних елемената карактеристичних за хотеле орјентисане на спортско-рекреативне туристе (сервиси за бицикле, карте, водичи и друго).

Карта 29. Размештај смештајних капацитета прве фрушкогорске зоне (Размера: 1 ст на карти одговара 1 km у природи; Извор: Основа Geokarta - дорада А. Вујко)

Хотел „Боем“ налази се на тргу Бранка Радичевића у Сремским Карловцима и располаже са 60 лежаја у 16 соба опремљених сателитским тв програмом, смештајем за кућне љубимце и услугом прања и пеглања. У хотелу такође не постоје тачни подаци о искориштености капацитета када су спортско-рекреативни туристи у питању мада је субјективан став да је знатно више посета и ноћења у летњем делу године када је и већи промет бициклиста на „Дунавској бицикличкој руту“. Хотел има повољан положај у односу на „Дунавску бицикличку руту“, што би се могло искористити као повољност за промовисање Фрушке горе када је спортско-рекреативни туризам у питању.

Преноћиште „Белило 69“ налази се на путу за Стражилово из правца Сремских Карловаца од којих је удаљен око 1,5 km. Располаже са 19 соба у којима је смештено 53 лежаја. Собе су опремљене са купатилима, централним грејањем, кабловском тв, телефоном, интернетом, мини баром. У саставу преноћишта налази се и ресторан „Ешиковац“ који има салу са винотеком (50 места) и вински подрум (100 места). На 500 метара од објекта налази се и спортски комплекс Дворске баште где су смештени терени за одбојку на песку, фудбал, кошарку и атлетска стаза. Када су спортско-рекреативни туристи у питању, битно је истаћи да се преноћиште „Белило 69“ налази на атрактивном делу „Дунавске бицикличке руте“ која води према Стражилову тако да су спортско-рекреативни туриста који ноће у Преноћишту заправо бициклисти. Према подацима добијеним од власника објекта, госпође Снежане и господина Синише Јовановић, у објекту годишње ноћи око 150 страних туриста бициклиста. Услуге хране и пића користи знатно већи број домаћих и страних спортско-рекреативних туриста (бициклисти, планинари), мада прецизна евиденција о томе још увек не постоји. И овај објекат има повољан положај у односу на „Дунавску бицикличку руту“, што представља предност, али као и предходни објекти још увек нема тржишну орјентацију на спортско-рекреативне туристе, што свакако утиче на попуњеност капацитета.

Преноћиште „Ешиковац“ налази се на путу за Стражилово из правца Сремских Карловаца од којих је удаљен око километар, а располаже са 24 лежаја распоређених у 6 соба и 1 апартману. Собе су са купатилима и тв уређајума, а уз преноћиште се нуди и доручак. Ово Преноћиште се, баш као и предходно, налази на испом путу за Стражилово тако да је и у њему слика приближно иста када је евиденција спортско-рекреативних туриста у питању.

Планинарски дом „Козарица“ се налазу у непосредној близини Дунава у Чортановачкој шуми, а објекат има подрум, високо приземље, поткровље, велику

трпезарију и кухињу. Капацитет објекта је 4 собе по 20 места, у трпезарији 30 места, а испред Дома је ливада која је погодна за камповање. Дом располаже водом за пиће са извора који је удаљен десетак метара, има струју, собе немају грејање а у трпезарији је пећ на чврсто грејање. То значи да је у дому само лети могуће ноћење. Организоване групе морају се претходно најавити. Дом није снабдевен намирницама и нема домара. Дежурства се организује по потреби. Тренутна искориштеност капацитета је само делимична и то од стране домаћих планинарских група које се претходно најављују.

Ресторан - преноћиште „Бранков чардак“ се налази на излетишту Стражилово.

Слика 67. Поглед на ресторан - преноћиште „Бранков чардак“ (Фото: А. Вујко, 2009)

Капацитет ресторана је 170 места, односно 50 у затвореном делу и 120 места на тераси. У понуди ресторана су алкохолна и безалкохолна пића, јела са роштиља, специјалитети од рибе и дивљачи као и разна врста јела по поруџбини. У склопу објекта налазе се и 6 двокреветних бунгалова који поседују купатило, телевизор и фрижидер, а у зимским месецима обезбеђено је и грејање. Дobar положај у односу на излетиште

Стражилово и „Дунавску бицикличку руту“ чине да је у летњим месецима овај ресторан стално попуњен. Не постоји прецизна евиденција о промету туриста али субјективан став запослених је да су најчешћи посетиоци ресторана спортско-рекреативни туристи које чине домаћи и страни бициклисти и планинари.

Планинарски дом „Стражилово“ се налази на стражиловском брегу Черат на 284 m надморске висине, и представља зидано приземље са кухињом, има и две трпезарије, тв салу, спрат од дрвене грађе са 10 соба у којима су распоређени кревети на спрат који се по потреби могу допуњавати. Капацитет је 72 лежаја. Овај планинарски дом је највећи објекат овог типа на Фрушкој гори, а има струју, техничку воду из базена, воду са извора удаљеног око 100 метара, по једно купатило и WC на приземљу и спрату, опрему за припремање и послужење хране, трпезарију, салу и две велике собе у којима се греју пећима на чврсто гориво. Дом ради од суботе у 9 сати до недеље у 18 сати, а има и дежурства радним данима по потреби. Организоване групе се морају најавити. Што се

тиче попуњености капацитета, у дому се најчешће смештају групе од по 20 – 30 планинара који у дому ноће једну или две ноћи. Много више је планинара који у дом свраћају да се одморе и окрепе пре наставка пута.

„Перков“ салаш се налази у селу Нерадин, а карактерише га аутентичан сеоски амбијент и на њему се одвија живот као пре много година. Домаћини који се труде да

Слика 68. На улазу у „Перков“ салаш (Фото: А. Вујко, 2010)

очувају традицију некадашњег живота за осветљење користе светлост фењера, а водом се снабдевају са извора Свети Никола. Уз договор са газда Николом Ивановић, поред одмора уз ручак овде је могуће и преноћити у импровизованом кампу. С обзиром на специфичност амбијента код газда Николе се у летњим месецима често могу наћи групе планинара које уживају у хладу столетног ораха. Под кров може да се смести до 40 људи, а

под орах у дворишту још двадесетак. Недалеко је и језеро Међеш, где посетиоци најчешће одлазе на купање и пецање. Посетиоци долазе по договору, најчешће организовано тако да, што се тиче спортско-рекреативних туриста, до сада су то најчешће били бициклисти и планинари.

Хотел „Норцев“ представља скраћеницу од „Наставно-образовно-рекреативни центар Електровојводине“, а налази се на Иришком венцу (506 m надморске висине), или 4 km у десно од раскрснице на Иришком венцу, када би се стазом ФАЗ долазило из Ирига. Хотел представља место за едукацију, одмор и рекреацију. Гостима се нуди богат избор јела националне, интернационалне кухиње, кућних специјалитета, вегетаријанских, посних и кошер менија, уз широк асортиман пића и врхунску услугу. располаже са 107 лежаја распоређених у 39 квалитетно опремљених соба и 5 луксузних апартмана. Хотел има 4 сале и сепаре са 280 места и озвучењем, савремено опремљену учионицу са 36 места, сауну, теретану, затворен базен са терасом, затворен простор за стони тенис, шах, пикадо. Поседује две терасе са 320 места. Хотел „Норцев“ представља и место за конгресни туризам. Можда би управо овај податак могао да се искористи у контексту промоције спортско-рекреативног туризма. образовање свих субјеката туристичке

привреде о важности спортско-рекреативног туризма могло би да отпочне конгресом спортско-рекреативног туризма који би се можда могао управо овде одржати. Хотел располаже са конгресном двораном капацитета 250 места, салом за састанке са 34 места и кабинетом за стручну обуку. Када су спортско-рекреативни туристи у питању, тренутно у хотелу не постоје прецизни подаци о тачном броју ове категорије туриста.

Мотел „Војводина“ се налази на Иришком венцу (500 m надморске висине), на око 2,5 km у десно од раскрснице на Иришком венцу, када би се стазом *ФАЗ* долазило из Ирига. У поткровљу мотела налазе се 12 соба са укупно 30 лежаја, а у склопу мотела је и ресторан капацитета 310 места. Ресторан је познат по разноврсним јелима војвођанске националне кухиње, а посебно по специјалитетима од дивљачи и роштиљу. С обзиром на то да се налази у веома „фреквентној“ планинарској зони, овај мотел бележи сталну посету одређеног броја планинара који у њега долазе да се окрепе и да ручају.

Приватни смештај по домаћинствима могућ је у склопу домаћинстава на Банстоу и у Чортановцима (Табела 89).

Табела 89. Преглед преноћишта по домаћинствима приватног смештаја на Банстоу и Чортановцима

Место	Приватна домаћинства
<i>Банстол</i>	Кућа за одмор „Банстол“, Веб: www.selo.co.rs
<i>Чортановци</i>	Кућа за одмор „Моја успомена“, Веб: www.mojauspomena.rs

(Извор: www.vojvodinaonline.com)

Укупна дужина стаза прве зоне је око 170 km уређених у три карактеристичне стазе, а структура смештајних капацитета прве зоне дата је у табели 90.

Табела 90. Смештајни капацитети на Фрушкој гори – прва зона (2007)

Смештајни капацитети прве зоне		
Основни смештајни капацитети		
<i>Врста смештаја</i>	<i>Собе</i>	<i>Лежаји</i>
Хотели	124	302
Мотели	12	30
Преноћишта	7	24
Остало	25	55
Комплементарни смештајни капацитети		
Планинарски домови и куће	14	152
Укупно:	182	563

(Извор: НП Фрушка гора 2007. године)

У циљу оцене квалитета понуде и простора смештајних капацитета намењених спортско-рекреативним туристима на Фрушкој гори и Вршачким планинама, који се налазе у склопу одређених зона, оцене је у распону од 1 до 5 дала ауторка рада. Иако субјективне, оцене су даване на основу вишегодишњег истраживања (период од 2007 до 2011), које је обухватало: посете објектима, разговоре са запосленима и власницима, конзумирање хране и пића, као и изводљивост боравка у објектима (смештај бицикала, најава боравка и друго). Појединачне оцене су даване за следеће категорије: особље (однос особља према госту, љубазност, гостопримство, предусретљивост, давање информација и друго), храна и пиће (квалитет, аутентичност, јестивост и друге органолептичке особине), хигијена (одржавање објекта и околине), садржај (пропратни садржаји), уклопљеност у простор (амбијент објекта), и инфо (могућност добијања планинарских и бициклистичких карата околине, туристичких водича и других информација).

Из табеле 91 се може видети да су најслабијим оценама оцењиване активности везане за пружање адекватних информација о постојању обележених стаза и других објеката у окружењу као и недостатак адекватних карата и водича неопходних за сналажење спортско-рекреативног туристе у простору.

Табела 91. Оцена квалитета понуде и простора смештајних капацитета на Фрушкој гори – прва зона (2007-2011)

Објекат	Особље	Храна и пиће	Хигијена	Садржај	Уклопљеност у простор	Инфо	Ук.
Хотел „Дунав“	4	5	4	4	4	2	3,8
Хотел „Боем“	4	4	4	3	3	2	3,3
Преноћиште „Белило 69“	4	4	4	4	3	2	3,5
Преноћиште „Ешиковац“	3	4	4	1	3	1	2,6
Планинарски дом „Козарица“	5	1	1	1	5	1	2,3
Ресторан „Бранков чардак“	5	5	2	1	5	2	3,3
Планинарски дом „Стражилово“	5	5	3	3	5	2	3,8
Перков салаш	5	5	5	1	5	2	3,8
Хотел „Норцев“	4	5	5	5	5	2	4,3
Мотел „Војводина“	4	5	3	1	5	2	3,3

(Извор: анкета коју је спровела А.Вујко)

СМЕШТАЈНИ КАПАЦИТЕТИ ДРУГЕ ФРУШКОГОРСКЕ ЗОНЕ

Већина планинарских домова Фрушке горе налази се управо у склопу стазе *Ф44*, тачније на излетиштима Поповица и Главница тако да ова стаза има веома интересантну понуду планинарских домова у којима је ноћење веома повољно. Оно што и у склопу ове зоне па самим тим и стазе *Ф44*, недостаје, јесу кампови који би се могли изградити на језеру или пак неком од излетишта и видиковаца дуж стаза. Када је стаза *Ф45* у питању, смештајни капацитети унутар ње су, за разлику од претходне стазе, поприлично оскудни те би се дуж стаза могло пронаћи место за евентуалну изградњу кампа или смештаја типа бунгалова. Дакле, постојећа структура смештајних капацитета друге зоне изгледала би овако: пансиони у Сремској Каменици, “Кордун”, “Олимп” и “Евангелина”, планинарски домови на Поповици (“Др. Радивој Симоновић- Пензионер”, “Орловац”, “Железничар”), планинарски дом “Занатлија” на Главници, планинарски дом „Змајевац“, хотел “Термал”, ранч „Платан“, Преноћиште „ЕОН“ (стаза *Ф44*), и ресторан-преноћиште “Караш” (стаза *Ф45*), као и многобројни лежаји приватног смештаја.

Пансион „Кордун“ се налази у улици Моше Пијаде 10а у Сремској каменици и представља савремен објекат са 14 лежаја у 6 соба. Свака соба је богато опремљена а у склопу пансиона су и ресторан са две сале, великом и удобном баштом и роштиљем.

Пансион „Олимп“ се налази у улици Милоша Обилића 8. у Сремској Каменици и представља модеран објекат у коме се налазе 14 лежаја распоређених у 7 соба а свака соба је са купатилом, телефоном, мини баром. У склопу пансиона је и ресторан са богатим менијем.

Пансион „Евангелина“ се налази у улици Бранислава Букурова 2. у Сремској каменици (Татарско брдо), и представља луксузан објекат окружен зеленилом. Располаже са 32 лежаја распоређена у 16 соба а поседује и ресторан и услугу прања и пеглања. Тренутно стање искориштености капацитета ова три пансиона у Сремској Каменици, када је спортско-рекреативни туризам у питању, је незнатно. Но, разговарајући са власницима објеката дошло се до закључка да би, уколико се за то створе услови и уколико се поменуте стазе обележе, они своје будуће пословање радо прилагодили и спортско-рекреативним туристима.

Планинарски дом „Занатлија“ на Главници представља зидану зграду са кухињом и трпезаријом. У висини спрата је и велика тераса са погледом на Нови сад и Петроварадин а испред дома је простор са столовима, клупама и помоћним просторијама.

Капацитета је 56 лежаја смештених у 8 соба а у поткровљу има још додатног места ако се укаже потреба. Дом има струју а вода за пиће се доноси из оближњег викенд насеља а стално је снабдевен храном. Трпезарија се греје каљевом пећи а ово је један од ретких домова у којем се и собе греју и то радијаторима етажног грејања. У дому не постоји дежурство и све посете је неопходно најавити. Што се попуњености капацитета тиче, с обзиром на то да је и зими у дому могуће дуже боравити, постоје субјективно процењени подаци да је дом равномерно попуњен током целе године од стране планинара којих има највише, и бициклиста.

Планинарски дом „Железничар“ се налази на Поповици у викенд насељу и представља један од најпосећенијих планинарских домова на Фрушкој гори. Испред њега су старт и циљ фрушкогорског маратона. Представља приземну кућу са кухињом и две собе а има и терасу са предивним погледом на Сремску каменицу и Нови Сад. Капацитета је 40 лежаја смештених у две собе. У дому постоји струја, техничка вода из базена, вода за пиће из оближњег бунара, а просторије се греју каљевим пећима. Овај дом је феноменалан и за само одмор уз кафицу или чај а у њему је могуће и ручати нешто од јела са роштиља. Иако дом ради само викендом, у случају потребе могуће је најавити групе и у њему боравити и радним данима. С обзиром да се собе греју, попуњеност капацитета је током целе године, а дом радо посећују како планинари тако и бициклисти.

Планинарски дом „Орловац“ се налази на Поповици и представља приземну кућу са трпезаријом, кухињом и три собе у којима је смештено 26 лежаја. Дом располаже са струјом, техничком водом из базена, водом за пиће из бунара испред дома, трпезаријом у којој је пећ на чврсто гориво, а собе се зими не греју, док у трпезарији постоји пећ на чврста дрва. Дом није снабдевен храном и нема довољно прибора за припремање хране. Такође, све евентуалне посете је неопходно унапред најавити. Што се попуњености капацитета тиче, субјективни подаци указују на то да је дом попуњен једино уочи фрушкогорског маратона од стране планинара али и бициклиста.

Планинарски дом „Др. Радивој Симоновић“ - „Пензионер“ налази се на Поповици испод саме шуме и представља приземну зграду са трпезаријом и кухињом а испред дома је тераса са столом и клупама испод винове лозе. У њему се налази 6 лежаја и то у три собе што представља погодност. Иначе, дом располаже са струјом, техничком водом из базена, водом за пиће (бунар), собе се не греју, али у трпезарији је пећ на чврсто гориво. Када је попуњеност капацитета у питању онда је битно истаћи да је ноћење у дому регистровано искључиво у летњим данима али је део са клупама и трпезаријом попуњен

током целе године. Интересантно је и то да дом није снабдевен храном али у кухињи постоји инвентар неопходан за њено припремање, што значи да се храна у њему припрема само уз предходни договор. Испред дома је уређено дечје игралиште што такође представља погодност. У дому једино недељом постоји дежурство, а све остале посете се морају најавити. Најчешћи посетиоци дома су планинари којима је дом полазна и завршна тачка приликом шетње „Славицином стазом здравља“.

Планинарски дом „Змајевац“ се налази на излетишту Змајевац, а тренутно је издат приватном угоститељу и служи као угоститељски објекат. Има укупно девет соба, све су

Слика 68. Детаљ из ПД „Змајевац“
(Фото: А. Вујко, 2010)

са француским лежајем, и то пет соба са по једним француским лежајем и четири собе са по два француска лежаја. Свака соба има купатило. Око планинарског дома је ливада погодна за одмор и камповање, а сва околина је прекривена листопадном шумом.

Непосредно иза дома је амфитеатар капацитета 800 места погодан за разне приредбе јер је веома акустичан иако је

око окружен бујном шумом. Када су спортско-рекреативни туристи у питању, онда је важно истаћи да је ово објекат који би требало да буде пример и свим осталима. Ипак, још увек не постоји прецизна евиденција о броју спортско-рекреативних туриста али судећи по субјективним подацима, дом је равномерно попуњен током целе године, а у њега најчешће свраћају планинари и бициклисти.

Хотел „Термал“ се налази у Врдник, када се на уласку у место из правца Змајевца, скрене у десно. Хотел у својој понуди има 254 лежаја распоређених у 96 соба и три апартмана, 2 ресторана, отворени олимпијски и затворени базен, терапеутски базен и каде за хидромасажу са термалном водом, спортске терене и друго. Гостима су на располагању и фитнес сала, сауна, кабинети за масажу и салон лепоте. Што се тиче спортско-рекреативних туриста (планинари и бициклисти), они су, тренутно у хотелу слабије заступљени. У специјалној болници за рехабилитацију „Термал“ успешно се лечи широк спектар оболења, а у контексту спортско-рекреативног туризма битно је истаћи да је овде могуће лечити разне спортске повреде, а врши се и пружање услуга у циљу унапређења здравља. Према субјективним подацима, овакви туристи најчешће користе услуге базена,

што је и оправдано с обзиром на то да је познато да вода има релаксирајуће дејство и да је права благодет за организам.

Карта 30. Размештај смештајних капацитета друге фрушкогорске зоне (Размера: 1 см на карти одговара 1 км у природи; Извор: Основа Geokarta - дорада А. Вујко)

Ранч „Платан“ се налази на око 300 m од скретања у лево на улазу у Врдник из правца „Змајевца“, а представља простор од око 1,5 ha уређених за боравак у природи. Смештај туриста је омогућен у 6 апартманских кућица. Свака апартманска кућица је површине од 36 m², а састоји се од собе са камином, комплетно опремљене кухиње, купатила и француског лежаја у поткровљу, са посебним улазом и терасом. Поред шетње стазом здравља до Врдничке куле и манастира Раваница, на располагању су и спортске активности попут кошарке, одбојке, стоног тениса, боћања, бадминтона, пикада и стоног фудбала. Када је спортско-рекреативни туризам у питању, према субјективним подацима, гости објекта су до сада били корисници услуга бање „Термал“, и „викенд-туристи“ или туристи из Новог Сада и Београда који се најчешће на једну ноћ одлучују за боравак у природи у циљу одмора и релаксације. С обзиром на потенцијале који красе ранч „Платан“, за очекивати је да ће се у будућности променити и њихова спортско-рекреативна понуда, а самим тим и број спортско-рекреативних туриста који би свакодневно пролазили обележеним стазама.

Преноћиште „ЕОН“ заједно са турист бироом и рестораном основани су у Врднику као породична фирма која се бави туризмом. Налазе се у мирном делу Врдника, у непосредној близини бање, с пуно зеленила са мноштвом етно детаља и цвећа. Располаже са 8 лежаја распоређених у две собе и један апартман. Све собе имају купатило, тв и мини кухињу. Када је спортско-рекреативни туризам у питању, тренутно је ситуација таква да су готово сви туристи заправо корисници услуга бање „Термал“.

Ресторан - преноћиште „Караиш“ се налази на путу за Беочин из правца Новог Сада и поред класичне услуге ресторатерства (рибе и вина), пружа и услугу преноћишта јер поседује 5 соба са шест лежаја. Ресторан поседује и сопствену плажу капацитета око 5000 места. Када је спортско-рекреативни туризам у питању, ресторан је често у летњим месецима место на које свраћају бициклисти али то је све. Са обележавањем стаза, место би могло постати једно од посећенијих у склопу фрушкогорске стазе *ФА5*, посебно због плаже на Дунаву.

Приватни смештај по домаћинствима могућ је у склопу бројних домаћинстава у Врднику, Иригу и Јазку (Табела 92).

Табела 92. Преглед преноћишта по домаћинствима приватног смештаја у Врднику, Иригу и Јазку

Место	Приватна домаћинства
Врдник	Аврамовић Бора, Радничка 9. Тел: 022 465-326
Врдник	Аћимовић Ратко, Дудашева 11. Тел: 022 465-046
Врдник	Бугарски Мара, Браке Петковић 1. Тел: 022 465-046
Врдник	Црногорчевић Смиља, дуданева 1. тел: 022 466-198
Врдник	Илић Милош, Фрушкогорска бб. Тел: 022 465-859
Врдник	Клосић Вера, Карађорђева 33. Тел: 022 465-550
Врдник	Механцић Љубица, Карађорђева 43. Тел: 022 465-975
Врдник	Стојковић Јасна, карађорђева бб. Тел: 022 465-892
Врдник	Тодоров Љубица, Ренећаш 41. Тел: 022 465-425
Врдник	Зекић Зорка, Карађорђева 43. Тел: 022 465-134
Врдник	Зепајановић Станка, Фрушкогорска 13. Тел: 022 465-134
Ириг	Васиљевић Стојанка, Карађорђева 43. Тел: 022 465-642
Ириг	Ђурђевић Аница, Карађорђева 23, Тел: 022 461-126
Ириг	Јаћимовић Ратомир, Дудашева 11, Тел: 022 461-126
Јазак	Преноћиште Милићевић, Фрушкогорска 24, 022 468-469
Јазак	Преноћиште Јеврић, Фрушкогорска бб, 022 468-468
Јазак	Јеркић Јован, Забеље бб. тел: 022 461 126

(Извор: ТО Ириг 2007. године)

Укупна дужина стаза унутар друге зоне је око 80 km уређених у две карактеристичне стазе, а структура смештајних капацитета друге зоне дата је у табели 93.

Табела 93. Смештајни капацитети на Фрушкој гори – друга зона (2007)

Смештајни капацитети друге зоне		
Основни смештајни капацитети		
Врста смештаја	Собе	Лежаји
Пансион	29	60
Преноћишта	14	24
Комплементарни смештајни капацитети		
Приватна домаћинства	Собе се издају по потреби	Број лежајева варира
Бањска лечилишта	99	254
Планинарски домови и куће	20	136
Укупно:	162	474

(Извор: НП Фрушка гора 2007. године)

Из табеле 94 се може видети да су најслабијим оценама оцењиване активности везане за пружање адекватних информација о постојању обележених стаза и других објеката у окружењу као и недостатак адекватних карата и водича неопходних за сналажење спортско-рекреативног туристе у простору.

Табела 94. Оцена квалитета понуде и простора смештајних капацитета на Фрушкој гори – друга зона (2007-2011)

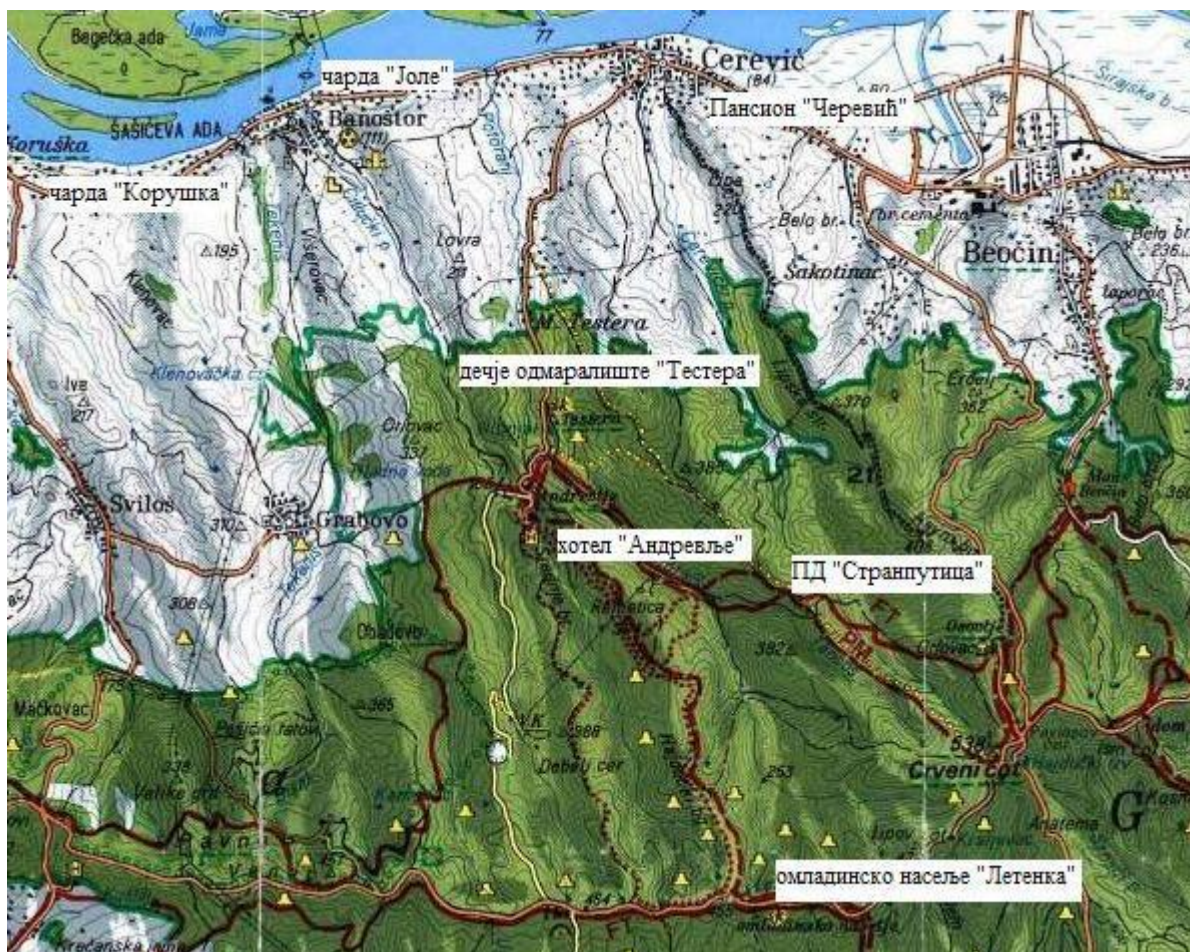
Објекат	Особље	Храна и пиће	Хигијена	Садржај	Уклопљеност у простор	Инфо	Ук.
Пансион „Кордун“	3	2	4	3	1	1	2,3
Пансион „Олимп“	3	3	4	2	2	1	2,5
Пансион „Евангелина“	3	3	4	2	2	1	2,5
Планинарски дом „Занатлија“	5	3	3	2	5	2	3,3
Планинарски дом „Железничар“	5	3	3	2	5	3	3,5
Планинарски дом „Орловац“	4	2	3	2	5	1	2,8
ПД „Пензионер“	5	2	3	2	5	2	3,1
ПД „Змајевац“	5	5	3	3	5	2	3,8
Хотел „Термал“	4	4	3	4	5	3	3,8
Преноћиште „ЕОН“	5	5	5	2	4	2	3,8
Ресторан - преноћиште „Караш“	4	4	3	2	4	2	3,1

(Извор: анкета коју је спровела А.Вујко)

СМЕШТАЈНИ КАПАЦИТЕТИ ТРЕЋЕ ФРУШКОГОРСKE ЗОНЕ

Смештајни капацитети унутар ове зоне су углавном дечја одмаралишта и могло би се рећи да је ова зона веома сиромашна осталим врстама смештајних капацитета. С обзиром да су поред дома ливаде, овај простор представља и добро место за камп. Дакле, постојећа структура смештајних капацитета треће зоне изгледала би овако: Пансион „Черевих“ на Дунаву, планинарски дом „Странпутица“, дечије одмаралиште „Тестера“ и хотел на „Андревљу“ (стаза *ФАБ*), чарда „Јоле“ у Баноштру, Ресторан - преноћиште „Корушка“ на излетишту Корушка и омладинско насеље „Летенка“ (стаза *ФА7*).

Пансион „Черевих“ се налази на обали Дунава, у селу Черевих и представља богато опремљен објекат у коме је гостима на располагању и класична ресторатерска услуга али и услуга смештаја с обзиром да објекат располаже са 10 соба капацитета 25 лежаја. Интересантно је да овај пансион у понуди има наутичке програме на Дунаву, риболовни туризам као и пешачке и бицикличке туре кроз Фрушку Гору. Што се искориштености капацитета тиче, према субјективним подацима, у пансиону тренутно у току летњих месеци има више спортско-рекреативних туриста (туристи који бораве користе услуге изнајмљивања бицикала, програме вожње Дунавом и друго), мада је скоро незнатан број планинара и бициклиста.

Карта 31. Размештај смештајних капацитета треће фрушкогорске зоне (Размера: 1 cm на карти одговара 1 km у природи; Извор: Основа Geokarta - дорада А. Вујко)

Планинарски дом „Странпутица“ се налази недалеко од Тестере и Андревиља у Долини кестенова.³¹ Дом је дрвена барака у којој су смештени трпезарија, кухиња и четири собе капацитета 18 лежаја. За струју се користи агрегат, техничка вода се доноси са оближњег потока а вода за пиће са оближњег извора. У трпезарији постоји пећ на чврсто гориво, а остале просторије се не греју. Дом нема стално дежурство, већ је отворен по потреби. Дом се налази крај ливаде на којој је могуће поставити шаторе. Што се тиче искориштености капацитета, у дому се углавном борави лети, у склопу организованих планинарских или бициклических акција које организују планинарска друштва или бициклически клубови.

³¹ Ако би се од дома наставило дуж долине потока Поторањ ишло би се путем поред импозантних стабала кестена тако да се по њима и цела долина назива Долина кестена.

Дечје одмаралиште „Тестера“ се налази на истоименом излетишту, 5 km јужније од Черевиха, у самом срцу Фрушке горе. Одмаралиште чини неколико зграда међусобно удаљених неколико десетина метара. Ту су спаваонице за децу, кухиња, трпезарија,

Слика 68. Детаљ из одмаралишта „Тестера“
(Фото: А. Вујко, 2010)

економске зграде, два мања базена за купање, а изнад су и црквица и капела. Изнад одмаралишта и излетишта је вештачко језеро згодно и за купање и за одмор а овуда протиче и најдужи фрушкогорски поток - Поторањ што све даје одличне услове за стајалиште па и преноћиште. Одмаралиште је наменски уређено за боравак деце, спортсиста и рекреативаца и задовољава стандарде смештаја,

исхране, образовања, васпитања, медицинске неге, забаве и угодног боравка у природи. У одмаралишту су три смештајна павиљона укупног капацитета 156 лежаја смештених у вишекреветним собама. С обзиром на то да је одмаралиште прилагођено групним посетама (екскурзије, припреме спортиста и друго), искориштеност капацитета је углавном сезонског карактера (лето и зима). Према субјективним подацима, спортско-рекреативни туристи на Тестеру долазе у склопу организованих планинарских или бицикличких манифестација, планинарских друштава и бицикличких клубова.

Хотел „ЦЕПТОР“ - Андревље представља скраћеницу од „Центар за привредно-технолошки развој“ Војводине, а налази се у близини Тестере, свега 1,8 km јужније. У питању је приземна зграда са црвеним кровом озидана обрађеним каменом. На јужној страни, ка ливади, налази се тераса оивичена живом оградом где се налази пространи ресторан, кухиња и санитарни чвор. Пошто је хотел изграђен на нагнутом терену, гледано од ливаде са севера, стиче се утисак да је цело здање приземно али ако се приђе са супротне стране уочава се део здања који има чак три нивоа. У овом делу се налазе собе које су углавном двокреветне (31 соба са 60 лежајева). Такође, поседује и: ресторан салу (капацитета 120 места), летњу башту (капацитета 200 места), библиотеку са читаоницом, фитнес салу, суву финску сауну и једну просторију за разоноду (билијар, карте и друго).

Што се искориштености капацитета тиче, у хотелу за сада није бележено присуство спортско-рекреативних туриста.

Чарда – скела „Јоле“ се на самој обали Дунава у центру села Баноштор и представља идеално место за предах пре даљег успона на планину. Управо овде се може пробати чувени сремски специјалитет, овчији паприкаш, по коме је чарда надалеко позната. На чарди се спремају и специјалитети од рибе. Поред честих групних и појединачних посета и путника који скелом прелазе Дунав, ово је омиљено место сусрета и провода мештана Баноштора и околних села. Скелом из Баноштора се стиже на бачку страну Дунава право до чарде "Код Браше" у Бегечу. Чарда представља место на коме бициклисти често праве паузу и у току летњих месеци овде их је, свакодневно, могуће видети на десетине иако нико не води прецизну евиденцију о томе.

Чарда „Корушка“ се налази на излетишту Корушка које представља викенд насеље са уређеном плажом и рестораном у коме је могуће и ноћити јер се у поткровљу објекта налазе 4 собе са укупно 12 лежаја. Чарда „Корушка“, баш као и предходна чарда „Јоле“, представља место на коме бициклисти често праве паузу и у току летњих месеци овде их је, свакодневно, могуће видети на десетине иако нико не води прецизну евиденцију о томе.

Омладинско насеље „Летенка“ је школа у природи Покрајинског завода за спорт, смештена у централном делу планине. У оквиру насеља постоји пет павиљона, а у сваком се налази по седам вишекреветних соба, тако да павиљонски комплекс има смештај за око 400 ученика. Поред павиљона, у оквиру „Летенке“ се налазе ресторан, затворене и отворене учионице, амбуланта, продавница сувенира, као и игралишта за мали фудбал, одбојку, кошарку где посетиоци могу да проводе своје време. Такође, ова школа у природи има и летњу позорницу - амфитеатар окружен шумом, где се одржавају представе и приредбе. Како је окружена шумом и ливадама, Летенка представља идеално место за камп као вид смештаја релевантан за стазу *ФА7*. Тренутна искориштеност капацитета, слично као у одмаралишту „Гестера“, има сезонски карактер (лето – зима). Иначе, „Летенка“ би могла бити база за оне који желе да се баве готово свим до сада набројаним спортско-рекреативним активностима.

Укупна дужина стаза унутар треће зоне била би око 130 km уређених у две карактеристичне стазе, а структура смештајних капацитета треће зоне дата је у табели 95.

Табела 95. Смештајни капацитети на Фрушкој гори – трећа зона (2007)

Смештајни капацитети треће зоне		
Основни смештајни капацитети		
<i>Врста смештаја</i>	<i>Собе</i>	<i>Лежаји</i>
Пансиони	10	25
Преноћишта	4	12
Комплементарни смештајни капацитети		
Дечја и омл. одмаралишта	8 павиљона	556
Планинарски домови и куће	4	18
Укупно:	18 + павиљони	611

(Извор: НП Фрушка гора 2007. године)

Из табеле 96 се може видети да су најслабијим оценама оцењиване активности везане за пружање адекватних информација о постојању обележених стаза и других објеката у окружењу као и недостатак адекватних карата и водича неопходних за сналажење спортско-рекреативног туристе у простору. Слабим оценама су оцењени и поједини објекти који у својој понуди немају никакве пропратне садржаје.

Табела 96. Оцена квалитета понуде и простора смештајних капацитета на Фрушкој гори – трећа зона (2007-2011)

Објекат	Особље	Храна и пиће	Хигијена	Садржај	Уклопљеност у простор	Инфо	Ук.
Пансион „Червић“	5	5	5	5	5	3	4,6
Планинарски дом „Странпутица“	5	1	2	1	5	1	2,5
Хотел „ЦЕПТОР“ - Андrevље	4	5	5	3	5	2	4,0
Дечје одмаралиште „Тестера“	5	3	3	4	5	3	3,6
Чарда – скела „Јоле“	4	5	4	1	4	1	3,1
Чарда „Корушка“	4	5	4	1	5	1	3,3
Омладинско насеље „Летенка“	4	3	3	4	5	2	3,5

(Извор: анкета коју је спровела А.Вујко)

СМЕШТАЈНИ КАПАЦИТЕТИ ЧЕТВРТЕ ФРУШКОГОРСKE ЗОНЕ

Стаза ФА8 представља стазу са највише потенцијала за градњу смештајних капацитета јер се дуж ње налази чак три интересантна језера погодна за градњу кампова, мотела или смештаја у бунгаловима. Нажалост, дуж целе стазе је веома мало постојећих објеката у којима је могуће ноћење, а и оно што постоји или је у фази реконструкције или тренутно не ради, очекујући власнике. Што се потенцијала тиче, највећи потенцијал

представља насеље Ердевик у коме тренутно нема хотелских смештајних капацитета иако је то веома познат виноградарски крај а у његовој непосредној близини налазе се и језера Мохарач и Брује и нешто даље најлепше фрушкогорско језеро Сот. У Ердевику је могуће направити паузу у ресторану „**Вински подрум**“ који се налази у улици Пионирски парк број 13, или ноћити у некој од соба за издавање пансиона „**Кети**“, али то је све.

У близини места Беркасово на путу за Шид налази се излетиште Липовача на коме се налази истоимени ресторан у коме је могуће направити предах и одморити се. Ноћење је могуће у мотелу „**Чубура**“ и у непосредној близини градића Шида иако је понуда и у том контексту поприлично оскудна. Само у главној улици у Шиду, у дужини од неколико стотина метара, смештено је тридесетак кафана, ђевабџиница и ресторана а град је иначе познат по великом броју угоститеља.

Дакле, постојећа структура смештајних капацитета четврте зоне изгледала би овако: мотел „Чубура“, војна установа „Моровић“, мотел Адашевци, бројни ресторани и објекти приватног смештаја.

Мотел „Чубура“ се налази у Шиду, преко пута железничке станице. Мотел располаже са 22 собе у којима је распоређено 60 лежајева. Собе су модерно опремљене клима уређајима, интернет приступом и тв апаратима. У склопу мотела се налази и ресторан. Према субјективним подацима добијеним од власника мотела, тренутно у мотелу није забележена посета спортско-рекреативних туриста али с обзиром на потенцијал овог дела Фрушке горе, са обележавањем стаза, за очекивати је и промену стања.

Војна установа „Моровић“ се налази унутар истоименог ловишта, на само 15

Слика 68. Детаљ из ВУ „Моровић“
(Фото: А. Вујко, 2010)

километара југозападно од Шида, а смештај је могућ у бунгаловима ловишта, поред истоименог села, изолованим од буке и са свих страна окруженим Моровићком шумом. Моровић располаже са 52 лежаја смештена у више бунгалова, а поред су кошаркашки, фудбалски и тениски терени, трим стаза и друго. Према субјективним

подацима добијеним у ВУ „Моровић“, једини спортско-рекреативни туристи који посећују објекат су ловци. Иако постоје потенцијали и за друге облике спортско-рекреативних активности, не постоји адекватна понуда тако да и овај објекат очекује нека боља времена, бар када је спортско-рекреативни туризам у питању.

Мотел „Адашевици“ налази се у близини граничног прелаза са Хрватском. Објекат поседује 50 лежаја смештених у 30 соба а има и гаражу, ресторан, коктел бар, мењачницу а располаже и услугом прања и пеглања. Овај мотел, баш као и сви одтали у четвртој зони, могао би да има посебан значај у будућем повезивању спортско-рекреативних стаза (бициклизам, планинарење, равничарење, јахање и друго), Србије са Хрватском. Тренутно у мотелу, бар према субјективним подацима, бораве само случајни туристи-бициклисти који у свом истраживању простора наврате у ресторански део мотела да би се одморили и освежили пре насвака пута.

Приватни смештај по домаћинствима могућ је у склопу домаћинства у Нештину и Ердевику (Табела 97).

Табела 97. Преглед преноћишта по домаћинствима приватног смештаја у Нештину и Ердевику

Место	Приватна домаћинства
<i>Нештин</i>	„Скелица“, Вујичић Раде, Моб: 064 33 111 59
<i>Ердевик</i>	Собе за издавање „Кети“, Веб: turizam-erdevik.net

(Извор: www.vojvodinaonline.com)

Укупна дужина стаза унутар четврте зоне била би око 40 km уређених као једна карактеристична стаза а структура смештајних капацитета четврте зоне може се видети у табели 98.

Табела 98. Смештајни капацитети на Фрушкој гори – четврта зона (2007)

Смештајни капацитети четврте зоне		
Основни смештајни капацитети		
<i>Врста смештаја</i>	<i>Собе</i>	<i>Лежаји</i>
Мотели	30	50
Остало	Бунгалови	52
Комплементарни смештајни капацитети		
Укупно:	30 + бунгалови	102

(Извор: НП Фрушка гора 2007. године)

Из табеле 99 се може видети да су најслабијим оценама оцењиване активности везане за пружање адекватних информација о постојању обележених стаза и других објеката у окружењу као и недостатак адекватних карата и водича неопходних за сналажење спортско-рекреативног туристе у простору.

Табела 99. Оцена квалитета понуде и простора смештајних капацитета на Фрушкој гори – четврта зона (2007-2011)

Објекат	Особље	Храна и пиће	Хигијена	Садржај	Уклопљеност у простор	Инфо	Ук.
Мотел „Чубура“	4	4	4	2	3	2	3,1
Мотел „Адашеви“	4	4	3	2	4	2	3,1
ВУ „Моровић“	4	5	4	3	5	2	3,8

(Извор: анкета коју је спровела А.Вујко)

Туристички боравак на Фрушкој гори може да обогати посебно гастрономско задовољство које пружа сремска кухиња. Она је врло слична војвођанској али је због историјских и миграционих околности изостао значајнији утицај других кухиња из ширег окружења, на пример мађарске, румунске и друго. Кулинарско богатство Срема проистиче из богатства равнице, фрушкогорских шума, речних водотокова и водених акумулација. Најпознатије су суве и димљене кобасице нарочито сремски кулен а све то допуњују разноврсни сиреви од крављег и овчијег млека. Сремски оброк који држи до себе не може проћи без супе или чорбе, а главна јела обилују месом и поврћем. Главно јело ми може бити или познати сремски овчији паприкаш, али и јела од дивљачи или слатководних риба. Посебно су укусна слатка јела: пите, штрудле и торте од сезонског воћа. Посебан, претходно најављен и припремљен, може да буде оброк сервиран у трпезарији неког од фрушкогорских манастира, са јелима посним или мрсним а по рецептима монашке кухиње. Што се још неких специфичности тиче, када је гастрономија Фрушке горе у питању, препоручљив је оброк у правим сеоским домаћинствима. То омогућавају Перков салаш у Нерадину и етно кућа у Јазку. На овим местима гости по популарним ценама могу да дегустирају специјалитете сремачке кухиње. Од фрушкогорског грожђа праве се чувена вина која су била сервирана по многим дворовима и познатим хотелима широм Европе. Узгајање винове лозе на овим просторима траје више од 1500 година³². Најпознатија вина и вински подруми су карловачки, иришки и ердевички (Станков, 1994; Никчевић, 2002; Урошевић, 2010).

³² Прве заседе донео је римски цар Проб (Урошевић, 2010)

СМЕШТАЈНИ КАПАЦИТЕТИ ПРВЕ ЗОНЕ ВРШАЧКИХ ПЛАНИНА

Укупна дужина стаза унутар прве зоне била би око 40 km уређених у две карактеристичне стазе *ВА1* и *ВА2*. Обе стазе пролазе кроз планину тако да је ова зона поприлично сиромашна смештајним капацитетима на самој планини али с обзиром на близину града Вршца, смештајни капацитети су на сасвим задовољавајућем нивоу. Дакле, постојећа структура смештајних капацитета прве зоне Вршачких планина изгледала би овако: хотели „Вила Брег“ и “Србија“, мотел „Ветрењача“, пансиони „ЈАТ“, одмаралиште „Дом Црвеног крста“, планинарски дом „Широко било“, капм простор породице Обрадовић као и бројна приватна домаћинства.

Хотел „Вила Брег“ је категорисан као хотел са пет звездица а налази се на

Слика 68. Детаљ из хотела „Вила Брег“
(Извор: www.vilabreg.com)

зеленим обронцима Вршачких планина, посебно упадљивим у непрегледној банатској равници, на 170 метара надморске висине и обухвата 7200 m² простора, окруженог са 4000 m² предивно аранжираних вртова. Укупан капацитет чине 5 апартмана, 35 двокреветних соба са француским лежајем и 8 двокреветних соба. Све собе и апартмани пружају изузетан комфор, располажу раскошним

купатилом са подним грејањем, засебним регулаторима централног система климатизације, сталном и брзом интернет конекцијом, имају тв, електронски сеф, као и мини-бар. Ресторан интернационалне и домаће кухиње, располаже са 120 унутрашњих и исто толико места на делимично покривеној тераси са вртом. Хотел поседује и спа центар који се састоји од два базена, унутрашњег са грејаном водом и спољашњег, а осим тога поседује и 2 каде са хидромасажером, фитнес салу са најмодернијим справама, 2 финске сауне, турско парно купатило, 2 собе за масажу, соларијум, 2 собе за медитацију и кафе-бар а све услуге спа центра укључене су у цену ноћења. Према субјективним подацима, добијеним од менаџмента хотела, у хотелу су најчешћи гости пословни људи а спортско-рекреативних туриста нема. Имајући у виду да би обележевање стаза допринело повећању

броја спортско-рекреативних туриста, посебно станих, постојање оваквог хотела у непосредној близини планине, свакако ће томе допринети.

Хотел „Србија“ се налази у самом центру града, а категорисан је као хотел са три звезде које располаже са 85 соба, као и са салама и опремом за одржавање семинара и конгреса, великим рестораном за прославе и низом мањих простора за коктеле и мање састанке. Хотел пружа повољне услове за организовање разних облика пословних садржаја. У хотелском ресторану површине скоро 300 m² могуће је такође организовати разноврсне скупове, прославе, коктеле, банкете или свечане вечере до 150 особа. С обзиром на свој положај и цене, у хотелу се повремено смештају мање групе бициклиста и планинара, а ако је судити на основу субјективних података, онда је ово хотел који своје пословање добрим делом усмерава у правцу спортско-рекреативног туризма. Наиме, ово је једини објекат од свих до сада поменутих који у својој редовној понуди има и понуде базиране на бициклизму (стаза „загревање, стаза “кратко али слатко“, стаза „около наоколо“ и друго), планинарењу и рекреацији у природи (јахање, стреличарство, слободно пењање, гађање куглицама које бојају, летење моторним змајем и друго). У понуди хотела су и изнајмљивање бицикала, сервис и опрема, карте планине и околине као и специјализовани бициклички водичи.

Пансион „ЈАТ“ је пансион категорисан са три звезде смештен у кругу пилотске Академије, окружен зеленилом и пријатним ваздушним струјама са Вршачких планина, на излазу из Вршца у правцу Гудурице. Капацитет пансиона је 105 лежајева у једнокреветним, двокреветним и трокреветним собама са купатилом, а поседује и тв и телефон. Ту су и два специјализована ресторана: „Икар“ са три звезде и „Флајт клуб“. Спортским екипама на располагању је спортска сала и отворени терени (кошаркашки, рукометни и одбојкашки). Сала је опремљена за кошарку, одбојку, рукомет, стони-тенис, и борилачке спортове. Специфичност овог спортско-туристичког комплекса је у томе што пружа могућност туристима да заврше обуку у летњој школи летења или да посматрају панораму града Вршца и околине из авиона. За пословне људе обезбедена је и такси авијација. Према субјективним подацима, спортско-рекреативни туристи који бораве у пансиону су љубитељи летења, било да су то они који похађају курсеве или они који у склопу свог боравка у Вршцу, желе да лете.

Одмаралиште „Дом Црвеног крста“ је одмаралиште које се налази на Вршачким планинама (375 m), око 10 km од Вршца, на превлаци између Вршачке куле и Ђаковог врха. Дом поседује 20 соба са укупно 96 лежаја, савремену кухињу, ресторан, рецепцију,

амбуланту, конференцијску салу, учионицу, тв кутак, отворену терасу, спортско и дечије игралиште, стазе за шетњу. Са свим карактеристикама погодан је за рекреацију, шетњу и одмор. Одмаралиште се налази у склопу готово свих планинарских тура на планини и често је место краћих пауза и одмора планинара и бициклиста али судећи према субјективним подацима, у дому су често смештене и групе планинара, бициклиста као и љубитеља лебдења падобран крилом.

Планинарски дом „Широко било“ се налази на Вршачким планинама, око 3 km јужно од Вршачке куле и једини је планинарски објект на планини. То је зидана кућа са подрумом, приземљем и поткровљем. У приземљу је велика трпезарија за око 50 гостију, 9 соба, кухиња, купатило и вц. У близини дома је 5 бунгалова са по два лежаја. Укупан капацитет објекта је 50 лежаја. Дом има централно грејање, у трпезарији се налази пећ на чврсто гориво, док се бунгалови не греју. Дом поседује воду за пиће, а у непосредној близини је и два извора питке воде. Дом има електричну струју и комплетан инвентар за припрему хране. Отворен је викендом и има домара. Омиљено је место за одмор готово сваког посетиоца планине а у току летњих месеци у њему често бораве групе планинара и бициклиста.

Табела 100. Смештајни капацитети у Вршцу и на Вршачким планинама – прва зона (2010)

Смештајни капацитети прве зоне		
Основни смештајни капацитети		
<i>Врста смештаја</i>	<i>Собе</i>	<i>Лежаји</i>
Хотели	133	400
Мотели	25	50
Пансиони	50	105
Комплементарни смештајни капацитети		
Кампови	до 100 шатора	200
Дечја и омл. одмаралишта	20	96
Планинарски домови и куће	14	60
Укупно:	342	911

(Извор: ТО Вршац 2010. године)

Камп простор породице Обрадовић се налази на Вршачким планинама на отприлике 7 km од центра Вршца, у правцу манастира Месић и представља идеалан терен за кампере. Простор одржава породица Обрадовић, а у плану је изградња мокрог чвора и електро прикључака. У камп простору се у току летњих месеци могу наћи групе планинара, бициклиста и љубитеља природе. Укупна дужина стаза унутар прве зоне била

би око 40 km уређених у две карактеристичне стазе а структура смештајних капацитета прве зоне може се видети у табели 100.

У склопу обе Вршачке зоне налазе се и приватна домаћинства у Вршцу која се баве услугом смештаја туриста и њиховом исхраном. Преглед приватних домаћинстава могућ је у табели 101.

Табела 101. Преглед преноћишта по домаћинствима
приватног смештаја у Вршцу

Место	Приватна домаћинства
Вршац	Балан Ивица, Битољска бр. 14, Тел: 013 824-792
Вршац	Богдан Александар, Бокуре бр. 17, Тел: 013 250-931
Вршац	Бокшан Динка, Петра Драпшина бр. 39, Тел: 013 806-174
Вршац	Ђокић Синиша, Војводе Мишића бр. 63, Тел: 013 826-250
Вршац	Ђурић Љиља, Вршачки Брег, Тел: 013 836-688
Вршац	Јеловац Момир, Ђакова бр. 3, Тел: 013 820-521
Вршац	Костић Живојин, Јанка Халабуре бр. 16, Тел: 013 824-720
Вршац	Малинка Танкосава, Виноградарски пут бр. 4, Тел: 064 168-00-09
Вршац	Маровић Слободан, Мате Матејић бр. 19 / 1, Тел: 013 837-268
Вршац	Матанов Златко, Димитрија Туцовића бб, Тел: 063 710-90-82
Вршац	Мучу Петар, 2. Октобра бр. 15, Тел: 013 898-215
Вршац	Мумин Александар, Игманска бр. 19, Тел: 064 122-53-19

(Извор: ТО Вршац 2010. године)

Из табеле 102 се може видети да су најслабијим оценама оцењиване активности везане за пружање адекватних информација о постојању обележених стаза и других објеката у окружењу као и недостатак адекватних карата и водича неопходних за сналажење спортско-рекреативног туристе у простору.

Табела 102. Оцена квалитета понуде и простора смештајних капацитета
на Вршачким планинама – прва зона (2007-2011)

Објекат	Особље	Храна и пиће	Хигијена	Садржај	Уклопљеност у простор	Инфо	Ук.
Хотел „Србија“	4	4	4	5	4	3	4,0
Хотел „Вила Брег“	4	5	5	3	4	3	4,0
Мотел „Ветрењача“	4	4	4	4	4	2	3,6
Пансион „ЈАТ“	3	3	3	2	2	2	2,5
Одмаралиште „Дом Црвеног крста“	4	3	3	2	5	2	3,1
Планинарски дом „Широко било“	3	1	2	2	5	2	2,5

(Извор: анкета коју је спровела А. Вујко)

СМЕШТАЈНИ КАПАЦИТЕТИ ДРУГЕ ЗОНЕ ВРШАЧКИХ ПЛАНИНА

С обзиром на то да су дуж стазе *ВАЗ* два села у којима је могућа дегустација вина али и смештај и исхрана у аутентичном амбијенту, смештајни капацитети су тренутно само у домаћинствима која пружају такву врсту услуга. Они туристи који не желе смештај у приватним домаћинствима, могу се вратити у Вршац и боравити у неком од већ споменутих објеката.

Укупна дужина стаза унутар друге зоне била би око 25 km уређених као једна карактеристична стаза а структура смештајних капацитета друге зоне може се видети у табели 103.

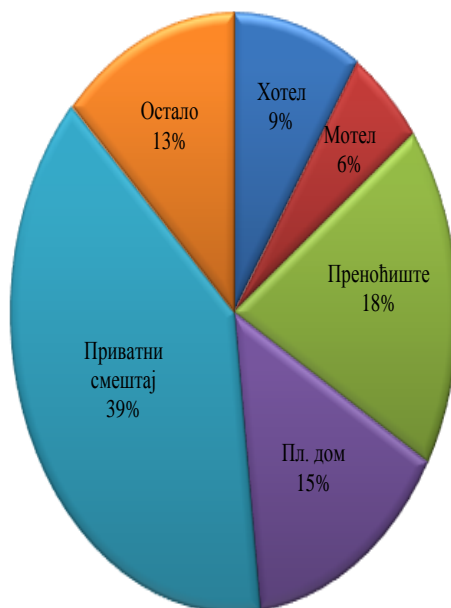
Табела 103. Преглед преноћишта по домаћинствима приватног смештаја – Велико Средиште и Гудурица

Место	Приватна домаћинства
<i>Велико Средиште</i>	Подрум Ђорђе Крстов, Железничка 41, тел: 013/822-690
<i>Велико Средиште</i>	Подрум Соћански Вукашин, Железничка 57
<i>Гудурица</i>	Подрум Недин Јосиф, Гортана 22, тел: 013/881-076
<i>Гудурица</i>	Подрум Хајнал Андраш и Снежана, Цанкарева 24, тел: 064/ 394-07-02
<i>Гудурица</i>	Подрум Селекта, Отона Жупанчића 73, тел: 013/881-067

(Извор: *ТО Вршац 2010. године*)

Мештани села Велико Средиште и Гудурица се традиционално баве пољопривредом и виноградарством. У селу се води брига о заштити животне средине, нема буке и загађења. Домаћинства се налазе у руралном окружењу а објекти у којима је могућ смештај су типично сеоски, тако да гости имају могућност да остваре контакт са локалном реалношћу, културом и обичајима. Уколико се стигне у време ручка, домаћини ипак препоручују гулаш од дивљачи, којом су шуме и гудуре око села пребогате па их и ловци често посећују (Ромелић, Плавша, 2005; Стојановић, 2007).

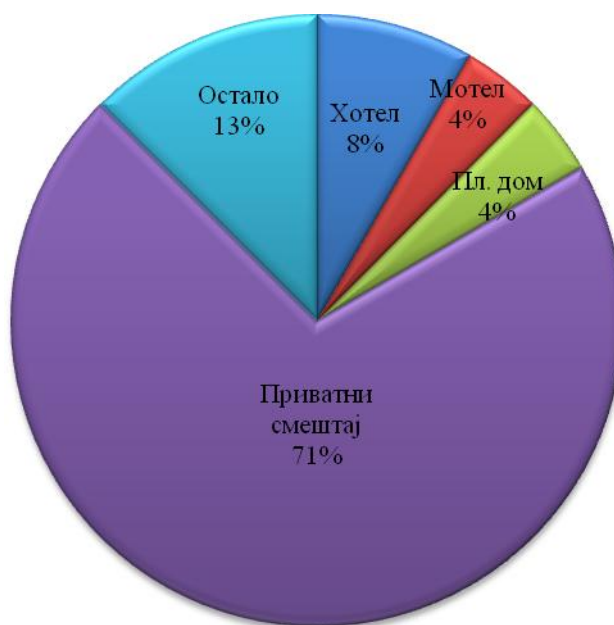
Увидом у графиконе 44 и 45 може се видети упоредни приказ смештајних капацитета на Фрушкој гори и Вршачким планинама. Оно што је том приликом веома уочљиво јесу неправилности у просторним размештајима смештајних капацитета. Када је Фрушка гора у питању (Графикон 44), уочава се да хотелски смештај заузима свега 9% од укупног броја смештајних капацитета (5 хотела), док је на простору Вршачких планина (Графикон 45), тај проценат још мањи и износи 8% (2 хотела).

Графикон 44. Смештајни капацитети на Фрушкој гори

Посматрајући дате графиконе (Графикон 44 и Графикон 45) уочава се да на планинама постоји недостатак планинарских домова али да је он израженији на простору Вршачких планина (Графикон 45) јер такав вид смештаја заузима свега 4% (1 пл. дом). Из истог графикона се може видети да је на простору Вршачких планина за сада, процентуално гледајући, највише смештајних капацитета који припадају категорији приватног смештаја 71% (17 домаћинстава која пружају услуге приватног смештаја). Када је Фрушка гора у питању (Графикон 44), тај проценат је нешто мањи, иако је и на тој планини највише таквих смештајних капацитета 39% (21 домаћинстава која пружају услуге приватног смештаја).

Да би смештајни капацитети на Фрушкој гори и Вршачким планинама остварили одређену добит од спортско-рекреативног туризма, који би у будућности требао да постане приоритетни вид туризма, неопходан ће им бити план пословања. У склопу планова у будућности, за објекте који се буду определили за спортско-екреативни туризам, план пословања у контексту прилагођавања објекта спортско-рекреативним туристима подразумевао би повећање броја издатих соба и апартмана, повећање броја гостију, веб стратегију (посебно се односи на интернет), добар маркетиншки план, повећање профита и квалитет услуга.

Графикон 45. Смештајни капацитети на Вршачким планинама

Када је спортско-рекреативни туризам у питању, чињеница је да сви поменути објекти морају да обезбеде како квалитетне услуге у објекту тако и многе пропратне услуге. То подразумева висок квалитет објеката и услуга објекта наменски прилагођених потребама спортско-рекреативних туриста. Ради повећања броја спортско-рекреативних гостију али и привлачења гостију ван сезоне, објекат би требало да нуди и разне попусте и погодности при плаћању, да обезбеди он-лајн резервацију соба, а како су војвођанске планине тек дестинације у развоју, када је спортско-рекреативни туризам у питању, ради брзе експанзије и пробоја на тржиште, објекти би морали уложити и значајна средства у маркетинг. Наравно, планови ових објеката у будућности, а везано за спортско-рекреативни туризам, требало би да се наслањају на трасирање и обележавање простора за бављење наведеним активностима. То би поред осталог подразумевало да, уколико би желели да у њиховим објектима бораве спортско-рекреативни туристи, онда би стратегија пословања морала да предвиди постојање прецизне картографије као и адекватних водича. Ово би био један минимум који би требао да постоји а све остало доприносило би бољој пословности и предусретљивости пружалаца услуга смештаја, хране и пића (организовање излета, водичка служба, сервисне погодности и друго).

ТУРИСТИЧКИ ПРОМЕТ СПОРТСКО-РЕКРЕАТИВНИХ ТУРИСТА НА ФРУШКОЈ ГОРИ И ВРШАЧКИМ ПЛАНИНАМА

Спортско-рекреативни туристи на Фрушкој гори и Вршачким планинама, као категорија, не постоје, што у многоме отежава њихово праћење, регистравање - промет. С тим у вези је и податак да многи спортско-рекреативни туристи тренутно на планинама бораве у сопственој режији, а да се многи задржавају само у току дана и да понекада ноће у сопственим викендицама или импровизованим камповима. Добијени подаци о спортско-рекреативним туристима (планинарима и бициклистима) сакупљени су у планинарском друштву „Железничар“ из Новог Сада, планинарском друштву „Вилина водица“ из Буковца, планинарском друштву „Вршачка кула“ из Вршца, бициклистичком савезу Војводине и бициклистичком клубу „Вело“ из Новог Сада као и спортско-рекреативном клубу „Јин-Јанг“ из Вршца.

Међутим, када говоримо о усаглашавању са европским правилима, наша земља би у што скоријем времену требала формирати Јединствену евиденцију туристичког промета. То значи да би сви који остварују туристички промет морали да га евидентирају у Јединственој евиденцији туристичког промета, која би била у електронској форми. Циљ увођења оваквог система би био да се у моменту доласку госта уместо у књигу гостију, која је предвиђена важећим законом, укуцавају основни подаци о госту у програм који је посебно лиценциран и прилагођен потребама истовременог преношења информација у централу Министарства економију и регионални развој. То би умногоме олакшало евиденцију и праћење спортско-рекреативних туриста и било би прецизна слика стања како броја туриста тако и њихових ноћења у разним објектима на Фрушкој гори и Вршачким планинама. Нажалост, тренутни подаци су добијени на основу субјективне оцене тренутних пружалаца спортско-рекреативних услуга на планинама и нису стварна слика стања.

Рекреативна планинска акција „Пешачимо у природи“, је спортско-рекреативна акција коју организује планинарски клуб „Железничар“ из Новог Сада, а одржана је први пут 14.11.1982. године и од тада се непрекидно изводи сваке недеље. Суорганизатор ове спортско-рекреативне активности, која је отворена за све љубитеље природе, је лист „Дневник“ који редовно позива на недељно пешачење. Интересантно је напоменути да се број учесника у акцији последњих година повећава, а податке о броју спортско-рекреативних туриста (постоји податак и о страним спортско-рекреативним туристима

који су учесници у акцији и то из Велике Британије, Русије и Јапана), води господин Миливој Кишдобрански (Табела 104).

Табела 104. Статистички подаци о спортско-рекреативној акцији „Пешачимо у природи“ за период од 1982. године до 2010. године

	Период 01.01. - 31.12. 2010.	Период 14.11.1982. - 31.12.2010.
Изведено пешачења	57	1.830
Укупно учесника	10.119	146.764
Просечно учесника по пешачењу	177	80
Препешачено километара	174,517	2.739,914
Километара по учеснику	17	19
Проведено часова у природи	93,110	1.267,871
Часова по учеснику по пешачењу	9	9

(Извор: ПСД Железничар, 2010. године)

Осим традиционалног пешачења викендом у оквиру акције "Пешачимо у природи", група планинара (углавном пензионери), од 2004. године, редовно пешачи и средом (Табела 105).

Табела 105. Статистички подаци о спортско-рекреативној акцији „Пешачимо средом“ за период од 01.01. до 31.12.2010. године

	Период 01.01. - 31.12. 2010.
Изведено пешачења средом	43
Укупно учесника	541
Просечно учесника по пешачењу	13
Препешачено километара	7,706
Километара по учеснику	14

(Извор: ПСД Железничар, 2010. године)

Са студентима Економског факултета, Одељење у Новом Саду, у оквиру наставе активности у природи, изведено је 6 пешачења у групама које су бројале и до 150 студената. Водичи планинарског клуба воде евиденцију о учешћу студената на овим пешачењима. Велики број студената учествовао је и на Планинарском маратону на Фрушкој гори, а студенти Факултета за спорт и физичку културу у Новом Саду су на 31. Планинарском маратону на Фрушкој гори извели практичну наставу планинарења.

Поред ових акција, љубитељи спортско-рекреативног туризма на Фрушкој гори учествују и на традиционалном Фрушкогорском маратону који ће се у 2011. години одржати по 34. пут. Занимљиво је да је у прошлогодишњем маратону учествовало чак 10,317 учесника из чак 260 места из Србије а било је и учесника из иностранства и то из:

Босне и Херцеговине, Црне Горе, Финске, Француске, Италије, Канаде, Мађарске, Немачке, Русије и Словеније.

Поред планинарског, на Фрушкој гори се одржава и планинско-бициклички маратон који ће се у 2011. години одржати по 19. пут. Подаци указују да је у прошлогодишњем маратону учествовало чак 319 учесника из наше земље и региона, што ову манифестацију сврстава у најзначајније манифестације када је у питању планински бициклизам у нашој земљи. У септембру 2010. године организован је и „Буковачки маратон“ (8 пут) у организацији планинарског друштва „Вилина водица“. Маратон представља акцију која окупља спортско-рекреативне туристе из земље и иностранства (учествовало је 383 учесника из 34 места у Србији као и учесници из Босне и Херцеговине, Италије, Ирана и Русије). На Вршачким планинама је тренутно стање веома неповољно када је у питању евиденција спортско-рекреативних туриста. На планини ће се на јесен одржати 26. јесењи успон на Гудурички врх. Ова манифестација представља најбројнију годишњу манифестацију Вршачких планина, коју посети свега 100 планинара. Евиденција спортско-рекреативних туриста на планини се на годишњем нивоу креће око 2.300 учесника у разним акцијама планинарског друштва „Победа“ и друштва „Јин-Јанг“.

Према подацима које је у свом раду анализирао Нада Видић, добијеним из Републичког завода за статистику, најпосећеније дестинације Фрушке горе су у периоду од 2000. до 2005. године биле су: Иришки венац, Врдник, Петроварадин и Бранковац (Табела 106). Имајући у виду да не постоје подаци о структури спортско-рекреативних туриста, добијено стање би се могло само делимично искористити. То заправо значи да не располажемо подацима шта је то што је био кључни мотив посете регистрованих туриста али с обзиром на карактеристике дестинација и структуру локалитета, за предпоставити је да су одређени туристи били и спортско-рекреативни туристи.

Табела 106. Туристи и ноћења на Фрушкој гори у периоду од 2000. године до 2005. године

Година	Туриста	Ноћења	Дужина боравка
2000.	11.737	72,907	5
2001.	11.501	64,502	6
2002.	10.488	46,404	4
2003.	7.926	38,464	5
2004.	14.976	59,802	3
2005.	16.409	65,626	3

(Извор: Видић, 2007.године)

Према подацима добијеним из Републичког завода за статистику (Табела 107) може се уочити да је у 2009. години највише долазака у планинаским местима у Војводини, забележено у периоду од маја до септембра, а посећенији месец био је и јануар. Управо у овим месецима било је и највише ноћења.

Табела 107. Туристички промет у планинским местима Ириг, Иришки венац и Вршац у Војводини у периоду од јануара до децембра 2009. године

Доласци туриста у јануару 2009.		
Укупно	Домаћи	Страни
1651	1600	51
Ноћења туриста у јануару 2009.		
5279	5151	128
Доласци туриста у фебруару 2009.		
1353	1248	105
Ноћења туриста у фебруару 2009.		
4557	4281	276
Доласци туриста у марту 2009.		
1180	1033	147
Ноћења туриста у марту 2009.		
4090	3816	274
Доласци туриста у априлу 2009.		
1498	1380	118
Ноћења туриста у априлу 2009.		
5210	4938	272
Доласци туриста у мају 2009.		
1750	1445	305
Ноћења туриста у мају 2009.		
7241	6224	1017
Доласци туриста у јуну 2009.		
1518	1364	154
Ноћења туриста у јуну 2009.		
7907	7449	458
Доласци туриста у јулу 2009.		
1641	1494	147
Ноћења туриста у јулу 2009.		
8338	7928	410
Доласци туриста у августу 2009.		
1438	1303	135
Ноћења туриста у августу 2009.		
6792	6511	281
Доласци туриста у септембру 2009.		
1277	987	290
Ноћења туриста у септембру 2009.		
5367	4789	578
Доласци туриста у октобру 2009.		
1437	1257	180
Ноћења туриста у октобру 2009.		
7220	6549	671
Доласци туриста у новембру 2009.		
1303	1229	74
Ноћења туриста у новембру 2009.		
5684	5478	206
Доласци туриста у децембру 2009.		
1173	1114	59
Ноћења туриста у децембру 2009.		
3888	3750	138

(Извор: Републички завод за статистику, 2011. године)

Највише страних гостију забележено је у мају што се подудара са одржавањем традиционалног „Фрушкогорског маратона“ на коме учествују и странци. Иако у овом заводу регистровани туристи нису заведени као спортско-рекреативни туристи, по месецима у којима их је било највише (април – септембар), може се предпоставити да су мотиви њихових боравака на планинама биле и спортско-рекреативне активности.

Слични подаци добијени су и за 2010. годину (Табела 108).

Табела 108. Туристички промет у планинским местима Ириг, Иришки венац и Вршац у Војводини у периоду од јануара до октобра 2010. године

Доласци туриста у јануару 2010.		
Укупно	Домаћи	Страни
1002	964	38
Ноћења туриста у јануару 2010.		
4280	4162	118
Доласци туриста у фебруару 2010.		
549	457	92
Ноћења туриста у фебруару 2010.		
3196	3023	173
Доласци туриста у марту 2010.		
1319	1235	84
Ноћења туриста у марту 2010.		
4652	4477	175
Доласци туриста у априлу 2009.		
1542	1408	134
Ноћења туриста у априлу 2010.		
5731	5369	362
Доласци туриста у мају 2010.		
854	775	79
Ноћења туриста у мају 2010.		
5671	5323	348
Доласци туриста у јуну 2010.		
1454	1325	129
Ноћења туриста у јуну 2010.		
6818	6350	466
Доласци туриста у јулу 2009.		
1574	1451	123
Ноћења туриста у јулу 2010.		
8659	8279	380
Доласци туриста у августу 2010.		
1684	1274	410
Ноћења туриста у августу 2010.		
8495	6402	2093
Доласци туриста у септембру 2010.		
1326	1175	151
Ноћења туриста у септембру 2010.		
8321	7752	569
Доласци туриста у октобру 2010.		
1353	1209	144
Ноћења туриста у октобру 2010.		
6981	6652	329

(Извор: Републички завод за статистику, 2011. године)

С обзиром на стално присуство туриста, било да су у питању домаћи или страни, могло би се закључити да Фрушка гора и Вршачке планине и у условима не постојања адекватне туристичке спортско-рекреативне понуде, представљају планине које домаћи туристи веома радо посећују, а поље су интересовања и страних туриста. Природне и антропогене вредности које красе војвођанске планине, добри услови за бављење спортско-рекреативним туризмом и тренутна туристичка посета, требало би да буду довољан показатељ потенцијала за развој спортско-рекреативног туризма.

Према подацима добијеним у републичком завосу за статистику у периоду од 2004. године до 2008. године (Табела 109), најпосећенија места на Фрушкој гори су била Ириг и Иришки венац (за предпоставити је да су већина туриста били спортско-рекреативни туристи). За простор Вршачких планина је, због непостојања другог места на коме се води евиденција, узет град Вршац. Имајући у виду да мотиви посете овом граду ниси само спортско-рекреативног карактера, за предпоставити је да су само део туриста били и спортско-рекреативни туристи.

Табела 109. Туристички промет у планинским местима у Војводини у периоду од 2004. године до 2008. године

Место/2004. година	Туристи			Ноћења туриста			Просечан број ноћења	
	укупно	домаћи	страни	укупно	домаћи	страни	домаћи	страни
Вршац	11648	9518	2130	28002	22843	5159	2,4	2,4
Ириг	14360	13069	1281	58237	54670	3567	4,2	2,8
Иришки венац	4336	3837	499	9047	7854	1193	2,0	2,4
Место/2005. година	Туристи			Ноћења туриста			Просечан број ноћења	
	укупно	домаћи	страни	укупно	домаћи	страни	домаћи	страни
Вршац	12658	9898	2760	34077	26812	7265	2,7	2,6
Ириг	14716	13238	1478	62550	57714	4836	4,4	3,3
Иришки венац	5963	5106	857	12261	10070	2191	2,0	2,6
Место/2006. година	Туристи			Ноћења туриста			Просечан број ноћења	
	укупно	домаћи	страни	укупно	домаћи	страни	домаћи	страни
Вршац	13000	10665	2335	30898	23365	7533	2,2	3,2
Ириг	15997	14736	1261	75847	72304	3543	4,9	2,8
Иришки венац	6062	5363	699	13304	11499	1809	2,1	2,6
Место/2007. година	Туристи			Ноћења туриста			Просечан број ноћења	
	укупно	домаћи	страни	укупно	домаћи	страни	домаћи	страни
Вршац	14746	11937	2809	31081	23794	7287	2,0	4,0
Ириг	18889	17381	1508	79627	75404	4223	4,3	2,8
Иришки венац	8438	7488	950	24552	22576	1976	3,0	2,1
Место/2008. година	Туристи			Ноћења туриста			Просечан број ноћења	
	укупно	домаћи	страни	укупно	домаћи	страни	домаћи	страни
Вршац	17052	13393	3659	36346	27575	8771	2,1	2,4
Ириг	18684	17062	1622	85794	81145	4649	4,8	2,9
Иришки венац	8211	7291	920	14548	12624	1924	1,7	2,1

(Извор: Републички завод за статистику, 2011. године)

Имајући у виду константан пораст броја туриста који су оријентисани на коришћење туристичких услуга које подразумевају и неке од спортско-рекреативних активности као што су бициклизам, планинарење, теренско јахање, лебдење падобраном и друго, у будућности би било неопходно припремити „Уредбу“ о пружању туристичких услуга које укључују спортско-рекреативне активности, а која би прописивала субјекте који пружају овакву врсту услуга. Дакле, минималне техничке услове, стручни кадар, начин, средства и опрему за пружање овакве врсте услуга, као и обавезно осигурање. Такође, овом Уредбом би се детаљније дефинисале и обавезе пружаоца ових врста услуга. Уредба би требало да допринесе квалитету туристичке спортско-рекреативне понуде, а са друге стране кроз имплементацију највећих стандарда и механизма безбедности и квалитета опреме, њен задатак би био да обезбеди максималну безбедност корисника спортско-рекреативне услуге.

За потребе рада урађено је истраживање просечне потрошње појединих спортско-рекреативних туриста (планинара и бициклиста) на Фрушкој гори и Вршачким планинама. Међутим, како се не располаже званичним подацима о потрошњи туриста на Фрушкој гори и Вршачким планинама, важно је истаћи да су добијени подаци прикупљени на основу субјективне процене, а добијени су у планинарским домовима у којима су најчешћи гости били планинари и бициклисти (Табела 110).

Табела 110. Просечна потрошња у динарима по једном спортско-рекреативном туристи у планинарским домовима на Фрушкој гори и Вршачким планинама током 2010. године

Пл. дом	Храна и пиће	Ноћење	Укупно
„Козарица“	200	200	400
„Стражилово“	150	600	750
„Занатлија“	250	200	450
„Железничар“	300	250	550
„Орловац“	100	150	250
„Пензионер“	100	200	300
„Змајевац“	160	1200	1360
„Странпутица“	100	100	200
„Широко било“	200	300	500

(Извор: анкета коју је спровела А.Вујко)

ОДРЖИВИ ТУРИЗАМ И ЗАШТИТА ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ СА ОСВРТОМ НА СПОРТСКО-РЕКРЕАТИВНИ ТУРИЗАМ НА ФРУШКОЈ ГОРИ И ВРШАЧКИМ ПЛАНИНАМА

Светска туристичка организација (World Tourist Organization – WTO) дефинише одрживи туризам³³ као начело које с једне стране задовољава потребе туриста и потребе туристичке дестинације, а с друге стране штити и повећава туристичке могућности за потребе будућих генерација; задовољава потребе данашњих туриста али и региона домаћина, те истовремено штити и увећава развојне потенцијале (Bramwell, 1998).

Национални парк Фрушка гора и Вршачке планине представља изузетну природну и културну вредност тако да постоји обавеза државе, институција и сваког појединца да води бригу о њима. Када је спортско-рекреативни туризам у питању та обавеза се још више интензивира, а регулисана је националним законодавством и међународним споразумима којима је и Србија приступила³⁴. Концепт одрживог развоја туризма углавном се базира на предузимању следећих активности (Ангелус и други; 2003): нови законски и институционални аранжмани, одговарајући финансијско-економски аранжмани, нова технолошка и техничка решења, промоција и образовање, нови начин јавне комуникације и интеракције, са нагласком на отвореност, партиципативност и транспарентност и нове коалиције за одрживи развој.

Наведени социјални, економски, политички, еколошко-просторни и међугенерациски принципи и критеријуми су ипак општи, и нису, дакле, директно применљиви. Они захтевају усклађивање и примену, што се у већини земаља које се суочавају са овим проблемом и чини. У оквиру конкретне стратегије или политике одрживог развоја, комбинује се већи број општих и посебних принципа и критеријума.

³³ Неопходност реализације принципа одрживости у туризму поткрепљују међународни и регионални документи, као што су: Повеља о одрживом туризму из Ланзарота, 1995. године (заједно са UNEP, UNESCO, EU), Берлинска декларација 1997. године, Општи етички кодекс у туризму, 1999. године, Декларација из Хајнана – Одрживи туризам на острвима азијско-пацифичког региона, 2002. године, Декларација о екотуризму из Квебека, 2002 године и слично.

³⁴ Године 1977. Скупштина САП Војводине доноси нови Закон о националном парку Фрушка гора по коме се задржава својство националног парка одређено Законом из 1960. године. Одредбама овог Закона обезбеђује се трајна заштита, односно унапређивање природних вредности и лепота Националног парка Фрушка гора. На основу тог истог Закона, Извршно веће САП Војводине 1980. године доноси Одлуку о одређивању нових граница Националног парка, по којој се границе проширују на 25.393,00 ха. Године 1993. Законом о националним парковима за управљање националним парком оснива се Јавно предузеће “Национални парк Фрушка гора“, са седиштем у Сремској Каменици, град Нови Сад.

Пракса је показала да општи принципи и категорије концепта одрживости нису непосредно употребиви у припремању, доношењу и спровођењу пословних одлука, и свих одлука које се тичу одрживости. Ове принципе је стога неопходно операционализовати и конкретизовати, тако да изражавају критеријуме и садржаје конкретног тржишног и географског простора (Мунитлак-Ивановић, 2005). С обзиром да одрживост има више значења и садржаја, за конкретну заједницу је одрживо оно што: омогућава трајан економски раст и развој, социјално је прихватљиво, однос и меру економског и социјалног развоја усклађује према еколошким капацитетима и политички је прихватљиво (може бити предмет договора у званичним институцијама).

Спортско-рекреативни туризам у природи нагло је стекао своју популарност те је стога Немачки Федерални институт за екологију, окружење и планирање шума, описао најважније ефекте које би спортско-рекреативни туризам могао имати на окружење уколико би се неконтролисано развијао. Главни проблем у том случају, била би ерозија земљишта (изазвана проклизавањем точкова бицикала или коњским копитама), посебно онда када је земљиште влажно. Како већина спортско-рекреативних туриста више воле стазе које воде кроз шумске пејзаже, онда је јасно колико штете могу нанети возње бицикала, јахање и шетње које се не контролишу и о којима се готово ништа не зна. Вози се или пешачи преко биљака или се оне ломе, оштећује се и корење дрвећа, а услед недисциплинованог кретања по пошумљеним просторима и пољским стазама, животиње (посебно птице) у сезони парења, се уплаше. Дакле, уочава се неопходност контроле спортско-рекреативног туризма јер се кроз заштићена простор свакако креће а контрола тог кретања смањила би евентуалну штету на биодиверзитет и деградационе процесе.

Следећа веома битна ставка везана за одрживи туризам на планинама била би неопходност укључивања локалног становништва у цео ток планирања, као и релаизације развоја спортско-рекреативног туризма³⁵ будући да се развој дестинације спроводи на њиховом терену, па негативне или позитивне последице они најбоље осећају (Стојановић, 2006). Уколико се то успешно реализује могуће је рачунати на позитивне ефекте а када је спортско-рекреативни туризам у питању, Светска Туристичка Организација издваја следеће: утицај на запосленост радника (пре свега жена и мањих етничких група) у пољопривреди, рибарству, занатству (препород ретких заната); формирање локалних

³⁵ Под условом да то исто становништво предходно буде упућено у предности развоја спортско-рекреативног туризма што значи да је локалном становништву неопходна одређена едукација јер само у том случају је могуће спровести принцип одрживости и развоја, како дестинације тако и саме туристичке привреде.

туристичких организација; стицање нових знања запослених у туризму, што даје подстрек развоју хуманих ресурса; развиј локалне инфраструктуре; потпомаже се формирање нових тржишта за локалне производе; подстицај за организовање разних услуга (културних или трговачких кроз продају локалних специалитет); побољшање стања животне средине; учешће туризма у суфинансирању заштићених делова природе и културно-историјских споменика као и јачање свести о заштити животне средине и културне баштине (Томић и други, 2004).

ОПШТЕ МЕРЕ ЗАШТИТЕ У НАЦИОНАЛНОМ ПАРКУ “ФРУШКА ГОРА”

Фрушка гора је проглашена националним парком 1960. године, у циљу обезбеђења трајне заштите а на основу члана 49. Закона о заштити животне средине (“Сл. Гласник РС”, бр. 66/91) у заштићеним природним добрима се установљавају режими I, II и III степена заштите³⁶ а прописане су и опште мере за простор режима I, II и III степена заштите. Посебне мере се односе на заштиту, очување и унапређење просторних целина са значајним природним вредностима и појавама и то за: простор режима I степена, простор режима II степена и простор режима III степена заштите.

Посебне мере простор режима I степена односе се на искључење свих облика коришћења и активности осим научно-истраживачког рада, контролисане едукације и активности којима се спречава деградација и нестанак осетљивих екосистема. То су простори специфичних геолошких, геоморфолошких и других облика и појава, значајни шумски екосистеми Фрушке горе као и станишта заштићених биљних и животињских врста у оквиру заштите биодиверзитета Националног парка.

Посебне мере простор режима II степена односе се на угрожене и значајне просторе, са мерама којима се ограничава и строго контролише коришћење. Дозвољене су активности на унапређењу и презентацији природних вредности. То је највећи део шумског комплекса Националног парка који захтева специфичне мере неге и обнове нарушених шумских екосистема и станишта значајне флоре и фауне Фрушке горе на којима су неопходне интервентне мере заштите и очувања. Посебне мере простор режима III степена односе се на просторе на којима је одређено ограничено коришћење и

³⁶ На простору Националног парка "Фрушка гора" су прописане опште мере заштите за укупан простор Националног парка, у складу са Законом о националним парковима ("Сл. Гласник РС", бр. 39/93).

контролисане активности у складу са функцијама националног парка, традиционалним привредним делатностима и становањем, укључујући и туристичку изградњу. То су туристичко-рекреативни и културно-историјски локалитети, деградоване површине под шумском вегетацијом, површински копови, акумулације и друго

С обзиром на то да је Фрушка гора подељена у четири зоне унутар којих би се налазиле поменуте стазе веома је важно упознати се са просторима одређеног степена заштите, да би се на тај начин установила и усагласила и сама одрживост таквог облика кретања по планини. Да би се на укупној површини националног парка “Фрушка гора” обезбедили услови који су неопходни за његово функционисање и опстанак природних и створених вредности обавезно је: очување репрезентативних геолошких, геоморфолошких и хидролошких појава и одлика, биогеографских обележја простор, екосистемског, специјског и генетског диверзитета; очување мешовитог састава аутохтоних шумских екосистема; очување и обнављање генетског фонда обновом потенцијалне вегетације и поновним уношењем биљних и животињских врста које су живеле на простору Националног парка; издвајање и узгајање семенских објеката; презентација и популаризација природних и створених вредности Националног парка; уређивање простор и изградња објеката у циљу очувања, обнављања и унапређивања природних и културних вредности у зависности од степена режима заштите; санација и ревитализација угрожених и деградованих делова Националног парка; *одрживи развој туристичких, рекреативних и других развојних функција при коришћењу природних и културних вредности, на начин којим се осигурава заштита и очување тих вредности;*

Из наведеног се види да је сваки облик туризма, а посебно спортско-рекреативни неопходно развијати у складу са општим принципима одрживости. То пре свега значи да је неопходно упознати се са свим нормама које прописује Национални парк као институција. По речима др Александра Марић из Националног парка, сваки облик туризма који не нарушава природно окружење и дозвољава што природније кретање (бицикл, коњ, пешачење, летење и друго), одрживи је облик туризма за сам Национални парк, а чак је и веома пожељан као активност. Под очувањем природног окружење подразумева се забрана одређених активности, а то значи да је на простору Националног парка строго забрањено: сећи и уништавати дрвеће и жбуње и осталу вегетацију када се тиме угрожава шумски екосистем и нарушава заштита земљишта од ерозије, осим санитарних сеча. Затим, чиста сеча у аутохтоним шумским састојинама, као и уништавати

јединке заштићених врста биљака, гљива и лишајева и њихових развојних облика: брањем, сакупљањем, сечењем или чупањем.

Забрањено је и хватати, заробљавати, убијати или озлеђивати заштићене врсте животиња, сакупљати или уништавати јаја птица, сакупљати или уништавати гнезда или легла животиња, узнемиравати животиње у периоду гнежђења и подизања младих. Затим, угрожавати или уништавати станишта заштићених врста, лишајева, гљива, биљака и животиња; уносити алохтоне биљне врсте, осим за потребе спречавања ерозије и клизишта и потребе обнове шумског земљишта и шума у простору под режимом заштите II и III степена; уносити алохтоне животињске врсте које слободно живе. Као и ловити дивљач, изузев санитарног и узгојног одстрела на простору режима II и III степена заштите те употреба хемијских препарата који се користе у шумарству и пољопривреди. Забрањено је још и градити објекте или изводити друге радове којима се загађује ваздух и земљиште, погоршава квалитет вода, мења њихова количина, просторни и временски распоред, осим објеката и радова заштите од ерозије, бујица и поплава и објеката за потербе водоснабдевања и хидроенергије на простору режима III степена заштите.

Затим, градити надземне енергетске и друге водове на простору режима I и II степена заштите и подземне водове на простору режима I степена заштите; експлоатисати минералне и неминералне сировине, те градити нуклеарне објекте, депоновати индустријске и комуналне отпаде, радиоактивне и друге опасне отпадне материје; градити магистралне и регионалне путеве на простору режима I и II степена заштите, осим када је то предвиђено Просторним планом простор националног парка; користити шумске путеве за јавни саобраћај али и предузимати све друге активности које могу нарушити основна обележја националног парка.

С обзиром на то да стазе пролазе кроз простор готово читавог парка, веома је битно упознати се просторима одређеног степена заштите да би се на тај начин упоредиле стварне могућности за постављање стаза и њихова изводљивост.

На простору режима I степена заштите (Табела 111) посебно је забрањено: сви облици коришћења природних богатстава и искључују се и сви други облици коришћења и активности; било какви шумски радови у издвојеним шумским стаништима током репродуктивног периода птица (април - јул).

Табела 111. Простор првог степена заштите на простору Фрушке горе

Локалитети значајних шумских екосистема	- Папратски до, Стражилово, Змајевац, Краљеве столице, Равне, Јазак, Краљевац, Биклав.
Геолошки и геоморфолошки локалитети	- Палеонтолошки локалитет “Гргетег”, Палеонтолошко налазиште горње креде у сливу Орловачког, Доброг и Черевећког потока, Гргуревачка пећина на Поповом чоту, Стена “Орловац”, Палеонтолошки локалитет “Папрадине”.
Значајна станишта угрожених биљних врста	- Станиште пљевике на Великом Грацу, - Станиште пљевике на Чендревитом чоту (Кобила), Брдо Комесаровац, Брдо Подгорац.
Значајна станишта угрожених врста инсеката	- Лежмир, Долина Роковог потока на Главици, Јаворнати до код Старих Лединаца.
Значајна станишта угрожених врста птица	- Черевећки поток, Раковачки мали поток, Ђерова коса, Јанок, Радованац, Шуљам, Срнећи поток, Татарица, Калин поток, Црвене кречане, Козарски поток, Ђурђин граб, Орловац.

(Извор: Национални парк Фрушка гора, 2010)

С обзиром на то да је у просторима са првим степеном заштите забрањена готово свака активност, *дозвољава се само*: научно–истраживачки рад; контролисана едукација и активности којима се спречава деградација и нестанак осетљивих екосистема, то би значило да би кроз та простор и кретање било забрањено. По речима мр Савић Драгише из Националног парка, све планинарске стазе по Фрушкој гори су “не дозвољене” и иако планинарска друштва морају да консултују ову институције пре било какве акције, она то не чине и никада то нису чинила.

Прећутан је договор између Националног парка као институције и планинарских друштава само зато што обележавање стаза директно не нарушава биодиверзитет. То значи да би и у случајевима у којима стазе додирују само делове зоне првог степена заштите било строго забрањено било какво заустављање и био дозвољен само пролаз. То је важно стога што се неке стазе налазе управо у таквој ситуацији.

Стаза *ФА1* води до Стражилова које је управо у првом степену заштите, тако да би спортско-рекреативне активности могле бити дозвољене само у за туризам дозвољеној зони, а то је простор у коме постоје већ изграђени објекти. У случајевима где не постоје изграђени објекти а територија се налази у зони првог степена заштите, не постоји никаква шанса да би се дуж постављене стазе која додирује ту зону, добила било каква

дозвола за изградњу било каквог објекта. То је случај са стазом *ФА7* која додирује локалитет Папратски до где је приступ строго забрањен.

Табела 112. Простор другог степена заштите на простору Фрушке горе

Локалитети значајних шумских екосистема	– сви природни аутохтони шумски екосистеми и културе у функцији обнове шумског земљишта у НП “Фрушка гора”
Геолошки и геоморфолошки локалитети	- Палеонтолошки локалитет “Тргетер” (део), Гргуревачка пећина на Поповом чоту (део), Вулкански туф код села Раковац, Палеонтолошки локалитет “Шакотинац”.
Појединачна стабла и групе стабала	- Састојина црне јове на Андrevљу, Састојина црне јове на Тестери, Парк манастира “Беочин”
Значајна станишта врста инсеката	- Долина бање Кулина код Љубе, Долина потока Велеших
Значајна станишта угрожених врста птица	- Чортановачка шума, Поток Мохарач са акумулацијом, Гложањ- пашњаци изнад Гргуреваца, Мала Санча- ливаде испод Ђурђевца, Кречанске јаме.
Површински копови – научно истраживачке и едукативне намене	– Козје брдо, Попов чот, Опћиште, Ердељ, Сребро (део), Црвене кречане

(Извор: Национални парк Фрушка гора, 2010)

Простор режима II степена заштите (Табела 112) обухватају угрожене и значајне просторе за заштиту, очување и обнављање природних вредности. Мерама режима заштите II степена се ограничава и строго контролише коришћење природних богатстава. Дозвољене активности су прописане у мери и обиму којима се унапређује стање и презентација природних вредности Националног парка.

На простору режима II степена заштите посебно је забрањено: *промена намене простора*; експлоатација минералних и неминералних сировина; сакупљање и коришћење заштићених биљних и животињских врста; извођење свих шумских радова на издвојеним шумским стаништима током репродуктивног периода птица (април-јул); пошумљавање шумских и травних станишта у периоду IV-IX месеца; *исушивање и мењање еколошких карактеристика станишта*; уношење алохтоних биљних врста, осим за потребе спречавања ерозије и клизишта; насељавање алохтоних врста животиња у слободном простору; лов осим за потребе одржавања здравственог стања и бројности популација дивљачи и планских активности предвиђених ловним Основама у ловиштима; привредни риболов; *преоравање ливада и пашњака*; испаша стоке; употреба инсектицида и фунгицида; *депоновање чврстог отпада*; упуштање отпадних и непречишћених вода; *изградња сталних и привремених објеката, сем оних који се директно односе на очување*

природних одлика локалитета; изградња рибњака и акумулација; изградња нових јавних путева; постављање ознака на живим стаблима при обележавању праваца кретања и сличних информација; обављање свих активности које би могле нарушити природне вредности (ПППН, 2003).

У просторима са другим степеном заштите забрањена је промена изгледа простора али дозвољене активности су и више него у прилог трасирању свих поменутих стаза. Између осталог *дозвољава се и:* сакупљање дивљих врста гљива, биљака и животиња у складу са Наредбом о контроли сакупљања, коришћења и промета дивљих биљних и животињских врста³⁷, успостављање мониторинга ради праћења, заштите, очувања и унапређивања заштићених биљних и животињских врста и њихових заједница, информативно пропагандна презентација и едукација природних вредности, кошење ливада по прописаној динамици за појединачна простор, контролисано коришћење меких некатегорисаних путева уз примену заштитних мера од ерозије, контролисана изградња и кретање по локалним путевима, контролисано кретање посетилаца (излетника, планинара и друго), контролисано трасирање и изградња планинарских и других стаза, а то би значило да би кроз та простор трасирање стаза било изводљиво и пожељно (ПППН, 2003). По речима мр Савић Драгише из Националног парка, друга и трећа зона су, територијално гледајући, простори на којима је пожељно развијати спортско-рекреативи туризам.

На простору режима III степена заштите (Табела 113) посебно је забрањено: *промена намене простора; сакупљање и коришћење заштићених биљних и животињских врста; експлоатација минералних и неминералних сировина; отварање каменолома и позајмишта камена и песка; експлоатација воде у индустријске сврхе; изградња рибњака и акумулација; изградња индустријских, инфраструктурних, хидротехничких и других објеката чији рад може негативно утицати на квалитет земљишта, воде, ваздуха, живог света, пејсажне вредности и културна добра са околином; садња четинарских и других унесених врста осим за потребе заштите од ерозије и обнове шумског земљишта; депоновање чврстог отпада; испуштање отпадних и непречишћених вода у водотоке.*

У просторима са трећим степеном заштите одређује се селективно и ограничено коришћење природних богатстава и контролисане активности усклађене са функцијом националног парка или су везане за наслеђене традиционалне облике обављања привредних делатности и становање, укључујући и туристичку изградњу.

³⁷ ("Сл. Гл. Р. С. " бр. 17/99) по посебном програму за Национални парк

Табела 113. Простор трећег степена заштите на простору Фрушке горе

Појединачна стабла и групе стабала	- Храст китњак на гребенском путу код Змајеваца, Три стабла црног ораха на пределу Косача, Стабло букве код предела Бања, Петокрака липа на потезу Плетена Анта, Стабло цера на гребенском путу код Летенке, Храст китњак на гребенском путу код Ђурђиног граба, Храст китњак на гребенском путу код Липовог чота, Стабло брекиње на гребенском путу код Летенке, Црни граб на Стражилову, Стабло дуглазије код одмаралишта Тестера, Стабло брезе на потезу Бранковац, Стабло цера у близини манастира Ђипша, Група стабала црног бора код манастира Хопово, Група стабала питомог кестена код манастира Беочин, Састојина гвозденог дрвета у шуми Маруша, Састојина црног ораха у шуми Маруша.
Туристичко – рекреативни локалитети	- Чортановци, Иришки венац, Бања Врдник, Бања Ердевик, Сусек – Корушка, Липовача, Змајевац, Андrevље, Бранковац, Осовље, Главица, Поповица, Парагово, Тестера, Летенка, Рохал базе, Јанок, Цигански логор, Вилине воде, Стражилово и манастири.
Површински копови туристичко-рекреативне и културно образовне намене	– Стражилово I, Стражилово II, Мајдан, Парагово, Орлово бојиште, Парагово, Иришки венац, Стари каменолом Раковац, Ердевик, Кулина, Лежмир, Сребро (део), Средње брдо.
Шумски екосистеми	- Природни и вештачки шумски екосистеми око саобраћајница и вештачки екосистеми у граничном појасу националног парка, Расадник Беочин.
Акумулације	- Сог, Бруја.
Грађевински објекти од општег интереса	- ТВ торањ на Црвеном чоту, Противградни полигон на Краљевим столицама, Војни објекти.

(Извор: Национални парк Фрушка гора, 2010)

Између осталог *дозвољава се и*: развој туризма у складу са могућностима простора, развој спортско-риболовног туризма у складу са развојним функцијама Националног парка, израда програма заштите и коришћења фауне риба, лов у складу са ловном основом, спортски риболов на акумулацијама, изградња објеката (туристичко-рекреативних, здравствено- рехабилитационих, културно-образовних) у складу са осетљивошћу простора, у традиционалном стилу, изградња неопходне инфраструктуре за објекте намењене туризму, викенд становању и друго, традиционална пољопривредна производња сходна функцијама и потребама Националног парка (воћарство, виноградарство, лековито биље, органска производња здраве хране, пчеларство и друго), традиционалне привредне делатности у функцији Националног парка (заназанатство, трговина, угоститељство,), укључивање локалног становништва у планираним

активностима са учешћем у укупној туристичкој понуди, одржавање постојећих путева, без проширења путева, уређење излетничких и других простора, контролисано и усмерено кретање и посетилаца (излетника, планинара, туристичких тура и друго), контролисано коришћење меких некатегорисаних путева уз примену заштитних мера од ерозије, контролисана изградња и кретање по локалним путевима, контролисано трасирање и изградња планинарских и других стаза (ПППН, 2003).

Имајући све ово у виду, развој спортско-рекреативног туризма и постављење стаза на простору Фрушке горе имале би своје смернице чијим би се праћењем брже и лакше дошло до постављених циљева.

1. Капацитет, намена и трајност објекта (и пратеће инфраструктуре) треба да буду примерени Националном парку и условљени осетљивошћу екосистема и наменом површине на којој се планира изградња објеката и вршење радова, а према условима из Анализе утицаја објеката и радова на животну средину (услови за анализу утицаја, између осталих, морају се добити од Завода за заштиту природе Србије).
2. Установити стазе које би на одговарајући начин омогућиле адекватну презентацију геолошке прошлости, геоморфолошких карактеристика, орнитолошких, ботаничких и других вредности.
3. Стазе трасирати на простору II и III степена.
4. У оквиру трасираних стаза дозвољено је постављање информативних табли, одређивање места за видиковце са уређењем (клупе, надстрешнице и друго) у складу са величином и капацитетом простора, на начин примерен традиционалном стилу простора (ПППН, 2003).

Важно је истаћи да се све ове смернице развоја спортско-рекреативног туризма које за простор Фрушке горе проистичу из Просторног плана Републике Србије односе на: подстицање равномернијег размештаја привредних активности, успоравање процеса деаграризације, бржи развој сеоских простор кроз развојне програме и пројекте са такозваним чистим технологијама, стварање територијално-диференцираног амбијента привређивања, валоризација и активирање свих туристичких потенцијала простор туристичке регије Фрушка гора, која у туристичком зонирању и регионализацији Републике Србије има национални значај, реализација приоритета I групе за развој туристичког простора Фрушке горе (у смислу расподеле подстицајних, секторских републичких фондова за израду студија и програма развоја, просторних и урбанистичких

планова, изградњу инфраструктуре и некомерцијалних садржаја друштвеног стандарда, као и за заштиту природе, животне средине и природне и културне баштине овог простор), чување површина и плодности пољопривредног земљишта, упоредо са предузимањем целовитих и ефикасних мера очувања других природних ресурса за потребе дугорочног развоја.

ОПШТЕ МЕРЕ ЗАШТИТЕ ЗАШТИЋЕНОГ ПРИРОДНОГ ДОБРА

“ВРШАЧКЕ ПЛАНИНЕ”

На простору општине Вршац се налази неколико категорија заштићених природних добара од којих је за потребе израде докторске тезе био важан Предео изузетних одлика “Вршачке планине“. Вршачке планине³⁸ су 1982. године стављене под заштиту као Предео изузетних одлика и сврставају се у значајно природно добро III категорије или Регионални парк природе. Планине су стављене под заштиту ради очувања морфолошког изгледа предела и карактеристика геолошке грађе, која осликава најстарији период геолошке прошлости и различитих тектонских фаза који се једино на овом месту у Војводини могу осматрати.

Живи свет се одликује разновршношћу типова изворних животних заједница и очуваним фондом аутохтоне флоре и фауне и представља драгоцен генетски ресурс. На овом простору се укрштају три биљно-географске провинције (панонска, дакијска и мезијска) са око хиљаду тасона којима обележје дају реликти, природне реткости и лековите и хранљиве биљке. На овом простору установљени су режими заштите I, II и III степена. У режиму I степена заштите је забрањено коришћење природних богатстава, док су у режиму II и III степена заштите дозвољене активности у складу са верификованим уређајним плановима и Основама, пре свега санација и рекултивација нарушених шумских екосистема, а у осталим просторима у складу са Програмом заштите и развоја овог природног добра. Основни циљеви у оквиру заштите природе су: старање о заштићеним природним добрима, картирање и валоризација и стављање под заштиту

³⁸ Одлуком Скупштине општине Вршац објављеном у "Сл. листу општине Вршац" бр.4/2006. Површина Регионалног парка природе Вршачке планине износи 4.177,00 ha

природних добара која се одликују изузетном природном вредношћу, заштита предела који су карактеристични за општину (Вршачко виногорје).

При утврђивању носећих облика развоја спортско-рекреативног туризма у заштићеном простору Вршачких планина коришћена два основна критеријума. Први критеријум је *ресурсна утемељеност спортско-рекреативног туризма*, која подразумева постојање туристичких ресурса (природних и антропогених), са одговарајућом типолошком структуром, довољним нивоом атрактивности и туристичке функционалности. Други критеријум је *тржишна оправданост развоја спортско-рекреативног туризма*, која се темељи на постојању задовољавајућег обима и структуре тражње (домаће и иностране) за расположивим ресурсима и садржајима спортско-рекреативног туристичког производа који се на бази њих могу формирати.

На основу примењених критеријума (мотивски, просторни, еколошки, економски, функционални) и могућих облика спортско-рекреативног туризма, уз поштовање принципа одрживог развоја, дефинисани су правци развоја следећих основних облика спортско-рекреативног туризма у заштићеном простору: пешачке туре за љубитеље природе, бицикличке туре као и стазе за теренско јахање. Наиме, Просторним Планом су обухваћене две врсте основних структура у простору које су намењене спорту и рекреацији. Оно што је важно за простор Вршачких планина јесте *прва група структура у комплексу у простору* јер би ту спадали спортски комплекси у којима доминира зеленило, односно површине излетишта, које не изискују посебно изграђене или опремљене површине и објекте, а употпуњене су трим стазама, стазама за шетњу, вожњу бицикла и јахање, дечијим игралиштима, површинама за одмор, камповање и евентуално игралиштем за мале спортове и друго. Углавном се ради о спортским површинама за самоиницијативне активности корисника, у смислу спонтане рекреације појединаца и група. Ради се обично о већим или врло великим комплексима земљишта. Могући локалитети су: ‘‘Вршачка кула’’ – уређењем комплекса као парк шуме добиће се простори погодни за излетишта, као и Превала, Широко било, Турска глава, Гудурички врх и Ђаков врх (ППОВ, 2009).

Просторним планом су обухваћени заштићени делови природе које је могуће посебним програмом, уз сагласност Завода за заштиту природе Републике Србије, укључити у програме развоја туризма. У оквиру спортско-рекреативног туризма одвијале би се следеће активности: вожња бициклима, планинарење, јахање, посматрање птица (bird watching), фото сафари, стручно и научно упознавање и проучавање природних

вредности, скупљање лековитог биља, печурака и друго, школе природе и школе у природи, еколошки кампови, екскурзије, стручни и студијски боравци за одрасле.

У одређеним просторним целинама на простору Вршачких планина које се налазе у режиму II и III степена заштите, слично као и на простору Фрушке горе, ће се дозвољавати изградња и уређење простора уз развијање оних функција које ће пружити најповољнију експлоатацију потенцијалних вредности, који ће исказати најмањи број ограничавајућих фактора, уз очување и унапређење природних услова. Ово пре свега значи да *се дозвољава: изградња* објеката инфраструктуре у складу са Планом као и изградња објеката у функцији туризма, рекреације и ловства према решењима Плана.

Имајући свеово у виду, можемо закључити да спортско-рекреативни туризам Фрушке горе и Вршачких планина има добре перспективе с обзиром на природне погодности које обе планине поседују и нарастајуће потребе становништва у урбаним срединама за кратким и квалитетним боравцима у природи. У случају добре организације и атрактивног садржаја спортско-рекреативног туризма (уз добру пропаганду и маркетиншку афирмацију) обе ова планине могу бити код одређених случајева туристичке тражње веома атрактивне, те и основни мотив укључења у туристичка кретања.

Један од основних предуслова одрживог развоја туризма је план едукације свих учесника у туризму: туристичких радника, локалног становништва, туриста и свих осталих укључених у туристичке и пратеће активности. У наставку текста налазе се опште препоруке за заштиту и очување биодиверзитета Фрушке горе и Вршачких планина.

1. *Кретати се само на стазама предвиђеним за спортско-рекреативни туризам.* Неки делови парка су затворени за јавност, неки су делови приватних имања, тако да кретање по тим деловима захтева тражење дозволе.
2. *Не остављати трагове.* Не кретати се по земљишту које ће тиме бити оштећено. Не кретати се ван стазе или бацати било какве предмете и смеће.
3. *У сваком тренутку контролисати превозно средство.* Непажња, чак и за секунд, може довести до катастрофе било да је у питању возња бициклом или пак јахање коња. Пребрзом возњом и непажљивим јахањем могу се повредити други и изазвати чак и забрану возње бицикла или јахања на тој стази.
4. *Сигнализација долазака.* Трудити се да увек најавите да наилазите, успорите или се зауставите када пролазите поред других људи. Ускладите брзину са претпоставком да иза непрегледне кривине може неко наићи.

5. *Не плашити животиње.* Дати им довољно простора и времена да се навикну на ваше присуство. Узнемиравање и плашење дивљих и домаћих животиња су озбиљни прекршаји који се строго кажњавају.
6. *Планирање.* Пре вожње, упознати простори по којој ће се возити, проверити у ком стању је бицикл и размислити шта би све могло затребати у току вожње – од залиха воде до прикладне одеће ако се време промени.
7. *Министарства и секретаријати* (држава, покрајина) са својим надлежним органима требало би да реализују законску обавезу и да финансирају функционисање националног парка те да реорганизацијом садашњег облика Јавног предузећа “Национални парк Фрушка гора“ то предузеће доведу у форму која би економски и по светским стандардима била прихватљива.
8. *Надлежни органи управе*, од државе до општина које се налазе у склопу националног парка Фрушка гора требало би да постепено почну са обустављањима активности које угрожавају биодиверзитет, појачају мониторинг екосистема и популација које су од посебног интереса за биодиверзитет (формирање тима стручњака за биодиверзитет и његово укључивање у Јавно предузеће). Било би неопходно оформити и добро организовану надзорну службу (дежурни телефон) која би у најкраћем року адекватно и ажурно била у стању одреаговати на било какав покушај нарушавања екосистема и станишта а ту би своје место нашао и туризам као начин да се потенцијали најбоље могуће искористе не угрожавајући живи свет.
9. *Завод за заштиту природе Србије и Завод за урбанизам* имали би, као институције, задатак да све предлоге добро размотре и да их укључе у израду будућег просторног плана.
10. *Друштво еколога Србије, Завод за заштиту природе Србије, бициклистички савези, коњички клубови, планинарска и друга друштва, медији, туристичке агенције, заинтересоване владине и невладине организације* имали би најважнију улогу у очувању природе и развоју спортско-рекреативног туризма не потискујући ни једно ни друго. У том контексту било би неопходно уложити све расположиве потенцијале у правцу изградње и развоја еколошке свести код локалног становништва али и посетилаца националног парка а поготово учесника у спортско-рекреативним активностима. На тај начин би се стекли сви услови да се спортско-рекреативни туризам развије и да се све потенцијалне

стазе трасирају чак и у непосредној близини заштићених вредности јер са постојањем свести о њивовој важности биљне и животињске врсте не би биле угрожене а ни локалитети од посебног значаја (ПППН, 2003; ППОВ,2009).

Наравно, да би до тога дошло неопходно је предузети и низ мера којима би се уредиле одредбе интензивне заштите и надзор, посебно заштићених објеката природе у првом степену заштите. Ако би се спортско-рекреативни туризам развијао уз низ мера усмерених ка решавању специфичних проблема у националном парку онда би тај развој био прихватљив, дозвољен па чак и веома пожељан.

ПРОЦЕНА ПРЕДНОСТИ И НЕДОСТАКА, ПОВОЉНОСТИ И НЕПОВОЉНОСТИ СПОРТСКО-РЕКРЕАТИВНОГ ТУРИЗМА НА ВОЈВОЂАНСКИМ ПЛАНИНАМА (SWOT³⁹ АНАЛИЗА)

Имајући у виду атрактивност простора појединих локалитета као и све остале позитивне предиспозиције за развој спортско-рекреативног туризма, идеја о активирању и унапређењу спортско-рекреативног туризма на војвођанским планинама, учинила се као интересантна и примамљива. Да би се испитала изводљивост једне такве поставке било је неопходно утврдили примарне покретачке снаге простора и извршити детаљну анализу чинилаца који могу имати развојну функцију у сфери спортско-рекреативног туризма. Да би се добила јединствена слика простора и утврдила могућност креирања јединствене понуде војвођанских планина када је спортско-рекреативни туризам у питању, најпре је било неопходно урадити неопходне анализе појединачних облика туризма на обе планине.

За потребе истраживања предности и недостатака, повољности и неповољности бициклизма на Фрушкој гори и Вршачким планинама, разговарано је са стручњацима из ове области. Разговарано је са: господином Небојшом Субић, председником бициклистичког савеза Војводине и господином Александром Обрадовић, једним од власника клуба „Јин-Јанг“ из Вршца који се бави бициклизмом.

За потребе истраживања предности и недостатака, повољности и неповољности планинарења на Фрушкој гори и Вршачким планинама, разговарано је са стручњацима из ове области. Разговарано је са: госпођом Магдаленом Селеш, председницом Планинарског друштва „Поштар“ и господином Миливојем Кишдобрански, организатором акције „Пешачимо у природи“ и стручним консултантом Фрушкогорског маратона који се 2010. године одржао по 33. пут, када је Фрушка гора у питању и

³⁹ Eng - SWOT квалитативна аналитичка метода којом се степеновањем елемената у оквиру четири поља анализе – повољности (могућности), неповољности (ограничења), предности, недостаци – процењују могућности неког простора или појаве. Може се користити у процени подобности просторних и тржишних предуслова за туристички развој неког простора или подобности и стања постојеће понуде у односу на тржиште потражње, као и за одређена маркетиншка истраживања и слично. Код анализе потребно је респектовати чињеницу да се ради о субјективној процени у степеновању елемената анализе, без коришћења потребног аналитичког и методолошког инструмента.

господином Драганом Јовановић⁴⁰, секретаром планинарског друштва “Вршачка кула“ када су Вршачке планине у питању.

За потребе истраживања предности и недостатака, повољности и неповољности теренског јахања на Фрушкој гори и Вршачким планинама, разговарано је са стручњацима из ове области. Разговарано је са: Радославом Бурсаћ⁴¹, тренером јахања коњичког клуба „Петрас“ из Петроварадина и Јованом Обрадовић, власником приватног клуба „Јин-Јанг“ који се бави теренским јахањем на Вршачким планинама.

За потребе истраживања предности и недостатака, повољности и неповољности једрења падобран крилом на Фрушкој гори и Вршачким планинама, разговарано је са стручњацима из ове области. Разговарано је са: господином Влатком Лукач⁴² из Петроварадина, активним чланом клуба за једрење падобран крилом, „Делта“ из Кањиже и поборником летења на Фрушкој гори, као и господином Милошем Ђорђевић⁴³, секретаром клуба за једрење падобран крилом, „Вршац“ из Вршца.

За потребе истраживања предности и недостатака, повољности и неповољности гађања лоптицама које бојају на Фрушкој гори разговарано је са стручњацима из ове области. Разговарано је са: господином Николом Џевердановић⁴⁴, једним од оснивача клуба за гађање лоптицама које бојају, Монкс (Monks), који се налази у Врднику на Фрушкој гори.

За потребе истраживања предности и недостатака, повољности и неповољности купалишног туризма на Фрушкој гори разговарано је са стручњацима из ове области. Разговарано је са: мр Драгишом Савић, др Александром Марић и дипл. инж. шум. Гораном Матић⁴⁵ из Националног парка Фрушка гора, господином Гвозденом Перковић из ТОВ-а⁴⁶, и задуженом за питање Фрушке горе при покрајинском секретаријату за заштиту животне средине, госпођом Тамаром Стојановић⁴⁷.

⁴⁰ Светосавски трг 1, Вршац. Тел: +381 13 836 674

⁴¹ Клуб „Петрас“, Петроварадинска тврђава. Меил: tazex@eunet.pc

⁴² Прерадовићева 55/а, Петроварадин. Тел: +381 63 537-983

⁴³ Милоша Обилића 61, Вршац. Тел: +381 63 712 07 65

⁴⁴ Милице Стојадиновић 18, Врдник. Меил: nikola.dzeverdanovic@creditagricole.rs

⁴⁵ Змајев трг 1. Сремска Каменица. Тел: +381 21 463-667, Меил: natlpfg@eunet.yu

⁴⁶ Булевар Михајла Пупина 6/4. Нови Сад. Тел: +381 21 420-758,

⁴⁷ Покрајински секретаријат за заштиту животне средине, Нови Сад. Меил: ekolog@vojvodina.sr.gov.rs

ПРЕДНОСТИ ИЛИ СНАГЕ У РАЗВОЈУ СПОРТСКО-РЕКРЕАТИВНОГ ТУРИЗМА НА ВОЈВОЂАНСКИМ ПЛАНИНАМА

Издавањем предности спортско-рекреативног туризма на војвођанским планинама, раздвојени су правци на основу којих је могуће дефинисати и тиме повећати утицај сваке поједине тачке, чиме је постигнута полазна усмереност на одрживи развој одређених облика активности, као и начини за будуће маркетиншке акције на тржишту. Свему томе иде у прилог чињеница да поједине тачке можемо сврстати у сам врх туристичких вредности где свакако спада *здравље човека*, које се поспешује упражњавањем спортско-рекреативних активности.

Гојазност, стрес и хипокинезија⁴⁸ представљају морбогени тријас један од главних узрочника свих познатих болести данашњице. Сматра се да хипокинезија или премали телесни напор, препуштање вожњи саобраћајних средстава, прекомерна гледања телевизије и филмова или других садржаја са дискова, седење у изузетно угодним столицама, фотељама те, у последње време и претраживања, играње, и обављање свакодневних послова путем интернета, доприносе смањењу животног века човека. Данас је нормално куповати храну, књиге, намештај и остало путем интернета али заборавља се да се тиме слаби локомоторни, кардиоваскуларни, имунолошки, ендокрини систем и метаболизам. Та нова неравнотежа (непозната људима пре пола века) слаби организам. С друге стране, појављује се непотребно, преобилно уношење хране која изазива гојазност. Ментална напрегнутост и стрес са једне стране, те хипокинезија и недовољно опуштање с друге стране, типични су услови радног и животног окружења савременог човека.

Савремени туризам данас има обележје уско повезано са трендом туристичког тржишта, а спортско-рекреативни туризам представља сам врх селективног туризма који задовољава *потребу за здрављем*. Дакле, спортско-рекреативни туризам је најбољи лек, а активан одмор прави начин да се човек рехабилитише и то кроз велики број веома атрактивних активности а природно окружење још више доприноси том одмору.

⁴⁸Права је претња здрављу готово већине становника целог света, па тако и код нас, нагло смањење телесне активности у свакодневном животу, познато под именом хипокинезија.

Табела 114. Предности за развој спортско-рекреативног туризма на Војвођанским планинама

Облик спортско-рекреативног туризма	Предности за развој спортско-рекреативног туризма на Фрушкој гори и Вршачким планинама
Бициклизам	<ul style="list-style-type: none"> - Одрживи вид туризма за простора националног парка Фрушка гора и природног добра Вршачке планине; - Важна активност по здравље човека; - Еколошки очувана околина; - Богато културно-историјско наслеђе околине; - Надморска висина са епитетом ваздушне бање; - Погодне стазе за вожњу;
Планинарење	<ul style="list-style-type: none"> - Одрживи вид туризма за простора националног парка Фрушка гора и природног добра Вршачке планине; - Важна активност по здравље човека; - Близина Фрушке горе граду и постојање приградског превоза до неких делова Фрушке горе; - Ниске, проходне планине; - Велики број манастира, природних реткости, манифестација и знаменитости; - Школе за љубитеље планинарења (школа за подмладак, основна планинарска школа, школа за планинарске водиче са лиценцом од стране Планинарског Савеза Србије); - Планинарска друштва у сваком граду на простору планина; - Могућност планинарења без старосних ограничења; - Релативно јефтина опрема за планинарење;
Теренско јахање	<ul style="list-style-type: none"> - Одрживи вид туризма за простора националног парка Фрушка гора и природног добра Вршачке планине; - Важна активност по здравље човека;
Гађање лоптицама које бојају	<ul style="list-style-type: none"> - Узбудљива ендорфинска игра; - Рекреативна активност која помаже борби против стреса; - Вид допунског садржаја за многе друге активности на планини;
Једрење падобраном	<ul style="list-style-type: none"> - Одржив облик спортско-рекреативног туризма на планинама; - Јединствени простори који омогућавају летење и једрење у типично равничарском окружењу; - Ендорфинска активност која истовремено пружа узбуђење и осећање среће;
Купалишни туризам на Фрушкој гори	<ul style="list-style-type: none"> - Могућност коришћења језера као места за предах и купалишни туризам у оквиру бицикличког туризма; - Богато културно-историјско наслеђе околине; - Надморска висина са епитетом ваздушне бање; - Температура воде која погодује купалишном туризму; - Приступачне обале језера; - Могућност упражњавања комплементарних активности на већ постављеним стазама које би обухватале делове језера Сот и Мохарач и цело језеро Брује (бициклизам, теренско јахање, планинарење); - Интересантни локални обичаји; - Етнологија и Енологија (Ердевичка вина) од изузетног значаја;

Анализа предности бициклизма, планинарења и теренског јахања на Фрушкој гори и Вршачким планинама показали су нешто веома интересно а то је да је тренутно најјачи ослонац за било какву акцију у бицикличком туризму као и туристичким понудама атрактивна везаних за планинарење и теренско јахање, управо мотив здравља као један од основних покретачких мотива, у комбинацији са природним окружењем које је на

обе планине веома атрактивно и у ресурсном смислу представља одличан потенцијал за развој ових облика туризма. Остале активности могуће на планинама (гађање лоптицама које бојају, летење и једрење, купалишни туризам) представљају комплементарне активности са могућношћу селективног упражњавања у зависности од афинитета будућих посетилаца. То значи да су предности за развој ових облика спортско-рекреативног туризма базиране на атрактивности саме активности у комбинацији са природним окружењем али да највећи значај могу имати у комбинацији са основним облицима спортско-рекреативног туризма на планинама (бициклизмом, планинарењем и теренским јахањем) и то као допуна садржаја овим активностима, будући да би се локалитети на којима је могуће њихово упражњавање (Вршачка кула, Шакотинац - једрење падобраном, Поповица - гађање лоптицама које бојају или Фрушкогорска језера - купалишни туризам), налазили у склопу постављених стаза за бициклизам и планинарење у целости и теренско јахање на неким одређеним деловима.

НЕДОСТАЦИ У РАЗВОЈУ СПОРТСКО-РЕКРЕАТИВНОГ ТУРИЗМА НА ВОЈВОЂАНСКИМ ПЛАНИНАМА

Анализа недостатака има за циљ да истакне слабости које се јављају у оквиру унутрашњег функционисања, као и оне које се могу појавити током времена. Значајно је поменути да неких слабости има и у предностима, односно, процес развоја условиће појављивање одређених проблема и дилема. Сад је битно констатовати да предност, ако се не уклопи у систем одрживости, веома лако може постати слаба страна па чак и слабост која може да угрози читав систем (пример за то су споменути хотели у државном власништву на Фрушкој гори који очекују приватизацију а тренутно представљају ругло) .

Досадашњи ниво развијености спортско-рекреативног туризма је такав да заправо на Фрушкој гори и Вршачким планинама има само активности сродних спортско-рекреативном туризму. Правог савремено схваћеног спортско-рекреативног туризма и нема тако да је управо то главни недостатак развоја спортско-рекреативног туризма на планинама. Дакле, садашњи степен развијености туризма на Фрушкој гори и Вршачким планинама мањи је него раније, не одговара могућностима које постоје на Фрушкој гори, нити одговара захтевима туристичких тражње.

Имајући у виду да се спортско-рекреативни туризам на планинама „привидно“ одвија, из његове неорганизованости проистичу и главни проблеми или недостаци спортско-рекреативног туризма на планинама, а то је **загађење околине** услед неконтролисаног упражњавања активности на планинама. Неконтролисани спортско-рекреативни туризам може имати следеће последице за природну средину: загађивање и уништавање природних ресурса услед присуства великог броја спортско-рекреативних туриста, деградацију ресурса услед нерационалне изградње инфраструктуре за спортско-рекреативни туризам, деградацију услед нерегуларног кретања спортско-рекреативних туриста по простору, загађивање и уништавање ресурса од стране локалног становништва и привреде и деградацију ресурса због присуства објеката који нису сагласни са рекреационом територијом.

Да би могао да се усмерава процес утицаја спортско-рекреативног туризма на природну средину, неопходно је да се организује посматрање тог процеса у различитим природним територијалним комплексима. То се врши путем система мониторинга који треба да буде под управом Националног савета или Министарства за туризам. Екоменаџмент систем (ЕМС) или систем управљања животном средином, има задатак да обезбеди да се еколошка питања узимају у разматрање приликом доношења пословних одлука на свим нивоима управљања у неком предузећу/организацији. Увођење ЕМС омогућава предузећу (организацији) да плански и на економичан начин решава еколошке проблеме. ЕМС се састоји из следећих пет фаза: дефинисање еколошке политике, у складу са регулативом, јавним мњењем, препорукама и плановима; планирање програма за побољшавање еколошке ефикасности, примена и одржавање еко-менаџмент система у нормалним и ванредним условима; мониторинг имплементације програма и корективне мере и преиспитивање резултата и дефинисање нових циљева, на бази претходне анализе утицаја на животну средину.

Стандарди серије ISO 14000, обезбеђују привредним и другим организацијама свеобухватни системски приступ за управљање утицајем на животну средину. Поступком доношења серије стандарда руководи Међународна организација за стандарде (ISO). Међу стандардима ISO 14000 посебно су значајни: стандарди за системе еколошког менаџмента (ISO 14.001-14.004), који се односе на организацију, односно увођење, деловање и преиспитивање система за управљање животном средином и стандарди за оцењивање еколошког учинка (ISO 14.031-14.032).

Стандарди за управљање животном средином имају добровољни карактер, али су се показали корисни као комплементарно средство законске регулативе (Стојановић, 2006).

Табела 115. Недошаци у развоју спортско-рекреативног туризма на Војвођанским планинама

Облик спортско-рекреативног туризма	Недошаци у развоју спортско-рекреативног туризма на Фрушкој гори и Вршачким планинама
Бициклизам	<ul style="list-style-type: none"> - Недостатак понуде базиране на креираној туристичкој понуди за бициклизам од стране бициклических клубова и путничких агенција (непостојање сајта, проспеката, карта или било којих других облика маркетинг средстава доступних јавности) - Недовољно техничке, географске и туристичких документације у клубовима (висинске разлике, манастири, манифестације и друго).
Планинарење	<ul style="list-style-type: none"> - Слаба финансијска средства и волонтеризам од стране планинарских водича; - Непостојање домаћих произвођача планинарске опреме;
Теренско јахање	<ul style="list-style-type: none"> - Не постојање довољног број ергела на простору планина; - Недовољна опремљеност опремом за јахање; - Непостојање водичке службе у виду јахача; - Економско стање домаћих гостију.
Гађање лоптицама које бојају	<ul style="list-style-type: none"> - Недостатак сарадње са званичним институцијама (Национални Парк, град Нови Сад, општине, путничке агенције, клубови и слично); - Недостатак маркетинг активности којим би се игра промовисала;
Једрење падобраном	<ul style="list-style-type: none"> - Недостатак безбедних полетишта и слетишта када је Фрушка гора у питању; - Непостојање довољне медијске пажње за овакав вид спортско-рекреативних активности; - Релативно скупа опрема.
Купалишни туризам на Фрушкој гори	<ul style="list-style-type: none"> - Сукоб интереса различитих корисника (језера су у тровласништву); - Дивље плаже које дневно посећује и до 1000 грађана; - Ниска свест грађана (велики део становништва не види потенцијал, већ то сматра потпуно обичним); - Тежак приступ жељеној локацији на неким деловима језера; - Недостатак смештаја; - Недостатак обједињене туристичке понуде; - Недостатак интерне комуникације; - Недостатак информативног центра; - Недостатак кампинг простора; - Недостатак јавног тоалета и места за одлагање отпада; - Недовољна туристичка сигнализација.

ПОВОЉНОСТИ ЗА РАЗВОЈ СПОРТСКО-РЕКРЕАТИВНОГ ТУРИЗМА НА ВОЈВОЂАНСКИМ ПЛАНИНАМА

Повољности за развој спортско-рекреативног туризма на Фрушкој гори и Вршачким планинама представљају једну од могућности која се ствара или постоји у окружењу, а може утицати на развој спортско-рекреативног туризма као погодност. Потребно је бити веома обазрив код анализе ових могућности јер су повољности подстицајне једино ако пређу у предности. У противном се претварају у неповољности и лако постају недостаци, што доводи до закључка да се мора веома прецизно лоцирати потенцијал и пронаћи место у одрживом развоју за повољности, јер у супротном њихова будућност је неизвесна и често уместо користи њихове предности потенцијално могу постати претња.

У предходним деловима анализе предности и недостаци односили су се на унутрашње позиције које има спортско-рекреативни туризам на војвођанским планинама док ће се у наставку рада, кроз повољности и неповољности, дефинисати његова позиција у односу на шире окружење. Шире окружење може имати неколико нивоа, али ће се у раду оно посматрати из позиције на нивоу Србије и Европе.

У делове који се директно вежу за државу спадају одлуке и усмеравање развоја спортско-рекреативног туризма на војвођанским планинама, али и регулисање доста неповољне правне стране када је власничка структура у питању. Позиција државе мора бити одржива, а то значи да је неопходно улагање за које се уз добар план развоја уложена средства враћају у локалну самоуправу, где се пласирају у развој спортско-рекреативног туризма и тиме се велики простор шанси које су набројане користе свим својим потенцијалом. Тада је могуће и постићи одрживост на дужи временски период.

Из тога произилази да бициклизам има и највеће шансе за развој на планинама, а самим тим и друге комплементарне активности (планинарење, теренско јахање), које би се на истим стазама могле одвијати. У оквиру пројекта “Развој бицикличког туризма у Подунављу”, Србија је ушла у пројекат са немачким Савезним министарством за економску сарадњу и развој као и свим подунавским земљама и тако постала део међународне “Дунавске руте” дуж које је постављена међународна сигнализација а урађене су и бицикличке карте и интернет страница. Укупна дужина стазе кроз Србију износи 588 километара, а Евровело представља један од основних иницијатора изградње бицикличких стаза у Војводини (Србији).

Од посебног су значаја простора које системом бициклических стаза могу остварити прекограничну сарадњу (Хрватска и Румунија). У том контексту су и Пројекти који су изабрани за суфинансирање на Конкурсу за доделу бесповратних средстава за суфинансирање изградње и реконструкције бициклических стаза у многим насељеним местима у Војводини. У оквиру Европске бициклическе федерације урађени су прелиминарни пројекти за све европске стазе и детаљно се разрадују трасе на основу заједничких критеријума и стандарда. Задатак Србије је да јасно дефинише бициклическе трасе кроз све општине и то веома детаљно са прецизном планском и пројектном документацијом. Министарство грађевина разматра иницијативу да се покрене израда Генералног плана саобраћајне инфраструктуре или Просторног плана мреже саобраћајне инфраструктуре. Предложено је да се и свим општинама дају препоруке о укључивању ових траса у општинске просторне и урбанистичке планове (www.vojvodina.gov.rs).

Из тога произилази да је умрежавање свих будућих субјеката спортско-рекреативног туризма, међу собом, у циљу креирања јединствене спортско-рекреативне понуде а самим тим и развоја читавог простора планина и њихове непосредне околине, заправо једна од основних повољности за развој спортско-рекреативног туризма на Војвођанским планинама. Проширење понуде би утицало на уређење простора за одмор и пружање санитарних и угоститељских услуга који би омогућили отварање многобројних радних места и користи за локално становништво а очекивана корист оваквог система стаза огледала би се и у коришћењу тих стаза и за друге, комплементарне облике туризма (планинарење, јахање, вожња кочијама).

Дакле, умрежавање би значило и континуирани развој целог простора. Посебну важност имала би повезаност са републикама Хрватском и Румунијом и наставак стаза *ФА* и *ВА* на пре свега бициклическе стазе у Вуковарско-Сремској, Осјечко-Барањској жупанији и дунавском делу Румуније дуж којих пролази дунавска бициклическа рута. Повезивање са том мрежом бициклических стаза (Бугарска, Румунија, Хрватска, Словенија, Мађарска, Аустрија), и самим тим њихово проширење, дало би као резултат европску бициклическу трансверзалу, која би као последицу изнедрила и многе друге туристичке производе (Barnett, 2004; Cutumisu, Cottrel, 2004).

Табела 116. Повољности за развој спортско-рекреативног туризма на Војвођанским планинама

Облик спортско-рекреативног туризма	Повољности за развој спортско-рекреативног туризма на Фрушкој гори и Вршачким планинама
Бициклизам	<ul style="list-style-type: none"> - Стварање имица дестинације који ће понети развој бицикличког спорта у Србији те тако постати добро препознатљив бренд како код нас али иу свету. - Едукација младих о значају бицикличког туризма на неком простору; - Умрежавање привредних субјеката и физичких лица, љубитеља бициклизма, међу собом у циљу стварања сопствене понуде и развоја бициклизма. - Изузетно природно благо које одмара душу и релаксира тело те тако постаје део антистрес програма крајње неопходним у свету у коме живимо ау комбинацији са културним вредностима могао би се преименовати у праву бицикличку авантуру у трајању од неколико дана интензивне и крајње едукативне вожње. - Креирање адекватних тематских рута (стаза вина, стаза здравља, вршачки врхови, вршачки манастири ...) - Осмишљавање адекватне маскоте или сувенира, будућег имица дестинације када је бициклизам у питању. - Дунавска рута, треба је промовисати и боље обележити и обезбедити за саобраћај бициклиста, - Организација скупова, кампова на туристичким локацијама (као што мотораши праве скупове). - Урадити фасцикле, профиле стаза, и већ планиране руте које могу да се понуде странцима и домаћим туристима; - Порадити на рент-а бике али да ти бицикли буду бољег квалитета; - Постојање комплементарне туристичке понуде (једрење падобраном, планинарење, слободно пењање, дегустација вина у локалним подрумима, гостопримство и љубазност домаћина, веома специфични и аутентични облици смештаја у планини, близина белоцркванских језера и Делиблатска пешчара, мултикултуралност и толеранција на високом нивоу).
Планинарење	<ul style="list-style-type: none"> - Укључивање школске деце у туре кратких али забавних и едукативних програма, вођених стручним водичким кадром од стране планинарских друштава; - Медијским путем представљати туре, стазе и дестинације које је могуће обићи.
Теренско јахање	<ul style="list-style-type: none"> - Прекогранична сарадња због близине Хрватске када је Фрушка гора у питању и Румуније када су Вршачке планине у питању; - Веома популарна спортско-рекреативна активност коју могу упражњавати готово све популације; - Повезивање са путничким агенцијама у циљу обезбеђења сталних тура;
Гађање лоптицама које бојају	<ul style="list-style-type: none"> - Умрежавање клубова међу собом у циљу промовисања игре на планини; - Оснивање базних логора са којих би се мобилни терени могли пренети на било који део планине; - Вид допунске понуде за што дужи и квалитетнији боравак.
Једрење падобраном	<ul style="list-style-type: none"> - Популаризација активности код млађе популације; - Оснивање клубова у којима је могуће упознати се са активношћу; - Повезивање са путничким агенцијама у циљу промоције активности.
	<ul style="list-style-type: none"> - Стварање имица дестинације која ће понети развој купалишног туризма у Србији; - Побољшање понуде кроз организован и заједнички наступ; - Страна и домаћа улагања; - Учешће у прекограничним пројектима;

Купалишни туризам на Фрушкој гори	<ul style="list-style-type: none">- Специјализација угоститељске и туристичке понуде;- Повећање броја манифестација;- Стандардизација и унапређење квалитета објеката;- Изузетно природно благо које одмара душу и релаксира тело те тако постаје део антистрес програма а у комбинацији са културним вредностима могао би се преименовати у праву спортско-рекреативну авантуру у трајању од једног до неколико дана;- Осмишљавање адекватне маскоте или сувенира, будућег имица дестинације када је купалишни туризам у питању;- Постојање комплементарне туристичке понуде (планинарење, теренско јахање, дегустација вина у локалним подрумима, гостопримство и љубазност домаћина, веома специфични и аутентични облици смештаја у планини, богатство језерима, мултикултуралност и толеранција на високом нивоу).
-----------------------------------	--

НЕПОВОЉНОСТИ У РАЗВОЈУ СПОРТСКО-РЕКРЕАТИВНОГ ТУРИЗМА НА ВОЈВОЂАНСКИМ ПЛАНИНАМА

Неповољности које је могуће дефинисати, а које су такође делови спољњег окружења, могу ослабити развој спортско-рекреативног туризма или већ у старту представљати непрелазну препреку. Претње долазе највише од саме државе, али и локалне самоуправе што, како је већ наведено, тренутно представља велики проблем. Зато је потребно претње смањити да би се касније превазишле.

Приликом постављања коначне анализе спортско-рекреативног туризма на Фрушкој гори и Вршачким планинама, битно је истаћи да све предности које је том приликом могуће издвојити не представљају априори јаку страну већ у зависности од узајамних веза јесу или могу постати ослонац који представља одрживу тачку за развој спортско-рекреативног туризма. Неке од развојних могућности појавиће се и као предности и недостаци (јаке и слабе тачке), али то пре свега зависи од начина и места на којем се дата особина јавља. На тај начин се реалније представљају шансе за развој спортско-рекреативног туризма. Задатак је да се на крају успостави прави модел који ће сумирати и обезбедити развој предности спортско-рекреативног туризма на планинама чиме би се унапред отклониле слабости, или њихов утицај максимално умањио.

Табела 117. Неповољности развоју спортско-рекреативног туризма на Војвођанским планинама

Облик спортско-рекреативног туризма	Неповољности у развоју спортско-рекреативном туризму на Фрушкој гори и Вршачким планинама
Бициклизам	<ul style="list-style-type: none"> - Економска моћ домаћих гостију; - Непостојање адекватног маркетиншког приступа за анимирање страних гостију; - Незаинтересованост туристичких агенција, локалне самоуправе, - ТОС-а и ТИЦ-а, за осмишљавање адекватне туристичке понуде; - Недовољна заинтересованост локалне заједнице за интегрални туристички прозвод и сл; - Непостојање било ког облика интересовања од стране градске власти и туристичког информативног центра и организације.
Планинарење	<ul style="list-style-type: none"> - Планинарство у оквиру Министарства за спорт; - Застарели урбанистички планови који не дозвољавају сређивање планинарских домова; - Непостојање организованог превоза до свих делова Фрушке горе; - Слаба организованост излета по планинама од стране школа и Факултета; - Непостојање маркетинг стратегије;
Теренско јахање	-
Гађање лоптицама које бојају	<ul style="list-style-type: none"> - Слаба промоција игре на нивоу целе државе; - Непостојање аранжмана базираних на гађању лоптицама које бојају као виду допунске понуде; - Удаљеност града од терена на планини и неинформисаност грађана о њиховом постојању.
Једрење падобраном	
Купалишни туризам на Фрушкој гори	<ul style="list-style-type: none"> - Економска моћ домаћих гостију; - Девастирање природних добара повећањем промета туриста; - Неразумевање значаја заједничке понуде и важности умрежавања; - Слаба кординација са суседним регионима и земљама; - Значајне промене у политичком свера; - Запостављање спортско-рекреативног туризма од стране доносиоца одлука.

Досадашњи развој туризма у Националном парку Фрушка гора као и на простору Вршачких планина, има већ годинама силазни тренд. Фрушка гора и Вршачке планине доживљавају последњих година не само стагнацију у спортско-рекреативној понуди него и константни пад свих активности. Војвођанске планине су запуштене, неуређене, необележене и свакако заслужују да се о тим проблемима мало више говори. Из датих констатација тренутних носилаца спортско-рекреативног туризма на планинама увиђа се да је највећи проблем досадашњег развоја туризма на Фрушкој гори и Вршачким планинама то што нису јасно дефинисани носиоци развоја туризма, што корисници тих простора не сnose консеквенце недовољног или неадекватног коришћења простора, и на крају што до сада нису ни спровођени програми развоја који су до сада доношени. Најважније од свега је што чини се не постоји суштинска одлука да ли се жели или не спортско-рекреативни туризам на Фрушкој гори и Вршачким планинама, јер савремено

туристичко тржиште захтева конкретне програме развоја који знатижељним и пробирљивим спортско-рекреативним туристима нуде атрактивне програме, специфичне али сигурне, по маркираним стазама.

Табела 118. Предности, недостаци, повољности и неповољности у развоју спортско-рекреативног туризма на Војвођанским планинама

Предности	Недостаци
<ul style="list-style-type: none"> - Постојање значајних туристичких ресурса (заштићена природна добра, изграђени спортски објекти, могућност спортско-рекреативног туризма као комплементарног облика сеоског, манифестационог туризма, културног туризма, винског и других облика туризма; - Мултиегичност и толерантан менталитет; - Постојање мреже спортских терена у свим насељеним местима; - Постојање пилотске академије у Вршцу и близина Ченејског аеродрома-летење; - Постојање јединствених историјских објеката, као и географских специфичности; - Постојање садржински разноликих манифестација; - Неговање традиције винарства (Гудурица, Ердевик, Сремски Карловци) - Солидна путна структура и добар положај. 	<ul style="list-style-type: none"> - Недостатак смештаја; - Недовољан број специјализованих стручњака; - Недостатак обједињене туристичке понуде; - Слабе аналитичке и статистичке базе; - Недовољна искориштеност Вршачког брега и Фрушке горе као ресурса; - Недостатак интерне комуникације; - Недостатак информативног центра; - Недостатак кампинг простора; - Недостатак јавних тоалета; - Недостатак хотелског смештаја-мало тржиште; - Недовољан број стручњака; -- Лош туристички маркетинг; - Одсуство веб портала о туризму; - Недовољна туристичка сигнализација; - Непостојање базена.
Повољности	Неповољности
<ul style="list-style-type: none"> - Побољшање понуде кроз организован и заједнички наступ; - Специјализација угоститељске и туристичке понуде; - Повећање броја манифестација; - Стандардизација и унапређење квалитета објеката; - Побољшање пропагандне и маркетиншке делатности; - Покрајински и републички фондови; - Фондови Европске уније; - Учешће у прекограничним пројектима; - ИПА фондови⁴⁹; - Близина Београда и Новог Сада као главних емитивних центара Србије; - Близина Темишвара (Румунија) и Илока (Хрватска); - Сајмови и портали туристичке спортско-рекреативне понуде-добар имиџ (бициклизам, планинарење, теренско јахање). 	<ul style="list-style-type: none"> - Девастирање природних добара повећањем промета туриста; - Неразумевање значаја заједничке понуде; - Значајне промене у политичкој свери; - Слаба кординација са суседним регионима и земљама; - Неповољна економска ситуација; - Мало тржиште; - Јака конкуренција у регионима; - Запостављање туризма од стране доносиоца одлука.

⁴⁹ **ИРА** (Instrument for Pre-accession Assistance), успостављен Регулацивом Европског савета бр. 1085/2006 од 17. јула 2006.

Предности за развој спортско-рекреативног туризма на војвођанским планинама огледају се у уређењу и опремању простора Фрушке горе и Вршачких планина у функцији развоја туризма, али и обезбеђења услова за активан одмор и рекреацију становника контрактивне зоне и других посетилаца. Имајући то у виду, онда би се развој спортско-рекреативног туризма на војвођанским планинама требао усмерити на опремање, уређење и коришћење простора усклађено са принципима одрживог развоја који подразумевају задовољење потреба заштите, очувања и унапређења простора, али и обезбеђење услова да боравак у тој средини. Следећа повољност би се огледала у опредељењу за оне облике спортско-рекреативног туризма, односно такав туристички производ који је конкурентан на туристичком тржишту – било као специфичан (ослоњен на примарне атрактивности простора), или који је дефицитаран на туристичком тржишту Србије (спортско-рекреативна понуда базирана на бициклизму, планинарењу и теренском јахању као и осталим облицима спортско-рекреативног туризма у Србији јесте дефицитарна тако да се управо у успостављању такве понуде огледа главна шанса за развој туризма на планинама). Дакле, развој спортско-рекреативног туризма потребно је конципирати тако да тече стално у времену и простору, а у првој фази определити се за оне облике спортско-рекреативног туризма чија организација може стартовати одмах и без великих финансијских улагања (обележавање стаза није скупо тако да коришћење маркираног простор може стартовати готово одмах). То значи да једна од шанси за развој спортско-рекреативног туризма на планинама лежи у развијању свих оних облика туризма који не захтевају велика улагања али траже добру организацију туризма и комплетан маркетинг (бициклизам, планинарење, теренско јахање).

Имајући у виду тежњу Србије да приступи Европској Унији свакако да једна од главних шанси за развој спортско-рекреативног туризма на Фрушкој гори и Вршачким планинама лежи у учешћу у различитим програмима Европске Уније, који су покренути да би се поспешило регионални просторни развој. У циљу упрошћавања система спољне помоћи, као и постизања максималних резултата коришћења намењених финансијских средстава, Европска комисија је донела одлуку да све предприступне фондове (PHARE⁵⁰, ISPA⁵¹, SAPARD⁵² и CARDS⁵³), замени новим предприступним инструментом IPA .

⁵⁰ (Pologne et Hongrie – Aide á Restructuration – Помоћ Обнови Пољске и Мађарске) је настао, како му и име говори 1989. као помоћ у придруживању Пољске и Мађарске али касније постаје универзални инструмент за све земље кандидаткиње.

⁵¹ (Instrument for Structural Policies for Reconstruction – предприступни инструмент за структурне политике) намењен је земљама кандидаткињама за пројекте из области саобраћаја и заштите животне средине.

Основне компоненте IPA фондова а самим тим и шансе за развој спортско-рекреативног туризма на Фрушкој гори и Војвођанским планинама су разноврсне. Једна од њих је помоћ транзицији и изградњи институција. Ова компонента је најважнија за све активности које су везане за изградњу институција и подршку транзицији у земљама потенцијалним кандидатима за чланство у ЕУ. Ова компонента пружа подршку земљама кандидатима, као и потенцијалним кандидатима, у њиховим напорима јачања сопствених демократских институција и владавине права, реформи државне управе, поштовању људских и мањинских права, јачању цивилног друштва, економском развоју, реформи образовања, заштити животне средине, као и унапређењу регионалне сарадње равномерног регионалног развоја држава корисника финансијских средстава и правних тековина ЕУ. Следећа компонента је прекогранична сарадња. Ова компонента ће финансирати пројекте прекограничне сарадње институција из пограничних региона једне земље са институцијама из пограничних региона суседне земље (била суседна земља чланица ЕУ или не) у свим просторима које две земље дефинишу као приоритетне. Приоритети се дефинишу у вишегодишњим планским документима који се зову Оперативни програми. Трећа компонента је регионални развој. Трећа компонента ће бити доступна за земље кандидате да би се припремиле за прилагођавање и управљање кохезионом политиком Заједнице, поготово за њихово прилагођавање Европском фонду за регионални развој и Кохезионом фонду. Четврта компонента је развој људских ресурса. Циљ ове компоненте је да припреми земље кандидате за програмирање, прилагођавање и управљање Европским социјалним фондом у оквиру Европске стратегије запошљавања. У том процесу ће се узети у обзир циљеви Заједнице на пољу друштвеног образовања и једнакости између полова, и пета компонента је рурални развој. Последња компонента је намењена земљама кандидатима у циљу припреме за прилагођавање и управљање заједничком пољопривредном политиком Заједнице. Прилагођавање помоћи у оквиру ове компоненте допринеће одрживом развоју пољопривредног сектора и руралних простори као и успешније прилагођавање везано за Заједничку пољопривредну политику (www.europa.rs).

У вези са утицајем спортско-рекреативних туриста на природне комплексе настаје проблем оптимизације рекреационог притиска на природне комплексе са циљем

⁵² (Special Accession Program for Agriculture and Rural Development – посебни пред-приступни програм за пољопривреду и рурални развој) намењен је пројектима из области пољопривреде и руралног развоја.

⁵³ (Community Assistance for Reconstruction, Development and Stabilization – помоћ заједнице у обнови, развоју и стабилизацији).

спречавања њихове деградације и очувања комфорних услова за рекреационе делатности. Један од начина за ограничавање просторног развоја спортско-рекреативног туризма било би утврђивање „носећег капацитета“. Величина норматива за рекреационо оптерећење одређује се после пажљиве процене присуства рекреационих и санитарно-хигијенских услова, захтева за очување природне средине, периодичност и интензивности туристичких посета, преференција људи за различита места и врсте краткотрајног одмора, допустивог максималног оптерећења простора према капацитетима итд.

Реални капацитет једне зоне за краткотрајни одмор у коју свакако спадају Фрушка гора и Вршачке планине, одређује се максималним бројем спортско-рекреативних туриста који могу да бораве истовремено у једном дану без угрожавања природне средине и при осигураном нормалном ритму живота и одмора на простору. Одређивање капацитета датог простора за спортско-рекреативне туристичке посете може се извршити према следећој формули: $K = (S \cdot k) : N$, где K означава максимални капацитет простора (број људи), S означава укупну површину простора (m^2), а k – корективни коефицијент чија чија вредност варира од 0,5 до 1,0, зависно од особености и осетљивости датог простора (рељеф, инжењерско-геолошких, хидролошких, предеоних и других елемената), и N означава нормативну површину за једног посетиоца ($m^2/човек$) (Чомић, Пјавач, 1997). У нашим условима та нормативна површина може да буде $1.200 m^2$ по човеку.

Ако узмемо у обзир да је површина Фрушке горе $25.393,00 ha$, а површина Вршачких планина $4.177,00 ha$, онда користећи дату формулу можемо израчунати максималан капацитет војвођанских планина који износи: 200.000 људи дневно за Фрушку гору и 35.000 људи дневно за Вршачке планине. Наравно, треба имати на уму и ту чињеницу да добијени број људи не може да се узме као потпуно тачан јер су одређене површине под шумом, неке су под њивама, а неке прекривене насељима, и слично. То значи да ће и максималан капацитет варирати у зависности од карактеристика површине на коју би се дата формула примењивала. Ипак, различите земље имају и различите нормативе али чињеница је да се они поштују у пракси, а да их контролишу органи за заштиту животне средине. У Србији је управо то оно што недостаје. Нашим планинама недостају опште прихваћени оперативни нормативи за потпуно одређивање капацитета простора за спортско-рекреативни туризам али и за туризам уопште.

СПОРТСКО-РЕКРЕАТИВНИ ТУРИЗАМ НА ПЛАНИНАМА У СЛОВЕНИЈИ- АНАЛИЗА УПОРЕЂИВАЊА СТАЊА СПОРТСКО-РЕКРЕАТИВНОГ ТУРИЗМА СЛОВЕНИЈЕ СА СТАЊЕ СПОРТСКО-РЕКРЕАТИВНОГ ТУРИЗМА НА ФРУШКОЈ ГОРИ И ВРШАЧКИМ ПЛАНИНАМА (Бенчмарк)

Туристичко тржиште Европе се све више диференцира у односу на животне стилове и обрасце живота, а туристи постају све захтевнији, тражећи већи квалитет, индивидуалност, нова искуства и сложеније форме туристичке понуде. Избор више путовања током године са различитим мотивима, обезбеђује све више простора отварању нових и иновативних дестинација. Понуда разноликог, интегрисаног и дестинацијски добро управљаног производа биће кључно поље, где ће се у послу доказивати нове дестинације, које тек улазе на тржиште. Лето је главна туристичка сезона за европске туристе. Близу 70 процената од укупних ноћења остварује се током летње сезоне. Важни мотиви за летњи одмор су: лепота природе и околине, избор и садржај рекреативних активности (планинарење, бициклизам, теренско јахање, пливање, итд), атмосфера у дестинацији (мир, тишина), позитивно искуство везано за претходне боравке. Истакнути атрибути летњег туризма су: гостољубивост, пријатељски приступ, осећај сигурности и забава (www.merr.sr.gov.rs).

У просеку, ниво попуњености капацитета за хотеле и сличне објекте у европским летњим планинским дестинацијама за одмор (на пример Аустрија) варира 45-70 процената током летњег одмора (јули, август). Изузетно, у Словенији је највећи ниво попуњености капацитета остварен у септембру (70 процената). Као општи тренд последњих година, тржишни сегмент смештаја од једне и две звездице остварује благо опадајући ниво попуњености капацитета, док тржишни сегменти смештаја од четири и пет звездица константно добија на популарности. Може се очекивати да ће глобални ниво конкуренције у туризму бити у сталном порасту. Очекује се пораст понуде туристичких производа намењених мањим тржишним сегментима – нишама за планинаре, бициклисте итд. Такође се очекује и туристичка понуда везана за нове и нискобуџетне дестинације. Туристима ће бити на располагању таква туристичка понуда која ће бити погодна за примену информационих технологија (резервација и информисање путем интернета итд).

Разлози и мотиви због којих становници југоисточне Европе све више путују у дестинације западне Европе су повећана платежна моћ и недостатак адекватне туристичке понуде у њиховом региону. На основу анализе тржишта која је спроведена у другој половини 2006. године процењен је постојећи потенцијал домаћег тржишта за планински (летњи и зимски) туризам (www.merr.sr.gov.rs). Закључено је да је одмор на планини популаран током целе године, при чему просечна потрошња везана уз смештај по особи износи 22 евра по дану. Дестинације су углавном на простору Републике Србије, или у блиском окружењу. Избор смештаја током лета је стан, или кућа родбине, или пријатеља. Током зиме највише се бира хотел од три звездице са пансионском услугом. Сврха одласка на планину су одмор и рекреација а за младе и такозвани ноћни живот. Најважнији критеријуми избора су: чистоћа, љубазност, професионализам у опхођењу према туристима, природно окружење, атрактивност локације за разгледање и умерене цене. Једна трећина особа које бораве на планинама бави се планинарењем.

Као техника, анализа упоређивања стања (*бенчмаркинг*) је осмишљени и систематски приступ унапређењу процеса и активности у организацији која се одвија кроз њихово поређење са истим или сличним процесима, који се објективно и оправдано сматрају најбољим, било да се ти процеси одвијају у другим деловима организације или ван ње. Анализа упоређивања стања се, дакле, састоји у откривању, утврђивању и разумевању процеса и послова који се на неком другом месту обављају на бољи или најбољи начин и њиховом преношењу и прилагођавању на друге, (исте или сличне) процесе у организацији. Циљ анализе упоређивања стања је да се у организацији унапреде процеси и послови, поставе нови стандарди рада који ће допринети да се боље задовоље захтеви купаца и да им се дода нова вредност која ће допринети да се и сама организација разликује и издвоји од конкуренције. У суштини анализе упоређивања стања лежи јасна, природна и разумљива жеља, а то значи да се учи од оних који су у нечему бољи од нас (www.plark.net).

За оцену планинског туризма у регији одабране су планине у Словенији с обзиром на брзину достизања неопходног нивоа квалитета услуга, Имајући у виду да је пре двадесетак година Словенија била у саставу Југославије, баш као и Србија.

Словенија је развила своје сопствене стандарде за дефинисање специфичних простора погодних за развој спортско-рекреативног туризма. Такве дестинације су веома добро означене и обележене, постоје читави системи карата свих бицикличких рута, бицикличких и планинарских стаза, као и додатне могућности за упражњавање

комплементарних активности на појединим деоницама (јахање, гађање лоптицама које бојају, једрење падобраном и слично). Дестинације имају тематски уређене смештајне објекте прилагођене спортско-рекреативним туристима било да су у питању хотели, кампови и туристичке фарме, располажу добро обученим водичким кадром, на свакој дестинацији постоје пунктови на којима је могуће изнајмити бицикл и сервисирати га.

Бицикличка и планинска одредишта са наведеним стандардима могуће је наћи у чак тринаест простори у свим деловима Словеније: Језеро Блед, Бохињ и Бохињска Бистрица, Бовец, Долењска и Ново Место, Индрија и Церкно, Корошка и Дравоград, Крањска гора, Марибор и Похорје, Моравске Топлице, Постојна са Нотрањска бицикличким парком, Истра са Копером, Посавски регион, Зрече и Рогла. С обзиром на то да је на Војвођанским планинама једино планинарење бар донекле развијено и да за ту активност постоје маркиране стазе, у анализи упоређивања стања детаљно ће бити приказане само бицикличке стазе а све остале спортско-рекреативне активности на датим дестинацијама, само ће се оквирно обрађивати.

*Језеро Блед*⁵⁴ представља симбол Словеначког спортско-рекреативног туризма и

Слика 73. Детаљ из спортско-рекреативне дестинације Бледско језеро (Извор: www.slovenia.info)

налази се у непосредној близини Националног парка Триглав што га чини одличном полазном тачком за све врсте спортско-рекреативних тура. Блед и околина су савршени за бициклизам и планинарење, било да је у питању опуштена, лагана вожња или шетња намењена породицама или вожња и планинарење са знатно захтевнијим деоницама намењена за рекреативне бициклисте и искусне планинаре (мрежа прашњавих путева на Јеловици, Покљуки и Межакљи задовољила би и најзахтевније бициклисте, планинаре или јахаче). Различити системи путева и стаза погодни су и за теренске јахаче а могуће је возити бицикл, планинарити или јахати свуда око језера, у зависности од тога да ли се преферирају краће или дуже туре (www.bled.si).

⁵⁴ Туристички информативни центар: Цеста слободе 10, 4260 Блед, Тел. : ++386 4 574 11 22 , Меил : tdbled@telemach.net , Веб: www.bled.si

Најинтересантнија рута представља она око самог језера. У дужини од око 6 km веома је уједначена и представља руту погодну за породице са малом децом, било да се око језера пешачи или се возе бицикли. Веома атрактивна је и Радовна бициклистичка рута, која пролази кроз долину реке Радовне у Триглавском националном парку. Она је у дужини од око 16 km и веома је добро обележена многобројним информативним пунктовима, као и читаво простор. Обилазак Бледа могућ је системом стаза у дужини од око 30 km. Пут води ка кањону реке Саве Долинке као и кроз многобројна села Горењског региона и дуж обала реке саве Долинке. Блед представља и добру полазну тачку и за много захтевније бициклисте и планинаре. Постоје обележени системи стаза који воде до саме границе Националног парка Триглав, или је могуће прећи Љубљански басен па чак и досегнути до Алпа Караванки, што свакако зависи од афинитета спортско-рекреативног туристе.

Информације и све потребне податке о стазама и путевима могуће је добити преко специјализованих агенција које се налазе у самом Бледу (Хелиа Травел, Компас, Лајфтрек, Амиго и Туристички информативни центар-Блед). Овде је могуће добити и податке о постављеним системима обележених или *маркираних стаза* (друмски бициклизам: 1 стаза, туре: 5 стаза, планински бициклизам: 4 стазе, слободна вожња: 1 стаза и породичне стазе: 2 стазе) и то путем тематких бициклистичких карта, информационих карта, специјализованих водича или сајта www.sloveniabike.com.

Што се ноћења спортско-рекреативних туриста тиче из табеле 119 се види да су као категорија смештаја најзаступљенији били хотели у Бледу у којима сезона траје читаве године, у току које се запажају одређене осцилације током летњег периода у години. Ипак, без обзира на врсту смештаја потребно је рећи да је најпосећенији период био од априла до октобра који представљају идеалне месеца за бављење спортско-рекреативним туризмом и на нашим планинама. То указује да се у Бледу равномерно упражњавају и зимске и летње спортско-рекреативне активности.

Табела 119. Ноћење домаћих и страних туриста у туристичком месту Блед у Словенији по смештајним капацитетима и месецима у 2006.

Хотели у Бледу												
туристи	Јан.	Феб.	Мар.	Апр.	Мај	Јун	Јул	Авг.	Сеп.	Окт.	Нов.	Дец.
Домаћи	1603	1592	2639	2628	1333	1458	1808	2263	1893	3043	2656	1783
Страни	17490	11123	14454	24256	26553	41328	43556	50253	44182	28792	10721	17547
Пансиони у Бледу												
Туристи	Јан.	Феб.	Мар.	Апр.	Мај	Јун	Јул	Авг.	Сеп.	Окт.	Нов.	Дец.
Домаћи	27	73	88	50	41	33	73	355	90	13	10	11
Страни	196	245	178	539	1264	1848	1903	2349	1825	912	93	208
Преноћишта у Бледу												
Туристи	Јан.	Феб.	Мар.	Апр.	Мај	Јун	Јул	Авг.	Сеп.	Окт.	Нов.	Дец.
Домаћи	-	-	-	-	2	-	2	9	4	26	-	-
Страни	3	-	-	9	25	-	44	81	31	-	-	-
Апартмани у Бледу												
Туристи	Јан.	Феб.	Мар.	Апр.	Мај	Јун	Јул	Авг.	Сеп.	Окт.	Нов.	Дец.
Домаћи	56	175	344	183	180	105	162	141	148	9	-	11
Страни	2707	646	648	1317	1368	3159	4512	5182	2347	312	-	646
Кампови у Бледу												
Туристи	Јан.	Феб.	Мар.	Апр.	Мај	Јун	Јул	Авг.	Сеп.	Окт.	Нов.	Дец.
Домаћи	-	-	-	29	83	167	846	416	130	16	-	-
Страни	-	-	-	2117	5439	10539	27243	21554	8011	2046	-	-
Туристичке фарме у Бледу												
Туристи	Јан.	Феб.	Мар.	Апр.	Мај	Јун	Јул	Авг.	Сеп.	Окт.	Нов.	Дец.
Домаћи	-	-	-	-	4	-	34	1	21	-	-	24
Страни	9	8	-	62	68	172	385	434	190	47	-	4
Собе и Апартмани у Бледу												
Туристи	Јан.	Феб.	Мар.	Апр.	Мај	Јун	Јул	Авг.	Сеп.	Окт.	Нов.	Дец.
Домаћи	148	1	-	9	15	29	74	90	25	4	-	53
Страни	52	96	115	340	483	1133	2173	3475	1656	576	97	167
Други облици смештаја у Бледу												
Туристи	Јан.	Феб.	Мар.	Апр.	Мај	Јун	Јул	Авг.	Сеп.	Окт.	Нов.	Дец.
Домаћи	73	70	51	56	74	61	45	29	54	48	82	118
Страни	844	895	883	1468	1991	2564	3026	2984	2736	1745	569	914

(Извор: Статистички уред Републике Словеније, 2010)

Бохињ⁵⁵ и Бохињска Бистрица налазе се у самом срцу Јулијских Алпа. Бохињ је заправо глацијална долина позната по Бохињском језеру, нетакнутим алпским пејзажима и богатом културном наслеђу. Бохињска долина уједно представља и једну од највећих атракција Националног парка Триглав. С обзиром на то да је до појединих локалитета веома тешко доћи аутомобилима, овај алпски бисер је најбоље истражити бициклом, пешице или на коњу. С обзиром на прави планински амбијент, систем обележених стаза доступан је готово свим љубитељима спортско-рекреативних активности а стазе су

⁵⁵ Туристички информативни центри: Бохињска Бистрица, Триглавска цеста 30, 4264, Бохињско језеро, Тел. : ++386 4 574 75 90, Факс: ++386 4 574 75 91, Меил: info@bohinj.si, Веб: www.bohinj.si / Рибжев Лаз, Рибжев Лаз 48, 4265, Бохињско језеро, Тел. : ++386 4 574 60 10, Факс: ++386 4 572 33 30

намењене готово свима у зависности од спремности и афинитета. Бицикличка стаза Клодич води дуж леве обале реке Саве Бохињке, све до Бохињске Бистрице, а затим дуж Руднице и до језера Бохињ и Старе Фужине одакле постоје системи стаза намењени породицама или пак захтевнијим бицикличким и планинарима. Систем стаза омогућио је посету најатрактивниј делова овог простор, било да су у питању водопади Мостница, Грмечица и Перачица или чувени водопад Савица.

Информације и све потребне податке о стазама и путевима могуће је добити преко туристичких информативних центра Бохињска Бистрица и Рибжев Лаз. Интересантни су и

Слика 74. Детаљ из спортско-рекреативне дестинације Бохињ (Извор: www.slovenia.info)

пакети који су доступни туристима бицикличким (Пакет Бохињ је погодан за породице и укључује три ноћења, бицикличког водича за стазе око Бохиња и разгледање знаменитости, посету водопаду Савица и вожњу бродом по језеру Бохињ. Цена овог аранжмана је 132 евра по особи). Овде је могуће добити и

податке о постављеним системима *обележених стаза* (друмски бициклизам: 3 стазе, туре: 4 стаза, планински бициклизам: 5 стаза, слободна вожња: 2 стаза и породичне стазе: 5 стаза) и то путем тематких бицикличких карта, информационих карта, специјализованих водича. Укупна дужина обележених стаза износи око 370 km, најнижа тачка се налази на око 520 m надморске висине а највиша на око 1400 m надморске висине (www.bohinj.si).

Што се ноћења спортско-рекреативних туриста тиче из табеле 120 се види да су као категорија смештаја опет најзаступљенији били хотели како у Бохињу тако и у Бохињској Бистрици у којима сезона траје током читаве године, у току које се запажају одређене осцилације једино у летњем периоду године. Ипак, без обзира на врсту смештаја потребно је рећи да су најпосећенија била два периода и то летњи и зимски од којих пролећно-летњи период представља идеалне месеца за бављење спортско-рекреативним туризмом и на нашим планинама. То указује да се у овим местима равномерно упражњавају и зимске и летње спортско-рекреативне активности

Табела 120. Ноћење домаћих и страних туриста у туристичким местима Бохињ и Бохињска Бистрица у Словенији по смештајним капацитетима и месецима у 2006. години

Хотели у Бохињу												
Туристи	Јан.	Феб.	Мар.	Апр.	Мај	Јун	Јул	Авг.	Сеп.	Окт.	Нов.	Дец.
Домаћи	1385	3170	2041	1254	1165	1179	2585	2066	1134	673	497	1109
Страни	7107	5085	3107	1772	4142	8397	10129	12424	8413	1795	441	2375
Пансиони у Бохињу												
Туристи	Јан.	Феб.	Мар.	Апр.	Мај	Јун	Јул	Авг.	Сеп.	Окт.	Нов.	Дец.
Домаћи	141	375	196	45	561	415	502	682	238	56	33	138
Страни	445	200	238	187	413	470	1185	1796	518	72	4	80
Апартмани у Бохињу												
Туристи	Јан.	Феб.	Мар.	Апр.	Мај	Јун	Јул	Авг.	Сеп.	Окт.	Нов.	Дец.
Домаћи	416	623	212	160	1	168	652	563	181	147	51	90
Страни	1471	607	640	192	58	276	828	1804	743	255	24	483
Кампови у Бохињу												
Туристи	Јан.	Феб.	Мар.	Апр.	Мај	Јун	Јул	Авг.	Сеп.	Окт.	Нов.	Дец.
Домаћи	-	-	-	-	66	548	3071	2259	219	-	-	-
Страни	-	-	-	-	955	3044	10915	7979	3286	63	-	-
Собе и апартмани у Бохињу												
Туристи	Јан.	Феб.	Мар.	Апр.	Мај	Јун	Јул	Авг.	Сеп.	Окт.	Нов.	Дец.
Домаћи	621	883	255	220	126	396	2668	2389	226	51	64	-
Страни	1459	959	533	425	1123	3272	8616	10910	3359	763	55	-
Планинске колибе у Бохињу												
Туристи	Јан.	Феб.	Мар.	Апр.	Мај	Јун	Јул	Авг.	Сеп.	Окт.	Нов.	Дец.
Домаћи	155	484	463	306	91	623	1958	1574	1181	292	65	106
Страни	42	125	33	45	51	505	1676	1412	1073	114	3	7
Пансиони у Бохињској Бистрици												
Туристи	Јан.	Феб.	Мар.	Апр.	Мај	Јун	Јул	Авг.	Сеп.	Окт.	Нов.	Дец.
Домаћи	68	257	70	6	14	10	69	103	40	191	43	30
Страни	666	243	186	229	491	736	707	818	506	29	39	170
Кампови у Бохињској Бистрици												
Туристи	Јан.	Феб.	Мар.	Апр.	Мај	Јун	Јул	Авг.	Сеп.	Окт.	Нов.	Дец.
Домаћи	-	-	-	26	192	475	2074	890	208	-	-	904
Страни	-	-	-	125	1546	3420	12843	7927	2026	-	-	1020
Собе и апартмани у Бохињској Бистрици												
Туристи	Јан.	Феб.	Мар.	Апр.	Мај	Јун	Јул	Авг.	Сеп.	Окт.	Нов.	Дец.
Домаћи	1248	1364	509	126	-	-	1260	3210	-	112	-	112
Страни	634	52	67	-	-	187	780	1254	128	137	-	87

(Извор: Статистички уред Републике Словеније, 2010)

Бовец⁵⁶ представља једну од најлепших спортско-рекреативних дестинација. Систем добро обележених стаза води кроз живописну долину и нетакнуте пејзаже Националног парка Триглав које је вековина клесала смарагдна река Соча. Стазе су погодне за све категорије љубитеља спортско-рекреативних активности, било да су у питању породице или пак захтевнији спортско-рекреативни туристи. У овој дестинацији се налази и адреалински планински бициклизам парк Канин, намењен љубитељина

⁵⁶ Туристички информативни центар Бовец, Трг голобарских жртва 8, 5230, Бовец, Тел. : ++386 5 389 64 44, Тел. 2 : ++386 31 388 700, Меил : info@bovec.si, Веб: www.bovec.si

екстремних спортова. Дестинација Бовец представља једну од најпопуларнијих спортско-рекреативних дестинација у Словенији, било да су у питању домаћи или страни туристи. Стазе у овом простору уређене су одличним системом обележених стаза у дужини од око 395 километара. Породице и рекреативци могу уживати у стазама дуж реке Соче које воде до атрактивних планинских села Чезсоча и Коритница. Љубитељи планинског бициклизма и сви који уживају у планинским стазама могу изабрати неку од многобројних стаза које воде до највиших врхова Јулијанских Алпа. Пењање на Стол, Лепен и Врсник су само неки од изазова.

Информације и све потребне податке о стазама и путевима могуће је добити преко туристичког информативног центра Бовец. Интересантни су и пакети који су доступни

Слика 75. Детаљ из спортско-рекреативне дестинације Бовец (Извор: www.slovenia.info)

туристима бициклистима (Пакет од четири дана укључује три ноћења и стручну бицикличку водичку службу на места по договору, бицикл и кацига као и осигурања су укључени у цену од 217 евра по особи). Овде је могуће добити и податке о постављеним системима *обележених стаза* (друмски бициклизам: 3 стазе, туре: 4 стаза, планински бициклизам: 5 стазе, слободна вожња: 5 стаза и

породичне стазе: 3 стазе) и то путем тематких бицикличких карта, информационих карта, специјализованих водича. Укупна дужина обележених стаза износи око 395 km, најнижа тачка се налази на око 370 m надморске висине а највиша на око 2040 m надморске висине. Поред одличне бицикличке понуде, Бовец нуди и многобројне друге спортско-рекреативне активности као што су: планинарење, вожња кајака, сплаварење, кањонинг, једрење падобраном, спелеологију, теренско јахање, риболов, пењање, голф, релаксациони програми и слично (www.bovec.si).

Из табеле 121 се види да су као категорија смештаја и овде најзаступљенији били хотели у Бовецу у којима сезона такође траје током читаве године, у току које се запажају одређене осцилације једино током летњег периода у години. Ипак, без обзира на врсту смештаја потребно је рећи да је најпосећенији период био од априла до октобра који представљају идеалне месеца за бављење спортско-рекреативним туризмом и на нашим

планинама. То указује да се у Бовецу равномерно упражњавају и зимске и летње спортско-рекреативне активности.

Табела 121. Ноћење домаћих и страних туриста у туристичком месту Бовец у Словенији по смештајним капацитетима и месецима у 2006. години

Хотели у Бовецу												
Туристи	Јан.	Феб.	Мар.	Апр.	Мај	Јун	Јул	Авг.	Сеп.	Окт.	Нов.	Дец.
Домаћи	663	2812	1227	1258	292	1099	1737	1721	1095	576	185	1249
Страни	2805	1356	689	1634	3005	4148	4629	6283	5467	1254	142	1056
Преноћишта у Бовецу												
Туристи	Јан.	Феб.	Мар.	Апр.	Мај	Јун	Јул	Авг.	Сеп.	Окт.	Нов.	Дец.
Домаћи	28	10	11	5	15	17	55	44	48	14	17	56
Страни	16	14	25	62	83	141	183	154	130	42	7	12
Апартмани у Бовецу												
Туристи	Јан.	Феб.	Мар.	Апр.	Мај	Јун	Јул	Авг.	Сеп.	Окт.	Нов.	Дец.
Домаћи	12	205	218	24	8	86	12	661	91	46	50	-
Страни	18	398	535	36	82	573	71	1140	596	182	-	15
Кампови у Бовецу												
Туристи	Јан.	Феб.	Мар.	Апр.	Мај	Јун	Јул	Авг.	Сеп.	Окт.	Нов.	Дец.
Домаћи	-	-	-	-	-	42	174	178	20	-	-	-
Страни	-	-	-	845	2859	5015	5849	5884	2037	868	-	-
Други облици смештаја у Бовецу												
Туристи	Јан.	Феб.	Мар.	Апр.	Мај	Јун	Јул	Авг.	Сеп.	Окт.	Нов.	Дец.
Домаћи	-	-	-	16	75	170	1211	717	63	4	-	-
Страни	-	-	-	85	1017	2371	6497	5302	1359	53	-	-

(Извор: Статистички уред Републике Словеније, 2010)

Долењска⁵⁷ и Ново Место представљају веома сликовит крајолик који са својим многобројним атракцијама и добро означеним стазама, одузима дах. Било да се креће бициклом или се планинари или се јаше, овај предео представља комбинацију непрегледних винограда, бујне долине реке Крке и митског брда Горјанци, као позадине. На овој дестинацији налазе се терме Шмајерске Топлице, чија лековита својства су позната већ вековима. Простор је веома богат системом добро означених стаза. Постоје многобројне руте са обе стране реке Крке које спортско-рекреативног туристу воде кроз незаборавне пејзаже а дуж сваке стазе налазе се и бројни природни, културни и историјски споменици. Руте су углавном кружне и завршавају или почињу у Шмајерским Топлицама или Хотелу Оточец, а дужина им варира од неколико па све до 65 km, у зависности од афинитета туристе. О томе колико су стазе прилагођене свима говори и податак да постоје стазе за децу, таква једна стаза се налази између дворца Оточец и бање.

⁵⁷ Туристички информативни центар Ново Место, Главно трг 6, 8000 Ново Место, Тел.: ++386 7 393 92 63

За оне спремније постоје знатно дуже и захтевније стазе али и оне су крајње туристички опредељене јер дуж сваке стазе постоје многобројне знаменитости које заиста вреди посетити, па тако на пример стаза кроз Костањевицу на реци Крки коју још називају и Венецијом Долењска, иако је дугачка нешто мало мање од 50 km временски може потрајати и читав дан. С обзиром на број стаза и њиховњ комбинације као и свест домаћина о значају спортско-рекреативног туризма, сезона у Долењску готово да траје читаву годину.

Информације и све потребне податке о стазама и путевима могуће је добити преко туристичког информативног центра Ново Место. Овде је могуће добити и податке о

Слика 76. Детаљ из спортско-рекреативне дестинације Долењска-Ново Место (Извор: www.slovenia.info)

постављеним системима *обележених стаза* (друмски бициклизам: 5 стаза, туре: 4 стаза, планински бициклизам: 3 стазе, слободна вожња: 1 стаза и породичне стазе: 5 стазе) и то путем тематких бициклитичких карта, информационих карта, специјализованих водича. Укупна дужина обележених стаза износи око 400 km, најнижа тачка се налази на око 150 m надморске висине а највиша на око 928 m надморске висине. Поред одличне бициклистичке понуде, Бовец нуди и

многобројне друге спортско-рекреативне активности као што су: планинарење, пливање, теренско јахање, риболов, пењање, тенис, голф, релаксациони програми и слично (www.slovenia.info).

Из табеле 122 се види да су као категорија смештаја и овде најзаступљенији били хотели у Долењским Топлицама и Новом Месту у којима сезона такође траје током читаве године, у току које се битније не запажају готово никакве осцилације у броју ноћења, било да су у питању домаћи или страни туристи. То указује да се у овим местима равномерно упражњавају и зимске и летње спортско-рекреативне активности.

Табела 122. Ноћење домаћих и страних туриста у туристичким местима Долењске Топлице и Ново Место у Словенији по смештајним капацитетима и месецима у 2006. години

Хотели у Долењским Топлицама												
Туристи	Јан.	Феб.	Мар.	Апр.	Мај	Јун	Јул	Авг.	Сеп.	Окт.	Нов.	Дец.
Домаћи	4027	5548	4797	5067	4345	5329	5923	6767	4449	4162	4953	5674
Страни	2271	1598	631	384	1992	847	878	757	2380	1220	1807	638
Преноћишта у Долењским Топлицама												
Туристи	Јан.	Феб.	Мар.	Апр.	Мај	Јун	Јул	Авг.	Сеп.	Окт.	Нов.	Дец.
Домаћи	152	2	13	16	4	2	26	12	8	7	25	44
Страни	34	30	71	27	104	77	143	188	53	28	42	15
Кампови у Долењским Топлицама												
Туристи	Јан.	Феб.	Мар.	Апр.	Мај	Јун	Јул	Авг.	Сеп.	Окт.	Нов.	Дец.
Домаћи	-	-	-	50	116	191	-	366	136	18	14	16
Страни	16	4	6	159	308	252	-	796	176	22	40	38
Хотели у Новом Месту												
Туристи	Јан.	Феб.	Мар.	Апр.	Мај	Јун	Јул	Авг.	Сеп.	Окт.	Нов.	Дец.
Домаћи	140	64	36	77	72	97	134	64	61	56	58	210
Страни	440	577	681	867	934	1278	946	1006	1424	992	915	676
Преноћишта у Новом Месту												
Туристи	Јан.	Феб.	Мар.	Апр.	Мај	Јун	Јул	Авг.	Сеп.	Окт.	Нов.	Дец.
Домаћи	101	89	139	67	31	25	53	162	60	71	80	51
Страни	173	85	147	133	94	212	63	90	208	123	135	49
Апартмани у Новом Месту												
Туристи	Јан.	Феб.	Мар.	Апр.	Мај	Јун	Јул	Авг.	Сеп.	Окт.	Нов.	Дец.
Домаћи	1916	4816	1700	128	33	101	491	872	200	537	564	1938
Страни	7274	3374	3487	24	53	207	638	756	487	741	723	2347

(Извор: Статистички уред Републике Словеније, 2010)

Индрија⁵⁸ и Церкно представљају веома интересантну дестинацију која са својим бројним стазама различитог степена оптерећења комбинована са дивним пејзажима и богатом културном и техничко-технолошком баштином представља сан сваког спортско-рекреативног туристе. Стазе су добро обележене било да су у питању кратке, прилагођене породицама са децом или дуге, веома захтевне стазе које изискују добру психо-физичку спремност. Постоје бројне стазе које воде до оближњих планинских врхова тако да је ова дестинација погодна и за љубитеље даунхила као веома екстремног вида спуштања низ планину.

Простор је веома богат системом добро означених стаза. Постоје многобројне стазе на којима просто застаје дах. Интересантна је стаза која води до самог средишта

⁵⁸ Туристички информативни центар Индрија, Водникова 3, 5280 Индрија, Тел. : ++386 5 374 39 16, Тел.2:++38631743672, Меил:ticidrija@icra.si, Веб: www.idrija-turizem.si, Туристички информативни центар Церкно, Мочникова 2, 5280 Церкно, Тел. : ++386 5 373 46 45, Тел. 2 : ++386 51 644 557, Меил: tic.cerkno@siol.net Веб: www.cerkno.si/turizem, Бициклически парк Јаворик Чрни врх изнад Индрије, Тел. ++386 40 370 838

Индријске шуме у дужини од око 78 km, а затим и преко брда Церкно у дужини од око 62 km. Ова стаза је кружна тако да може почети или у Индрији или у Церкноу. Простор је богат и стазама погодним за екстремни бициклизам тако да на овом простору постоји и један парк (парк Јаворик) намењен љубитељима екстремних спортова. Информације и све потребне податке о стазама и путевима могуће је добити преко туристичког информативног центра Индрија. Интересантни су и пакети који су доступни туристима бициклистима (Пакет од два, три, четири и седам дана укључује ноћења са доручком у

Слика 77. Детаљ из спортско-рекреативне дестинације Индрија и Церкно (Извор: www.slovenia.info)

хотелу Церкно, улазак у термални базен, и све остале неопходне сервисе за бицикле, укључујући и водиче као и могућност доплате за ланч пакете. Цене варирају, у зависности од броја ноћења од 63-200 евра по особи). Овде је могуће добити и податке о постављеним системима *обележених стаза* (друмски бициклизам: 4 стазе, туре: 5 стаза, планински бициклизам: 5 стазе, слободна вожња: 5 стаза и породичне стазе: 5 стазе) и то путем

тематких бициклитичких карта, информационих карта, специјализованих водича. Укупна дужина обележених стаза износи око 326 km, најнижа тачка се налази на око 227 m надморске висине а највиша на око 1240 m надморске висине. Поред одличне бициклистичке понуде, дестинација нуди и многобројне друге спортско-рекреативне активности као што су: планинарење, теренско јахање, риболов, пењање, голф, релаксациони програми и слично (www.cerkno.si/turizem; www.idrija-turizem.si).

Из табеле 123 се види да су као категорија смештаја у Индрији најзаступљенија била преноћишта у којима сезона такође траје готово током читаве године, у току које се битније не запажају готово никакве осцилације у броју ноћења, било да су у питању домаћи или страни туристи. Најзаступљенија преноћишта у Церкноу су били хотели у којима је већа посета бележена једино током зимског дела године а сви остали месеци имали су равномерну концентрацију туриста. То указује на чињеницу да се у овим туристичким местима равномерно упражњавају зимске и летње спортско-рекреативне активности.

Табела 123. Ноћење домаћих и страних туриста у туристичким местима Индрија и Церкно у Словенији по смештајним капацитетима и месецима у 2006. години

Хотели у Индрији												
Туристи	Јан.	Феб.	Мар.	Апр.	Мај	Јун	Јул	Авг.	Сеп.	Окт.	Нов.	Дец.
Домаћи	14	4	-	-	-	-	-	-	28	-	-	11
Страни	68	53	-	-	-	-	-	-	273	127	-	27
Преноћишта у Индрији												
Туристи	Јан.	Феб.	Мар.	Апр.	Мај	Јун	Јул	Авг.	Сеп.	Окт.	Нов.	Дец.
Домаћи	-	2	57	3	25	-	54	24	41	6	85	6
Страни	-	2	23	43	46	-	122	155	137	52	64	22
Апартмани у Индрији												
Туристи	Јан.	Феб.	Мар.	Апр.	Мај	Јун	Јул	Авг.	Сеп.	Окт.	Нов.	Дец.
Домаћи	-	-	-	-	-	82	93	93	-	-	-	-
Страни	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Хотели у Церкно												
Туристи	Јан.	Феб.	Мар.	Апр.	Мај	Јун	Јул	Авг.	Сеп.	Окт.	Нов.	Дец.
Домаћи	1960	3909	4072	2251	45	1121	700	92	50	155	204	75
Страни	1389	4003	1930	2306	420	1114	1329	2049	1539	566	183	208
Преноћишта у Церкно												
Туристи	Јан.	Феб.	Мар.	Апр.	Мај	Јун	Јул	Авг.	Сеп.	Окт.	Нов.	Дец.
Домаћи	-	36	1	-	1	1	-	-	3	-	-	-
Страни	5	8	-	-	1	7	-	-	-	-	-	-

(Извор: Статистички уред Републике Словеније, 2010)

Корошка⁵⁹ и Дравоград се налазе на самој источној граници Караванских Алпа и

Слика 78. Детаљ из спортско-рекреативне дестинације Корошка и Дравоград
(Извор: www.slovenia.info)

представљају дестинацију која нуди многобројне атракције за спортско-рекреативне туристе. Бициклистичка инфраструктура овог простор је заиста импресивна, са око 1000 km различитих бициклистичких рута на којима је могуће упражњавати и многе друге комплементарне активности. На овој дестинацији је могуће доживети и јединствену подземну вожњу бициклом, што је још један корак испред када је Словеначки спортско-рекреативни туризам у питању.

Најисточнији део Корошке карактеристичан је по реци Драви и представља изузетан терен

⁵⁹ Туристички информативни центар Дравоград, Trg 4. јулија 21, 2370, Дравоград, Тел.: ++386 2 871 02 85, Меил: info.dravograd@kanet.si, Веб: www.dravograd.si, Туристички информативни центар Словењ Градец, Главни трг 24, 2380, Словењ Градец, Тел: ++386 2 881 21 16, Меил: tic@slovenjgradec.si, Веб: www.slovenjgradec.si

за рекреативне и породичне вожње бициклима. Ова река протиче између планина Кобанско и Козјак које се налазе на северној граници Словеније и Похорја на југу, тако да је дестинација прави рај како за љубитеље планинског бициклизма и планинаре тако и за љубитеље лакше вожње и пешачења. Информације и све потребне податке о стазама и путевима могуће је добити преко туристичких информативних центара Дравоград и Словењ Градец. С обзиром на то да је ова дестинација једна од најбоље уређених дестинација намењених пре свега за бициклисте, оведе постоје пакети доступни туристима у зависности од тога какву вожњу преферирају.

С обзиром на многобројне врхове Караванских Алпа и одличну мрежу обележених стаза (интересантно је да су све стазе обележене отисцима које остављају дивље животиње, тако да се стазе на планинским врховима Чрна, Межица и Јамница називају „Траговима дивљине“ и у дужини су од око 350 km, такође доступне за планинаре и друге спортско-рекреативне туристе.), на овој дестинацији је Основан први маунбајк парк у Словенији. Центар планинско-бицикличког туризма Словеније налази се у Корошком региону. То је бицикличка база Јамница. Јамница поседује и јединствени екохотел Кметија Корош (представља први бициклички хотел у Словенији. Сада већ са искуством од десет година, овде је могуће добити готово све потребно за праву бицикличку планинску авантуру али и све друге аранжмане када је спортско-рекреативни туризам планине у питању) а овде је могуће договорити и бицикличке туре до било ког дела Словеније, са или без водича. Податак који говори на ком степену је развој бицикличког туризма ове дестинације јесте тај да су неке од основних услуга које је овде могуће добити и разне обуке и курсеви самих туриста али и оних које занима да буду бициклички водичи. Туристима је у понуди и незаборавна вожња кроз подземне тунеле напуштеног рудника Пеца, у дужини од око 6 km. За нешто лакшу вожњу бициклима или опуштеније пешачење, спортско-рекреативним туристима су у понуди многобројне добро маркиране руте које крећу из Преваље а затим на све стране воде до Леше, Шентанела, Долга, Брда и Стројна. Неке од рута могу и да се комбинују тако да се добија интересантна мрежа стаза а на дестинацији је могуће остати онолико дуго колико се жели.

За све оне који више воле лаганију вожњу овај простор је богат и таквим стазама. Интернационална Дравска⁶⁰ бицикличка рута представља део Европске мреже бицикличких рута. У Словенији, ова рута почиње од Вича и иде према Марибору у дужини од око 129 km . Следећа веома интересантна рута је систем стаза око Уршље горе. Почетак ове руте јесте језеро Иварчко, једно од најпопуларнијих спортско-рекреативних туристичких седишта Словеније а налази се у Равнима. У Корошкој се налази и јединствена бицикличка трансверзала Похорје у дужини од 75 km која повезује источне и западне делове Словеније. Ова трансверзала има одличну мрежу обележених стаза које воде до свих већих центара око Похорја.

У информативним центрима је могуће добити и податке о постављеним системима *обележених стаза* (друмски бициклизам: 1 стаза, туре: 4 стаза, планински бициклизам: 5 стаза, слободна вожња: 3 стаза и породичне стазае: 3 стаза) и то путем тематких бицикличких карта, информационих карта, специјализованих водича. Укупна дужина обележених стаза износи око 600 km, најнижа тачка се налази на око 415 m надморске висине а највиша на око 1400 m надморске висине. Поред одличне бицикличке понуде, дестинација нуди и многобројне друге спортско-рекреативне активности као што су: планинарење, једрење падобраном, гађање лоптицама које бојају, теренско јахање, риболов, пењање, голф, релаксациони програми и слично (www.dravograd.si; www.slovenjgradec.si).

Из табеле 124 се види да су као категорија смештаја у Корошкој и Дравограду најзаступљенији били хотели у којима се осећа одређена сезоналност у погледу ноћења како домаћих тако и страних туриста. Најпосећенији су били зимски месеци када су хотели у Дравограду у питању и јул (Дравоград) и август (Корушка). Имајући у виду специфичност стаза у овом делу Словеније, долази се до закључка да је задржавање туриста у оба ова места краткотрајно и да су туристи који уживају у спортско-рекреативној понуди краја, најчешће у пропутовању.

⁶⁰ Драва извире у јужном Тиролу у Италији, одакле наставља да тече према истоку кроз Аустријску покрајину Корушку, Словенију, Хрватску, затим делом чини хрватско-мађарску границу. Код Доњег Михољца Драва скреће у дубину Хрватске, према Осијеку, и напослетку код Аљмаша, на граници Хрватске са Војводином (Србија), утиче у Дунав. Драва у свом крајњем делу чини границу између регија Славоније и Барање. Укупна дужина Драве је 749 km. Драва је пловна око 90 km, од ушћа у Дунав до места Чађавица у Хрватској (www.dravograd.si).

Табела 124. Ноћење домаћих и страних туриста у туристичким местима Корушка и Дравоград у Словенији по смештајним капацитетима и месецима у 2006. години

Хотели у Корушки												
Туристи	Јан.	Феб.	Мар.	Апр.	Мај	Јун	Јул	Авг.	Сеп.	Окт.	Нов.	Дец.
Домаћи	-	-	-	-	108	-	-	102	-	-	-	20
Страни	-	-	-	-	83	-	-	364	-	-	-	1
Апартмани у Корушки												
Туристи	Јан.	Феб.	Мар.	Апр.	Мај	Јун	Јул	Авг.	Сеп.	Окт.	Нов.	Дец.
Домаћи	-	-	-	-	-	82	93	93	-	-	-	-
Страни	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Хотели у Дравограду												
Туристи	Јан.	Феб.	Мар.	Апр.	Мај	Јун	Јул	Авг.	Сеп.	Окт.	Нов.	Дец.
Домаћи	88	36	43	19	-	-	33	-	-	-	-	-
Страни	134	240	100	89	-	-	358	-	-	-	-	-

(Извор: Статистички уред Републике Словеније, 2010)

Крањска гора⁶¹ представља дестинацију чија популарност као спортско-рекреативне дестинације лежи у бројним добро маркираним стазама. Стазе су погодне за све категорије спортско-рекреативних туриста. Многбројне стазе се надовезују на бицикличке руте које повезује северне и јужне делове Словеније и тако чине мрежу

Слика 79. Детаљ из спортско-рекреативне дестинације Крањска гора (Извор: www.slovenia.info)

стаза намењеним свим љубитељима природе, било да су у питању бициклисти, планинари, љубитељи јахања и слично. Неке од стаза прелазе у суседну Италију и место Тарвисо, а даље настављају према Аустрији, док други део стаза води кроз долину реке Радовне и надовезује се на стазе у Бледу. Информације и све потребне податке о стазама и

путевима могуће је добити преко туристичког информативног центра Крањска гора.

⁶¹ Туристички информативни центар Крањска гора, Тичарјева улица 2, 4280 Крањска гора, Тел.: ++386 4 580 94 40, факс : ++386 4 580 94 41, Меил: info@kranjska-gora.eu, Веб : www.kranjska-gora.si

Табела 125. Ноћење домаћих и страних туриста у туристичком месту Крањска гора у Словенији по смештајним капацитетима и месецима у 2006. години

Хотели у Крањској гори												
Туристи	Јан.	Феб.	Мар.	Апр.	Мај	Јун	Јул	Авг.	Сеп.	Окт.	Нов.	Дец.
Домаћи	2036	7513	6724	1717	1112	1605	1965	1717	3416	2431	2394	2980
Страни	14021	22849	14901	7854	10389	18056	20634	23607	18405	11329	3542	11865
Мотели у Крањској гори												
Туристи	Јан.	Феб.	Мар.	Апр.	Мај	Јун	Јул	Авг.	Сеп.	Окт.	Нов.	Дец.
Домаћи	128	160	44	-	5	15	16	31	6	1	-	81
Страни	95	15	60	-	6	144	125	220	196	8	-	2
Пансионски у Крањској гори												
Туристи	Јан.	Феб.	Мар.	Апр.	Мај	Јун	Јул	Авг.	Сеп.	Окт.	Нов.	Дец.
Домаћи	903	112	-	-	12	-	-	-	-	-	22	33
Страни	970	270	-	-	35	-	-	-	-	-	64	270
Преноћишта у Крањској гори												
Туристи	Јан.	Феб.	Мар.	Апр.	Мај	Јун	Јул	Авг.	Сеп.	Окт.	Нов.	Дец.
Домаћи	44	58	4	9	14	19	3	8	106	14	-	4
Страни	138	117	159	7	10	37	35	102	35	40	11	71
Апартмани у Крањској гори												
Туристи	Јан.	Феб.	Мар.	Апр.	Мај	Јун	Јул	Авг.	Сеп.	Окт.	Нов.	Дец.
Домаћи	174	1989	1505	563	435	245	473	372	341	722	435	771
Страни	477	1296	1271	878	421	1032	2197	2770	943	724	306	1065
Собе и апартмани у Крањској гори												
Туристи	Јан.	Феб.	Мар.	Апр.	Мај	Јун	Јул	Авг.	Сеп.	Окт.	Нов.	Дец.
Домаћи	2560	4888	2622	46	33	27	694	1143	283	20	18	-
Страни	5771	1099	708	4	15	279	1091	4268	476	66	10	-
Планинске колибе у Крањској гори												
Туристи	Јан.	Феб.	Мар.	Апр.	Мај	Јун	Јул	Авг.	Сеп.	Окт.	Нов.	Дец.
Домаћи	16	10	-	8	13	18	88	84	50	18	14	8
Страни	4	1	-	12	15	36	194	106	135	12	5	2
Други облици смештаја у Крањској гори												
Туристи	Јан.	Феб.	Мар.	Апр.	Мај	Јун	Јул	Авг.	Сеп.	Окт.	Нов.	Дец.
Домаћи	426	660	237	-	4	38	85	116	88	59	21	91
Страни	479	224	191	-	76	257	545	573	173	10	7	129

(Извор: Статистички уред Републике Словеније, 2010)

Интересантни су и пакети који су доступни туристима бициклистима (Викенд пакети обухватају два ноћења, две бициклистичке туре са водичима, коришћење базена, сауне и ђакузија а цена је 134 евра по особи). Овде је могуће добити и податке о постављеним системима *обележених стаза* (друмски бициклизам: 4 стазе, туре: 4 стаза, планински бициклизам: 4 стазе, слободна вожња: 5 стаза и породичне стазе: 5 стазе) и то путем тематких бициклитичких карта, информационих карта, специјализованих водича. Укупна дужина обележених стаза износи око 300 km, најнижа тачка се налази на око 571 m надморске висине а највиша на око 1618 m надморске висине. Поред одличне

бициклическе понуде, дестинација нуди и многобројне друге спортско-рекреативне активности као што су: планинарење, теренско јахање, риболов, пењање, голф, релаксациони програми и слично (www.kranjska-gora.si).

Из табеле 125 се види да су као категорија смештаја и овде најзаступљенији били хотели у којима сезона такође траје током читаве године, у току које се битније не запажају готово никакве осцилације у броју ноћења, било да су у питању домаћи или страни туристи. То указује да се у овим местима равномерно упражњавају и зимске и летње спортско-рекреативне активности.

Марибор⁶² и Похорје представљају дестинацију која је већ постала добро познати бренд када је спортско-рекреативни туризам Словеније у питању. Град Марибор је познат

Слика 80. Детаљ из спортско-рекреативне дестинације Марибор и Похорје (Извор: www.slovenia.info)

по свом богатом културно-историјском обележју али и по планинском бициклизму јер се овде одржава светки куп планинског бициклизма (MTB World Cup). Оно што представља главно обележје мариборског краја јесту зелена брда Похорја, живописни виногради и река Драва. Простор је погодан за све категорије спортско-рекреативних туриста. На овој деоници постоје три веома карактеристична пута вина, погодна и за спортско-

рекреативне туристе. Било да су афинитети туристе опуштене, рекреативне бициклическе вожње или шетње као и знатно захтевније деонице путева, овде је могуће наћи за свакога све. Љубитељи планинског бициклизма могу истражити Похорје већ поменутом трансверзалом у дужини од око 75 km. Љубитељи адреналина могу уживати у бициклическом парку Похорје, месту одржавања светског купа.

Врх Похорја је такође добро маркиран тако да је разним начинима могуће стићи до тамо, било да се креће из Оплотнице, Словенске Бистрице, Згорње Полскаве, Фрама, Хоче, Марибора, Пекре или Руше. Ово је дестинација кроз коју пролази интернационална Дравска бициклическа рута, која са својом дужином од око 129 km пролази и кроз

⁶² Туристички информативни центар Марибор, Партизанска цеста 6а, 2000 Марибор, Тел.: ++386 2 234 66 11, Факс ++386 2 234 66 13, Меил: tic@maribor.si, Веб: www.maribor-pohorje.si

Марибор. Информације и све потребне податке о стазама и путевима могуће је добити преко туристичког информативног центра Марибор. Интересантни су и пакети који су доступни туристима бициклистима (Пакет „путеви вина“ обухвата два ноћења са доручком у хотелу са три звездице, изнајмљивање бицикала као и водичка служба. Цена таквог пакета износи 70 евра по особи). Овде је могуће добити и податке о постављеним системима *обележених стаза* (друмски бициклизам: 4 стазе, туре: 4 стаза, планински бициклизам: 5 стазе, слободна вожња: 5 стаза и породичне стазе: 4 стазе) и то путем тематких бициклитичких карта, информационих карта, специјализованих водича.

Табела 126. Ноћење домаћих и страних туриста у туристичким местима Марибор и Похорје у Словенији по смештајним капацитетима и месецима у 2006. години

Хотели у Марибору												
Туристи	Јан.	Феб.	Мар.	Апр.	Мај	Јун	Јул	Авг.	Сеп.	Окт.	Нов.	Дец.
Домаћи	4040	3366	3549	3044	3031	3008	2514	2737	3213	3865	3474	3840
Страни	8799	5534	4546	5441	6147	7120	7594	9930	8340	6167	5475	7315
Мотели у Марибору												
Туристи	Јан.	Феб.	Мар.	Апр.	Мај	Јун	Јул	Авг.	Сеп.	Окт.	Нов.	Дец.
Домаћи	57	130	53	47	75	42	25	33	29	56	43	64
Страни	334	222	279	234	265	332	479	313	347	374	335	361
Хотели у Похорју												
Туристи	Јан.	Феб.	Мар.	Апр.	Мај	Јун	Јул	Авг.	Сеп.	Окт.	Нов.	Дец.
Домаћи	2067	3083	1038	145	65	184	581	1052	95	41	100	589
Страни	1613	547	457	591	164	124	63	176	135	188	12	920
Пансиони у Похорју												
Туристи	Јан.	Феб.	Мар.	Апр.	Мај	Јун	Јул	Авг.	Сеп.	Окт.	Нов.	Дец.
Домаћи	1603	2515	682	726	315	582	978	720	258	-	-	295
Страни	2546	1052	177	55	56	42	521	289	113	-	-	453
Преноћишта у Похорју												
Туристи	Јан.	Феб.	Мар.	Апр.	Мај	Јун	Јул	Авг.	Сеп.	Окт.	Нов.	Дец.
Домаћи	22	33	9	-	-	26	15	52	13	18	8	39
Страни	72	47	6	-	-	15	1	7	63	-	2	5
Апартмани у Похорју												
Туристи	Јан.	Феб.	Мар.	Апр.	Мај	Јун	Јул	Авг.	Сеп.	Окт.	Нов.	Дец.
Домаћи	1916	4816	1700	128	33	101	491	872	200	537	564	1938
Страни	7274	3374	3487	24	53	207	638	756	487	741	723	2347

(Извор: Статистички уред Републике Словеније, 2010)

Укупна дужина обележених стаза износи око 1000 km, најнижа тачка се налази на око 275 m надморске висине а највиша на око 1400 m надморске висине. Поред одличне бицикличке понуде, дестинација нуди и многобројне друге спортско-рекреативне активности као што су: планинарење, теренско јахање, риболов, пењање, голф, релаксациони програми и слично. Интересантна је и понуда три карактеристична парка у овом простору и то: бицикличког парка Похорје, адреналинског парка Похорје и авантуристичког парка Бетнава (www.maribor-pohorje.si) .

Што се ноћења спортско-рекреативних туриста тиче из табеле 126 се види да су као категорија смештаја најзаступљенији били хотели у Марибору у којима сезона траје читаве године, у току које се запажају одређене осцилације током зимског периода у години када је Похорје у питању а тих осцилација нема када је Марибор у питању. То указује да се у Марибору равномерно упражњавају и зимске и летње спортско-рекреативне активности док су за Похорје нешто карактеристичније зимске спортско-рекреативне активности.

Моравске Топлице⁶³ представљају дестинацију са добро обележеним рутама и

Слика 81. Детаљ из спортско-рекреативне дестинације Моравске Топлице (Извор: www.slovenia.info)

стазама дуж којих готово да нема саобраћаја. Моравске Топлице су место ушускано између равнице и брдовитог предела парка Горичко. Овде постоји чак 10 различитих тематских рута чија дужина варира од 5 до 50 km. Једна од најлакших рута зове се “Плечничка бела голубица“ која води до села Богојина и његове чувене цркве. Нешто захтевнија је рута „Задивити вас“ која води до језера Буковница, некада давно једног од места на коме су се

одмарали легендарни витезови Темплари а сада локалитет са бројним биоенергетским местима. Име руте „Посета Мађарској“ је међународног карактера јер спаја две земље, што је веома популарно у свету. Информације и све потребне податке о стазама и путевима могуће је добити преко туристичког информативног центра Моравске Топлице. Интересантни су и пакети који су доступни туристима бициклистима (Пакет са 5 полупансиона у хотелу Виват са могућношћу коришћења базена у термама Виват, 2 пута по четворочасовно изнајмљивање бицикала, масажа ногу и рекреативни програм, могу се добити за 260 евра по особи). Овде је могуће добити и податке о постављеним системима *обележених стаза* (друмски бициклизам: 5 стаза, туре: 5 стаза, планински бициклизам: 2 стаза, слободна вожња: 1 стаза и породичне стаза: 5 стаза) и то путем тематских бициклитичких карта, информационих карта, специјализованих водича. Укупна дужина обележених стаза износи око 235 km, најнижа тачка се налази на око 5 m надморске

⁶³ Туристички информативни центар Моравске Топлице, Крањчева 3, 9226 Моравске, Тел.: ++386 2 538 15 20, Факс: ++386 2 538 15 22, Меил: tic.moravci@siol.net, Веб: www.moravske-toplice.com

висине а највиша на око 435 m надморске висине. Поред одличне бициклистичке понуде, дестинација нуди и многобројне друге спортско-рекреативне активности као што су: планинарење и пешачење, вожња кочијама и јахање, риболов, пењање, голф, релаксациони програми и слично (www.moravske-toplice.com).

Табела 127. Ноћење домаћих и страних туриста у туристичком месту Моравске Топлице у Словенији по смештајним капацитетима и месецима у 2006. години

Хотели у Моравским Топлицама												
Туристи	Јан.	Феб.	Мар.	Апр.	Мај	Јун	Јул	Авг.	Сеп.	Окт.	Нов.	Дец.
Домаћи	2397	3156	3138	3667	4357	3258	4975	7559	6243	8404	5813	5000
Страни	6970	6509	12790	11882	9564	5855	5786	11002	9064	14180	13234	8009
Мотели у Моравским Топлицама												
Туристи	Јан.	Феб.	Мар.	Апр.	Мај	Јун	Јул	Авг.	Сеп.	Окт.	Нов.	Дец.
Домаћи	-	-	-	-	-	-	-	124	110	-	-	-
Страни	-	-	-	-	-	-	-	117	116	-	-	-
Пансионци у Моравским Топлицама												
Туристи	Јан.	Феб.	Мар.	Апр.	Мај	Јун	Јул	Авг.	Сеп.	Окт.	Нов.	Дец.
Домаћи	-	12	-	-	4	4	-	-	-	-	-	38
Страни	-	-	-	-	31	21	-	-	-	-	-	10
Преноћишта у Моравским Топлицама												
Туристи	Јан.	Феб.	Мар.	Апр.	Мај	Јун	Јул	Авг.	Сеп.	Окт.	Нов.	Дец.
Домаћи	142	194	111	95	107	99	258	130	165	61	122	160
Страни	314	270	281	377	335	328	177	197	312	319	214	213
Апартмани у Моравским Топлицама												
Туристи	Јан.	Феб.	Мар.	Апр.	Мај	Јун	Јул	Авг.	Сеп.	Окт.	Нов.	Дец.
Домаћи	4734	5791	5637	5773	5649	6149	9681	10695	7141	7744	6158	5596
Страни	815	580	454	1587	810	1248	1651	2664	1231	1177	781	509
Кампови у Моравским Топлицама												
Туристи	Јан.	Феб.	Мар.	Апр.	Мај	Јун	Јул	Авг.	Сеп.	Окт.	Нов.	Дец.
Домаћи	2027	2494	2697	3834	3910	4264	6134	6748	4341	3571	2803	2612
Страни	955	997	1913	9131	7339	5669	5189	7720	8252	7955	2506	1377
Туристичке фарме у Моравским Топлицама												
Туристи	Јан.	Феб.	Мар.	Апр.	Мај	Јун	Јул	Авг.	Сеп.	Окт.	Нов.	Дец.
Домаћи	20	-	-	-	-	-	-	-	71	-	80	-
Страни	10	-	-	-	-	-	-	-	6	-	-	-
Собе и апартмани у Моравским Топлицама												
Туристи	Јан.	Феб.	Мар.	Апр.	Мај	Јун	Јул	Авг.	Сеп.	Окт.	Нов.	Дец.
Домаћи	98	266	117	346	255	250	2282	1628	618	673	-	604
Страни	59	70	122	210	495	307	424	660	341	328	-	86

(Извор: Статистички уред Републике Словеније, 2010)

Што се ноћења спортско-рекреативних туриста тиче из табеле 127 се види да су као категорија смештаја заступљени били готово сви облици смештаја стим што је највећи број туриста преферирао хотелски смештај. И овде нису забележене значајније осцилације када је број ноћења у питању тако да је могуће закључити да се и у Моравским Топлицама равномерно упражњавају и зимске и летње спортско-рекреативне активности.

Постојна са Нотрањска бицикличким парком представља дестинацију која је по много чему карактеристична. Пре свега регион Нотрањска представља један од

Слика 82. Детаљ из спортско-рекреативне дестинације Постојна (Извор: www.slovenia.info)

највећих ненасељених шумских предела у Централној Европи. Невероватан систем обележених стаза омогућава кретање у шуми Јаворник - Снежник и тако и у врелим летњим данима нуди освежење које пружају сенке горостасног дрвећа. Терен је као створен за планински бициклизам који воле комбинацију природних и културних знаменитости помешану са добрим кулинарским умећима локалног становништва.

Бициклички парк Нотрањска има око 500 km бицикличких стаза које су добро обележене и могуће их је пронаћи у водичу за бициклисте. С обзиром на специфичност простора, бициклизам, планинарење или јахање препоручљиво је само уз локалне водиче. Просечна дужина појединих рута је око 45 km а има их 10. Све рута су кружног карактера што олакшава кретање и прелазак са једне стазе на другу. Полазне тачке су најчешће из Хотела Спорт у Постојни. Информације и све потребне податке о стазама и путевима могуће је добити преко туристичког информативног центра Постојна.

Интересантни су и пакети који су доступни туристима бицикличким (Пакет са 2 полупансиона у хотелу Спорт, две бицикличке туре са водичком службом, посета Постојинске јаме и тврђаве Предјама, могу се добити за 170 евра по особи). Овде је могуће добити и податке о постављеним системима *обележених стаза* (друмски бициклизам: 5 стаза, туре: 3 стаза, планински бициклизам: 5 стаза, слободна вожња: 1 стаза и породичне стаза: 5 стаза) и то путем тематких бицикличких карта, информационих карта, специјализованих водича. Укупна дужина обележених стаза износи око 500 km, најнижа тачка се налази на око 570 m надморске висине а највиша на око 1268 m надморске висине. Поред одличне бицикличке понуде, дестинација нуди и многобројне друге спортско-рекреативне активности као што су: планинарење и пешачење, вожња кочијама и јахање, риболов, пењање, голф, релаксациони програми и слично (www.slovenia.info).

Из табеле 128 се види да је у туристичком месту Постојна најзаступљенији вид смештаја био хотелски а да је највећи број ноћења остварен у летњем периоду године. То указује на то да је у овој дестинацији заступљенији летњи спортско-рекреативни туризам.

Табела 128. Ноћење домаћих и страних туриста у туристичком месту Постојна у Словенији по смештајним капацитетима и месецима у 2006. години

Хотели у Постојни												
Туристи	Јан.	Феб.	Мар.	Апр.	Мај	Јун	Јул	Авг.	Сеп.	Окт.	Нов.	Дец.
Домаћи	-	81	12	36	139	184	196	110	351	275	305	181
Страни	50	68	1191	2095	2966	2953	3980	5807	3799	2377	889	872
Кампови у Постојни												
Туристи	Јан.	Феб.	Мар.	Апр.	Мај	Јун	Јул	Авг.	Сеп.	Окт.	Нов.	Дец.
Домаћи	-	-	-	-	12	15	53	10	1	-	-	-
Страни	-	-	-	-	934	1956	4580	5013	1052	-	-	-
Собе и апартмани у Постојни												
Туристи	Јан.	Феб.	Мар.	Апр.	Мај	Јун	Јул	Авг.	Сеп.	Окт.	Нов.	Дец.
Домаћи	55	-	5	-	-	4	-	3	-	-	-	-
Страни	-	-	12	-	-	40	194	305	66	-	-	-

(Извор: Статистички уред Републике Словеније, 2010)

Приморје⁶⁴ (Истра - Копер) представља дестинацију која је, с обзиром на свој

Слика 83. Детаљ из спортско-рекреативне дестинације Копер (Извор: www.slovenia.info)

медитерански климат, веома популарна и туристички веома развијена дестинација. Спортско-рекреативни туризам је у овом простору веома развијен и могуће је пронаћи готово сваки облик спортско-рекреативних активности. С обзиром да се у раду обрађују планинске дестинације, онда ће се и Словеначко приморје посматрати из тог угла, с обзиром да се у непосредној близини Копера, Изола

⁶⁴ Туристички информативни центар Копер, Титов трг 1, 6000 Копер, Тел.: ++386 5 664 64 03, Факс: ++386 5 664 64 06, Меил: tic@koper.si, Веб: www.koper.si

и Пирана налази планина Шаврини, веома популарна спортско-рекреативна дестинација. Интересантна је рута „Парензана“ која води кроз старо језгро градова у околини и околне винограде и маслињаке који се вијугаво успињу на оближњу планину.

Информације и све потребне податке о стазама и путевима могуће је добити преко туристичког информативног центра Копер. Овде је могуће добити и податке о постављеним системима *обележених стаза* (друмски бициклизам: 3 стазе, туре: 1 стаза, планински бициклизам: 1 стаза, слободна вожња: 1 стаза и породичне стазе: 5 стазе) и то путем тематких бициклитичких карта, информационих карта, специјализованих водича. Укупна дужина обележених стаза износи око 500 km, најнижа тачка се налази на око 570 m надморске висине а највиша на око 1268 m надморске висине. Поред одличне бицикличке понуде, дестинација нуди и многобројне друге спортско-рекреативне активности као што су: планинарење и пешачење, вожња кочијама и јахање, риболов, пењање, голф, релаксациони програми и слично (www.koper.si).

Из табеле 129 се види да је и у туристичком месту Копер најзаступљенији вид смештаја био хотелски и да се не запајају битније осцилације када је број ноћења у питању. То значи да у овом месту сезона траје током читаве године и да је равномерно заступљен и зимски и летњи спортско-рекреативни туризам.

Табела 129. Ноћење домаћих и страних туриста у туристичком месту Копер у Словенији по смештајним капацитетима и месецима у 2006. години

Хотели у Коперу												
Туристи	Јан.	Феб.	Мар.	Апр.	Мај	Јун	Јул	Авг.	Сеп.	Окт.	Нов.	Дец.
Домаћи	1928	3508	3429	2575	3018	3948	3844	4519	4524	3450	2615	2356
Страни	1242	759	868	2181	1161	2170	3285	3011	1571	1579	1005	1479
Собе и апартмани у Коперу												
Туристи	Јан.	Феб.	Мар.	Апр.	Мај	Јун	Јул	Авг.	Сеп.	Окт.	Нов.	Дец.
Домаћи	13	12	28	18	21	63	722	585	67	-	13	2
Страни	-	-	-	22	10	43	382	236	36	41	-	3
Други облици смештаја у Коперу												
Туристи	Јан.	Феб.	Мар.	Апр.	Мај	Јун	Јул	Авг.	Сеп.	Окт.	Нов.	Дец.
Домаћи	41	50	83	198	298	476	138	106	124	65	91	114
Страни	505	399	526	1006	647	1004	1556	1726	1440	1091	701	371

(Извор: Статистички уред Републике Словеније, 2010)

*Посавина*⁶⁵ такође представља веома интересантну спортско-рекреативну дестинацију било да су спортско-рекреативни туристи породице са децом или они које

Слика 84. Деатљ из спортско-рекреативне дестинације Посавина (Извор: www.slovenia.info)

трагају за знатно већим узбуђењима. Долина Кршко - Брежице јесте средиште Посавског региона а окружено је брдима која су прекривена шумама, виноградима и воћњацима. Систем стаза у овом региону достиже невероватних 1500 km заједно са Трдиновим врхом (1178 m) на брдима Горјанци као највишим врхом региона. Све бициклистичке

стазе су означене и представљају праву комбинацију спортско-рекреативне вожње и упознавања културно-историјских знаменитости. Путеви вина овог региона такође су укључени у систем обележених стаза. Тематска рута „Стаза Културе“ представља кружну руту на којој је у дужини од око 100 km могуће обићи чак 6 интересантних музеја. Напредни бициклисти и планинари изабраће изазовну 243 km дугу руту „Планинска стаза“ дуж које је могуће обићи три тврђаве у простору Козјанско и Свету Гору, место многобројних ходочасника. Информације и све потребне податке о стазама и путевима могуће је добити преко туристичког информативног центра Чатеж об Сави. Интересантни су и пакети који су доступни туристима бициклистима (Пакет са 4 полупансиона у пансиону Гостилна, тура са водичем на рути „Пешчана авантура“, тура са водичем на рути „вина Брежица“, посета пећини Костањевица, вожња кајака или кануа реком Крком, приступ термама Чатеж. Све то могуће је добити за 340 евра по особи). Овде је могуће добити и податке о постављеним системима *обележених стаза* (друмски бициклизам: 4 стазе, туре: 5 стаза, планински бициклизам: 4 стазе, слободна вожња: 3 стаза и породичне стазе: 5 стазе) и то путем тематких бициклистичких карта, информационих карта, специјализованих водича. Укупна дужина обележених стаза износи око 1500 km, најнижа тачка се налази на око 135 m надморске висине а највиша на око 1178 m надморске

⁶⁵ Туристички информативни центар Чатеж об сави, Топлишка цеста 35, 8215, Чатеж об Сави, Тел.: ++386 7 493 67 57, Веб: www.visitbrezice.si

висине. Поред одличне бициклическе понуде, дестинација нуди и многобројне друге спортско-рекреативне активности као што су: планинарење и пешачење, вожња кочијама и јахање, риболов, вожња кајака, кануа, рафтинг, једрење падобраном, пењање, голф, релаксациони програми и слично (www.visitbrezice.si).

Из табеле 130 се види да је у туристичком месту Посавина најзаступљенији вид смештаја био хотелски а да је највећи број ноћења остварен у летњем периоду године. То указује на то да је у овој дестинацији заступљенији летњи спортско-рекреативни туризам.

Табела 130. Ноћење домаћих и страних туриста у туристичком месту Посавина у Словенији по смештајним капацитетима и месецима у 2006. години

Хотели у Посавини												
Туристи	Јан.	Феб.	Мар.	Апр.	Мај	Јун	Јул	Авг.	Сеп.	Окт.	Нов.	Дец.
Домаћи	39	230	303	-	357	275	123	130	488	171	222	134
Страни	961	659	1353	-	2745	2465	2382	2964	3338	2276	1168	1217
Собе и апартмани у Посавини												
Туристи	Јан.	Феб.	Мар.	Апр.	Мај	Јун	Јул	Авг.	Сеп.	Окт.	Нов.	Дец.
Домаћи	13	12	28	18	21	63	722	585	67	-	13	2
Страни	-	-	-	22	10	43	382	236	36	41	-	3

(Извор: Статистички уред Републике Словеније, 2010)

Зрече⁶⁶ и Рогла представљају ваздушну бању и климатско-здравствени ресурс који у комбинацији са спортско-рекреативним туризмом просто чини нераскидиву везу. Зрече је заправо део регије Похорје, заједно са Роглом и термама Зрече и заједно чине срце еко-

Слике 85. и 86. Детаљи из спортско-рекреативне дестинације Зрече и Рогла (Извор: www.slovenia.info)

туризма Словеније. С обзиром на близину аутопута Љубљана-Марибор, ова дестинација често је полазна тачка разним турама по Словенији, посебно стога што кроз крај полази чувена бициклическа трансверзала Похорје. Бициклическе туре, генерално почињу из Зрече или Рогла. Све руте су кружног карактера, са могућношћу враћања у исто место или

⁶⁶ Хотел Добрава 2000, Цеста на Рогло 15, 3214 Зрече, Тел.: ++386 3 757 60 00, Меил: turizem@unior.si, Веб: www.term-zrece.si

ноћења у другом, а дужина им варира од 27 до 40 km и укључују разне интересантне локалитете као и успињање на врхове Похорја. Могуће је обићи и фасцинантну древну шуму Шумик, природни резерват долину Лобнице, неколико комеморативних споменика из I и II Светског рата.

Табела 131. Ноћење домаћих и страних туриста у туристичком местима Зрече и Рогла у Словенији по смештајним капацитетима и месецима у 2006. години

Хотели у Зречеу												
Туристи	Јан.	Феб.	Мар.	Апр.	Мај	Јун	Јул	Авг.	Сеп.	Окт.	Нов.	Дец.
Домаћи	3834	4273	3964	-	3442	3493	4265	4011	2854	3620	3715	3164
Страни	3768	1686	1750	-	939	1235	1702	2725	2333	1939	1563	1841
Апартмани у Зречеу												
Туристи	Јан.	Феб.	Мар.	Апр.	Мај	Јун	Јул	Авг.	Сеп.	Окт.	Нов.	Дец.
Домаћи	2755	3849	3066	-	2428	2697	4436	4988	2875	2139	2057	1908
Страни	3764	2556	2364	-	453	1174	1503	1469	1098	1413	462	1474
Туристичке фарме у Зречеу												
Туристи	Јан.	Феб.	Мар.	Апр.	Мај	Јун	Јул	Авг.	Сеп.	Окт.	Нов.	Дец.
Домаћи	118	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Страни	130	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Други облици смештаја у Зречеу												
Туристи	Јан.	Феб.	Мар.	Апр.	Мај	Јун	Јул	Авг.	Сеп.	Окт.	Нов.	Дец.
Домаћи	241	222	118	-	78	64	74	85	108	137	98	247
Страни	570	220	219	-	133	87	369	343	98	118	59	154
Хотели у Рогли												
Туристи	Јан.	Феб.	Мар.	Апр.	Мај	Јун	Јул	Авг.	Сеп.	Окт.	Нов.	Дец.
Домаћи	4196	6081	6867	-	576	1266	2559	2451	731	1453	736	3031
Страни	6645	3691	2040	-	92	1439	2396	2635	1278	429	123	1458
Апартмани у Рогли												
Туристи	Јан.	Феб.	Мар.	Апр.	Мај	Јун	Јул	Авг.	Сеп.	Окт.	Нов.	Дец.
Домаћи	2603	4546	3500	-	275	1416	2760	3218	742	878	338	1636
Страни	3659	1297	771	-	30	162	1180	1496	497	182	62	507
Други облици смештаја у Рогли												
Туристи	Јан.	Феб.	Мар.	Апр.	Мај	Јун	Јул	Авг.	Сеп.	Окт.	Нов.	Дец.
Домаћи	1838	1580	1572	-	-	334	236	621	-	90	112	306
Страни	779	335	46	-	-	191	20	30	-	-	-	-

(Извор: Статистички уред Републике Словеније, 2010)

Информације и све потребне податке о стазама и путевима могуће је добити у Хотелу Добрава, Зрече. Интересантни су и пакети који су доступни туристима бициклистима (Пакет са 2 полупансиона у бунгаловима Рогла укључују водиче за бициклисте и друге спортско-рекреативне активности а износи 141 евра по особи). Овде је могуће добити и податке о постављеним системима *обележених стаза* (друмски бициклизам: 3 стазе, туре: 4 стаза, планински бициклизам: 5 стазе, слободна вожња: 1 стаза и породичне стазе: 3 стазе) и то путем тематких бициклитичких карта, информационих карта, специјализованих водича. Укупна дужина обележених стаза износи

око 214 km, најнижа тачка се налази на око 360 m надморске висине а највиша на око 1533 m надморске висине. Поред одличне бицикличке понуде, дестинација нуди и многобројне друге спортско-рекреативне активности као што су: планинарење и пешачење, вожња кочијама и јахање, риболов, једрење падобраном, пењање, голф, релаксациони програми и слично (www.terme-zrece.si).

Из табеле 131 се види да су као категорија смештаја у овим туристичким местима најзаступљенија били хотели у којима сезона такође траје готово током читаве године, у току које се битније не запажају готово никакве осцилације у броју ноћења, било да су у питању домаћи или страни туристи. То указује на чињеницу да се у овим туристичким местима равномерно упражњавају зимске и летње спортско-рекреативне активности.

Словенија је постала водећа земља региона када је спортско-рекреативни туризам у питању, а љубитељима спортско-рекреативног туризма су на располагању могућности упражњавања различитих спортско-рекреативних активности. Када је спортско-рекреативни туризам на Фрушкој гори и Вршачким планинама у питању, онда се у односу на спортско-рекреативне дестинације Словеније, уочавају одређене разлике. Једна од основних разлика јесу смештајни капацитети прилагођени спортско-рекреативним туристима. За разлику од смештајних капацитета на Фрушкој гори и Вршачким планинама, већина смештајних капацитета на дестинацијама које су споменуте у Словенији, отворена је свакога дана у години, а постоји и могућност интернет резервације. Затим, у оквиру простора намењених спортско-рекреативним туристима постоји и велики број кампова, којих уопште нема на војвођанским планинама. Кампови су полазна места за све авантуристе, оне који воле сами да планирају свој одмор, који воле спорт и рекреацију и, што је најзначајније, који желе да проведу одмор у чистој и нетакнутој природи. Од 2001. године сви кампови у Словенији су чланови EFCO&HPA (European Federation of Campingsite Organisations & Holiday Park Associations), а опремљени су по стандардима прилагођеним европским. У већим камповима су и бунгалови (www.slovenia.info).

Још једана веома важна разлика јесте обележеност стаза као и неопходне информације о стазама и активностима дуж њих. Информације и све потребне податке о стазама и путевима могуће је добити у свим смештајним спортско-рекреативним капацитетима на поменутих дестинацијама, а интересантни су и пакети који су доступни спортско-рекреативним туристима. У сваком смештајном објекту је могуће добити податке о постављеним системима обележених стаза и то путем тематких бицикличких

карта, информационих карта, специјализованих водича. И оно што је свакако најважније то је да свака поменута дестинација нуди многобројне спортско-рекреативне активности као што су: бициклизам, планинарење и пешачење, вожња кочијама и јахање, риболов, једрење падобраном, пењање, голф, релаксациони програми и слично (www.slovenia.info). За разлику од понуде спортско-рекреативних активности које се тренутно упражњавају на Фрушкој гори и Вршачким планинама, понуда спортско-рекреативних активности на споменутим дестинацијама у Словенији није искључиво базирана само на једној активности већ омогућава управо оно чему спортско-рекреативни туризам војвођанских планина треба да тежи, а то је разноврсност спортско-рекреативних активности распоређених дуж система добро обележених спортско-рекреативних стаза.

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Природне предиспозиције, културно-историјско наслеђе, материјална база Фрушке горе и Вршачких планина као и положај који би омогућио прекограничну сарадњу су фактори који би у будућности могли да утичу на конципирање развоја спортско-рекреативног туризма. То би свакако значило и одређене кораке у изградњи и реконструкцији неопходне инфраструктурне мреже као битног предуслова повезивања ових простора, како међу собом тако и са суседним регионима. Међутим, досадашња искуства у развоју спортско-рекреативног туризма су врло различита од периода до периода, али генерално туризам је углавном био пратећа, а често и споредна грана, ретко када прихваћена као врло захтевна и својствена привредна грана, која резултате развоја даје само уз велика улагања. Досадашњи развој туризма у Националном парку "Фрушка гора" и на Вршачким планинама има већ годинама силазни тренд. Некада веома познате и омиљене планине и рекреативне зоне Београда и Новог Сада са врло различитим и за та времена интензивним коришћењем простора, Фрушка гора и Вршачке планине доживљавају последњих година не само стагнацију, него и константни пад свих туристичких активности. Простор Фрушке горе и Вршачких планина је запуштен, неуређен и необележен. Највећи проблеми досадашњег развоја туризма на Фрушкој гори и Вршачким планинама је у томе што нису јасно дефинисани носиоци развоја туризма, што корисници тог простора не носе консеквенце недовољног или неадекватног коришћења простора, и на крају што до сада нису ни спровођени програми развоја који су доношени. Најважније је, пре свега, што не постоје озбиљне активности везане за развој спортско-рекреативног туризма на Фрушкој гори и Вршачким планинама, јер савремено туристичко тржиште захтева конкретне програме развоја, који знатижељним и пробирљивим туристима нуде атрактивне програме, специфичне и раритетне. Затим, проблеми се огледају у непостојању адекватних пројеката развоја спортско-рекреативног туризма која би се базирала на уређењу стаза и појединачних локалитета, у складу са очувањем и унапређењем биодиверзитета. Недостатак сарадње са стручним и научним установама у Србији, локалним самоуправама, невладиним организацијама и међународним партнерима, такође је један од разлога силазног тренда у развоју спортско-рекреативног туризма на Фрушкој гори и Вршачким планинама.

Дакле, може се закључити да је досадашњи ниво развијености спортско-рекреативног туризма такав да заправо на Фрушкој гори и Вршачким планинама има само

активности сродних спортско-рекреативном туризму док правог, савремено схваћеног спортско-рекреативног туризма и нема, те нема ни адекватних ефеката његовог развоја. Чак би се могло рећи да је садашњи степен развијености туризма на Фрушкој гори и Вршачким планинама нижи него раније, не одговара могућностима које постоје на овим планинама, нити одговара захтевима туристичке тражње. Једине активности које се одвијају на војвођанским планинама су: ђачке и друге организоване екскурзије, односно обиласци Стражилова и фрушкогорских манастира на Фрушкој гори или Вршачке куле и манастира Месић када су Вршачке планине у питању, у организацији туристичких агенција, или у самоорганизацији учесника екскурзија. Оно што је једино интензивно то су планинарске активности – традиционалне и оне свакодневне, уз добру организацију и одржавање система пешачких стаза од стране планинарских друштава, али то је све.

Имајући у виду да је стратешко опредељење Србије да у што скоријој будућности постане држава кандидат за учлањење у Европску Унију требали би бити упознати да би се тим статусом Србији отвориле могућности за приступ читавом низу специфичних фондова, конституисаних управо као подршка просторном развоју, са циљем да се унапреде и усагласе постојеће и потенцијалне просторне структуре са Европским. С обзиром на пропуштено време и шансе у протеклих десет година неопходно је већ сада размишљати о стратешким пројектима којима би се конкурисало за подршку из ових фондова. У документима ЕУ који се тичу будућег развоја европског простора и европских региона, *међунасељској и регионалној сарадњи* се даје приоритет, јер је то сигуран пут да се постигне један од кључних циљева – успостављање веће просторне кохезије и усклађеног полицентричног развоја.

Наиме, окосницу свих програма и пројеката ЕУ представља дефинисање заједничке стратегије просторног развоја која ће се супротставити све израженијим регионалним развојним диспаратима и кроз стратешке смернице и опције политика омогућити усклађен развој европског континента уз поштовање принципа одрживости и заштиту свеевропског природног и културног наслеђа. Документи ових иницијатива усмерили су своју пажњу нарочито развоју и унапређењу веза са руралним просторима. Фундаментални циљеви просторних перспектива европског развоја (ESDP) у односу на које су формулисане одговарајуће политике развоја морају да испуне неколико захтева. Први захтев односи се на савлађивање географских разлика по питању просперитета и благостања, други на оптимизацију пословне климе, док се трећи концентрише на дефинисање просторног оквира у коме се одражавају просторне последице европске

секторске политике. Да би се испуниле ове три функције дефинисана су три основна домена политика. То су: полицентрични просторни развој и нови односи између урбаних и руралних простор; једнакост у приступу инфраструктури и знању и пажљиво управљање природним и културним наслеђем.

Јединствено пројектовани систем путева Европе омогућиће Србији активно укључивање у примарну европску мрежу путева, чиме би постали њен саставни део. Основни стратешки циљеви развоја саобраћајне инфраструктуре на планираном простору били би: обезбеђење што боље интегрисаности простор Фрушке горе и Вршачких планина у трансевропску и регионалну саобраћајну мрежу, обезбеђење заштите животне средине као и повећање саобраћајне сигурности, док се као посебни циљеви наводе: обезбеђење јединственог саобраћајног система на простору Фрушке горе и Вршачких планина, за превоз путника фаворизовати јавни у односу на индивидуални саобраћај, изналагање најатрактивнијих начина и средстава за превоз и кретање путника и посетилаца по планинама, све елементе саобраћајне мреже ускладити у циљу смањења аерозагађења (због чега се наведени облици спортско-рекреативног туризма на планинама сматрају одрживима); негативне утицаје буке и вибрација свести на минимум, спречити визуелно нарушавање амбијената и идентитета простора, трансформацију постојећег система треба вршити етапно, зависно од обезбеђења материјалних средстава и израде студија и истраживачких пројеката развоја односно инвестиционо-техничке документације.

Дакле, да би се на војвођанским планинама спортско-рекреативни туризам могао одвијати као први корак за утемељење једне такве понуде, било би неопходно доношење одређених стандарда. Минимални стандарди за понуде спортско-рекреативног планинског туризма требало би да садрже: могућност изнајмљивања бицикала и кацига, коња и кочија као и других спортско-рекреативних реквизита, превоз до и од стаза, водиче за планински бициклизам, планинарење или теренско јахање, као и инструкторе летења који нуде одличне и сигурне туре, стазе морају бити у “добром” стању, без имало или са мало саобраћаја и са лепим пејзажем, погледом, атракцијама, постављање табли са знаковима и маркиране стазе, на старту би требало да постоје велике информативне карте, информације о стази, информације о смештају, култури, атракцијама, спортско-рекреативне туристичке информације, итд. Поред свега овога, основна понуда спортско-рекреативног туризма на Фрушкој гори и Вршачким планинама би требало да буде базирана на картама са стазама за све видове рекреације, маркетингу и информацијама (опис стаза, интернет презентација о понуди спортско-рекреативног туризма, брошуре,

сарадња са хотелима, планинарским домовима и капацитетима за рентирање, догађаји и манифестације, клубови, друштва, организације и агенције, итд).

У креирању имица Фрушке горе и Вршачких планина као туристичких спортско-рекреативних дестинација, посебно улогу треба да има *промоција* као важан инструмент маркетинг микса, односно будуће понуде спортско-рекреативног туризма. То претпоставља развијање разних промотивних програма у оквиру интегрисаних маркетиншких комуникација и информисање о бројним постојећим могућностима планина када је спортско-рекреативни туризам у питању. За реализацију промотивних циљева Фрушке горе и Вршачких планина као туристичких спортско-рекреативних дестинација, неопходно је креирати адекватну промотивну стратегију. Процес креирања промотивне стратегије требало би да се ослони на неколико основних корака. Пре свега би требало да се дефинишу циљне групе, утврде одређени циљеви којима се тежи, а затим би требало да се утврди и адекватна порука. Након тога, требало би да се изврши избор и коришћење промотивног микса, односно, да се пажљиво изврши комбинација промотивних инструмената (лична продаја, оглашавање, директни маркетинг, унапређење продаје, публицитет и односи са јавношћу). Као последња фаза издвојила би се контрола промотивних активности (Томка, 2001; www.vojvodina.gov.rs).

Циљне групе на које би се том приликом требало базирати били би корисници са различитим интересовањима и општом психофизичком спремношћу. Војвођанске планине су прилагодљиве готово свакој врсти спортско-рекреативне потребе тако би се у настојању да се привуку потенцијални туристи, требало базирати на следеће циљне групе: рекреација и релаксација, спорт и природа и акција и забава. Циљна група која спада у категорију *рекреација и релаксација* користила би лаке стазе, као и асфалт. Припадници ове групе желе да уживају у природи, траже мирне стазе, воле лепе видиковце и места за одмор. То су углавном породице са или без деце као и старија лица али и сви они који на планине иду релаксације и рекреације ради. Ова циљна група била би најбројнија и на њу би се у маркетиншком смислу требало посветити највише пажње. Циљна група која спада у категорију *спорт и природа* били би сви они који желе да побољшају физичку спремност, желе да бораве у нетакнутој природи, воле авантуре – али без великих ризика, и нису експерти за планински бицилизам, планинарење или теренско јахање али воле да иду на једнодневне туре. Ово су углавном млађе популације и сви они који се не плаше да пробају нешто ново али су у исто време почетници и треба им додатне пажња. Они дакле траже сигурне, обележене стазе са водичима и инструкторе који им могу помоћи да

пробају нешто ново али да се при томе осећају безбедно. Циљна група која спада у категорију *акција и забава* били би сви они који су у одличној кондицији, воле ризик, експерти су за планински бициклизам, планинарење, теренско јахање или летење, па самим тим траже удаљене, тешке стазе, брзину и узбуђење. Ово је малобројна група али чињеница да постоје и такви спортско-рекреативни туристи доводи нас до закључка да је и за њихове потребе неопходно осмислити адекватну понуду.

Циљеви би требало да се групишу по томе да ли имају информативни, убеђивачки или подсећајући карактер. Промотивне активности које имају информативни карактер односиле би се на пружање основних информација о потенцијалима Фрушке горе и Вршачких планина за одређену спортско-рекреативну активност. Промотивне активности које имају убеђивачки карактер имале би намеру да ове дестинације прикажу као места на којима спортско-рекреативни туристи могу да осете неке од посебних доживљаја. Оваква група порука имала би за циљ да Фрушку гору и Вршачке планине представи као водеће дестинације спортско-рекреативног туризма, чему спортско-рекреативни туризам на планинама и треба да тежи. Промотивне активности које имају подсећајући карактер односиле би се на повремена подсећања спортско-рекреативних туриста на то какве доживљаје су на дестинацијама искусили и зашто своје спортско-рекреативне активности треба да упражњавају баш на Фрушкој гори и Вршачким планинама.

Поруке имају директан утицај на ставове ако их потрошач спознајно повеже са понуђеним. Дакле, када је спортско-рекреативни туризам Фрушке горе и Вршачких планина у питању, порука мора бити прилагођена својим садржајем управо циљним групама које се желе привући, јер у противном неће постићи жељени ефекат. Имајући у виду да се на планине желе привући три карактеристичне циљне групе спортско-рекреативних туриста (циљне групе које припадају категоријама *рекреација и релаксација*, *спорт и природа* и циљна група која припада категорији *акција и забава*), веома је важно да креиране поруке садржајно одговарају свакој циљној групи посебно.

Комбинација промотивних инструмената требало би да буде фаза конкретног промотивног наступа Фрушке горе и Вршачких планина као спортско-рекреативних дестинација. Ова фаза би обухватала све информације неопходне потенцијалном спортско-рекреативном туристи, да би се лакше определио да своје омиљене спортско-рекреативне активности упражњава управо на Фрушкој гори и Вршачким планинама. Информативни и промотивни материјали и активности у вези са спортско-рекреативним туризмом на планинама, требало би да се могу пронаћи на интернету. Текстуални и фото

материјали повезани у целину, интерактивне карте, виртуелне брошуре "Фрушка гора и Вршачке планине – дестинације спортско-рекреативног туризма", требало би да буду лако доступни на специјализованим интернет порталима и то на више језика. Затим, било би добро направити и тематске брошуре („језерска бицикличка рута“ по Фрушкој гори или „винска бицикличка рута“ по Вршачким планинама и друго), водиче, информаторе као и календар догађаја и манифестација који се налазе у склопу стаза. Наравно, сав информативно пропагандни материјал требало би да буде лако доступан али не само преко интернета него и на граничним прелазима, у смештајним капацитетима, ресторанима, инфо пунктовима, путничким агенцијама, спортским друштвима и друго. Неизоставно би било формирати и базу података о смештајним капацитетима (хотели, пансиони, планинарски домови, бунгалови, породични смештај, кампови и друго), али и имати могућност пружања евентуалних новости на стазама, посебно о временској прогнози, сервисним информацијама, транспорту (аеродроми, аутобуске и железничке станице и др путнички терминали). Позитивна слика о спортско-рекреативној дестинацији добија се и на основу упозорења која обухватају могуће претње на планинама (потенцијално опасна места дуж стаза) као и све друге услуге које би спортско-рекреативним туристима биле на располагању.

Контрола промотивних активности се пре свега односи на мерење комуникативности и продајних ефеката. Комуникацијске активности произилазе из повећане препознатљивости Фрушке горе и Вршачких планина по својој карактеристичној спортско-рекреативној понуди и њено позиционирање на иностраном и домаћем тржишту.

Промотивне активности Фрушке горе и Вршачких планина, када је спортско-рекреативни туризам у питању, тренутно се налазе на незавидном нивоу, што се директно одражава на спортско-рекреативна туристичка кретања. Постојеће пропагандне активности најчешће су производ индивидуалних залагања (планинарска друштва, бициклички клубови и друго), а не адекватне промотивне стратегије. Дакле, веома је важно на време схватити да туристичко спортско-рекреативно активирање Фрушке горе и Вршачких планина зависи од постојања промотивних активности (Томка, 2001; www.vojvodina.gov.rs).

Основна **хипотеза** од које се пошло у раду била је да се докаже да Фрушка гора и Вршачке планине располажу вредностима, атрактивностима и другим погодностима за квалитетну спортско-рекреативну туристичку понуду, што се испоставило као тачна констатација. Погољан туристичко-географски положај планина у односу на наше највеће

емитивне центре Нови Сад и Београд али и у односу на суседне регионе (Хрватску и Румунију што у будућности може представљати одличну основу за прекограничну сарадњу), чини да ове дестинације поседују веома битне атрибуте за развој спортско-рекреативног туризма али и омогућавају да у будућности поприме имиџ међународних спортско-рекреативних центара. Затим, природне и културне вредности које су и до сада биле основ за развој свих облика туризма представљају одличан подстицај за долазак спортско-рекреативних туриста и на Фрушку гору и на Вршачке планине. Посебна компаративна предност била би у разноврсности простора и различитости од околне војвођанске равнице.

Следећа хипотеза полазила је од претпоставке да потенцијални корисници спортско-рекреативних садржаја на Фрушкој гори и Вршачким планинама (становници Новог Сада и Вршца) упражњавају спортско-рекреативне активности, што се такође испоставило као тачна констатација. Имајући у виду да се у непосредној близини планина налази и наш највећи емитивни центар, Београд, спортско-рекреативна понуда би се у будућности, пре свега требала базирати на привлачењу спортско-рекреативних туриста у овим градовима а затим и шире. С тим пре што је доказана и хипотеза да је становништво најважнијих емитивних центара у подножјима планина Фрушке горе и Вршачких планина (Нови Сад, Вршац и Београд) у довољној мери упознато са свим потенцијалима за развој спортско-рекреативног туризма на планинама. Нажалост, непостојање адекватне маркетинг стратегије развоја спортско-рекреативног туризма, утиче и на перцепцију потенцијалних корисника спортско-рекреативних услуга. Тренутно се на Фрушкој гори и Вршачким планинама упражњавају готово све набројане спортско-рекреативне активности, јер за њихово упражњавање постоје ресурси, али се те активности углавном одвијају самоиницијативно, што за собом повлачи узрок релативно малог броја корисника. То значи да тренутно на Фрушкој гори и Вршачким планинама не постоји ниједна континуирана туристичка спортско-рекреативна понуда. Дакле, упознатост са потенцијалима којима располажу Фрушка гора и Вршачке планине када је спортско-рекреативни турзам у питању је за сада само у довољној мери али не и потпуно.

Узроци недовољне присутности спортско-рекреативне понуде Фрушке горе и Вршачких планина леже у недовољној заинтересованости локалне самоуправе за развој неопходне инфраструктурне мреже, непостојању интересовања субјеката туристичке привреде за креирање адекватне туристичке понуде, непостојању маркетинг приступа (карте, карте, сајтови, адресе, телефони, контакт особе и друго), и непостојању програма

обуке, образовања и унапређења свести код локалног становништва али и свих заинтересованих за развој туризма на планини. Ова хипотеза се такође испоставила као тачна констатација. Међутим, приликом истраживања узрока недовољне присутности спортско-рекреативне понуде Фрушке горе и Вршачких планина дошло се до закључка да будућност спортско-рекреативног туризма на Фрушкој гори и Вршачким планинама добрим делом зависи и од адекватне промоције, како појединачних ресурса (Фрушка гора и Вршачке планине), тако и целе наше земље као будуће спортско-рекреативне дестинације. Сасвим је јасно да путничке агенције треба да представљају један од главних фактора промоције и актуелизације спортско-рекреативног туризма. Неке су већ схватиле значај промотивних активности, као и то да се већина домаћих туриста који се желе бавити спортско-рекреативним туризмом, али и странаца који су у пропутовању кроз нашу земљу, пре свега ослања на путничке агенције. То значи да велику улогу у промовисању наших планина, имају и морају имати управо путничке агенције, а да је промотивна активност један од основних корака при афирмацији Фрушке горе и Вршачких планина за спортско-рекреативни туризам.

Спортско-рекреативни туризам Фрушке горе и Вршачких планина јесте фактор одрживог развоја простора који им гравитира. Имајући у виду да је спортско-рекреативни туризам заправо одрживи облик туризма јасна је неопходност постављања озбиљнијих пројеката који би убрзали и потенцирали развој оваквог облика туризма на планинама, тако да се и ова хипотеза испоставила као тачна. У току је неколико веома значајних пројеката који би у будућности могли бити носиоци развоја спортско-рекреативног туризма као одрживог облика туризма. Фонд за капитална улагања Војводине финансира пројекат "Мастер-план одрживог развоја Фрушке горе". Кроз мастер-план би се требала обезбедити заштита свих природних и антропогених вредности али и еколошка одрживост, те развој шумарства, ловства, рибарства, пчеларства, пољопривреде и, посебно, спортско-рекреативног туризма. Раде се и пројекти "Зелена острва", опремање Информационог центра и изградња главног пројекта образовног центра. С партнером из Немачке урађен је пројекат "Теледетекција шумских пожара" који је послат преко Европске комисије у Брисел на верификацију уз захтев за финансирање. Министарство животне средине Србије финансира пројекат "Диверзитет ентомофауне НП Ђердап - компаративна анализа са диверзитета ентомофауне НП Фрушка гора", у оквиру заједничког пројекта "Национални паркови на Дунаву". Обнављање шума храста китњака и заштита орла крсташа су пројекти које финансира Покрајински секретаријат за заштиту

животне средине. И много других пројеката припада мастер-плану, за који је утврђена динамика остваривања да би на основу њега Покрајинска влада и све општине које гравитирају ка Фрушкој гори могле ускладити своје развојне планове јер ће сви они имати корист када се заједнички пројекат до 2022. године реализује (www.vojvodina.gov.rs).

На простору Фрушке горе могуће је извршити зонирање и издвојити четири карактеристичне зоне, а на простору Вршачких планина две карактеристичне зоне, унутар којих су се трасирале најбоље бицикличке, пешачке и коњичке стазе. У оквиру потврде исправности ове хипотезе битно је додати да су све трасиране стазе одрживе и изводљиве било да је у питању једнодневна или вишедневна возња бицикала, планинарење или јахање коња. Такође, унутар тих стаза је могуће уредити и одређене пунктове на којима је могуће, поред основних, упражњавати и неке додатне спортско-рекреативне активности као што су гађање лоптицама које бојају, летење, змајарење или купање на језерима. Имајући то у виду, следеће хипотеза која каже да систем трасираних стаза треба да буде окосница развоја и свих осталих облика спортско-рекреативног туризма као мрежа која прожима и спаја и све друге облике спортско-рекреативног туризма на планинама, такође се показала као тачна.

Стање материјалне базе туризма у односу на истраживања постојеће понуде (смештајни капацитети) и тражње (промет туриста), је на поприлично лошем нивоу, што се такође испоставило као тачна констатација. Наиме, сви постојећи смештајни капацитети су нажалост веома неравномерно распоређени а утврђена је и неравномерност у врсти и категорији објеката. Смештајни капацитети могу да задовоље тренутну туристичку спортско-рекреативну посету, али развој спортско-рекреативног туризма захтеваће и повећање угоститељских капацитета. Уочава се већ сада потреба за проширењем смештајних капацитета на просторима планина. У првом плану би била излетишта на Фрушкој гори и Вршачким планинама и језера на Фрушкој гори која поред поменутих планинарских домова и дечјих одмаралишта имају простора и за уређене кампове, којих на простору планина тренутно нема. Структура угоститељских објеката за смештај показује и недовољну изграђеност и неравномерну распоређеност комплементарних објеката за смештај (соба за издавање у приватном смештају, пансиона, бунгалова салаша и друго). Са друге стране, објекти за исхрану и пиће показују нешто већу разноврсност (према типовима објеката), као и бројност, што је у складу са потребним односом угоститељских смештајних и објеката за исхрану и пиће. Изградња еко бунгалова или кампова задовољила би потребе спортско-рекреативних туриста, а развој смештајних

капацитета би свакако могао да обухвати и приватни смештај дуж спортско-рекреативних стаза на планинама (под условом да се реши категоризација објекта). Салаши (као што већ постоји један у селу Нерадин, али не пружа услуге смештаја) би могли да се уклопе у проширење комплементарних облика смештаја. Неопходно је све будуће објекте адекватно уклопити у амбијент и урадити детаљан план функционалне уклопљености у простор. Ово се пре свега односи на објекте лоциране уз или у заштићеним зонама. Дакле, рецептивни потенцијал на планинама постоји, али није активиран у сврхе развоја спортско-рекреативног туризма. Интерес за даљим растом прихватних могућности Фрушке горе и Вршачких планина, не налази се само у повећаном туристичком промету који би уследио, већ и развоју локалног предузетништва, што би омогућило већу запосленост становништва. Већи обим туристичког промета задржао би младе на планинским селима, у својим породичним кућама, што би могло утицати на промену старосне структуре, а такође и на задржавање младих на родитељским газдинствима. Ово би утицало и на смањење проблема пренасељености градских места и насеља (Нови Сад, Вршац, Сремски Карловци, Шид и друго) и истовремено ефикасније коришћење пољопривредног земљишта, што би непосредно утицало и на уређење простора (одржавање стаза).

Анализом повољности и неповољности одрживог развоја спортско-рекреативног туризма на Фрушкој гори и Вршачким планинама, могуће је утврдити потенцијал за развој најразличитијих облика спортско-рекреативног туризма на планинама, а анализом предности и недостатака одрживог развоја спортско-рекреативног туризма на Фрушкој гори и Вршачким планинама, могуће је утврдити позицију војвођанских планина у ширем региону, такође се утврдило као тачна констатација. Наиме, сваки поједини део Фрушке горе и Вршачких планина, на коме би се у будућности могле трасирати стазе за спортско-рекреативни туризам, може опстати само ако сачувамо целокопан простор планина. Једни од најодговорнијих за то очување јесу сами спортско-рекреативни туристи. Непримерен однос спортско-рекреативног туристе према простору, а у првом реду оних који се самоиницијативно крећу по планинама, оставља далекосежне последице за развој спортско-рекреативног туризма у будућности, и његова је најозбиљнија претња. Међутим, одговорност за развој спортско-рекреативног туризма на планинама носе и путничке агенције, туристичке организације, спортски савези, друштва, клубови, локална самоуправа, покрајински секретаријати, па и сама држава Србија. Сви они су ти који морају обезбедити конкурентност спортско-рекреативног туризма на Фрушкој гори и

Вршачким планинама као и имиџ ових планина код потенцијалних посетилаца. Поред тога, развој спортско-рекреативног туризма, што је више могуће, мора остати у рукама локалног становништва. Надзор над његовим развојем, исто као и добит која се остварује, треба да буде у рукама целе заједнице. На исти начин, они који заиста остварују добит треба да улажу у заштиту и очување животне средине. У том смислу, образовање долази на прво место. Оно што је потребно јесте развијање свести локалне заједнице, а пре свега оних који доносе одлуке, да очување животне средине, на коме спортско-рекреативни туризам мора да се заснива, може бити у исто време и економски исплативо и интегрисано у њихов свакодневни живот. То би значило да било који облик спортско-рекреативног туризма (бициклизам, планинарење, теренско јахање и друго), једино може бити одржив само уколико је планиран и развијан од стране свих тренутних субјеката у туризму који су свесни значаја његовог развоја. Ако се спортско-рекреативни туризам овако посматра, наиме, као могући потенцијал у оквиру шире и дугорочније развојне стратегије, може се рачунати на то да ће он испунити своју економску и друштвену сврху без нарушавања природних и антропогених ресурса који треба да опстану и након што спортско-рекреативни туристи оду.

CONCLUSION

Natural predisposition, cultural and historical heritage, material base of Fruška gora mountain and the mountains of Vršac and position that would allow cross-border cooperation are factors that would in future be able to influence the design of the development of sports and recreational tourism. It would certainly mean a certain step in the construction and reconstruction of the necessary network infrastructure as an essential precondition for connecting these areas, both among themselves and with neighboring regions. However, previous experience in the development of sports and recreation tourism are very different from period to period, but most of the tourism is mainly a supporting, and often side branches, are rarely accepted as an inherent and very demanding industry, which gives only the results of development with great investment.

So far, the development of tourism in the National Park Fruška gora and Vršac mountains has for years downward trend. Once very famous and popular mountain and recreational areas of Belgrade and Novi Sad with a very different time for the intensive use of space, Fruška gora and Vršac mountains seen in recent years not only stagnation but also a constant decrease of tourist activity. Fruška gora mountain and Vršac mountains is negligent, unregulated and unlabeled. The biggest problems so far the development of tourism in Fruška gora burning and the mountains of Vršac is that carriers are not clearly defined tourism development, the users of that space does not bear the consequences of insufficient or inadequate use of space, and at the end of which so far have not been implemented development programs that have been passed. The most important is, first of all, there are no serious activities related to the development of tourism in Fruška gora burning and the mountains of Vršac, as a modern tourist market requires the development of specific programs, that curious and discerning tourists, offering attractive programs, specific and rare.

Therefore, it can be concluded that the previous level of development of sports and recreational tourism, such that in fact the Fruška gora mountain and Vršac mountains only activities related to sports and recreational tourism as a real, contemporary understood sports and recreational tourism, and there, and there is no adequate effects of its development . Even to say that the current level of development of tourism in Fruška gora burning and the mountains of Vršac lower than before, does not correspond to the possibilities that exist in these mountains, nor the requirements of the tourist demand. The only activities that take place in the mountains of Vojvodina are: Students' and other organized excursions or tours Stražilova and Fruška gora

monastery on Fruška gora or Vršac towers and monastery Mesic when the Vršac mountains is in question, organized by travel agencies, or self-organization of participants in the excursion. What is the only extensively to the mountain activities – both traditional and everyday ones, with good organization and maintenance of footpaths by mountain societies, but that's all.

Bearing in mind that the strategic orientation of Serbia in the near future become a candidate country for membership in the European Union should be aware that this status to the country opened up opportunities for access to a range of specific funds, konstituisanih just to support the spatial development, with the aim of to improve and coordinate existing and potential spatial structure of the European. Given the time and missed opportunities over the past ten years, it is necessary now to think about strategic projects that would compete for support from these funds. The EU documents concerning the future development of European space and European regions, *regional cooperation* are given priority because it is a sure way to achieve one of the key goals – the establishment of greater spatial cohesion and harmony policentričnog development.

In fact, the backbone of all programs and projects of the EU is defining a common strategy for space development that will oppose a deepening regional development disparities through strategic guidance and policy options to enable development of the European continent, in conformity with the principles of sustainability and protection sveevropskog natural and cultural heritage. Documents of these initiatives directed their attention to particular developing and improving links with rural areas.

The fundamental objectives of the European Spatial Development Perspective (ESDP) in relation to formulated appropriate development policies must meet several requirements. The first requirement refers to overcome geographical differences in terms of prosperity and well-being, the other on the optimization of the business climate, while the third focuses on defining the spatial framework in which spatial effects are reflected in European policies. In order to fulfill these three functions are defined in three main policy domains. These are: polycentric spatial development and new relations between urban and rural areas, equity in access to infrastructure and knowledge and careful management of natural and cultural heritage.

Traffic position of Fruška gora mountain can be considered very attractive, because they reflect all types of traffic capacity of different hierarchical importance of providing excellent accessibility to all potential users. Although not so favorable, the position of the Vršac mountains to intensify the development of sports and recreational offer Fruška gora mountain became more favorable as it would be merged sports and recreational offer made unity (cluster)

of all subjects of sports and recreational tourism. Uniquely designed road system of Europe will enable the active involvement of Serbia in the European network of primary roads, which would become an integral part. The main strategic objectives of development of transport infrastructure in the planned area would be: ensuring better integration of the area of Fruška gora and Vršac mountains in the trans-European and regional transport network, ensuring environmental protection and increase traffic safety, while the specific objectives stated: providing a unified transportation system of Fruška gora in the area and the mountains of Vršac, in favor of public transport passengers in relation to individual traffic, finding the most attractive ways and means of transport and movement of passengers and visitors to the mountains, all elements of the transport network to harmonize in order to reduce air pollution (which is why the aforementioned forms of sport and recreational tourism in the mountains are considered viable); negative impacts of noise and vibration reduced to a minimum, prevent visual disturbance environments and identity space, the transformation of the existing system should be done stages, depending on the security of funds and preparation of studies and research projects and development of investment-technical documentation .

The European map is charted EuroVelo and Vojvodina (Serbia). The total length of European cycling track is 61,709 km, and the European track number 11 runs from the Hungarian border and goes along the valley of the River Tisza and Zrenjanin road corridor to Belgrade where they cross paths 11 and 4. Both the European tracks have direct contact with Fruška gora and Vršac mountains to the development of sports and recreational tourism really should be a priority for tourism development of the Province and the entire state. Within the European bicycle federation made the preliminary designs for all the European track and elaborate in detail the route on the basis of common criteria and standards. The task of our country is clearly defined bicycle route throughout the municipality and is very detailed with precise planning and project documents, said Gordana Brun, Advisor to the Ministry for Environmental Protection of Serbia. The Ministry has, otherwise, it supported the project EuroVelo the project landscaping and Urban Planning of Serbia. Ministry of Construction considers the initiative to start drafting the Master Plan of the transport infrastructure and spatial plan of the network transport infrastructure. It is proposed that all municipalities and make recommendations on the inclusion of these routes in the local spatial and urban plans.

When it comes to water traffic, and here we have certain benefits. Name, northern border of Fruška gora mountain the southern border and the mountains of Vršac, a distance of 60 km, it seems the main European waterway – the Danube River that flows through our country in length

of 600 km and is the backbone of a network of inland waterways of Serbia, and Serbia also connects to the network of waterways of Europe. With its navigable capacity can contribute to the affirmation of Fruška gora mountain and the mountains of Vršac, as passenger ships in international voyage may agree in this space and make a visit Fruška gora and Vršac sights in the port of Backa Palanka, Novi Sad Srem Karlovci piers and the White Church and therefore the interest for the Second Coming and a longer stay in our mountains, bearing in mind that the cruise market to rise and that all the numerous requests for “alternative” destinations. Even a third of foreign tourists who come to visit Belgrade on the Danube, and the number of people that river cruise through Serbia by early 2008 a year grew from 15 to 20 percent. Last year (2009.) is in Serbia, the Danube sailed about 50,000 tourists, or more than 400 ships. Since most foreign tourists in Serbia is in the cities, especially those that lie on the Danube River – Novi Sad and Belgrade, it is therefore important to take advantage of the potential that this river offers (www.vibilia.rs). Water Management the basis of the Republic of Serbia in the period to 2020.godine is given priority works and activities related to the inclusion of domestic waterways in the European network, and above all, organization and maintenance of the international waterway of the Danube.

So, in order to Vojvodina mountain sports and tourism and recreation could take place as a first step for the establishment of such an offer, it would require the adoption of certain standards. Minimum standards for the supply of sports and recreational mountain tourism should include: the possibility to rent bikes and helmets, horses and carriages as well as other sports and recreational equipment, transportation to and from the trails, guided mountain biking, hiking or riding field, and instructors flight that offer excellent and safe tours, paths must be in “good” condition, without any or with little traffic and beautiful landscape, views, attractions, setting the table with signs and marked trails, from the start there should be great news map, Information on the trail, information on accommodation, culture, attractions, sports and recreational tourist information, etc.mBesides all this, the basic offer sports and recreational tourism in the Fruška gora mountai burning and the mountains of Vršac should be based on the maps with trails for all types of recreation, marketing, and information (description of the trail, the website offers sports and recreational tourism, brochures, cooperation with hotels, mountain homes and facilities for rental, events, and events, clubs, societies, organizations and agencies, etc.)

In creating the image of Fruška gora and Vršac Mountains as a tourist destination for sports and recreation, particularly the role should have a *promotion* as an important tool of marketing mix, and the future of sports and recreational tourism. This presupposes the

development of various promotional programs within integrated marketing communications, and information about the many existing opportunities mountains when the sports-recreational tourism is concerned. For the implementation of promotional objectives Fruška gora mountain and Vršac Mountains as a tourist destination for sports and recreation, it is necessary to create appropriate promotional strategy. The process of creating a promotional strategy should rely on a few basic steps. First of all you should define the target groups, determine the objectives pursued, and then should determine the appropriate message. After that, you should make the selection and use of promotional mix, ie, to carefully perform a combination of promotional tools (personal selling, advertising, direct Marketing, sales promotion, publicity and public relations). As a final stage allocated to the control of promotional activities (Tomka, 2001; www.vojvodina.gov.rs).

Target groups that would be based on that occasion was that users with different interests and general mental and physical readiness. Vojvodina's mountains are flexible almost any type of sports and recreational purposes so would be to try to attract potential tourists, should be based on the following target groups: recreation and relaxation, sports and nature of the action and entertainment. The target group which belongs to the category of *recreation and relaxation* are used to light paths, as well as asphalt. Members of this group want to enjoy the outdoors, seek a peaceful path, like the beautiful views and places to rest. These are mainly families with or without children and older persons but also all those who go to the mountains for relaxation and recreation. This target group was the largest and it would be in marketing terms should be given the most attention. The target group which belongs to the category of *sports and nature* would be all those who want to improve fitness, want to live in nature, adventure - but without great risk, and are not experts on bicilizam, hiking or riding SUV, but prefer to go trips. These are mostly younger people and those who are not afraid to try something new but at the same time, beginners and they need extra attention. So they are looking for safe, marked trails with guides and instructors who can help them to try something new but to feel safe at the same time. The target group which belongs to the category of *action and entertainment* would be all those who are in great shape, taking the risk, the experts for mountain biking, hiking, riding or flying field, and thus look for remote, difficult routes, speed and excitement. This is a small group but the fact that there are some sports and recreation tourism brings us to the conclusion that for their needs must come up with an adequate supply.

The objectives of should be grouped according to whether they have information, persuading or reminding character. Promotional activities that have informational character

would relate to providing basic information about the potential Fruška gora mountain and Vršac mountains for a particular sport and recreational activity. Promotional activities with persuading the character had to intend to present this destination as a place where sports and recreational tourists may feel some of the special experience. This group of messages would have intended to Fruška mountain, and Vršac mountains play a leading destination to the sport tourism, where sports and recreational tourism in the mountains and should be pursued. Promotional activities are recalling the character would relate to occasional reminders of sports and leisure tourists to why their sports and recreational activities should be dealt with just in our investigations and Vršac mountains.

Messages have a direct impact on consumer attitudes if they are cognitively connected with offered. So, when the sports-recreational tourism Fruška gora mountain and Vršac mountains in question, the message must be tailored precisely to their content to target groups that are desired, otherwise they will not achieve the desired effect. Bearing in mind that the mountains to attract specific target groups of three sports and recreational tourists (the target group belonging to the categories of *recreation and relaxation*, *sports and nature of the target group* that belongs to the category of *action and entertainment*), it is important that created the message content corresponding to each target group in particular.

The combination of promotional tools should be stage specific promotional appearances Fruška gora mountain and Vršac mountains as a sport and recreational destinations. This phase would include all the information needed sports and recreational potential tourists to make it easier to choose their favorite sports activities practiced just in our investigations and Vršac mountains. Information and promotional materials and activities related to sports and recreational tourism in the mountains, should be found on the Internet. Text and photo materials related to the whole, interactive maps, virtual brochure Fruška hills and mountains of Vršac - routes to the sport tourism, "should be readily available at specialized Web sites translated in several languages. Then, it would be good to make and brochures ("lakeside bike trail" in our investigations or "wine cycling routes" in Vršac mountains, etc.), guides, informants and calendar of events and events that are part of the trail. Of course, all material should be easily accessible and not just the Internet but also at border crossings, the accommodation facilities, restaurants, information points, travel agencies, sports clubs and more. Inevitably would create a database on accommodation facilities (hotels, inns, mountain lodges, bungalows, family lodging, camping, etc.), but also have the ability to provide any news on the tracks, especially the weather, the service information, transport (airports, bus and train stations and other passenger

terminals). Positive image of sports and recreation destination is obtained and based on warnings that include threats to the mountains (of potentially dangerous places along the trail) and all other services to sport and recreational tourists were available.

Control of promotional activities primarily related to the measurement of communications and sales effects. Communication activities resulting from the increased recognition of Fruška gora mountain and Vršac mountains by their characteristic sports and recreational offer and its position on foreign and domestic markets.

Promotional activities Fruška gora mountain and Vršac mountains, where sports and recreation is concerned, are currently at a precarious level, which reflects directly on the sports and recreational tourist movements. Existing promotional activities are usually the product of individual effort (hiking clubs, cycling clubs, etc.), not appropriate promotional strategies. Therefore, it is important to realize that time tourist-recreational sports aktiviranjae Fruška gora mountain and Vršac mountains on the existence of promotional activities (Tomka, 2001; www.vojvodina.gov.rs).

The basic **hypothesis** of which are managed in the paper is to prove that Fruska hills and mountains of Vršac have value, attractiveness and other facilities for high quality sports and recreational tourism activities, which turned out to be an accurate statement. Budget tourist geography of mountains in relation to the country's largest outbound Novi Sad and Belgrade but also in relation to the neighboring regions (Croatia and Rumunia you in the future may represent an excellent basis for cross-border cooperation), it seems that these routes have very important attributes for the development of sports and recreation tourism and enable you to take on the image of the future of international sports and recreational centers. Then, the natural and cultural values that have already been the basis for the development of all forms of tourism are a great incentive for the arrival of sports and recreational tourists, and to Fruska mountain, and the Vršac mountains. Special comparative advantage would be the diversity of space and diversity of the surrounding plains of Vojvodina.

The following hypotheses were based on the assumption that potential users of sports facilities in our investigations and Vršac mountains (the inhabitants of Novi Sad and Vršac) practice sports and recreational activities, which also turned out to be correct konstatcija. Bearing in mind that in the immediate vicinity of the mountain is also our most emissive center, Belgrade, sports offer would be in the future, primarily be based on the attraction of sports and leisure tourists in these cities and beyond. With the more what is proven and the hypothesis that the population of most emissive centers in the mountain foothills Fruška gora mountain and

Vršac Mountains (Novi Sad, Vršac and Belgrade) sufficiently familiar with all the resources for the development of sports and recreational tourism in the mountains. Unfortunately, lack of adequate marketing strategy for the development of sports and recreational tourism, contributes to the perception of potential users of sports and recreational services. You are currently in our investigations and mountains Vršacki practice almost all the listed sports and leisure activities because of their exercise there are resources, but such activities are mainly carried out independently, which implies the cause of the relatively small number of users. This means that currently in our investigations and Vršac mountains there is no continuous travel sports offer. Thus, familiarity with the resources available to Fruška Gora and Vršac mountains where sports and recreational Turza this is currently only sufficient but not completely.

The causes of insufficient presence of sport and recreation facilities Fruška gora mountain and Vršac mountains lie in the lack of interest in local government to develop the necessary network infrastructure, lack of interest of tourism industry operators to create adequate tourism, lack of marketing approaches (folders, maps, websites, addresses, phone numbers, contacts persons, etc.), and lack of *training, education and improving awareness among* the local population and all zainteresovanih for tourism development on the mountain. However, while investigating the cause of the insufficient presence of sport and recreation facilities Fruška gora mountain and Vršac mountains led to the conclusion that the future of sports and recreational tourism in our investigations and Vršackim mountains largely depends on the adequate promotion, both individual resources (Fruška hills and mountains of Vršac) and the whole of our country as a future sports and recreation destination. It is clear that travel agencies should be one of the major factors promoting the actualization of sports and recreational tourism. Some have already realized the importance of promotional activities, and that the majority of domestic tourists who wish to engage in sports and recreational tourism, but also foreigners who have traveled across our country, primarily relies on travel agents. This means that a major role in promoting our mountains, and shall have the right to have the travel agency, and that the promotional activity is one of the basic steps in the promotion of Fruška gora mountain and Vršac mountains for sport and recreation.

Sports and recreation tourism in the Fruška gora mountain and Vršac mountains is a factor of sustainable development of the area which they gravitate. Bearing in mind that sports and recreation is actually a sustainable form of tourism is a clear necessity of placing more serious projects that would speed up and emphasized by the development of this form of tourism in the mountains, so the hypothesis turned out to be true. During the several high profile projects

in the future could be carriers of the sports-recreational tourism as a sustainable form of tourism. Capital Investment Fund finances the Vojvodina "Master Plan for Sustainable Development Fruška gora mountain." Through the master plan should ensure the protection of natural and human values and ecological sustainability, and development of forestry, hunting, fishing, beekeeping, poljoprivreda and, especially, sports and recreational tourism. Work and projects, "Green Island", furnishing the Information Center and build the main project of the education center. With partners from Germany made the project "Teledetekcija forest fire" that was sent through the European Commission in Brussels for the verification of the funding request. Serbian Ministry of the Environment funded project "Diversity entomofauna NP Iron Gate - a comparative analysis with diversity entomofauna Fruška Gora National Park, a joint project" National parks on the Danube. Oak forest regeneration and protection of eagle projects are funded by the Provincial Secretariat for Environmental environment. And many other projects belonging to the master-plan, which is determined by time schedule to be on the basis of the Provincial Government and all municipalities gravitating towards our investigations could bring their development plans because they all benefit when a joint project by 2022. The realized (www.vojvodina.gov.rs).

On the territory of Fruška gora mountain it is possible to distinguish four zoning and specific zones on the territory of the Vršac mountains two distinct zones, within which are the best paved bicycle, pedestrian and equestrian trails. In the certificate validity of this hypothesis it is important to add that all the drawn paths of sustainable and viable whether it comes one day or several days riding bikes, hiking and horseback riding. Also, within these paths can edit certain points where it is possible, in addition to basic, practice, and some additional sports and recreational activities such as paintball, flying, hang gliding or swimming in lakes. With that in mind, the following hypothesis which states that the system trasiranih path should be the backbone of development and all other forms of sports and recreational tourism as a network that permeates and connects all other forms of sports and recreational tourism in the mountains, also proved to be correct.

State of the material base of tourism in relation to research existing supply (accommodation capacity) and demand (traffic of tourists), is on a reasonably low level, which also turned out to be correct. Namely, all the existing accommodation facilities are unfortunately very unevenly distributed and there was the variation in the type and category of objects. The accommodation capacity can satisfy the current sports and recreational tourist visit, but the development of sports and recreational tourism will require increased and restaurants. We can

see now the need to expand the accommodation capacity of the territories of the mountains. The first plan would be a picnic in our investigations and Vršac mountains and lakes in our investigations that in addition to these mountain resorts and children's homes have room for decorated campsites, of which the mountain area at the moment. Structure of restaurants to accommodate shows and insufficient and uneven distribution of complementary facilities for accommodation (room for rent in private houses, inns, bungalows and other farm). On the other hand, facilities for food and beverages show a bit more diversity (the types of objects), and abundance, which is consistent with the required ratio of catering accommodation and facilities for food and drink. Construction of eco bungalows and camps to meet the needs of sports and recreational tourists, and the development of accommodation facilities would certainly have to include private accommodation along the sports and recreational trails in the mountains (as long to solve the categorization of the object). Farms (such as one already exists in the village Neradin, but does not provide housing) could fit in the expansion of complementary forms of accommodation. It is necessary for all future facilities adequately fit the neighborhood and do a detailed functional plan of fitting into the space. This is primarily related to building, located next to or in protected areas. Thus, receptive potential in the mountains there, but not activated for the purpose of developing sports and recreational tourism. Interest for further growth opportunities of reception of Fruška gora mountain and Vršac mountains, is not only in increased tourist traffic that would follow, but also the development of local entrepreneurship, which would provide greater employment of the population. Greater volume of tourist traffic would keep young people in mountain villages, in their family homes, which could affect the change in age structure, and also the retention of young on parent households.

The analysis of advantages and disadvantages of sustainable development to the sport tourism in our investigations and Vrsac mountains, it is possible to determine the potential for the development of various forms of sports and recreational tourism in the mountains, and analysis of advantages and disadvantages of sustainable development of sports and recreational tourism in our investigations and Vrsac mountains, possible to determine the position of Vojvodina mountain in the wider region, also identified as an accurate statement. Namely, each of Fruska up and Vrsac mountains, on which would be in the future could trace paths for sports and recreation, can survive only if they keep celokopan Space Mountain. Some of those most responsible for the preservation of their own are sports and recreational tourists. Inappropriate relationship to the sport tourists to space, and in the first place, by their own will move across the mountains, leaving far-reaching consequences for the development of sports and recreational

tourism in the future, and its a very serious threat. However, responsibility for the development of sports and recreational tourism in the mountains bear and travel agencies, tourist organizations, sports associations, societies, clubs, local government, provincial secretariats, and even the state of Serbia. They are the ones who must ensure the competitiveness of sports and recreational tourism in our investigations and Vrsac mountains and the image of these mountains to potential visitors. In addition, the development of sports and recreational tourism, as much as possible, must remain in the hands of the local population. Oversight of its development, as well as the profits to be realized, should be in the hands of the community. In the same way, those who actually make a profit to invest in the protection and preservation of the environment. In this sense, education comes first. What is needed is to develop awareness of local communities, especially those who make decisions, to preserve the environment, where sports and recreational tourism needs to be developed, can be both a cost-effective and integrated into their daily lives. This would mean that any form of sports and recreational tourism (biking, hiking, horseback riding etc.) can only be sustained only if it is planned and developed by all current subjects in tourism who are aware of the importance of its development. If sports and recreation such observed, namely, as a possible potential within the broader and longer-term development strategy, we can count on it that he will fulfill its economic and social purpose, without compromising the natural and human resources to survive and after sport tourism and recreation leave.

ЛИТЕРАТУРА И ИЗВОРИ ПОДАТАКА

1. Ахметовић-Томка, Д. (1995): Туризам у заштићеној природи - маркетинг концепција. Партизан, Нови Сад.
2. Ангелус, Ј. и др. (2003): Енциклопедија, Животна средина и одрживи развој, Еcolibri, Београд, 377.
3. Бакић, О. (2002): Маркетинг менаџмент туристичке дестинације, Економски факултет, Београд.
4. Батинић, Б. (2004): Културно-туристичке манифестације посвећене знаменитим личностима Вршца, дипломски рад, Природно математички факултет, Институт за географију, туризам и хотелијерство, Нови Сад.
5. Букуров, Б. (1950): Вршачке планине, Матица Српска, Нови Сад.
6. Букуров, Б. (1951): Привредно-географске прилике и саобраћајне везе фрушкогорске простори, Српска академија наука, Београд.
7. Букуров, Б. (1952): Три фрушкогорске долине, Гласник Српског географског друштва, Београд.
8. Букуров, Б. (1978): Бачка, Банат, Срем, Матица српска, Нови Сад.
9. Богдановић, Ж. (1980): Вештачка језера Фрушке горе, Природно математички факултет, Институт за географију, туризам и хотелијерство, Нови Сад.
10. Богдановић, Ж. Ђурчић, Н. (1998): Ветрови, Регионално географска проучавања Војводине, Клима Срема, Природно-метематички факултет, Институт за географију, туризам и хотелијерство, Нови Сад.
11. Бугарски, Д., Томић, П. (1988): Хидрографске карактеристике Вршачких планина, Матица Српска, Одељење за природне науке, Нови сад
12. Бугарски, Д. и други (1998): Температуре ваздуха, Регионално географска проучавања Војводине, Клима Срема, Природно-метематички факултет, Институт за географију, туризам и хотелијерство, Нови Сад.
13. Буђановчанин, Ј. (2010): Међузависност туризма и заштите природе у НП Фрушка гора, дипломски рад, Природно математички факултет, Институт за географију, туризам и хотелијерство, Нови Сад.
14. Barnett, P., (2004): Networking and partnerships in destination and development management, Collection of papers, ATLAS, No.1, Naples, Italy., pp 11-21.

15. Bramwell, B. and others (1998): Sustainable tourism management: Principles and Practice, ATLAS, Tilburg.
16. Buckley, R., and other (2007): Adventure Tourism, CABI Publishing, Wallingford.
17. Вујко, А. (2008): Фрушка гора – дестинација за бициклически туризам, магистарски рад Факултет за спорт и туризам, Нови Сад.
18. Видић, Н. (2007): Специфичне туристичке вредности Фрушке горе и њихово функционално активирање, Српско географско друштво, Београд
19. Георгијевић, Р. (2007): Излетничко рекреативни туризам Вршачких планина, дипломски рад, Природно математички факултет, Институт за географију, туризам и хотелијерство, Нови Сад.
20. Грнчарски-Савић, Ј. (2004): Могућности развоја културног туризма у Вршцу, дипломски рад, Природно математички факултет, Институт за географију, туризам и хотелијерство, Нови Сад.
21. Грујић, М. (2005): Нови Сад – водич, Прометеј, Нови Сад.
22. Грујић, Д. (1997): Географски приказ Малог Средишта, дипломски рад, Природно математички факултет, Институт за географију, туризам и хотелијерство, Нови Сад.
23. Грозданић, С. и др. (1956): Фрушка гора и њена заштита. Матица српска, Нови Сад.
24. Гавриловић, Ж. (1987): Антрополошке карактеристике становништва Вршачких планина. Матица српска, Одељење за природне науке, Нови сад.
25. Давидовић, Р. и други, (1999): Релјеф Срема, Природно-метематички факултет, Институт за географију, туризам и хотелијерство, Нови Сад.
26. Давидовић, Р. (1998): Облачност, Регионално географска проучавања Војводине, Клима Срема, Природно-метематички факултет, Институт за географију, туризам и хотелијерство, Нови Сад.
27. Денић, Д. (2009): Туристички потенцијали Ривице, дипломски рад, Природно математички факултет, Институт за географију, туризам и хотелијерство, Нови Сад.
28. Драгутиновић, З. (2000): Туристичка презентација гео-наслеђа Фрушке горе, дипломски рад, Природно математички факултет, Институт за географију, туризам и хотелијерство, Нови Сад.

29. Ђорђевић, М. (2007): Манифестациони туризам Вршца, дипломски рад, Природно математички факултет, Институт за географију, туризам и хотелијерство, Нови Сад.
30. Зеремски, М. (1985): Геоморфологија Вршачких планина, Матица српска, Нови Сад.
31. Јанковић, М. и др. (1998): Пет деценија завода за заштиту природе Србије, Завод за заштиту природе Србије, Београд.
32. Јовичић, Д. (1991): Менаџмент туристичких дестинација, Економски факултет, Београд.
33. Јовичић, Ж. (1962): Географске основе за развој туризма на Фрушкој гори, Матица српска, Нови Сад.
34. Јоцић, М. (2010): Привредне манифестације у функцији развоја туризма општине Ириг, дипломски рад, Природно математички факултет, Институт за географију, туризам и хотелијерство, Нови Сад.
35. Јанковић, М. Мишић, В. (1980): Шумска вегетација и фитоценозе Фрушке горе, Монографије Фрушке горе, Матица Српска, Нови Сад
36. Кулић, Б. и др. (1994): Манастири Фрушке горе, Покрајински завод за заштиту споменика културе, Нови Сад.
37. Јевић, Г. (2007): Туристичка валоризација Великог Средишта, дипломски рад, Природно математички факултет, Институт за географију, туризам и хотелијерство, Нови Сад.
38. Кнежевић, С. (1997): Геолошки локалитети неогена Фрушке горе, Нови Сад.
39. Крпан, И. (2003): Туристичке атрактивности манифестације „Пударски дани“ у Иригу, дипломски рад, Природно математички факултет, Институт за географију, туризам и хотелијерство, Нови Сад.
40. Капун, Д. (2007): Туристичка манифестација Видовдански сабор у Врднику, дипломски рад, Природно математички факултет, Институт за географију, туризам и хотелијерство, Нови Сад.
41. Калинић, М. (2000): Туристички потенцијали општине Сремски Карловци, специјалистички рад, Природно математички факултет, Институт за географију, туризам и хотелијерство, Нови Сад.

42. Лазић, Л. (2004): Национални парк Фрушка гора, Научно стручни часопис из туризма *Геа* бр. 17, стр. 10-15, Природно математички факултет, Институт за географију, туризам и хотелијерство, Нови Сад.
43. Лазић, Л. Павић, Д. (2003): Клима Баната, Природно математички факултет, Институт за географију, туризам и хотелијерство, Нови Сад.
44. Милић, Ч. (1973): Фрушка гора – геоморфолошка проучавања, Монографије Фрушке горе 1., Матица српска, Одељење за природне науке, Нови Сад.
45. Марић, Р. (1999): Савремене тенденције у међународном туризму, Научно стручни часопис из туризма *Туризам* бр. 3, Природно математички факултет, Нови Сад.
46. Миленковић, С. (1998): Релјеф као значајан фактор размештаја туризма у простору, Научно стручни часопис из туризма *Туризам* бр. 2, Природно математички факултет, Нови Сад.
47. Миленковић, С. (1999): Друштвено-географска валоризација туристичког простора, Научно стручни часопис из туризма *Туризам* бр. 3, Природно математички факултет, Нови Сад.
48. Миленковић, С. (2001): Нове тенденције у развоју светског туризма, Научно стручни часопис из туризма *Туризам* бр. 5, Природно математички факултет, Нови Сад.
49. Muller, H. (2004): Туризам и екологија, Masmedia, Загреб;
50. Мунитлак-Ивановић, О. (2005): Еколошки аспекти одрживог развоја – међународна и регионална компарација, докторска теза Економски факултет у Суботици, Нови Сад;
51. Милосављевић, М. и други (1973): Климатске прилике Фрушке горе, Монографије Фрушке горе 1., Матица српска, Одељење за природне науке, Нови Сад.
52. Миљковић, Н. (1975): Земљишта Фрушке горе, Матица српска, Одељење за природне науке, Нови Сад.
53. Миљковић, Љ. (1998): Облачност, Регионално географска проучавања Војводине, Клима Срема, Природно-метематички факултет, Институт за географију, туризам и хотелијерство, Нови Сад.
54. Миљковић, Љ. (1998): Инсолација, Регионално географска проучавања Војводине, Клима Срема, Природно-метематички факултет, Институт за географију, туризам и хотелијерство, Нови Сад.
55. Милосављевић, М. (1957): Прилог проучавању климе Фрушке горе. Нови Сад.

56. Милковић, В. (2005): Петроварадинска тврђава – подземље и надземље, Врело, Нови Сад.
57. Миладиновић, Ј., М. (1903): Историја Срема, Димитијевић, Београд.
58. Нешић, М. (2006): Ресурси у спорту., Факултет за спорт и туризам, Нови Сад.
59. Никчевић, Д. (2002): Анализа промотивних активности туристичке манифестације „Дани бербе грождја у Вршцу“, дипломски рад, Природно математички факултет, Институт за географију, туризам и хотелијерство, Нови Сад.
60. Обрадовић, С. (2006): Туристичка валоризација Националног парка «Фрушка гора» и одрживи развој, магистарски рад, Природно математички факултет, Институт за географију, туризам и хотелијерство, Нови Сад.
61. Обрадовић, М. (1988): Ретке и реликтне биљке Вршачких планина, Матица Српска, Нови Сад.
62. Плавша, Ј. (2007): Спортско-рекреативни туризам, Природно-метематички факултет, Институт за географију, туризам и хотелијерство, Нови Сад.
63. Плавша, Ј. (2005): Спортски туризам, Факултет за спорт и туризам, Нови сад.
64. Плавша, Ј. (2006): Екстремни спортови у туризму Србије, Природно-метематички факултет, Институт за географију, туризам и хотелијерство, Нови Сад.
65. Пекановић, В. (1991): Шумска вегетација Вршачких планина, Матица српска, Нови Сад.
66. Петковић, К. и др.(1976): Фрушка гора- монографски приказ грађе и тектонског склопа. Матица Српска, Нови Сад.
67. Пушић, Љ. (1988): Студија о целинама фрушкогорских манастира, 1. део Анализа и оцена стања. Завод за урбанизам Војводине, Нови Сад;
68. Петровић, Ј., Миљковић, Љ. (1988): Учесталост и типови речних долина на Фрушкој гори, Природно-метематички факултет, Институт за географију, туризам и хотелијерство, Нови Сад.
69. Петровић, Ј. и др. (1973): Воде Фрушке горе, Монографије Фрушке горе 1., Матица српска, Одељење за природне науке, Нови Сад.
70. Павић, Д. (2001): Water Supply Problems of Rakovac – a settlement in Fruška gora, Природно-метематички факултет, Институт за географију, туризам и хотелијерство, Нови Сад.

71. Петровић, А. (2004): Туристичка презентација Фрушкогорског маратона, дипломски рад, Природно математички факултет, Институт за географију, туризам и хотелијерство, Нови Сад.
72. Пањковић-Матановић, В. (1989): Биљногеографска анализа Флоре Вршачких планина, Монографије Вршачких планина, Матица Српска, Нови Сад.
73. Рудаковић, О. (2000): Туристичка валоризација објеката светске културне баштине, магистарски рад, Природно математички факултет, Институт за географију, туризам и хотелијерство, Нови Сад.
74. Ромелић, Ј., Ђурчић, Н. (2001): Туристичка географија Југославије, Природно-математички факултет, Институт за географију, туризам и хотелијерство, Нови Сад.
75. Ромелић, Ј. (1967): Извори на Вршачким планинама, Природа – Гласник Хрватског природословног друштва, Загреб.
76. Ремецки Нада, (1998): Туристички потенцијали општине Ириг, дипломски рад, Природно математички факултет, Институт за географију, туризам и хотелијерство, Нови Сад.
77. Ромелић, Ј., Калинић, М. (2007): Улога манифестација у туристичкој понуди Сремских Карловаца, Природно-математички факултет, Институт за географију, туризам и хотелијерство, Нови Сад.
78. Ромелић, Ј., Плавша, Ј. (2009): Concept of the Creation of ecorural tourism destination on the example of Gudurica settlement, Научно стручни часопис из туризма Geographica Pannonica, Vol. 9 (2005), Природно математички факултет, Нови Сад;
79. Симонческа, Л. (2000): Принципи дугорочног планирања у туристичкој привреди, Научно стручни часопис из туризма *Туризам* бр. 4, Природно математички факултет, Нови Сад.
80. Станковић, М. С.(1994): Туристичка географија, А.М.И.Р., Београд.
81. Станковић, С. (2000): Географска истраживања простора – Основа савременог туризма, Научно стручни часопис из туризма *Туризам* бр. 4, Природно математички факултет, Нови Сад.
82. Стојановић, В. (2004): Примена концепта одрживог развоја у специјалним резерватима природе Војводине, докторска теза, Природно-математички факултет, Институт за географију, туризам и хотелијерство, Нови Сад.

83. Стојановић, В. (2006): Одрживи развој туризма и животне средине, Природно-математички факултет, Институт за географију, туризам и хотелијерство, Нови Сад.
84. Стојановић, В. (2007): Вински путеви Баната – Гудурица, Научно стручни часопис из туризма *Геа* бр. 32, Природно математички факултет, Нови Сад.
85. Стојановић, А. Д. (2007): Ваздушни змајеви, Медивест, Ниш.
86. Станков, Б. (1994): Културно-историјске вредности као Основа развоја туризма на Фрушкој гори, дипломски рад, Природно-математички факултет, Институт за географију, туризам и хотелијерство, Нови Сад.
87. Simonsen, P.S., and other (1998): *Cycling Tourism*, Unit of Tourism Research at Research Centre of Bornholm.
88. Standeven, J, Кноп, Р. (1999): *Sport Tourism*, Human Kinetics, USA.
89. Томић, П. и др. (2004): Заштићена природна добра и екотуризам Војводине, Едиција Војводина – култура, туризам и одрживи развој, Природно-математички факултет, Институт за географију, туризам и хотелијерство, Нови Сад.
90. Томка, Д. (2001): Потреба комплексног маркетинг приступа у развоју туризма Војводине, Савремене тенденције у туризму 2001, Научно стручни часопис из туризма Туризам бр. 5, Природно-математички факултет, Институт за географију, туризам и хотелијерство, Нови Сад.
91. Тркуља, М. (1997): Манастири Фрушке горе, Природно-математички факултет, Институт за географију, туризам и хотелијерство, Нови Сад.
92. Томић, П. (1998): Падавине, Регионално географска проучавања Војводине, Клима Срема, Природно-математички факултет, Институт за географију, туризам и хотелијерство, Нови Сад.
93. Ћурчић, С. и др. (2002): Фрушка гора – водич, Прометеј, Нови Сад;
94. Урошевић, Ј. (2010): Стање и перспективе развоја винског туризма Баноштора, дипломски рад, Природно-математички факултет, Институт за географију, туризам и хотелијерство, Нови Сад.
95. Hudson, S. (2003): *Sport and adventure tourism*. The Haworth Press, Inc., Binghamton.
96. Holden, A. (2000): *Environment and Tourism*, Routledge Introductions to Environment Series, Taylor & Francis Group, London and New York.
97. Hayward, P. (2001): *Leisure and Tourism*, Heinemann GNVQ Intermediate, Heineman, Oxford

98. Holmberg, J., Sandbrook, R. (1993): Sustainable Development: What Is to Be Done?, Washington D.C.
99. Хавелка, Н. и др. (2003): Методе и технике социопсихолошких истраживања. Центар за примењену психологију, Београд.
100. Харновски, Б. (2008): Бициклическе туре као Основа екотуризма у НП Фрушка гора, дипломски рад, Природно математички факултет, Институт за географију, туризам и хотелијерство, Нови Сад.
101. Хаџић, О. и др. (2010): A dynamical model for assessing tourism market attractiveness of a geosite, Међународна конференција о геонаслеђу и геотуризму „Geotrends 2010“, Природно-математички факултет, Институт за географију, туризам и хотелијерство, Нови Сад.
102. Царевић, С. (2009): Карактеристике атрактивних чинилаца развоја туризма у општини Ириг, дипломски рад, Природно математички факултет, Институт за географију, туризам и хотелијерство, Нови Сад.
103. Cutumisu, N., Cottrell, S., (2004): Images of a sustainable tourism development strategy in WWF Pan Parks: Comparison between a Swedish and Romanian National Park, Collection of papers, ATLAS, Vol. 1, Iss. 1, Naples, Italy., pp 189-203.
104. Чомић, Ђ., Пјевач, Н. (1997): Туристичка географија, Савезни центар за унапређење хотелијерства – угоститељства. Београд.
105. Штетић, С. (2007): Посебни облици туризма, Форма Б, Београд.
106. Штетић, С., Тодоровић, А. (1995): Туристичке потребе и туристичка понашања, А.М.И.Р., Београд
107. Просторни план простора посебне намене (ПППН) Фрушке горе до 2022. године, Завод за заштиту природе Србије, Нови Сад 2003. године.
108. Регионални просторни план Фрушке горе 2000. Скупштина САП Војводине, Нови Сад.
108. Просторни план општине Вршац, Завод за урбанизам Војводине, Нови сад 2009. године
110. WTO (1992): Tourism Carrying Capacity, Report ont he Senior – Level Expert Group Meeting held in Paris June 1990, Madrid: WTO
111. Републички завод за статистику, webrzs.stat.gov.rs
112. www.hidmet.sr.gov.rs
113. www.vojvodina.com

114. www.merr.gov.rs
115. www.npfruskagora.co.rs
116. www.fruskagora.rs
117. www.hotels.co.rs
118. www.freebiking.org
119. www.vodic.net
120. www.serbia-tourism.org
121. www.novisadtourism.com
122. www.globalnoselo.com
123. www.klubputnika.com
124. www.vojvodinacafe.com
125. www.vibilia.rs
126. www.stazeibogaze.info
127. www.beobalon.net
128. www.serbiatravelers.org
129. www.airban.net
130. www.vm.rs
131. www.stat.si
132. www.bss.rs
133. www.muzejvrsac.org.rs
134. www.explore-serbia.rs
135. www.paintball.in.rs
136. www.paraglajding.com
137. www.beobalon.net
138. www.spomenicisrbije.com
139. www.heritage.gov.rs
140. www.vrsackizamak.com
141. www.juventusventus.org
142. www.vojvodina.gov.rs
143. www.europa.rs
144. www.plark.net
145. www.bled.si
146. www.bohinj.si

147. www.bovec.si
148. www.cerkno.si
149. www.idrija-turizem.si
150. www.dravograd.si
151. www.slovenjgradec.si
152. www.kranjska-gora.si
153. www.maribor-pohorje.si
154. www.moravske-toplice.com
155. www.koper.si
156. www.visitbrezice.si
157. www.terme-zrece.si
158. www.podaci.net
159. www.npfruskagora.co.rs
160. www.zeleznicesrbije.com

ПРИЛОЗИ

ПРИЛОГ 1. ВАЛОРИЗАЦИЈА ФРУШКЕ ГОРЕ ЗА ПЛАНИНАРЕ

ИМЕ И ПРЕЗИМЕ (функција) Магдалена Селеши, председница планинарског друштва и господин Цветин Ристановић, планинарски водич
ПЛАНИНАРСКО ДРУШТВО: ПСД Поштар Нови Сад

	Пристапно ст ресурса	Туристичка опремљеност	Амбијент	Разноликост ресурса	Значај ресурса	Уметничка вредност	Ук.
Локалитет: Врдник	4	3	3	3	3	2	3
Локалитет: Ст. Сланкамен	4	3	3	3	3	2	3
Локалитет: Петроварадинска тврђава	4	3	4	4	4	2	4
Локалитет: Текије	4	3	3	3	3	2	3
Локалитет: Ср. Карловци	4	3	4	4	4	3	4
Локалитет: Ср. Каменица	4	3	3	3	3	2	3
Манастир: Крушедол	4	3	3	4	4	3	4
Манастир: Петковица	4	3	3	4	4	2	3
Манастир: Раковац	4	3	3	4	4	2	3
Манастир: В. Ремета	4	3	3	4	4	2	3
Манастир: Ђипша	4	3	3	4	4	2	3
Манастир: Н. Хопово	4	3	3	4	4	2	3
Манастир: Ст. Хопово	4	3	4	4	4	2	4
Манастир: Јазак	4	3	3	4	4	2	3
Манастир: М. Ремета	4	3	3	4	4	2	3
Манастир: Гргетег	4	4	4	4	4	2	4
Манастир: Беочин	4	4	3	4	4	2	4
Манастир: Привина Глава	4	3	3	4	4	2	3
Манастир: Шишатовец	4	3	2	4	4	2	3
Манастир: Кувездин	4	3	3	4	4	2	3
Манастир: Врдник	4	3	3	4	4	2	3
Излетишта:							

Фрушка гора и Вршачке планине - садашње и будуће дестинације спортско-рекреативног туризма

Стражилово	3	3	3	3	3	2	3
Излетишта: Чоргановци	3	3	3	3	3	2	3
Излетишта: Иришки венац	4	4	4	3	3	2	3
Излетишта: Змајевац	4	3	3	3	2	2	3
Излетишта: Каменички парк	3	2	3	2	2	2	2
Излетишта: Поповица	3	3	2	2	2	2	2
Излетишта: Главица	2	2	2	2	2	2	2
Излетишта: Осовље	2	3	2	2	2	2	2
Излетишта: Тестера	2	3	2	2	2	2	2
Излетишта: Андревље	3	3	3	3	3	2	3
Излетишта: Банстол	3	2	1	1	1	1	1
Излетишта: Корушка	3	2	1	1	1	1	1
Излетишта: Летенка	3	3	3	2	2	2	2
Излетишта: Липовача	3	3	2	2	2	2	2
Излетишта: Црвени Чот	3	1	2	1	1	2	1
Језеро: Међеш	3	2	2	2	1	2	2
Језеро: Лединачко	1	1	1	1	1	1	1
Језеро: Бруја	2	2	2	2	2	2	2
Језеро: На Поповици	3	1	3	2	2	1	2
Језеро: На Тестери	4	1	2	2	1	1	2
Језеро: Сот	4	2	3	3	1	1	2
Језеро: Мохарач	2	2	2	2	1	1	2
Водопад: Думбовачки	3	1	5	4	2	1	3
Водопад: Свилошки	1	1	2	2	1	1	1
Водопад: Добри водопад	1	1	2	2	1	1	1
Пећина: Перина	2	1	2	2	1	1	1
Пећина: Гргуревачака	1	2	2	2	1	1	1

(Извор: Александра Вујко, 2010.године)

ПРИЛОГ 2. ВАЛОРИЗАЦИЈА ФРУШКЕ ГОРЕ ЗА ПЛАНИНАРЕ

ИМЕ И ПРЕЗИМЕ (функција): Миливој Кишдобрански, организатор акције „Пешачимо у природи“ и стручни консултант Фрушкогорског маратона
ПЛАНИНАРСКО ДРУШТВО: ПСД Железничар Нови Сад

	Пристапно ст ресурса	Туристичка опремљеност	Амбијент	Специфично ст ресурса	Значај ресурса	Уметничка вредност	Ук.
Локалитет: Врдник	5	3	4	4	3	3	4
Локалитет: Ст. Сланкамен	5	2	5	3	3	2	3
Локалитет: Петроварадинска тврђава	5	5	5	5	5	5	5
Локалитет: Текије	2	2	3	4	4	3	3
Локалитет: Ср. Карловци	5	5	5	5	5	5	5
Локалитет: Ср. Каменица	5	5	5	5	5	5	5
Манастир: Крушедол	5	2	3	4	5	5	4
Манастир: Петковица	2	2	3	3	3	3	3
Манастир: Раковац	5	2	3	4	4	4	4
Манастир: В. Ремета	4	2	3	3	3	3	3
Манастир: Ђипша	3	2	3	3	3	3	3
Манастир: Н. Хопово	5	2	3	4	4	4	4
Манастир: Ст. Хопово	4	2	3	3	3	3	3
Манастир: Јазак	4	2	3	3	3	3	3
Манастир: М. Ремета	3	2	3	3	3	3	3
Манастир: Гргетег	3	2	3	3	3	4	3
Манастир: Беочин	4	2	3	3	3	3	3
Манастир: Привина Глава	2	2	3	3	3	3	3
Манастир: Шишатовац	3	2	3	4	4	3	3
Манастир: Кувездин	3	2	3	3	3	3	3
Манастир: Врдник	4	2	4	4	4	4	4
Излетишта: Стражилово	4	2	4	4	4	3	4
Излетишта: Чортановци	3	2	4	2	2	2	3
Излетишта:	4	4	4	4	4	4	

Фрушка гора и Вршачке планине - садашње и будуће дестинације спортско-рекреативног туризма

Иришки венац							4
Излетишта: Змајевац	3	3	3	3	3	3	3
Излетишта: Каменички парк	4	2	3	3	3	3	3
Излетишта: Поповица	4	3	4	3	3	3	3
Излетишта: Главица	3	3	4	3	3	2	3
Излетишта: Осовље	3	2	2	2	2	2	2
Излетишта: Тестера	3	4	4	3	3	3	3
Излетишта: Андревље	4	3	3	2	2	2	3
Излетишта: Банстол	3	2	2	2	2	2	2
Излетишта: Корушка	4	2	2	2	2	2	2
Излетишта: Летенка	3	4	4	2	2	2	3
Излетишта: Липовача	2	2	2	2	2	2	2
Излетишта: Црвени чот	4	2	2	2	2	2	2
Језеро: Међеш	3	2	2	2	2	2	2
Језеро: Лединачко	1	1	1	1	1	1	1
Језеро: Бруја	3	2	2	2	2	2	2
Језеро: На Поповици	3	2	2	2	2	2	2
Језеро: На Тестери	3	2	2	2	2	2	2
Језеро: Сот	3	2	4	2	2	2	3
Језеро: Мохарач	3	2	4	2	2	2	3
Водопад: Думбовачки	2	2	3	2	2	2	2
Водопад: Свилошки	3	2	2	2	2	2	2
Водопад: Добри водопад	2	2	2	2	2	2	2
Пећина: Перина	2	2	2	2	2	2	2
Пећина: Гргуревачака	2	2	2	2	2	2	2

(Извор: Александра Вујко, 2010.године)

ПРИЛОГ 3. ВАЛОРИЗАЦИЈА ВРШАЧКИХ ПЛАНИНА ЗА ПЛАНИНАРЕ И БИЦИКЛИСТЕ

ИМЕ И ПРЕЗИМЕ (функција): Александар Обрадовић, власник клуба Јинг Јанг из Вршца и Александра Вујко, магистар наука у туризму и бициклиста.

	Пристапачност ресурса	Туристичка опремљеност	Амбијент	Специфичност ресурса	Значај ресурса	Уметничка вредност	Просечна вредност
Локалитет: ВРШАЦ	5	4	4	5	4	5	5
	5	4	4	5	5	5	
Локалитет: Плац породице Обрадовић	4	3	5	5	4	2	4
	4	2	4	5	5	1	
Локалитет: Шумарева кућа	4	1	3	3	3	3	3
	4	1	2	3	3	1	
Локалитет: Вршачка кула	5	3	5	5	5	5	5
	5	2	5	5	5	5	
Локалитет: Мало Средиште	4	4	5	3	3	3	4
	4	2	4	4	3	3	
Локалитет: Велико Средиште	4	3	3	3	3	3	3
	4	2	3	3	3	3	
Локалитет: Гудурица	4	4	4	4	4	4	4
	4	4	4	4	4	3	
Манастир: Средиште	4	2	4	3	3	4	3
	4	1	4	4	4	4	
Манастир: Месић	5	4	4	3	4	5	4
	5	3	4	4	4	4	
Извор: Грнчарски	4	4	5	4	5	3	4
	4	2	5	4	4	1	
Излетиште: Гудурички врх	4	5	4	5	5	3	4
	4	3	5	5	5	1	

(Извор: Александра Вујко, 2010.године)

ПРИЛОГ 4. ВАЛОРИЗАЦИЈА ФРУШКЕ ГОРЕ ЗА БИЦИКЛИСТЕ

ИМЕ И ПРЕЗИМЕ (функција) Небојша Субић, председник БСВ и Александра Вујко, магистар наука у туризму и бициклиста.

	Пристапачност ресурса	Туристичка опремљеност	Амбијент	Специфичност ресурса	Значај ресурса	Уметничка вредност	Просечна вредност
Локалитет: Врдник	3	4	4	3	4	3	4
	4	3	3	5	5	4	
Локалитет: Стари Сланкамен	3	3	3	3	3	3	3
	3	2	3	4	5	3	
Локалитет: Петров. тврђава	3	3	4	4	4	5	4
	5	4	5	5	5	5	
Локалитет: Текије	4	2	3	3	4	3	3
	4	1	4	5	5	2	

Фрушка гора и Вршачке планине - садашње и будуће дестинације спортско-рекреативног туризма

Локалитет:							
Ср. Карловци	4	4	4	4	5	5	5
Локалитет:	5	5	5	5	5	5	
Ср. Каменица	3	3	4	3	4	3	3
Манастир:	5	2	2	3	5	3	
Крушедол	3	3	4	4	4	5	4
Манастир:	4	3	5	5	5	5	
Петковица	1	2	3	3	3	3	3
Манастир:	1	2	5	5	5	5	
Раковац	3	2	3	3	3	4	4
Манастир:	5	2	5	5	5	5	
В. Ремета	3	3	3	3	4	4	4
Манастир:	3	3	5	5	5	5	
Ђипша	2	1	3	3	4	4	3
Манастир:	2	1	5	5	5	5	
Н. Хопово	3	2	3	3	3	4	4
Манастир:	3	2	5	5	5	5	
Ст. Хопово	1	1	3	3	3	4	3
Манастир:	1	1	5	5	5	5	
Јазак	3	3	3	3	3	4	4
Манастир:	4	3	5	5	5	5	
М. Ремета	3	3	4	3	3	4	4
Манастир:	3	3	5	5	5	5	
Гргегег	3	3	3	3	4	4	4
Манастир:	3	3	5	5	5	5	
Беочин	3	2	4	3	3	4	4
Манастир:	3	3	5	5	5	5	
Привина Глава	3	3	4	4	4	4	4
Манастир:	2	3	5	5	5	5	
Шишатовац	3	2	3	4	4	4	4
Манастир:	2	3	5	5	5	5	
Кувездин	2	1	3	3	4	4	3
Манастир:	1	1	5	5	5	5	
Врдник	4	3	4	3	4	4	4
Излетиште:	5	3	5	5	5	5	
Стражилово	3	3	4	3	4	5	4
Излетиште:	5	3	5	3	4	5	
Чортановци	2	2	4	3	4	3	3
Излетиште:	2	2	5	3	4	1	
Иришки венац	3	2	4	4	4	2	3
Излетиште:	5	2	5	3	3	2	
Змајевац	3	2	4	4	4	2	3
Излетиште:	3	2	5	4	4	2	
Каменички парк	2	2	4	4	4	3	3
Излетиште:	5	2	3	4	3	1	
Поповица	2	1	4	3	3	2	3
Излетиште:	5	2	5	4	4	1	
Главица	2	1	3	2	3	1	3
Излетиште:	2	1	5	5	5	1	
Осовље	2	2	4	3	4	2	3
Излетиште:	2	2	5	5	5	1	
Тестера	2	2	4	4	4	2	3
Излетиште:	2	2	5	5	4	2	
Андревље	2	2	4	4	4	2	3
Излетиште:	2	2	5	5	4	1	
Банстол	3	1	3	3	3	2	3
Излетиште:	5	1	4	3	4	1	
Корушка	2	1	3	3	4	2	3
Излетиште:	2	1	4	4	4	1	
Летенка	3	2	4	4	4	2	3
Излетиште:	3	2	4	4	4	1	
Липовача	3	2	4	4			3
Излетиште:	2	1	4	4	4	1	

Фрушка гора и Вршачке планине - садашње и будуће дестинације спорско-рекреативног туризма

	5	4	4	5	5	5	
Језеро:	2	2	3	3	3	1	3
Међеш	2	1	5	5	5	1	
Језеро:	3	1	4	4	4	2	3
Лединачко	4	1	4	4	5	1	
Језеро:	3	2	4	4	4	2	3
Бруја	2	1	4	4	4	1	
Језеро:	2	1	3	3	4	1	3
На Поповици	5	1	4	4	4	1	
Језеро:	2	2	4	4	4	3	3
На Тестери	2	1	4	4	4	4	
Језеро:	2	1	4	4	4	2	3
У Каменичком парку	4	1	4	4	4	2	
Водопад	1	1	4	4	4	1	3
Думбовачки	1	1	4	4	4	1	
Водопад	1	1	4	4	4	1	3
Свилошки	1	1	5	5	5	1	
Водопад	1	1	4	4	4	1	3
Добри водопад	1	1	5	5	5	1	
Пећина	2	1	4	3	3	2	3
Перина	5	1	5	5	5	1	
Пећина	2	1	3	3	3	2	3
Гргуревачка	3	1	3	3	5	1	

(Извор: Александра Вујко, 2010.године)

БИОГРАФИЈА

Александра Вујко је рођена 20.10.1980. године у Осијеку, а прве године живота је провела у месту Сарваш где је завршила прва четири разреда основне школе. Због ратних дешавања Александра Вујко основну школу завршава у месту Бијело Брдо 1995. године. Исте године уписује гимназију „Никола Тесла“ у Апатину али због поменутих разлога, Александра Вујко, гимназију завршава у Србобрану 1999. године, у гимназији „Светозар Милетић“. Након завршетка Гимназије, 1999. године се уписује на Природно-математички факултет у Новом Саду, смер Туризам. Године студија је уписивала и давала у року да би прва у генерацији дипломирала 2004. године темом „Маркетинг стратегија спортског туризма на реци Тари“, добивши оцену 10, и просечном оценом 8,33 током студија. Године 2005. уписује магистарске студије на Факултету за спорт и туризам у Новом Саду, смер Туризам, где је положила све испите предвиђене планом и програмом, а 2008. брани магистарску тезу под називом „Фрушка гора – дестинација за бициклички туризам“. Године 2009. пријављује докторску тезу на Природно-математичком факултету у Новом Саду, смер Туризам, под називом „Фрушка гора и Вршачке планине – садашње и будуће дестинације спортско-рекреативног туризма“, и тиме покушава да заокружи вишегодишње стицање знања и искустава из области спортско-рекреативног туризма. Александра Вујко у периоду од 01.05.2008. године до 01.07.2009. године ради као асистент на Факултету за спорт и туризам, на више предмета који се тичу спортско-рекреативног туризма, а током свог ангажовања на Факултету, учествовала је у неколико пројеката. У међувремену је објавила неколико научних радова из области спортско-рекреативног туризма. У периоду од 01.02.2005. године до 30.04.2008. године ради у две путничке агенције као организатор туристичких путовања везаних за спортско-рекреативни туризам у Србији и иностранству. Александра Вујко има жељу да настави свој интелектуални развој у области спортско-рекреативног туризма и да своје идеје имплементира у многе потенцијалне спортско-рекреативне дестинације у Србији.

Нови Сад,
08.03.2011. године

Александра Вујко

CV

Aleksandra Vujko was born 20/10/1980. in Osijek and the first year of life is spent in a place where she got Sarvaš first four years of primary school. Because of the war Aleksandra Vujko fifth grade end of Novi Sad, in the school "Svetozar Marković - Toza", and the sixth, seventh and eighth grade in the area of Bijelo Brdo 1995. year. That same year she enrolled high school "Nikola Tesla" in Apatin but because of these reasons, Aleksandra Vujko, high school ends in Srbobran 1999. year in high school "Svetozar Miletić". Upon completion of High School, 1999. year are enrolled in the Faculty of Sciences in Novi Sad, Department of Tourism. In the study enrolled and given the time that the first generation to graduate 2004. The theme of "Marketing strategies of sports tourism on the river Tara" got a score 10, and the average score of 8.30 during the study. Year 2005. a postgraduate student at the Faculty of Sports and Tourism in Novi Sad, Department of Tourism, where she passed all the exams from the curriculum, in 2008. defending Masters thesis entitled "Fruska worse - destination for cycling tourism. The year 2009. reported doctoral thesis at the Faculty of Science, Novi Sad, Department of Tourism, entitled "Fruska hills and mountains of Vrsac - current and future sports and recreation destination tourism," thus trying to round up many years of knowledge and experience in the field of sports and recreational tourism . Alexander Vujko the period from 01.05.2008. until 01.07.2009. he worked as a Teaching Associate in the Faculty of Sport and Tourism, in many cases related to sports and recreational tourism, and during his engagement at the Faculty, took part in several projects. In the meantime she published few scientific papers in the field of sports and recreational tourism. In the period from 01.02.2005. until 30.04.2008. he works at two travel agencies as the organizer of tourist travel related to sport and recreation in our country and abroad. Aleksandra Vujko has a desire to continue their intellectual development in the field of sports and recreational tourism, and that their ideas implemented in many potential sports and recreational destinations in Serbia.

КЉУЧНА ДОКУМЕНТАЦИЈСКА ИНФОРМАЦИЈА

Редни број: РБР	
Идентификациони број: ИБР	
Тип документације: ТД	Монографска документација
Тип записа: ТЗ	Текстуални штапани материјал, ЦД-РОМ
Врста рада: ВР	Докторска теза
Аутор: АУ	Александра Вујко
Ментор: МН	Др Јован Плавша, редовни професор Природно-математичког Факултета
Наслов рада: НР	Фрушка гора и Вршачке планине – садашње и будуће дестинације спортско-рекреативног туризма
Језик публикације: ЈП	Српски (ћирилица)
Језик извода: ЈИ	Српски/Енглески
Земља публиковања: ЗП	Србија
Уже географско простор: УГП	АП Војводина
Година: ГО	2011.
Издавач: ИЗ	Ауторски репринт
Место и адреса: МА	Природно-математички Факултет, Трг Доситеја Обрадовића 3, 21000 Нови Сад
Физички опис рада: ФО	16 поглавља, 356 страна, 131 табела, 86 слика, 31 карта, 45 графиканона, 66 фуснота, 4 прилога, 160 литература и извори
Научна простор: НО	Туризам
Научна дисциплина: НД	Спортско-рекреативни туризам
Кључне речи: ПО	Спортско-рекреативни туризам, Фрушка гора, Вршачке планине
УДК:	
Чува се: ЧУ	У библиотеци природно-математичког Факултета у Новом Саду
Важна напомена: ВН	

<p>Извод: ИЗ</p>	<p>Карактеристике ресурса класификованих као простори за спортско-рекреативни туризам се пре свега односе на погодности које одређени ресурси поседују за развој одређеног облика активности. С тим у вези било би представљање спортско-рекреативних потенцијала војвођанских планина, Фрушке горе и Вршачких планина, посебно знајући да тренутно представљају једне од најатрактивнијих рекреативних предела за највеће емитивне центре у Србији, Нови Сад и Београд али и да у будућности могу понети епитете брэнда за спортско рекреативни туризам у Србији. Положај Фрушке горе и Вршачких планина и природни услови за развој спортско-рекреативног туризма су такви да је на ове две планине могуће развити готове све најатрактивније облике спортско-рекреативног туризма (бициклизам, планинарење, јахање, гађање лоптицама које бојају, једрење падобраном, змајарење, лет балоном, падобранство, и друго). Фрушку гору је у контексту развоја спортско-рекреативног туризма могуће поделити у четири карактеристичне зоне унутар којих би се могло трасирати осам стаза, док је Вршачке планине могуће поделити у две зоне са три стазе. Унутар фрушкогорских и вршачких стаза постоје делови терена намењени готово свима као и они који су поприлично захтевни када су бициклизам, планинарење и теренско јахање у питању, а дуж појединих стаза постоје и пунктови за упражњавање појединих облика спортско-рекреативних активности. С тим у вези требало би рећи да је упражњавање готово свих наведених облика спортско-рекреативног туризма, сем купалишног, по већини стаза могућа током целе године али да би период од априла до октобра, када је време топло и пријатно, био нешто заступљенији јер то допушта обиласке, застоје и уживање у сваком смислу. Антропогене карактеристике војвођанских планина представљају потенцијале који су туристички недовољно искориштени, а у будућности би могли да изнедре многе тематске стазе, као што су примера ради археолошке бицикличке, пешачке или коњичке руте, манастирске и друге. Поред добрих страна за развој спортско-рекреативног туризма, на војвођанским планинама постоје и многе лоше стране. Пример за то је непостојање информативних и промотивних материјала и активности у вези са спортско-рекреативним туризмом на планинама. У оквиру простора намењених спортско-рекреативним туристима на Фрушкој гори и Вршачким планинама не постоји адекватна обележеност стаза као и неопходне информације о стазама и активностима дуж њих.</p>
----------------------	--

Датум прихватања теме од стране НН већа: ДП	18.03.2010. године
Датум одбране: ДО	
Чланови комисије: КО Председник: Члан: Члан:	Др Јован Ромелић, редовни професор ПМФ у Новом Саду; Др Лазар Лазић, редовни професор ПМФ у Новом Саду; Др Зоран Тунтев, доцент Факултета за туризам у Охриду.

KEY WORDS DOCUMENTATION

Accession number: ANO	
Identification number: INO	
Document type: DT	Monograph type
Type of record: TR	Printed text
Contents code: CC	Doctor thesis
Author: AU	Aleksandra Vujko
Mentor: MN	PhD Jovan Plavša
Title: TI	Fruška Gora and Vršac mountains - the current and future sports and recreation tourism destination
Language of text: LT	Serbian (cyrillic)
Language of abstract: LA	Serbian/English
Country of publication: CP	Serbia
Locality of publication: LP	Vojvodina
Publication year: PY	2011.
Publisher: PU	Author's reprint
Publ.place: PP	Department of Geography, Tourism and Hotel Management, Faculty of Science, Dositej Obradović square, Novi Sad
Physical description: PD	16 chapters, 356 pages, 131 tables, 86 pictures, 31 map, 45 graphic, 66 footnote, 4 contribution, 160 literature
Scientific field: SF	Tourism
Scientific discipline: SD	Sports and recreational tourism
Subject/Key words: SKW	Sports and recreation tourism, Fruska Gora, Vrsac mountains
UC:	
Holding data: HD	In library of Department of Geography, Tourism and Hotel Management, Faculty of Science, Dositej Obradović square, Novi Sad
Note: N	
Abstract: AB	Characteristics of resources classified as areas for sports and recreation Tourism are primarily related to the benefits that have the resources to development all types activities. In this regard it would be the presentation of sports and recreational potential of Vojvodina mountains, Fruska gora and Vrsac mountains especially knowing that currently

	<p>represent one of the most attractive recreational areas for the largest outbound in Serbia, Novi Sad and Belgrade but also in the future may bring epithets of brand for sports and recreational tourism in Serbia. Position of Fruška gora and Vrsac mountains and natural conditions for development of sports and recreation tourism are such that these two mountains can develop almost all the most attractive forms of sports and recreational tourism (biking, hiking, horseback riding, paintball, paragliding, hot air balloon rides, parachuting, etc.). Fruška gora mountain, in the context of sports and recreational tourism can be divided into four specific zones within which it could be traced eight track, while the Vrsac mountains can be divided into two zones with three lanes. Within Fruska Gora and Vrsac trails in some parts of the field intended for almost everyone and those who are quite demanding when you are biking, hiking and riding terrain in question, along certain trails, there are points for the exercise of certain forms of sports and recreational activities. In this connection it should say that the exercise of virtually all forms of sports and recreational tourism, except for bathing, the most possible path throughout the year but that the period from April to October, when the weather is warm and friendly, was slightly more common because it allows excursions, downtime and enjoyment in every sense. Anthropogenic features Vojvodina mountains are potentials that travel under-exploited, and in the future be able to produce many footpaths, such as for example the archaeological bicycle, pedestrian or equestrian trails, monastery, and others. Besides the positive aspects for the development of sports and recreational tourism in Vojvodina's mountains there are many disadvantages. An example is the lack of information and promotional materials and activities related to sports and recreational tourism in the mountains. Within the space intended for sports and recreational facilities for tourists in our investigations and Vrsac mountains there is no adequate trails as well as necessary information on routes and activities along them.</p>
<p>Accepted by the Scientific Board on: ASB</p>	<p>Year 2010. 18.03.</p>
<p>Defended: DE</p>	
<p>Thesis defend board: DB President: Member: Member:</p>	<p>PhD Jovan Romelić, full professor, PMF, Novi Sad; PhD Lazar Lazić, full professor, PMF, Novi Sad; PhD Zoran Tuntev, part time professor, Faculty for Tourism, Ohrid.</p>